

GORKI

ANA

GORKI

6. baski

ANA

MAKSİM GORKİ

ANA

(ROMAN)

6. BASKI

Bu güzel romanı, 60 yıl önce Türkçe'ye kazandıran sayın İsmail Müştak Mayakon ile sayın Muhtetin Birgen'in anılarına duyduğumuz saygı dolayısıyla yeniden basmağa karar verdik ve Nahit Teoman Ergin kitabı baştanbaşa günümüzün Türkçesine göre yenileştirdi.

may yayınları
Kredi han, Cağaloğlu, İstanbul

Dizgi ve Baskı : Sumer Matbaası

Birinci yayımı : Ocak 1971
İkinci » : Nisan 1971
Üçüncü » : Aralık 1971
Dördüncü » : Nisan 1972
Beşinci » : Kasım 1972
Altıncı » : Şubat 1973

MAKSİM GORKİ ÜZERİNE

Bu yazı MAKSİM GORKİ'nin yüzüncü doğum yılı dolayısıyla Hasan Ali Ediz tarafından May Dergisi'nde 8 Mayıs 1968 tarihinde yayınlanmıştır.

Dünya ölçüsünde büyük bir yazar olan Maksim Gorki, 28 Mart 1868 tarihinde, bugün «Gorki» adını taşıyan Nijnij - Novgorod şehrinde doğdu. Asıl adı Aleksey Maksimoviç Peşkov'du. Bir mobilya işçisi olan babasını, dört yaşında iken kaybetti. Bu durum karşısında o zamanlar bir boya imalâthanesi olan dedesi Kaşirine'e sığındı. Yedi yaşına gelince onu, bir sanat okuluna verdiler. Ama okul kayıtlarına göre, «fukaralığınan ötürü» beş ay sonra okuldan ayrılmak zorunda kaldı. Bir daha da okul yüzü görmedi. Bu sıralarda annesi veremden öldü. Dedesinin işleri de bozulduğu için, Gorki daha sekiz yaşlarında iken hayata atılmak zorunda kaldı.

Gorki'nin çocukluğu, kaba, cahil, sert bir takım insanların çevresinde geçti. Gorki çocukluğunun bu acı günlerini, dünya edebiyatına birer klâsik eser olarak giren «Çocukluğum» (1913) ve «Ekmeğimi Kazanırken» (1916) adlı eserlerinde bütün ayrıntılarıyla anlatır.

Gorki'nin baştanbaşa acı ve yoksulluk içinde geçen çocukluk hayatının biricik avuntusu büyük annesi Akulina İvanovna'dır. Gorki'yi sonsuz bir sevgi ile seven, onu anlayan, onu koruyan ve kayıran biricik insan bu duygulu, bu iyi yürekli kadındı.

Gorki, ninesine olan sevgisinin derinliğini, «Ekmeğimi kazanırken» ve «Benim Üniversitelerim» (1923) adlı eserlerinde çok güzel belirtmiştir.

Gorki'yi, on yaşında, bir kundura mağazasında çırak olarak verdiler. Ama ellerini kaynar çorba ile haşladığı için buradan ayrılarak yeniden ninesinin yanına dönmek zorunda kaldı. Elleri iyileşince, uzak akrabalarından bir mimarın yanına çırak olarak girdi. Gorki mimarın evinde, düpedüz hizmetçilik etti. Bu ağır iş şartlarına ancak bir yıl dayanabildi. Oradan kaçarak Volga'da işleyen gemilerden birinde aşçı yamaklığı ve bulaşıkçılık etti. Gemiden ayrılınca, bir süre başıboş dolaştı. Kuş avcılığı ile hayatını kazanmağa çalıştı. Sonra, yeniden mimarın yanına girdi. Oradan ayrılınca, bir İkon atölyesine kapılındı. Kutsal resimler (İkonlar) satan bir mağazada tezgâhtar yamaklığı etti. Üçüncü defa olarak yine mimarın yanına girdi. İnşaat işlerinde mimara yardım etti.

Gorki, bütün bu ağır iş şartlarına bakmadan, fırsat buldukça okudu. Bu yüzden başına olmayacak işler geldi. Onda bu okuma aşkı, ölünceye kadar kendisini bırakmadı.

İçini bir kurt gibi kemiren bu okuma tutkusu Gorki'yi nihayet Kazan şehrine sürükledi. 1884 yılında, bir arkadaşının teşvikiyle, Üniversiteye girmek üzere Kazan şehrine gitti. Ama Üniversiteye giremeyen Gorki, Kazan'da hayat denilen yüksek üniversitenin bütün fakültelerinden geçti. Gorki, hayatının bu bölümünü «Benim Üniversitelerim (1923) adlı eserinde bütün ayrıntılarıyla anlatır.

Gorki, Kazan'da bir süre çeşitli fırınlarda çalıştı. 1888 yılında, yine bu şehirde, Romas adlı bir halkçı - devrimci ile

tanıştı. Bunun teşvikiyle, köylüler arasında çalışmak ve onları aydınlatmak üzere Volga nehri kıyısındaki Krasnovidovo köyüne gitti. Burada, Rus köylüsünün hayatını yakından incelemek fırsatını buldu.

Gorki, hayatının bu döneminde, Hazer denizi kıyılarına kadar gitti. Orada bir balıkçı dalyanına girdi. Bir aralık şimendifer bekçiliği, sonra da kantar memurluğu etti.

1889 yılında Nijnij - Novgorod'da devrimci çalışmalarından ötürü ilk defa tutuklandı. Yine bu sıralarda, devrin tanınmış yazarlardan Korolenko ile tanıştı. Korolenko'ya, o zamanlar yazmış olduğu «İhtiyar Meşenin Şarkısı», adlı şiirini okudu. Korolenko yazıyı beğenmedi, düşüncesini de Gorki'ye açıkça söylemekten çekinmedi. Gorki bunun etkisiyle, iki yıl eline kalem almadı.

Gorki bu sıralarda Lapin adlı bir avukatın yanında sekreter olarak çalışıyordu. Gorki, hatıralarında bu avukattan sevgi ve saygı ile söz eder, öğrendiği şeylerden bir çoğunu bu zatta borçlu olduğunu söyler.

GEZİLERİ

Gorki, 1891 yılı baharında yaya olarak uzun bir geziye çıktı: Don Kazaklarının yaşadığı yerleri; Ukrayna'yı; Basarab-ya ve Tuna bölgelerini; Kırım kıyılarını karış karış dolaştı. Kuban'a kadar uzandı. Yollarda gördüklerini, yol arkadaşlarını, bundan bir süre sonra yazacağı o harikulâde hikâyelerinde bütün ayrıntılarıyla canlandıracaktır.

Gorki, 1891 yılı sonbaharında, Tiflis şehrine geldi.

1892 yılı, Gorki'nin hayatında bir dönüm noktasıdır. Çünkü 1892 yılı 25 Eylülünde Tiflis'de çıkmakta olan «Kafkas» adlı gazetede, «Makar Çudra» adlı bir hikâyesini yayınladı. Gorki'nin edebiyat çalışmalarına başlangıç olarak bu tarih kabul edilir.

Büyük yazar, ilk defa bu hikâyesinde, onu dünya edebiyatında ölümsüzleştiren «Gorki» takma adını kullandı.

Gorki, 1893 yılı Ekiminde yeniden Nijnij - Novgorod şehrine döndü. Orada «Voljinski Vestnik» gazetesinde fıkralar yazmağa başladı. Bu arada hikâyeler yazmağa devam ettiyse de bunları yayınlamadı. Ancak 1893 yılı Ağustosunda bir Moskova dergisinde «Yemilyan Pilâve» adlı ikinci hikâyesi çıktı. Gorki, bu sıralarda Korolenko ile sıkı bir arkadaşlık kurmuş bulunuyordu. Korolenko'nun Gorki'ye yazı alanında bir çok faydalı öğütler verdiğini, hatta onu elinden tutup yazı hayatına soktuğunu, Gorki'nin kendi mektuplarından öğreniyoruz. Gorki, bir ilişki ile, okuma - yazma alanında kendisine yardımcı dokunanları anarken, birinci derecede aşçı Smuriy'den, Avukat Lapin'den, Kalyujniy'den ve Korolenko'dan sözeder.

Gorki'ye okuma zevkini aşılayanlar arasında, aşçı Smuriy'den başka yine «Ekmeğimi Kazanırken» de adları geçen «Kraliçe Margot (*)» ile terzinin ufak tefek karısı da önemli bir yer tutmaktadır.

1895 yılı Martında Gorki'ye «Samara gazetesi»nde, devamlı yazı yazmasını teklif ettiler. Bunun üzerine Gorki, 1895 yılı Martında Samar şehrine gitti.

Gorki, 1897 yılında «Nijegorodskiy Listok» gazetesine devamlı yazar olarak alındı. Bu gazetede çıkan hikâyeleri arasında «Steppe», «Boles», «Konovalov» gibileri pek ünlüdür. Bu devrede Gorki'nin şöhreti etrafa yayılıyor, hikâyeleri Rusya'nın çeşitli bölgelerinde çıkmakta olan «Severniy Vestnik», «Ruskaye Bogastvo», «Ruskaya Mils» gibi gazetelerde birbiri peşinden yayınlanıyordu.

1898 yılında Gorki üçüncü defa tutuklandı. Bir yıl sonra da (1899 - 1900) yazarın «Forma Gordeyev» ve «Üç kişi» adlı iki büyük eseriyle başka hikâyeleri yayınlandı.

(*) Kraliçe Margot: Gorki'nin çok beğendiği platonik bir çocuk sevgisiyle bağlandığı kadına verdiği addır. (H. A. Ediz)

İKİ TIYATRO ESERİ

Gorki, 1901 yılında, Çehov'la tanıştı. 1902 yılı 23 Mart'ta ise «Moskova Sanat Tiyatrosu»nda «Küçük Burjuvalar» piyesi oynandı. Piyes büyük bir başarı sağladı. Aynı yılın Nisan ayında da «Ayak Takımı Arasında» adlı eseri oynandı.

Ruya'daki ilk temsilinden, ancak 34 yıl sonra, İstanbul Şehir Tiyatrosunda oynanmış olan bu eserin Moskova Sanat Tiyatrosunda temsili, o devrin Rus basınında yazardan yana büyük gösterilere yol açtı. Gorki'nin düşüncelerine katılanlar da katılmayanlar da; Gorki'yi beğenenler de beğenmeyenler de piyes etrafında birleştiler ve bu eserin, dünya çapında bir şaheser olduğunu açıkladılar. O zamana kadar Gorki'ye dostça davranmamış olan eleştirmeciler bile, onu göklere uçurdular. Petersburg'da çıkmakta olan «Novosti» gazetesinin Moskova muhabiri, gazetesine şöyle bir yazı yazmak zorunda kaldı:

«Dün, bizde, Moskova'da önemli bir olay oldu. Bu olay, Maksim Gorki'nin, Sanat Tiyatrosunda temsil olunan «Ayak Takımı Arasında» adlı piyesinin kazandığı büyük başarıdır.»

Buna olay diyorum, çünkü ünlü Gorki'nin bu yeni zaferi, edebî bir inkılâptır. Estetik dünyasında, bir düzen değişikliğidir. Bir tiyatro eleştirmecisi olarak ihtiyarladım, ama sizi temin ederim ki, bugüne kadar hiç bir zaman böyle bir başarıya tanık olmadım. Dün, yeni bir dilin, yeni bir ebedî düşüncenin taç giyme töreni yapıldı.»

Gorki'nin başarısı, Rusya ölçüsünde kalmadı. «Ayak Takımı Arasında» piyesi, aynı yıl içinde Almancaya çevrilerek Berlin tiyatrosunda oynandı. Bunu, Paris ve Prag tiyatrolarının temsilleri izledi.

Bu olay, Maksim Gorki'nin, Petersburg Bilimler Akademisi fahri üyeliğine seçilişini doğurdu. «Hükümet Sözcüsü» adlı gazetede, bu seçimin bozulduğunu bildiren hükümet tebliği ise bir bomba gibi patladı. Tolstoy, Çehov, Korolenko gibi tanınmış edebiyat kişilerinin, hükümetin bu davranışını protesto etmek üzere Akademi üyeliğinden istifa etmeleri, işe büsbütün

önem verdirdi. Birbirine bağlanan bütün bu olaylar Gorki'nin adını en ücra köşelere kadar duyurdu.

Bunu izleyen yıllar içinde Gorki'nin en güzel eserleri birbirini kovalamağa, şöhreti de gün geçtikçe büyümeğe başladı. 1906'da «Ana» romanı, 1913'de «Çocukluğum», 1916'da «Ekmeğimi Kazanırken», 1923'de «Benim Üniversitelerim» gibi eserleri; 1925'de «Artamanov'lar» 1926'da ise en büyük romanı olan «Klim Samgin'in Hayatı»nın birinci cildi çıktı.

Gorki'nin ne kadar çabuk ün saldığını, eserlerinin çıkar çıkmaz ne kadar çabuk başka dillere çevrildiğini daha iyi anlayabilmemiz için, şu küçük noktayı belirtmemiş yeter: Dünya çapında meşhur bir romancı olan Turgenyevin en ünlü eseri olan «Babalar ve Çocuklar» (1860), çıkışından 77 yıl sonra, 1937'de; Dostoyevski'nin ise «Suç ve Ceza», «Karamazof Kardeşler», ««Budala» gibi şaheserleri, çıkışlarından ancak 60-70 yıl sonra dilimize çevrildikleri halde, Gorki'nin «Ana» romanı 1906 - 1907 yıllarında yayımlanmış, hemen iki yıl sonra da, yani 1909 yılında Türkçeye çevrilerek, Tanin gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap halinde çıkmıştır.

Gorki'nin kitap halinde çıkmış ilk eseri olan iki ciltlik hikâyeleri, 1898 tarihini taşıdığına göre, bu büyük yazarın bize kadar gelebilmesi için, ancak 10 yıllık bir zaman geçmesi yetmiştir. Halbuki Turgenyev ile Dostoyevski, Gorki'nin 10 yılda aldığı yolu, ancak 40-60 yıl içinde alabilmişlerdir.

BAŞARININ SIRRI

Pekiy, Gorki'yi böylesine kısa bir zamanda meşhur eden, onu geniş okur yığınlarına sevdiren sebepler nelerdir?

Devrin edebiyat eleştirmecileri bunu kısmen Gorki'nin çok renkli ve serüven dolu hayatına; kısmen de ele aldığı konuların orijinallğine, yâni onun, özellikle serserilerin hayatını yansıtmaya veriyorlardı, bazıları ise bu başarının sırrını sadece Gorki'nin kabiliyet ve istidadında görüyorlardı.

Oysa, teker teker alındıkları zaman, bu sebeplerden hiç biri Gorki'nin kazandığı başarının sırrını yeteri kadar açıklayamıyordu.

Çünkü, Gorki'nin serüven dolu hayatını, hele ilk zamanlarda, koca Rusya'da bilenler pek azdı. Onun için, Gorki'nin başarı sebeplerinden biri olarak bunu saymak yanlış olur.

Gorki'nin eserlerinde dile getirdiği serserilerin hayatlarını, Rusya'da Gorki'den önce de dile getirenler olmuştı. Buna misâl olarak Levitov'u göstermek kabildi. O halde böyle bir konuya ilk defa el atan Gorki olmuyordu. Demek ki bu da, bir sebep sayılmazdı. Çünkü Gorki'nin yazı yazmağa başladığı devirde Tolstoy gibi, Çehov gibi devler, henüz daha sağdılar. Öte yandan, Turgenyev'in Dostoyevski'nin ölümleri üzerinden henüz on yıl geçmemişti. Bu edebiyat devleri arasında kendine yer bulup sesini duyurabilmek için, Gorki'de, yukarda saydığımız özelliklerden daha başka bir takım özelliklerin bulunması gerekiyordu.

Gorki'nin eserleri incelenince, büyük yazarın bütün eserlerinde ona başarı yolunu açan ciddi bir sebebin bulunduğu hemen göze çarpar. Gerçekten de Gorki, yeni bir dünya görüşünün yeni bir sosyal sınıfın, işçi sınıfının temsilcisi olarak edebiyat alanından geçmiştir. İşte Gorki'ye böylesine büyük ve hızlı bir başarı sağlayan nedenlerin en başında bu gelir.

SANAT METODU

Gorki'nin eserlerinde göze çarpan sosyal yön, olan kişilerle sosyal şartlar arasında çelişme ve çatışmadır. Gorki'nin bütün sosyal şartlara, kendi istek ve eğilimlerine göre bir yön vermeye çalışmalarıdır.

Gorki'nin eserlerinde bu sosyal yön üç türlü belirtilmiştir ;

a) Masallar ve efsaneler, b) Gazete makaleleri, c) Nihayet olayların realistçe açıklanması ve hikâyesi biçiminde.

a) Gorki ilk yazılarını tercihan masal ve efsaneler biçiminde yazmıştır. Yazarın dilimize de çevrilmiş olan «Steppe» eserindeki (Kocakarı İzergil, Makar Çudra, Şahin Üzerine Türkü, Han ve oğlu) gibi masal ve efsanelerde görüldüğü üzere içinde yaşanan acı gerçeğe karşı, idealize edilmiş bir gerçek çıkarılmıştır. İçinde yaşanan hayatta realize edilemeyen, gerçekleştirilemeyen istekler, idealize edilmiş bir hayatta gerçekleştirilmiş gibi gösterilmiştir. Gorki'nin bu tip eserlerindeki bütün kişilerde göze çarpan şu özellik var: Güçlü insanlar zayıflara, serbest ve bağımsız insanlar kölelere; mağrur insanlar alçalmış insanlara karşı konmuştur.

Gorki'nin başıboş insanların, serserilerin hayatını tasvir ettiği Malva, Çelkaş, Konovalov, Yol Arkadaşım gibi hikâyelerin de de aynı hali görmekteyiz! Bu hikâyelerin kişileri de «olağanüstü» insanlardır.

Hiç şüphe yok ki Gorki, bu çeşit eserlerinde romantiktir. Ama Gorki'nin bu romantizminde, geçmişe, geriye dönüşten çok ileriye, iyiye ve güzele bir akış vardır.

Gorki'nin bir çok eserlerinde, içinde yaşadığı gerçek ve sıkıcı hayatı, hayal gücüyle daha çekici bir hâle getiren, hayale tapan kişilere de rastlıyoruz. Hayali cennetler yaratmak hayal gücüyle daha geçici hayat şartları yaratmak içinde yaşanan kötü şartlara karşı bir mücadele vasıtası olmasa bile bir avuntudur.

Nitekim bu hayali cennetlere rağmen kötü hayat şartları, yine olanca ağırlığıyla devam etmektedir. Kısa bir zaman sonra hayat kanunları, bütün ağırlığıyla kendilerini duyurmağa başlayacaklardır. Biraz olsun avunmak için bu hayalî cennetler belki faydalıdır, ama bunlar kötü hayat şartlarını büsbütün yok eden ilâç değildir. Gerçek hayatı yalancı hayalî bir hayatla değiştirmeye çalışmak, olsa olsa, âciz, güçsüz insanların işidir.

Gorki'nin «Boles» hikâyesindeki Terazı'sı bu çeşit insanlardan biridir. Bu muhayyel hayatın filozofları, vaizleri de vardır. Meselâ «Aşağı Tabaka Arasında» ki Lenka bunun güzel bir örneğini teşkil eder.

b) Ama Gorki, masal ve efsaneler içinde canlandırılan hayali cennetlerle yetinemezdi. Bunun için daha başka yollara da başvurmak gerekiyordu. İşte bu yollardan bir de gazete makaleleri ve gazete fıkralarıdır. Burada kişiler yok, gerçekler vardır. «9 Ocak», «Amerika'da», «Rus Masalları» bu çeşit yazılardır. Gorki bu çeşit eserlerde hayatı açıkça mahkûm etmektedir.

c) Gorki'nin insanla sosyal şartlar arasındaki çelişmeyi ve anlaşmazlığı belirtmek için çok başvurduğu yol, doğrudan doğruya olayların gerçekçi bir metodla hikâyesidir. Gorki'nin eserleri çoğunlukla bu biçimde yazılmıştır. «Foma Gerdeyev», «Üç kişi», «Ana», «Matyev Kojemyakin'in Hayatı», «Benim Üniversitelerim», «Klim Samgin'in Hayatı» gibi romanları bu çeşit eserlerden sayılmaktadır. Gorki'nin, sayıları 10-15'i bulan tiyatro eserlerini de bu türe sokmak kabildir.

Hasan Ali Ediz

BİRİNCİ BÖLÜM

Fabrikanın düdüğü her sabah işçi mahallesinin ağır dumanlı havasını keskin bir çığlıkla çalkalayınca kasları henüz gevşeklikten kurtulamamış aşık bir takım yüzler ufacık kara evlerden çıkarak korkudan kaçışan böcekler gibi hızlı adımlarla koşuşmağa başlar, sabahın o soğuşunda dar sokaklardan geçerek gözlerinden çıkan sarı ışıkla çamurlu şoseyi aydınlatan fabrikanın güvenle bekleyen yüksek duvarlarına doğru giderlerdi. Yürüdükçe ayaklarının altında çamurlar şakırdar, henüz uykunun etkisinden kurtulamayan sesler, boğuk haykırırlar halinde işitilir, kaba sövüntüler çevredeki havayı yırtardı. Ta ötede makinelerin ağır ağır işlemesinden, buharın homurdanır gibi çıkardığı sestten meydana gelen bir inilti işçileri karşılar, kalın birer değnek gibi kara bacaklar karanlık ve asık suratlı birer bekçi gibi bütün mahalleye egemen olurdu.

Akşam güneş batıp ta ışıklı ateşli evlerin pencerelerini yaldızladığı zaman fabrika bütün bu insanları yer altından fırlayan maden artıkları gibi dışarı döker ve onlar dumandan kapkara kesilen geçtikleri yerlere bir yağ kokusu serperek, ağıktan parlayan gözleriyle sokağa yayılırlar. Artık, o zaman seslerinde bir canlılık bir sevinç duyulurdu; çünkü o ağır işler bir kaç saat için son bulur, evde kendilerini yemek ve rahat beklerdi. Fabrika, onların bütün günlerini öldürüyor; makinalar vücutlarına gerekli bütün kas gücünü, dirim suyunu emiyor, bitiriyordu. Günler arkada hiç bir iz bırakmadan yaşayışlarından siliniyordu. Her gün geçtikçe farkına varmadan mezara bir adım yaklaşmış bulunuyorlardı. Bununla beraber onlar yine se-

vinçli idiler... Çünkü hiç olmazsa akşamları huzur ve rahatın tatlı kucağına, hiç olmazsa bir meyhanenin aşağılık tatlarına kendilerini bırakabiliyorlardı.

Bayram günleri sabahın onuna dek uyurlardı. Uyanınca evli ve ciddî adamlar en iyi giysilerini giyerek, gençlerin din konusundaki kaygusuzluklarını çekiştirerek kiliseye giderler, dönüşte biraz börek yedikten sonra yine akşama dek yatarlardı.

Uzun yılların birikmiş yorgunlukları iştahlarını kesmişti; yemek yiyebilmek için çok içmek ve gevşeyen mideleri ispirtonun yakıcı etkisi ile canlandırmak gerekti.

Akşam oldu mu, sokaklarda tembel tembel gezmeğe koyulurlar. Bir çift lastiği olanlar hava kuru bile olsa giyerlerdi. Bir çift lastik, bir şemsiye sahibi olmak herkese nasip olan şeylerden değildir. Ne var ki herkes komşusuna nasıl olursa olsun üstün bulunmak sevdasındadır.

Sokakta rastlanılırsa durulup fabrikadan, makinalardan konuşulur, ustabaşılar çekiştirilirdi. Düşünceler, konuşmalar işe ilişkin şeylerden dışarı çıkamazdı, beceriksiz, âciz zekâları, yaşamın birdiziye akımına tek tük bir kıvılcım, zayıf bir ışık serperdi.

Erkekler, evlerine geldikleri zaman birer bahane bularak karıları ile kavga eder, çok defa acımaksızın onları döverlerdi. Delikanlılar, ya bir meyhanede sızar kalır, yada içlerinden birinin evinde küçük müsamereler tertip eder; armonik çalar, kaba, çirkin şarkılarla oynayarak, iğrenç, açık saçık hikâyeler söyleyerek ve durmadan içerek vakit geçirirlerdi. Çalışmaktan bitkin düşen bu adamlar pek çabuk sarhoş olur, bu göğüslerin içinden çırpınan anlaşılmaz, hastalıklı bir coşkunluk ile ve ufak bir nedenle yırtıcı hayvanlar gibi birbirinin üstüne saldırırlar, o vakit birtakım kanlı kavgalar olurdu.

Bir fırsat bekleyen bu düşmanlık duygusu, bütün işçilerin ilişkilerine egemendi. Kaslarındaki yorgunluk gibi bu duygu da onlarda köklemişti. Onlar, babalarından miras aldıkları bu ruh hastalığı ile doğarlar, bu hastalık bir kara gölge gibi yan-

larından ayrılmayarak onlarla beraber ta mezara dek gider, gereksiz bir vahşetle onları en çirkin davranışlara sürüklerdi.

Bayram günleri, delikanlılar geç vakit eve döndüklerinde giysileri parçalanmış, üstleri başları çamura, toprağa batmış, yüzleri gözleri berelenmiş olurdu. Herkes arkadaşları ile ettiği kavgada ne kadar dayak attığını anlatmakla öğünür, kimisi yediği dayaklardan kudurarak öfkesinden ağlardı. Hepsi acınacak derecede sarhoş, iğrenilecek kadar mutsuzdu. Kimi zaman bu gençler ya bir sokak ortasında, ya da bir meyhanede bir ölü gibi sızarlar; o vakit babaları, anaları gelip bunları alır, votkanın hem coşturup, hem hayvanlığa indirdiği bu zavallıları döğerek, söverek eve götürürler, az çok çekinerek yataklarına yatırırılar, sonra sabah olup da fabrikanın düdüğü havaya ilk çılgıncı fırlatınca uyandırırıldır.

Babalar, çocuklarını böyle döğüp sövmekle beraber o kavgalar, sarhoşluklar onlara olağan gelirdi; çünkü onlar da gençliklerinde içmişler, döğüşmüşlerdi; onları da anaları, babaları böyle eğitmişti. Yaşam, hep böyle idi. Çamurlu bir su gibi ağır ve düzgün bir akıntı ile bilinen yoldan geçip gidiyordu. Kimi zaman mahalleye yabancı kişiler gelirdi. Bunlar yabancı oldukları için ilkin dikkati çekerlerdi; ne var ki vakit geçtikçe alışkanlıkla en sonra göze çarpmaz olurlardı. Bunlar, anlatırıldır: Her yanda işçilerin yaşayışı buradaki gibiydi. O halde oturup ta yine bu yaşayıştan söz etmek neye yarardı?

Bununla birlikte kimi zaman bu yabancılardan biri o vakite dek mahallenin bilmediği yeni yeni bir takım şeyler anlatırdı; bunu kinse tartışmazdı. İnanmak isteyen bir kulakla dinlenen bu garip sözler, kimisinde körü körüne bir öfke, kimisinde korkuya benzer bir şey uyandırır, bir takımı da belirsiz bir umut ile kafaları bulanarak bu heyecanı defetmek için eskisinden daha çok içerdi. Kimi yabancı, haddini aşarak olağan üstülükler gösterecek olursa, herkes buna karşı kor, herkes bu yaşayışlarının korkunç ve sakın akışını bu yabancının davranışlarının bozacağı korkusu ve içgüdüleriyle ona karşı tiksinti

duyardı. Yaşayışlarını baskı altında görmeğe alışmış olan bu adamlar, hem yeni değişikliğin boyunlarına geçen boyunduruğu bir kat daha ağırlaştıracağına inanırlardı.

Herkes boynu büküktü, herkes garip sözleri söyleyenlerden çekinirdi. O vakit o yabancılar ya nereye gittikleri bilinmeyecek kaçır, ya da fabrikada kalacak olurlarsa hep birbirine benzeyen bu işçi sınıfına karışmayarak ayrı yaşarlardı.

Böyle bir adam elli yıl çevrede yaşar, en sonra güntün birinde ölür giderdi. Çilingir Mihail Vlasof böyle yaşayanlardan biriydi. Üzgün haliyle, kalın kirpikler altında ufak gözlerinin ikircikli ve kötü bakışlarıyla fabrikanın en iyi çilingiri, mahallenin en yiğit adamıydı. Ne var ki büyüklerine karşı her zaman kabalık ederdi. Onun için az para kazanır, her pazar arkadaşlarından birini döver, herkes ondan korkar, kimse onu sevmezdi. Bir çok defalar onu dövmek istemişlerdi de başaramamışlardı. O, böyle bir saldırıyı sezer sezmez hemen eline bir taş, bir demir parçası alır ve bacaklarını ayırarak sağlamca düşmanını beklerdi. Gözlerinin kenarından boynuna dek bütün yüzünü örten kıllarla, tüylü elleriyle herkese korku salmıştı. Onun en çok sivri bir demir gibi kalbi delen keskin ve işleyici bakışlarından korkulurdu. Bu bakışa rastlayanlar kendilerini korku bilmez, vahşi, acımaz, saldırıya hazır bir gücün karşısında sanırlardı.

Gözleri bir ok gibi acı alayla parlardı. Biraz sonra başını havaya kaldırarak kızdırıcı bir davranışla düşmanlarını izler ve ara sıra :

— İçinizden hanginiz ölmek ister? derdi.

Elbette hiç kimse istemezdi.

Pek az konuşurdu. En çok kullandığı, en beğendiği söz «Edepsizler» sözcüğü idi. Fabrikadaki amirlerini, polis memurlarını bu sıfatla niteler, karısına ünlerken de bu sözcüğü kullanırdı:

— Gormtüyor musun, edepsiz, pantolonum yırtılmış?

Oğlu Pavel 14 yaşına geldikten sonra bir gün Vlasof onu

saçlarından yakalamak istediye de çocuk eline kocaman bir çekiç alarak sert bir sesle:

— Çek elini! dedi.

Vlasof, bir fidanın üzerine inen ağır bir gölge gibi ve düzgün vücudu ile karşısında dikilen delikanlının üstüne doğru ilerleyerek:

— Ne dedin? dedi.

Pavel cevap verdi:

— Yeter artık; bundan sonra kendime dokundurmam!

İri kara gözleri gittikçe büyüyor, bir eliyle de çekici salıyordu.

Vlasof, tüylü ellerini arkasına götürürken oğluna baktı; alaylı alaylı gülerek,

— Peki, dedi. Ve derin bir soluk aldıktan sonra ekledi:

— Ah, edepsiz!

O aralık karısını gördü.

— Bak sana bir şey söyleyeyim. Bundan sonra ne kendin için, ne Pavel için benden para istemeyeceksin.

— Bütün kazandığını içkiye mi vereceksin?

Yumruğu ile masaya vurarak bağırdı:

— O senin bileceğin bir iş değil, edepsiz! Kendime bir metres tutacağım!

O, metres tutmadı ise de, o dakikadan sonra da ölünceye dek, hemen iki yıl, oğlunun ne yüzüne baktı, ne de bir defa olsun ona bir çift söz söyledi.

★
★★

Vlasof'un kendisi gibi tüylü, büyük bir köpeği vardı. Köpek her sabah onunla fabrikanın kapısına dek gelir, akşamları kapının önünde onu beklerdi. Bayram günleri Vlasof meyhaneye giderdi. Yolda hiç konuşmadan, sanki bir şey arıyormuş gibi rast geldiği adamları bakışları ile tırmalayarak yürürdü. Köpek, iri tüylü kuyruğu yerde bütün gün sahibinin arkasından ayrıl-

mazdı. Akşam eve dönüp yemeğe oturunca köpeğe de kendi tabağından yiyecek yedirirdi. Köpeğini hiç dövmezdi, hiç azarlamazdı, okşamazdı da. Yemekten sonra karısı sofranın örtüsünü vaktinde kaldırmasa tabakları yere savurur, önüne bir votka şişesi alır, arkasını duvara dayayarak ağzı açık, gözleri kapalı boğuk bir sesle acıklı bir şarkı tutturmazdı. Uyumsuz ezgiler bıyıklarının arasında çarpıştıkça ekmek kırıntıları yere dökülür, o kalın parmaklariyle hem sakalının kıllarını düzeltir, hem şarkı söylerdi. Şarkının sözleri anlaşılmaz, sıkıcı, ezgisi tıpkı kışın uluyan kurtların sesini andırırdı. O şişedeki votka bitinceye dek içer, en sonra kanepenin üstüne uzanarak, yada başını masaya dayayarak ta fabrikanın düdüğü çalınca dek uyurdu. Köpek te yanibaşında yatardı.

Kasığı yarılarak uzun bir can çekişme dönemi geçirdikten sonra öldü. Beş gün ağrılar içinde kapkara kesilmiş, gözleri kapalı, dişlerini gıcırdatarak aralıksız çırpınmıştı. Arada bir karısına:

— Bana biraz arsenik ver, beni ağula artık! diyordu. Zavallı kadın, doktor getirdi. Doktor lapa salık verdi. Kesin olarak ameliyat gerektiğini, hastanın hemen o gün hastaneye yatırılmasını söyledi.

Vlasof reddetti:

— Haydi defol oradan... Edepsiz herif! Ben burada yalnız başına ölebilirim. Kimseye ihtiyacım yok.

Doktor gittikten sonra karısı ağlayarak yalvardı. Ameliyatta razı etmeye çalıştı. O, yumruğu ile zavallıyı korkutarak:

— Uğraşma, karı... diyordu; iyi olur kalkarsam belanı bulursun!

En sonra, bir sabah fabrikanın düdüğü işçileri çağırırken Vlasof öldü. Onu tabutuna yatırdılar; kaşları çatık ağzı açıktı. Karısı, oğlu, köpeği, fabrikadan koğulmuş hırsız takımından yaşlı bir adam, Danilo Vesofçikof, mahallenin sefil adamlarından bir kaçı, bu ölüyü mezarına götürdüler. Karısı biraz ağladı.

Pavel'in gözleri kupkuru idi, yolda cenazeye rast gelenler durarak haç çıkarırken bir yandan da:

— Kuşkusuz, Pelage kocasının öldüğüne çok sevinmiştir, diyorlardı.

Öteden biri düzeltti:

— O ölmedi, çatladı.

Tabut mezara indirildikten sonra herkes döndü ise de köpek dönmedi. Taze toprağın üzerine uzanarak uzun uzun kokladı. Bir kaç gün sonra bilinmez kimin eliyle zavallı hayvanı orada öldürülmüş buldular.

★
★ ★

Babasının ölümünden onbeş gün sonra bir pazar günü idi; Pavel, eve sarhoş geldi, sallanarak odadan içeri girdi. Babasının yaptığı gibi yumruğunu masaya vurarak bağırıyordu.

— Yemek!

Pelage, oğluna yaklaştı, yanında oturdu, onu kucaklayarak başını göğsüne çekti. O, kolu ile anasını omuzlarından iterek:

— Hadi, çabuk, anne! dedi.

Kadın, üzgün ve okşayıcı bir sesle:

— Ah, yaramaz! dedi.

Pavel, ağırlaşan dilini güçlülükle oynatarak mırıldandı:

— Ben de tütün içeceğim. Babamın piposunu ver bana...

İlk defa sarhoş olmuştu. İspirto vücuduna dokunmuşsa da, vicdanını söndürememişti. Kendi kendine söyleniyordu:

— Ben sarhoş ha? Acaba sarhoş muyum?

Annesinin okşayışları onu sıkıyor, üzgün anne bakışları onu kederlendiriyor, ağlamak istiyordu. Bu arzuyu yenmek için kendini olduğundan daha çok sarhoş göstermeğe çalışıyordu.

Annesi, oğlunun terler içinde kalmış, karışmış saçlarını okşayarak yumuşak ve durgun bir sesle:

— Böyle yapmamalıydın oğlum, dedi.

Bulantılar başlamıştı. Kusmalardan sonra annesi onu yatağına yatırdı, sararmış alnına ıslak bir havlu koydu. Pavel, biraz kendine gelmişti. Başının üstünde, ayaklarının altında her şey dönüyor, gözkapakları ağırlaşıyordu, ağzında acı, iğrenç bir tat vardı. Annesinin yüzüne bakıyor, düşüncelerinin arkası gelmiyordu:

— Daha benim içecek zamanım değil, başkaları içiyor da hasta olmuyor; benim miğdem bulandı, diyordu.

Annesinin tatlı sesi sanki uzaktan geliyormuş gibi kulaklarına çarpıyordu:

— Sen böyle içecek olursan beni nasıl besleyeceksin?

Çocuk, gözlerini kapayarak cevap verdi:

— Herkes içiyor.

Pelage, derin bir hıçkırıkla içini çekti. Çocuğun hakkı vardı, erkeklerin meyhaneden başka eğlenceleri olmadığını o da biliyordu. Bununla beraber yine yanıt verdi:

— Senin imene ne gerek var? Baban senin için de iti. Ondan çok sıkıntı çektim, çok eziyet gördüm. Bari sen annene acı!

Uzun boylu idi, beli biraz kamburlaşmıştı. Aralıksız bir çalışma kötü bir beslenme ile kırılıp dökülmüş güçsüz bir vücut sanki yolunun üstünde bir şeye çarpmaktan korkuyormuş gibi her zaman bir eğilişle gürültüsüz yürürdü. Ak ve geniş yüzünde derin çizgiler, hafif şişkinlikler vardı. Mahallenin bütün kadınları gibi onun da kara gözleri bir üzüntü ve korku ile parlıyordu. Alnının üstündeki derin bir yara izi sağ kaşını biraz kaldırmış olduğu için sağ kulağı da sol kulağından yüksek görünüyordu. Bu hal yüzüne korkunç bir görünüş veriyordu. Kara ve sık saçlarının arasındaki demet demet ağarmış teller, korkunç darbelerin işaretiydi. Bütün varlığında bir yumuşaklık, bir acı, bir kendini bırakmışlık vardı.

Şimdi, yanaklarından aşağıya ağır ağır yaşlar süzölüyordu. Pavel, alçak bir sesle yalvarmağa başladı:

— Dur, anne, ağlama... Bana biraz su ver.

— Peki, oğlum, su da getireyim, buz da...

Gitti. Suyu getirdiğinde çocuk uyumuştı. Zavallı kadın so-luğunu tutarak bir dakika kıınıldamadan durdu. Su kabı elin-de titriyordu, içindeki buz parçaları da tıngırdıyordu. Sonra su-yu masanın üzerine koydu. Oraya, duvarda asılı duran kutsal re-simlerin önüne diz çökerek sessizce duaya başladı. Pencerenin camları sokaktan taşan sarhoş ve karanlık yaşayışın gürültülü dalgaları altında sarsılıyor, bir armonik bu karanlık güz ge-cesinin nemli havası içinde gıcırıyor; sokakta biri haykırarak hay-kıra şarkı söylüyor; ara sıra hem öfkeli, hem telaşlı kadın sesle-riyle birlikte, çirkin, edepsizce sözler işitiliyordu.

Vlasof'un ufacık evinde yaşayış yine eskisi gibi birdiziye, ne varki şimdi eskisinden daha durgun ve rahat geçiyordu. Za-ten mahallenin genel yaşayıştan farkı bu idi. Ev büyük cadde-nin ta ucunda birdenbire keskin bir inişle bir batağa ulaşan bayırın üstüne oturtulmuştu. Mutfak, evin üçte bir bölümünü kaplıyordu. Tavana dek çıkamayan, ince bir bölme ile mutfak-tan ayrılmış ufak bir odada Pavel'in annesi yatardı. Bundan başka dörtken biçiminde iki pencerele bir oda daha vardı; oda-nın bir köşesine Pavel'in karyolası, öteki köşeye iki iskemle ile bir masa yerleştirilmişti. Birkaç sandalye, ailenin çamaşırları konulan bir konsol, bir ufak ayna, bir giynek sandığı, bir saat, aziz resimlerden iki tablo odanın bütün eşyasını meydana ge-tiriyordu.

Pavel de arkadaşları gibi yaşamağa uğraşıyor, bir delikan lıya yakışan ne ise onu yapıyordu. Bir armonik, bir kolalı göm-lek, açık renkli bir boyun bağı, bir çift lâstik, bir baston aldı. Görünüşte kendi yaşındaki gençlere benziyordu; gece eğlence-lerine gidiyor, kadril, polka gibi oyunlar öğreniyor, pazar ak-şamları eve sarhoş geliyordu. Ne varki ertesi sabah uyanınca başında bir ağrı duyuyor, vücudu sıtmalar içinde eziliyor, yor-gun yüzü sapsarı kesiliyordu. Bir sabah annesi sordu:

— Nasıl, dün akşam eğlendin mi bakayım ...

Pavel üzgün, gücenik bir yüzle yanıt verdi:

— Hayır. Pek çok canım sıkıldı. Anlayamıyorum ki... Arkadaşlarım makine gibi şeyler... Balık tutmağa gitsem, yada bir tüfek satın alsam daha iyi olacak.

Fabrikada istekle çalışıyordu. Hiç ceza vermemiş, bir gün bile işinden kalmamıştı. Sessiz bir delikanlı idi. Annesininkilere benzeyen iri mavi gözlerinde yaşamaktan hoşnut olmadığını gösteren bir hal vardı. Ne tüfek satın aldı, ne de balığa gitti. Ne varki arkadaşlarının tuttuğu yolu da bıraktı. Gösterilere katılmayı seyrekleştirdi. Pazarları yine dışarı çıkıyordu; ancak, akşam olunca eve üzgün dönüyordu. Annesi hiç ses çıkarmayarak onun bu halini inceliyordu, bu esmer yüzün gittikçe zayıfladığını, bu bakışlara bir ağırbaşlılık geldiğini, bu dudakların garip bir ciddiyetle büzüldüğünü görüyordu, öyle sanılır ki içinden bir hastalık, gizli bir öfke onu tedirgin ediyordu. Önceleri arkadaşları ziyaretine gelirlerdi; nedense sonraları kendisini hiç evde bulmadıkları için gelmez oldular. Annesi oğlunun fabrikada başka delikanlılar gibi davranmadığını görerek seviniyordu. Ancak birdiziye yaşayışın karanlık selinden inatçı bir direnişle uzaklaştığını görünce bütün kalbini gizli bir kaygu kaplamaya başladı.

Pavel eve kitap getiriyordu; ilkönce bunları gizli okurdu. Kimi zaman bunlardan birkaç parça ayırır, bir kâğıda yazardı.

Birgün annesi sordu:

— Seni pek iyi bulmuyorum, oğlum.

— Hayır, hayır, çok iyiyim.

Çocuk cevap verdi:

— Pek zayıfsın da onun için.

Pavel yanıt vermedi, sustu.

Oldum olası az konuşurlar, az görüşürlerdi. Sabahları delikanlı sessiz sedasız çayını içerek işine gider, öğle vakti yemeğe gelirdi. Sofra başında önemsiz birkaç lâkırdı edildikten sonra yine birbirinden ayrılırlardı. Akşam olunca eve gelir, yüzünü gözünü yıkar, yemeğini yer, kitapları okumaya koyulurdu. Pa-

zarları sabahleyin evden pek erken çıkar, akşam pek geç dönerdi. Annesi, oğlunun kente indiğini, tiyatroya gittiğini biliyordu. Ne var ki kentten onu görmek için kimse gelmiyordu. Ona öyle geliyordu ki, Pavel gitgide kendisiyle görüşmeyi azaltıyordu, o eski, kaba ve çirkin sözlere karşılık şimdi anlamını anlamadığı yeni bir takım sözcükler kullanıyordu.

Pavel, vücudunun, giyneğinin temizliğine pek çok dikkat etmeye başlamıştı. Davranışlarına daha çok incelik gelmiş, görünüşte daha sade, daha yumuşak olmuştu; annesi bundan kaygulanıyordu. Annesine karşı davranışı büsbütün başkalaşmıştı; kimi zaman odasını kendisi süpürüyor, pazarları karyolasını kendisi düzeltiyordu. Her işinde sessiz sedasız, gösterişsiz onun işini azaltmaya çalışıyordu. Mahallede böyle yapan delikanlı yoktu.

Birgün eve bir tablo getirerek duvara astı. Tabloda üç adamın resmi vardı, bunların yüz çizgilerinden yürekli, ünlü insanlar olduğu anlaşılıyordu.

— Bu resim Mesih'in öldükten sonra dirildiğini gösteriyor, dedi.

Tablo kadının hoşuna gitmişti, dalgın, sordu:

— Mesih'e böyle tapıyorsun da neden kiliseye gitmiyorsun?..

Tablolar birbiri ardınca duvarları doldurmaya, arkadaşlarından dir doğramacının yaptığı bir sıra rafın üstünde kitaplar çoğalmaya başladı. Gitgide oda hoş bir görünüş alıyordu.

Delikanlı, çoğu zaman annesine «siz» diye ünlüyor, onunla konuştuğu zaman hep «anne» kelimesini kullanıyordu. Kimi zaman sabahları evden çıkarken:

— Anne, diyordu; rica ederim, merak etme, bu akşam biraz geç geleceğim.

O, bu sözlerde bir tokluk, bir ağırbaşlılık buluyordu. Bu nunla birlikte zavallı kadının kaygusu günden güne artmaktaydı. Özellikle oğlu oturup açıklama yapmadığı için olağanüstü bir olayın doğuşundan önce duyulan bir duygu kalbini gittikçe sı-

kırıstırıyordu. Kimi zaman kendi kendine düşünüyor: «Başkalrı adam gibi yaşayıp duruyorlar, o bir papaz gibi vakit geçiriyor... üstüne gereğinden çok ağırbaşlılık geldi... Yaşı ile hiç uygun değil...» Sonra düşüncesini biraz daha ileri götürür. «Acaba biri ile mi sevişiyor?» derdi.

Ancak, bu nasıl olabilirdi? Kızlar bir delikanlıyı sevmek için mutlaka parası olmalıydı; oysa o, fabrikadan kazandığını hep kendisine getiriyordu.

Böyle haftalarca, aylarca süren düşünceler, gittikçe büyüyen karışık üzüntüler içinde iki yıla yaklaşık bir zaman geçti.

*
* *

Bir akşam yemekten sonra idi; Pavel pencerenin perdelerini indirerek bir köşeye çekildi. Baş ucunda duvara bir lamba asarak okumağa başladı. Annesi mutfaktaki işini bitirmişti; oğlunun yanına geldi. Çocuk başını kaldırarak soran bir gözle annesinin yüzüne baktı:

— Bir şey yok, oğlum, seni görmeğe geldim.

Üzüntü içinde kirpiklerini açıp kapayarak uzaklaştı. Bir müddet mutfakta hareketsiz durduktan sonra ellerini yıkayıp yine oğlunun odasına döndü, yüzü dalgın ve düşünceli idi; alçak bir sesle sordu:

— Okuduğun şeyin ne olduğunu anlamak istiyordum da...

O, annesinin yüzüne bakmıyarak sert bir davranışla yanıt verdi:

— Yasak kitapları okuyorum. Hükümet bunların okunmasını yasaklamış; çünkü bunlar yaşayışımızda, halkın yaşayışında ne kadar güzel gerçekler varsa onları yazıyor... Bu kitaplar gizli basılır. Bugün bunları bende bulacak olsalar hapsederler. Burada doğruyu anlamak istediği için bir adamı hapsediyorlar... Anladın mı, anne?

Zavallı kadın, güçlkle soluyordu. Ürkmüş bakışlarla oğluna baktı. Onun halinde bir değişiklik, bir yabancılık buluyordu. Sesi daha kalın daha yüksekti. Ne varki daha uyumlu idi. İnce parmaklariyle ipek gibi yumuşak bıyıklarını okşuyor; kırıpkırlarının altından garip bir bakışla annesini süzüyordu. Kadının yüreğine korku düşmüştü. Oğlu için korkuyordu.

— Neden okuyorsun, Pavel?

Çocuk, başını kaldırdı annesini baştan aşağı süzdükten sonra rahat bir davranışla:

— Ben mi? dedi; doğruyu öğrenmek için.

Aldak sesle söylüyordu. Ancak sesinde bir güven, gözlerinde parlak bir iç aydınlığı ve direniş i vardı. Pelage, anladı ki oğlunun kalbinde hem gizli hem de korkunç bir şey artık çıkmamak üzere yer etmişti. Kendisi şimdiiyedek yaşayışı boyunca gördüklerini sakınılmaz bir zorunluk gibi görmüş, her şeye düşünmeksizin boyun eğmeye alışmıştı; şimdi acılar içinde sıkışan kalbinde hiç umut ve avunma sözcüğü bulamıyarak için için ağlamaya başladı.

Pavel okşayıcı bir sesle:

— Anne, ağlama, dedi; düşün bir kez; şu bizim sürdüğü-müz yaşayış, yaşayış mı? Örneğin, sen kırk yaşındasın. Aca-ba bir gün insanca yaşadın mı? Babam seni döver dururdu, ben şimdi anlamağa başladım; zavallı adam o yıllardan beri yüreğine çöken üzüntüleri üzerinden atmak için seni dövüyormuş meğ-ger. Ona sorsan niçin böyle dövdüğünü kendisi de bilmezdi. Otuz yıl çalıştı; işe girdiği zaman fabrika iki yapıdan ibaretti. Bugün yedi yapılı bir fabrika oldu. Fabrikalar böyle çoğalır, ilerler, insanlar da çalışarak çabalıyarak geberir, gider.

Pelage, bu sözleri korku ve istekle dinliyordu. Delikanlının güzel gözleri şimdi ateşli idi; göğsünü masaya dayamış, yüzünü annesinin yüzüne değdirircesine yaklaştırmış, söylüyor, ona gerçeği, yaşamın gerçeklerini nasıl anladı ise öylece anlatıyordu. Gençliğin temiz yürekliliğiyle söylediklerinin önemine inanmış, öğrendiği şeylerden kendisine bir övünç payı çıkarmış bir öğ-

renci coşkunluğu ile söylüyor; hep bildiğini sandığı doğruları hem kendisini denemek, hem annesini kandırmak için durmadan yineliyordu.

Kimi zaman düşüncesini anlatacak sözcükleri bulamayınca duruyor, annesinin bir gözyaşı ve korku perdesi arkasında saklanan ikircikli, sevimli bakışları ile parlayan yüzüne bakıyordu. Bir an oldu ki kalbinde bu kadına karşı acıma duygusu uyanırdı ve o vakit ondan söz etmeyi gerekli görerek:

— Bakayım, dedi, sen yaşamaktan ne tat aldın? Geçen ömründe ne iyilik görebildin? Söyle!

Pelage, üzgün başını salladı. O zamana dek bilmediği yeni bir duygu, zavallı, üzgün yüreğini hem acı, hem tatlı bir etkinin karşıt okşayışı ile okşuyordu. İlk kez böyle kendisinden, kendi yaşayışından söz ediliyor; ne zamandan beri kafasının derinliklerinde uyuyan gizli düşünceler, şimdi yavaş yavaş uyanıyor, uzakta kalmış bir gençliğin anıları ve düşünceleri belirsiz bir hoşnutsuzluğun sönmüş, solmuş duyguları, ağır ağır canlanıyordu. Yaşayışından, kız arkadaşlarından, özetle, herşeyden uzun uzadıya sözetti. Ancak, bütün kadınlar gibi o da yakınmaktan başka bir şey bilmiyordu. Zaten yaşamın niçin bu kerte sert, bu kerte üzücü olduğunu ona açıklayacak kimse yoktu... Oysa, işte şimdi oğlu, karşısında oturmuş, gözleri ile, sözleri ile ona kendisinden söz ediyor, onun kalbini büyülüyor, gönlünü sevinç ve övünç dolduruyordu. Onun yaşamını yine kendi oğlu anlayabilmişti. Çektiklerini, acılarının gerçeklerini ona oğlu anlatıyor, onun haline oğlu acıyordu!

O, bunu biliyordu. Ancak oğlunun söylediklerinin salt kendine özgü olmadığını anlayamıyorsa da şurasını biliyordu ki, çocuk, kadınların yaşayışına özgü ne söylüyorsa gerçek, acı birer gerçektir. Bu güvenle göğsünde bir duygular tufanının alışmadığı sıcak okşayışını duyuyordu.

Oğlunun sözünü keserek sordu:

— Şimdi, ne yapmak istiyorsun?

— İlkönce kendim öğrenmek; sonra başkalarına öğretmek... Yaşamın niçin bu kerte zalim olduğunu öğrenmeli, bilmeli, anlamalıyız.

Oğlunun o ağırbaşlılığı hiç azalmayan mavi gözlerinde bir acıma parıltısı görmek zavallı kadının kalbini tatlı duygularla dolduruyordu. Yanaklarının derin çizgilerinde göz yaşları titrerken dudaklarında bir gülümseyiş belirdi. Kalbi iki karşı duygunun etkisi altında bulunuyordu! Bir yandan insanların mutluluğunu isteyen, yaşamın acılarını anlayarak bütün insanlara acıyaın bir evlâdı olmak övüncü vardı. Bir yanda da henüz genç olduğunu, dilinin, arkadaşlarının diline benzemediğini, kendisinin ve kendisi gibi insanların günlük geçimleriyle tek başlarına savaşmaya çıktıklarını düşünüyordu.

Dilinin ucuna gelmişti, az kalsın:

— Yavrum! Sen tek başına ne yapabilirsin? Seni ezerler... Mahvolursun sonra... diyecekti. Ne var ki şimdi karşısına böyle zeki, böyle değişmiş, bir parça yabancı bir halde çıkıveren bir delikanlı için, kalbinden yükselen övgü haykırışının kesilmesinden korkuyordu.

Pavel, annesinin dudaklarında beliren gülümseyişi, kendini ne kadar dikkatle dinlediğini, gözlerinde parlayan sevgi ateşini görüyordu. Bir zaman oldu ki açıkladığı gerçeği annesine anlatabildiğini sandı; o zaman anlatım gücünün verdiği gençlik avunmasıyla gerçeğe karşı beslediği güven ve inanış birdenbire taşı. Coşkunluk içinde hem gülerek, hem kaşlarını çatarak söylüyor, söylüyor, kimi zaman sesinde öfke ve kızgınlık çınlıyor ve Pelage bu sert ünleyişleri işittikçe korkular içinde başını sallayarak alçak sesle soruyordu:

— Sanki bu iyi bir şey mi?

Pavel, yüksek, güvenli bir sesle cevap verdi:

— Evet.

O, şimdi annesine halkın mutluluğunu isteyen, çevresine

gerçeği yayan ve bu uğurda vahşi hayvanlar gibi sıkıştırılan insanlardan, yaşam düşmanlarının cezaevlerine, sürgünlere gönderildiği zavallılardan söz ediyordu... Coşkunluk içinde bağırırdı:

— Ben, bu insanlardan bir çoğunu gördüm! Onlar yer yüzündeki insanların en iyileridir.

Bu insanlar, zavallı kadının kalbinde bir korku uyandırıyor; oğluna bir daha sormak istedi:

— Sanki bu iyi bir şey mi?

Ancak, karar verip söyleyemedi. Oğluna böyle tehlikeli düşünme ve konuşma biçimi öğreten o tanımadığı insanların övgülerini dinliyordu.

— Nerde ise sabah olacak... artık yat, uyu... yarın erken kalkıp işe gideceksin.

Pavel «yatacağım» dedi ve annesine eğilerek sordu:

— Dediyimi anladın mı?

— Evet!

Gözlerinden yine yaş akınağa başlamıştı; hıçkırarak ekledi:

— Korkuyorum, mahvolacaksın!

Delikanlı, ayağa kalktı, oda içinde aşağı yukarı dolaşıyordu:

— Şimdi artık ne yaptığımı, nereye gidip geldiğimi öğrendin, her şeyi söyledim! Rica ederim anne, beni seversen bırak.

— Ah, yavrum, keşke bana hiç bir şey söylemeseydin!

Pavel, annesinin ellerini avuçlarının içine alarak sıktı.

Genç bir ruhun bütün hareketi ile söylediği bu «Anne!» sözü, bu hiç görmediği el sıkma kadını duygulandırmıştı.

Kırık, üzgün bir sesle yanıt verdi:

— Sana hiç karşı gelmek istemem, oğul... yalnız, dikkat et!

Oğlunu neden ürkütmek istediğini o da bilmiyordu. Üzgün halde ekledi:

— Gitgide zayıflıyorsun! dedi ve oğlunun düzgün güçlü gövdesini bakışlariyle bir kez daha kucaklıyarak alçak bir sesle:

— Allah yardımcın olsun, dedi, nasıl istersen öyle yaşa! Seni hiç bir şeyden alıkoymam. Yalnız senden bir şey isterim: ayağını tetik al, insanlara güvenmemeli, onlar hep birbirinden tiksindirler, onlar hırsla, kıskançlıkla yaşarlar! Hepsi kötülük yapmaktan zevk alır... Onları suçlamak, mahkûm etmek isteyince onlar senden tiksindirler, sana kin bağlarlar. seni bitirirler.

Pavel, odasının eşiğinde oturmuş, bu üzücü sözleri dinliyordu, gülümseyerek yanıt verdi:

— Evet, insanlar fenadırlar... Ne var ki, ben yer yüzünde bir gerçek bulunduğunu ökreğdiğim dakikadan sonra onlar benim gözüme daha iyi görünmeye başladı!

Yine gülümseyerek sözünü sürdürdü:

— Bu hal bana nasıl geldi? Ben de bilmiyorum! Çocuklukta herkesten korkardım... Büyüyünce bir tiksirme duygusu uyandı; kiminin alçaklığından, kiminin bilmem ki nesinden tiksiniyordum! Ne var ki şimdi hiç öyle değilim, bana öyle geliyor ki, şimdi onlara acıyorum. Anlamıyorum, nasıl oldu? Yer yüzünde insanlar için bir gerçek olduğunu, yaşamın pisiliklerinden bütün insanların sorumlu olmadığını anladığım günden beri kalbim onlara daha çok acıyor.

Sanki kendini dinlemek istiyormuş gibi bir saniye sustu, sonra o düşünceli haliyle yine başladı:

— İşte, gerçek böyle soluk alır.

Kadın, oğluna bir daha bakarak alçak bir sesle:

— Allah kazadan saklasın, sen fena değışmişsin! dedi.

Çocuk uykuya dalınca annesi yavaş yavaş kalktı; yatağın yanına geldi; ciddi ve inatçı çizgilerle dolu bu yanık ve esmer yüz şimdi ak yastığın üstünde daha iyi meydana çıkıyordu.

Kadıncağız, orada ellerini göğsüne kavuşturarak arkasın-

da bir gömlek, ayakları yalın, durdu. Dudakları, sessiz sessiz bir şeyler mırıldanırken, ruhunun heyecanı iri damlalar halinde, ağır ağır gözlerinden dökülüyordu...

*
**

Yaşam, onlar için yeniden başladı; Şimdi, artık hem bir-birine daha yakın hem de birbirinden uzaktılar.

Hafta ortasına rastlamış bir bayram günüydü. Pavel, evden çıkacağı sıra annesine dedi ki:

— Cumartesi günü eve kimi insanlar gelecek!

Annesi sordu:

— Nasıl adamlar?

O, başını sallayarak yanıt verdi:

— Kasabadan...

Kadın, ağlamağa başladı, Pavel'in bundan canı sıkıldı.

— Niçin ağlıyorsun, anne?

O, göz yaşlarını silerek alçak sesle yanıt verdi:

— Ben de bilmem. Öyle ağlıyorum işte!..

Pavel, odanın içinde biraz gezindikten sonra annesinin önünde durarak sordu:

— Yoksa korkuyor musun?

Kadın doğruyu söyledi:

— Evet korkuyorum. Bu kasabadan gelecek adamlar kimbilir nasıl şeylerdir?

O vakit ona doğru eğilerek babasının yaptığı gibi öfkeli bir sesle bağırdı:

— İşte, zaten bu korku yüzünden değil mi ki hepimiz mahvolup gidiyoruz. Bize hükmedenler hem bu korkudan yararlanıyor, hem de bizi bir kat daha korkutuyorlar. Şunu iyi bil, anne, insanlar korktukça bataklık içinde çürüyen ağaçlar gibi ölür, giderler.

Sonra uzaklaşarak ekledi:

— Zıyanı yok, zıyanı yok... Cumartesi günü bizde toplanılacak.

Kadın, ağlıyordu:

— Bana darılma, oğlum, nasıl korkmayayım! Bütün ömrüm korku içinde geçti... Kalbimde korkudan başka bir şey yok.

Çocuk daha tatlı bir sesle yanıt verdi.

Pelage, üç gün boyunca korkudan titriyerek eve yabancı adamlar geleceğini düşündükçe sanki kalbinin atışı duruyordu. Bunların yüzlerini gözünün önüne getiremiyor, korkunç kişiler olduklarını sanıyordu. Şimdi, oğlunun tuttuğu yolu gösteren onlar değil miydi?

Cumartesi akşamı Pavel, fabrikadan döndü; üstünü değiştirdi, dışarı çıkarken annesinin yüzüne bakmaksızın dedi ki:

— Gelen olursa benim bir dakikaya dek döneceğimi söyle... Beni beklesinler. Hem rica ederim, korkma, bunlar da bayağı bizim gibi insandırlar.

Zavallı kadın, iskemlenin üzerine çöküverdi. Pavel, kaşlarını çatarak sordu:

— İstersen sokağa çık.

Kadın başını sallıyarak yanıt verdi:

— Hayır... Ne zararı var... Niçin gideyim?

Ekim ayı sonları idi. Bütün gün buzlu caddelerde kaygulu adımlarla yürüyen insanların ayaklarının altında karlar gıcırdıyordu.

Yorgun bir karanlık pencerenin camlarını kaplamıştı. Takatsız iskemleye yığılan zavallı kadın gözlerini kapıya dikmiş bekliyordu. Öyle sanıyordu ki garip biçimli giynekler giyinmiş bir takım adamlar sokağın dört yanından karanlıkları yararak, sessizce, bir şeyden sakınıyorlarmış gibi eğilerek, doğrularak geliyor, arasıra durup çevreyi gözden geçiriyorlardı... Şimdi bunların biri evin yanına dek gelmiş duvara yapışmıştı.

Derken bir ıslık sesi, üzgün, güzel bir melodi gibi gecenin sessizliği içinde uzadı gitti.

Dışarda ayak sesleri işitildi; Pelage'nin gözleri büyümüş-
tü titreyerek ayağa kalktı; kapı açıldı; ilkönce kürklü bir kas-
ket giymiş kocaman bir kafa görüldü, sonra ileriye doğru eğil-
miş uzun bir vücut yavaş yavaş, sine sine içeriye girdi, doğrul-
du; sağ elini kaldırarak göğsünden çıkan gürültülü bir sesle
bağırır gibi:

— İyi akşamlar, dedi.

Kadın hiç bir şey söylemeksizin eğildi.

— Pavel hâlâ gelmedi mi?

Adam arkasındaki kürklü ceketi ağır ağır çıkardı; ilkönce
bir ayağını kaldırarak kundurasını kaplıyan karları kasketiyle
silkti; sonra bunu öteki ayağında da yineledi. Kasketini bir kö-
şeye attı, uzun bacakları üstünde sıçrayarak odaya girdi. Orada
duran iskemlelerden birine yaklaşıp sağlamlık derecesini yokla-
dıktan sonra oturdu, eliyle ağzını kapayarak esnemeye başla-
dı. Kafası yuvarlak, saçları kısa kesilmiş, sakalı tıraş edilmiş-
ti, uzun bıyıklarının sivri uçları düşüktü.

Masmavi, iri fırlak gözleri ile odanın içini inceledikten
sonra ayak ayak üstüne attı, iskemlenin üzerine sallanarak
sordu:

— Bu ev sizin malınız mı? Yoksa kira mı?

Kadın karşı yana oturmuştu; yanıt verdi:

— Kira ile oturuyoruz.

— Pek öyle iyi değil de!

Pelage, alçak bir sesle:

— Şimdi nerde ise Pavel gelir, biraz bekleyiniz... dedi.

Gelen adam güvenle yanıt verdi:

— Zaten bekliyeceğim.

Davranışındaki serinkanlılık, sesindeki tatlılık, yüzündeki
sadelik kadına güven verdi. Pelage, bu adama şimdi bir dost gi-
bi, serbestçe bakıyordu. Duru gözlerinin derinliğinde bir sevinç
ışığı parlıyordu, uzun bacakları üstünde boynu eğik duran bu iri
kemikli adamın halinde insanın hoşuna giden sevimli bir şey
görüyordu. Ayağında paçaları ayakkabılarının içine sokulmuş

kara bir pantolon, arkasında mavi bir ceket vardı. Onun, oğlunu ne vakitten beri tanıdığını sormak istiyordu; herif yerinden kımıldanarak:

— Alnınızdaki çukur neden oldu? dedi.

Okşayıcı bir sesle konuşuyor, söz söylerken gözleri gülümseyordu. Ne varki soru kadının canını sıkıyordu. Dudaklarını ısırarak bir süre sustuktan sonra soğuk bir nezaketle yanıt verdi:

— Size ne?

O vakit konuk bütün vücudu ile kadına dönerek:

— Niçin darılıyorsunuz? Size onu sorduğumun nedeni analığımın da alnında tıpkı böyle bir delik olduğu içindir. Onun kocası günün birinde alnına bir çizme kalıbı vurmuş, delmişti. Analığım o vakit çamaşırcılık ederdi. Beni evlâtlığa kabul ettiği zaman kötü talih karşısına bu herifi çıkartmıştı, onun la evlendi. Hergün dayak yedi. Ben, ondan öyle korkardım ki, gördükçe kedi gibi titrerdim.

Pelage, bu açık yüreklilik karşısında gevşediğini duydu. Bu tuhaf adama karşı nezaketsizlik gösterecek olursa Pavel'in canının sıkılacağını düşünüyordu. Utanarak gülmeye çalıştı:

— Darılmam, dedi. Birden sordunuz da şaşırdım... Benim alnımdaki yara da kocamın armağanıdır. Her ne ise, ruhu şâdolsun! Siz, Tatar değilsiniz, değil mi?

Konuk bacaklarını salladı, yüzü öyle geniş bir gülümseyişle açıldı ki, kulakları ensesine çekiliyor gibi oldu; biraz durduktan sonra:

— Hayır, Tatar değilim!

— Halis bir Rus gibi konuşmuyorsunuz da...

Pelage, bu sözleri gülümseyerek söyledi. Adamın şakasını anlamıştı.

Konuk, başını sallayarak neşeyle söze atıldı:

— Benim konuşmam Ruslarinkinden iyidir. Ben Küçük Rusya dolaylarından Kanief halkındanım.

— Çoktan beri mi burada bulunuyorsunuz?

— Bir yıldan beri kentte oturuyorum. Şimdi fabrikaya geleli bir ay oldu... Fabrikada temiz yürekli insanlara rastladım.. Örneğin, oğlunuz; sonra daha başkaları... Hepsi o kadar değil. Bıyıklarını karıştırarak ekledi:

— Burada yerleşmek niyetindeyim.

Bu sözler kadının hoşuna gitmişti. Oğlu hakkındaki övgülerine teşekkür etmek istiyormuş gibi sordu:

— Çay içer misiniz?

Öbürü omuzlarını silkerek yanıt verdi:

— Yalnız başıma mı? Hayır, istemem. Hepsi gelsin, o vakit lütfedersiniz...

Dışarıda yine ayak sesleri işitildi. Kapı hızla açıldı, kadın, ayağa kalktı; içeriye girenin bir genç kız olduğunu görünce şaşırdı... Bu kız yoksulca, sade bir giynek giyinmiş, ufak vücutlu, köylü görünüşlüydü.

İlkönce mutfağa girdi. Kumral saçları kalın bir demet halinde başını örten bu yeni konuk:

— Çok geç kalmadım, değil mi? dedi.

Kaniefli birinci konuk, bulunduğu odadan yanıt verdi:

— Hayır, geç kalmadınız... Yayan mı geldiniz?

— Kuşkun mu var?... İyi akşamlar bayan, siz Pavel Mihailoviç'in annesi misiniz? Benim adım Nataşa'dır.

Pelage sordu:

— Babanızın adı?

— Vasiliyevna. Ya sizin?

— Pelage Milovna.

Öyle ise birbirimizi tanımış olduk.

Pelage yavaşça içini çekerek:

— Evet, dedi.

Belirsiz bir gülümseyişle genç kıza inceliyordu; Kaniefli sordu:

— Dışarıda soğuk var mı?

— Pek çok, hele tarlalar büsbütün soğuk... Rüzgâr esiyor..

Sesi, ince tatlı, ağzı ufak, yuvarlak, vücudu tombul ve güzeldi. Mantosunu çıkardıktan sonra soğuktan kızarmış ufak elleri ile pembe yanaklarını güçlüce oğuşturarak odanın içinde hızlı hızlı gezinmeğe başladı. Ayakkabılarının ökçesi odanın döşemesine çaptıkça sert bir ses çıkarıyordu.

Pelage kendi kendine düşündü:

— Zavallının lastikleri de yok!

Genç kız, sözcükleri uzatarak söyledi:

— Evet, çok üşüdüm, neredeyde donuyordum.

Pelage, hemen atıldı:

— Durun size semaveri yakayım.

Hemen dışarıya çıktı. İçinde bu genç kıza sanki eskiden tanıyormuş, bir anne sevgisiyle seviyormuş gibi bir duygu vardı. Onu görmekten hoşlanıyor, konuğunun sık sık kapanıp açılan mavi gözlerini düşünerek hoşnutluğunu gülümsüyordu. İki konuğun konuşmalarına kulak verdi. Genç kız, soruyordu:

— Niçin üzgün duruyorsun, Andre?

Kaniefli alçak bir sesle yanıt verdi:

— Bilmem ki... Şu dul kadının ne güzel gözleri var; kendi kendime «belki annemin de gözleri böyleydi!» diye düşünüyordum. Çok defalar annemi düşünürüm. Her vakit öyle sanırım ki o hâlâ yaşıyor.

— Öldüğünü söylüyorsun ya!..

— Hayır, ölen analığımdır, ben asıl kendi annemden söz ediyorum. Şimdi onu gözümün önüne getiriyorum: Örneğin, Kief'de bir sokak başında dilencilik ediyor, sonra bir meyhanede durmadan içiyor...

— Neden?

— Öyle işte... Sonra sarhoş olunca polisler tutuyor, yüzüne gözüne tokatlar indiriliyor.

Ötede Pelage içini çekerek kendi kendine:

— Zavallı adam! dedi.

Biraz sonra Küçük Rusyalının uyumlu sesi yine odanın içini cınlattı:

— Siz daha gençsiniz, çok tecrübe görmediniz, herkesin bir annesi var. Burunla birlikte insanlar yine kötüdür. Çocuk doğurmak elbette güç şeydir; ne varki insanlara iyiliği öğretmek bundan daha güçtür.

Ötede Pelage, içini çekti. Bu Küçük Rusyalıya cevap verebilmek, ona kendisinin de oğlu Pavel'e iyiliği öğretebilse ne kadar sevineceğini, ne yapsın ki hiç bir şey bilmediğini söylemek istiyordu.

Derken kapı yavaş yavaş açıldı, yeni bir konuk geldi. Bu gelen eski hırsızlardan Danilo'nun oğlu Vesofçikof'tu. Bu adam, her zaman kendini insanlardan ayrı sanır, herkes onun bu halıyla eğlenirdi. Pelage şaşkınlık içinde:

— Ne istiyorsun?. diye sordu.

O, ufak kül rengi gözleri ile kadına baktı, geniş avucu ile iri kemikli yanaklarındaki suları silerek Pelage'nin sorusuna yanıt vermeksizin uyumlu bir sesle:

— Pavel evde mi?

— Hayır.

Vesofçikof, odanın içine şöyle bir göz gezdirdikten sonra içeri girdi:

— İyi akşamlar, arkadaşlar... dedi.

Pelage, kendi kendine söylendi:

— Aman yarabbi, bu da mı onlardan?.. Olacak iş mi?

Nataşa, yeni gelen adama sevimli, dostça bir davranışla elini uzatınca, zavallı kadının şaşkınlığı büsbütün artmıştı.

Bundan sonra, iki delikanlı, sanki çocuk denecek yaşta küçük iki erkek daha geldi. Pelage, bunların birini tanıyordu. Bu, fabrikanın eski işçilerinden Fedor Sizof'un yeğeni idi. Yüzünün çizgileri keskin alnı pek yüksek, saçları kıvrıktı. Tersine, ötekinin saçları düzdü; onu tanıımıyorsa da halinde korkulacak bir şey yoktu. Belli ki sade bir adamdı. En sonra, Pavel de yanında iki arkadaşla çıkageldi. Kadın, bu yeni gelenleri tanıdı, fabrikanın işçilerindendiler. Oğlu, tatlı bir sesle sordu:

— Çay hazırladın, değil mi? Teşekkür ederim.

Pelage nedenlerini anlıyamadığı bir şükran duygusunu nasıl anlatacağını bilemiyerek sordu:

— Votka içer misiniz?

Pavel, paltosunu çıkarırken annesinin yüzüne bakarak gülümseyen bir sesle:

— Hayır, istemez... dedi.

Sonra, birden aklına oğlunun kendisiyle eğlenmek için bu toplantının tehlikesini yalandan büyütmüş olduğu geldi.

— Bunlar mı tehlikeli dediğin adamlar?

Pavel arkadaşlarının bulunduğu odaya geçerken yanıtını fırlattı:

— Evet, bunlar!

Annesi, onu okşayıcı bir bakışla izleyerek:

— Ya? dedi. İçinden sözünü şöyle bütünledi:

— Hâlâ çocuk.

Semaverdeki su kaynamaya başlayınca Pelage odaya girdi. Konuklar masanın çevresine oturmuşlar. Nataşa, elinde bir kitap köşede lambanın altına çekilmişti. Nataşa anlatıyordu:

— İnsanların niçin böyle fena yaşadıklarını anlamak için.. Küçük Rusyalı söze atıldı:

— Niçin böyle fena olduklarını anlamak için. Onların yaşamaya nasıl başladıklarını anlamak gerek...

Pelage, çayı hazırlayarak mırıldandı:

— Bakınız çocuklar, bakınız!

Hepsi sustu.

Pavel, kaşlarını çatarak sordu:

— Ne dediniz, anne?

— Ben mi?

Bütün bakışların kendisine dönmüş olduğunu görünce bin güçlkle düşüncesini açıklamaya başladı:

— Şey... Ben kendi kendime konuşuyordum, bakınız diyordum!

Nataşa gülmeğe başladı: Pavel de gülüyordu.

Küçük Rusyalı dedi ki:

— Çaya teşekkür ederiz, ana!

— Daha içmeden teşekkür ediyorsunuz. Sonra oğluna bakarak sordu:

— Sizi rahatsız etmiyorum ya?..

Yanıtı Nataşa verdi:

— Siz mi? Nasıl olabilir? Siz ki evin kadınısınız hiç konuğunuzu rahatsız eder misiniz?

Sonra çocukça yakınır bir sesle bağırdı:

— Anneciğim, bana bir çay verir misiniz? Soğuktan titriyorum. Hele ayaklarım dondu.

Pelage, acele ile:

— Peki kızım, hemen şimdi veririm... dedi.

Nataşa, çayı içtikten sonra bir kez içini çekti. Başörtüsünü omuzuna atarak sarı kaplı kocaman resimli kitabı açtı. Pelage, bardaklara çay dolduruyor, giürültü etmemek için bunları birbirine çarpmamaya çalışarak böyle şeylere alışık olmayan zavallı kafasının bütün dikkati ile genç kızın uyumlu bir sesle okuduğu şeyi dinliyordu. Kızın billür sesi semaverde kaynayan suyun ezgisine karışıyor, mağaralarda yaşayan vahşilerin hayvanları taşla vura vura öldürdüklerini anlatan bu sade, açık hikâye, parlak bir şerit gibi odanın içinde dalgalanarak uzanıyordu. Bu bir batıl inanış gibiydi; arada bir kaç defa Pelage oğluna bakmıştı. Bu bakışlarda sanki bu vahşiler hikâyesinin neden yasak olduğunu anlamak isteyen bir hal vardı. Ancak, çok geçmeden hikâyeyi dinlemekten vazgeçerek konuklarını incelemeye başladı.

Pavel, Nataşa'nın yanına oturmuştu. Oradakilerin en güzeli bu idi. Genç kız başını kitaba eğmiş, arasına üzerine düşen ince, kıvrıkcık saçlarını kaldırıyor; kimi zaman başını sallıyor, okşayıcı bir bakışla dinleyenlere bakarak alçak sesle kimi düşüncelerini söylüyordu. Küçük Rusyalı, geniş göğsünü ma-

sanın bir köşesine dayamıştı. Parmakları ile bıyıklarını çekiştirerek gözlerinin eğri bakışları ile kılların ucunu görmeye çalışıyordu. Vesofçikof, bir kalıp gibi iskeinlenin üzerine dimdik oturmuştu; elleri dizlerinin üstünde, yüzü soğuktan donmuş, kaşları yıkılmış, dudagının üstünde hafif bir bıyık terlemeye başlamıştı. Bir maske gibi kımıldamadan duruyor, küçük gözlerini hiç kımıldatmadan semaverin parlak yüzeyinde yansıyan yüzünü seyrediyordu. Küçük Fedya dudaklarını oynatarak okunan şeyi dinliyor, kitapta geçen şeyleri kendi kendine yineliyordu. Kıvırcık saçlı arkadaşı dirseklerini dizlerine, yüzünü ellerine dayayarak eğilmiş düşünceli gülümsüyordu. Pavel ile birlikte gelen delikanlıların biri kızıl, kıvırcık saçlı, ince yapılı bir çocuktü. Yeşil gözlerinde bir sevinç anlatımı vardı. Bir şey söylemek isteğiyle sabırsızlanıyordu. Öteki kısa kumral saçlı idi. Gözlerini yere dikmiş, elleriyle başını okşuyordu, yüzü görünmüyordu.

Odanın içinde özellikle bu gece hoş a giden bir sıcaklık vardı. Nataşa'nın bir kuşunkini andıran sesini, semaverin titrek ezgisini dinledikçe Pelage kendi gençliğinin gürültülü olaylarını, o zaman vücutlarından ispirto kokusu yayılan delikanlıların söyledikleri kaba, çirkin sözleri, iğrenç şakaları anıyordu! Bunları düşündükçe zavallı kalbi kendi kendisi için bir acıma duygusu ile doluyordu.

Bu sırada, geçmiş i düşleyerek kocasının kendisiyle evlenmek istediği zamanı bir daha yaşadı. Bir eğlence akşamı idi; Mihail onu karanlık bir koridorda yakalıyarak bütün gücüyle duvara sıkıştırmış, boğuk kızgın bir sesle:

— Benimle evlenmek ister misin? demişti.

O, bu davranışı bir aşağılama olarak almıştı. Onun kocaman parmakları ile yoğrulan göğsünde bir acı duyuyordu. O hızlı hızlı soludukça kadının yüzüne sıcak nemli bir hava çarpıyordu. Baskının altından kurtulmaya çalışıyordu:

— Nereye gidiyorsun? Önce cevap ver!..

Kadın, öfkeden, utancından kızarak susuyordu.

— Hadi, öyle yalandan sıkılmalar yapma! Ben, kadınları bilirim. Hepiniz böyle yaparsınız, ama içinizden yine hoşnut olursunuz...

O aralık yandan birisi kapıyı açmıştı. O, genç kıza bırakarak serinkanlılıkla:

— Yarın adam göndereceğim, seni karı olarak isteyeceğim, demişti.

Gerçekten de dediğini yapmıştı.

Pelage, bu anılar önünde gözlerini kapayarak derin derin içini çekti.

Bu sırada Vesefçikof boğuk hoşnut olmayan bir sesle:

— İnsanların nasıl yaşadığını bilmenin ne gereği var? Ben nasıl yaşamak gerektiğini öğrenmek isterim, dedi.

Kızıl adam ayağa kalkarak ekledi:

— Hakkı var.

Öteden Fedya atıldı:

—Kendimizi aklın ışığı ile bilgi ile aydınlatmalıyız ki...

— Ben bu fikirde değilim, ileri gitmek istersek herşey öğrenmeliyiz.

Kıvrıkcık saçlı, çok alçak bir sesle:

— Evet, doğru, dedi.

Bunu hararetle bir tartışma izledi. Pelage, bu adamların niçin böyle bağırarak anılamıyordu. Bütün yüzler coşkunluktan kıpkırmızı kesilmişti. Ancak, hiç birinde ne öfke izleri vardı, ne de öteden beri alışık oldukları sert kaba sözler:

En sonra kendi kendine şu kaniya vardı :

— Kızın yanında söylemekten çekiniyorlar!

Nataşa'nın yüzündeki ağırbaşlılığa bayılıyordu. Genç kız sanki çevresinde toplananlar kendi çocukları imiş gibi hepsini dikkatle gözden geçiriyordu.

Birden atıldı:

— Durunuz, arkadaşlar!

Hepsi ona dönerek sustu:

— Herşeyi bilmeliyiz diyenler haklıdır. Karanlıkta kalan

halk bizi görebilmeli, herşeye doğru, namusluca yanıt verebilmeli, doğru yalan ne varsa hepsini öğrenmeliyiz. O söyledikçe Küçük Rusyalı başını onun sesini uyumuna uydurarak salıyordu. Öteki kızıl renkli delikanlı, Vesofçikof, Pavel'in beraber getirdiği genç işçi, ayrı küme meydana getirmişlerdi. Pelage, nedenini bilmiyorsa da bunlardan hoşlanmıyordu. Nataşa, sözünü bitirince Pavel ayağa kalktı; durgun bir sesle:

— Biz bu dünyada salt karnını doyurmaya gelmiş bir sürü yaratık olarak mı kalacağız? dedi. Sonra karşı çıkanlara direnici bir bakışla bakarak sorusuna yanıtı yine kendi verdi:

— Hayır, biz adam olmak isteriz. Bizi çıkarlarına âlet eden, bizim gözlerimizi kapayan insanlara anlatmalıyız ki, biz herşeyi görüyoruz, aptal değiliz, hayvan değiliz, bizim istediğimiz salt yemek değil, insanlara yakışan bir yaşayıştır. Evet, o düşmanlara bildirmeliyiz ki, bugün bize çektirdikleri bu zindan yaşayışı, bizi zekâca kendileri ile yarışa girmekten, kafaca kendilerine üstün gelmekten alıkoyamaz.

Pelage, bu sözleri dinledikçe, oğlunun bu kerte iyi söz söyleyişi onu övüncünden titretiyordu.

Küçük Rusyalı söze karıştı:

— Bir çok doymuş adamlar var; ne var ki onların hiç biri namuslu değil. Biz şu kokmuş yaşayış bataklığının üstüne öyle bir köprü kuralım ki, bizi geleceğin mutluluk sarayına iletsin. İşte, ödevimiz arkadaşlar!

Vesofçikof, boğuk bir sesle mırıldandı :

— Çarpışmak zamanı gelince elin yarışını sarmaya vakit kalmaz.

Küçük Rusyalı, neşeli, ekledi:

— Hem, daha savaş başlamadan kemiklerimizi kırarlar. Konuklar dağılıyorlardı. Vakit geceyarısını geçmişti. İlk önce kırmızı saçlı delikanlı ile Vesofçikof gitti. Bu, Pelage'nin pek hoşuna gitmemiştir.

Onları giderken selâmladığı sırada içinden düşünüyordu:

— Bak ne kadar acele ediyorlar!

Nataşa sordu :

— Bana eşlik eder misiniz, Andre?

— Hay hay, sorar mısınız?

Nataşa mutfakta giyinirken Pelage yanına giderek:

— Çoraplarınız bu havaya göre pek ince değil mi? İsterseniz size bir çift yün çorap vereyim.

— Yün çorap ayağımı gıdıklıyor.

— Benim vereceklerim ayağınızı gıdıklamaz.

Nataşa gözlerini kısarak kadını süzmeye başladı; bu bakışlar karşısında Pelage sıkılıyordu; alçak sesle:

— Affedersiniz, dedi, toyluğuma bağışlayınız.

Nataşa kadının ellerini sıkarak yumuşak tatlı bir sesle:

— Ne iyi yüreklisiniz, dedi.

Küçük Rusyalı, o aralık mutfağa gelmişti:

— Allahaismarladık, bayan, dedi, başını eğerek o da Nataşa'nın arkasından çıktı gitti.

Pelage, oğlunun yüzüne baktı. Pavel, kapının eşiğinde oturmuş gülüyordu. Şaşırarak sordu:

— Niçin gülüyorsun, oğlum?

— Hiç... Sevincimden.

— Ben artık ihtiyarladım, aptal oldum... Bunun ben de farkındayım. Ne varki iyi bir şey olunca anlıyorum.

Pavel, başını sallayarak yanıt verdi:

— Hakkınız var anne! Haydi yatınız... Vakittir...

— Sen de yat, artık... İşte, ben yatmaya gidiyorum.

Masanın çevresini dolaşarak bardakları topluyordu, içinden hoşnuttu: çünkü gürültü çıkmadan herşey sessizce olup bitmişti.

— Doğrusu, oğlum, düşüncen pek iyi. Bu gelenler gerçekten temiz yürekli, namuslu insanlar. Hele o kız, ne akıllı şey, kimin nesi o?

Pavel, odanın içinde gezinerek serbestçe yanıt verdi:

— Bir okul öğretmeni.

— Onun için böyle fakir! Ne fena giyinmiş. Korkarım soğuk alacak! Bunun anası babası nerede?

— Moskova'da!

Pavel, bu söz üzerine annesinin yanında durarak öfkeli bir sesle dedi ki:

— Babası pek zengindir, demir ticareti yapıyor, bir çok mağazaları var. Kızı bu yola döküldüğü için onu yanından kovmuş. Bu kız kibarca büyümüştü. Ailesi onu şımartmıştı. Her istediğini yaparlardı. Oysa şimdi, yedi kilometrelik yolu yayan yürüyor.

Bu sözler Pelage'yi üzdü. Odanın ortasında, ayakta şaşkınlıktan kaşlarını kaldırarak oğlunun yüzüne bakıyor, söz söylemiyordu.

Sonra yavaşça sordu:

— Şimdi kasabaya mı gidiyor?

Evet.

— Vay! Korkmuyor mu?

Pavel, gülümsedi:

— Hayır korkmuyor.

— Peki niçin gitti? Geceyi burada geçirebilirdi, benimle beraber yatamaz mıydı?

— Hayır, olamaz, yarın sabah onu burada görürlerse iyi olmaz, bu ne onun, ne de benim işime gelir.

Pelage, düşünceli bir halde pencereye bakarak yavaşça:

— Bilmem ama, dedi, ben bunda yasak olacak tehlikeli bir şey göremiyorum. Böyle şeylerde bir fenalık olmaz, değil mi, oğlum?

Kendi de bu dediğine inanmıyordu. Oğlunun ağzından olumsuz bir cevap çıkmasını bekliyordu. Çocuğu durgunca annesine bakarak güvenli bir dille:

— Biz, dedi, kimseye fenalık etmeyiz ve etmiyeceğiz, böyle iken iyi bil, bizi hapishaneler bekliyor.

Pelage'nin elleri titremeye başladı. Korkulu bir sesle sordu:

— Kimbilir? Belki Allah başka türlü yapar.

Pavel okşayıcı, inandırıcı bir biçimde yanıt verdi:

— Hayır anne, hayır, seni aldatmak istemem. Bunun başka türlü olasılığı yok, dedi. Sonra gülümseyerek ekledi:

— Haydi git yat! Yorgunsun, gecen hayrolsun!

Kadın, yalnız kalınca pencerenin önüne vararak sokağa bakmağa başladı. Dışarda rüzgâr uykudaki ufak evlerin damlarında karları öteye beriye savuruyor, anlaşılmaz bir şeyler mırıldanarak duvarlara çarpıyor, sokağın boyunca kuru, ak kar parçalarını üfürüyordu. Kadın, alçak sesle yalvarmaya başladı:

— Rabbim! Bize acı!

Gözlerinde yaşlar toplanıyor, demin çocuğunun o kerte güvenle söylediği felâketin gelmesini beklerken bütün varlığı bir pervane gibi titriyordu. Hayalinde karlı bir ova açıldı: Orada cılgın bir rüzgâr, bir tipi dönüyor, bu ovanın ortasında bir genç kız, ufak bir insan gölgesi sallanarak, tek başına yürüyor; bacaklarının çevresinde dolaşan rüzgâr eteklerini şişiriyor, yüzüne ısırmacı kar parçaları savuruyordu. Karların içine gömülen bu mini mini ayaklar için yürümek pek güç olmuştu. Hava soğuk, karanlık korkunçtu. Bu güz rüzgârlarının hızlı esışı önünde kız, bir çöp gibi eğiliyor, sağ yanda karanlık bir duvar gibi yükselen ormanın ince uzun çamları üzgün bir sesle titriyor ta uzaktan kasabanın ışıkları gecenin karanlığında parlıyordu.

Pelage soğuktan, korkudan titreyerek bir daha yalvardı:

— Rabbim, bize acı!

★
★

Günler, ilkönce haftalar, sonra aylar halinde gittikçe artan bir tesbih tanesi gibi birbirini izleyerek gidiyordu. Her Cumartesi günü bu arkadaşlar Pavel'in evinde toplanıyorlardı. Her

toplantı tatlı bir eğilimle ta uzaklarda bilinemez nereye götüren uzun bir merdivenin birer basamağına benziyordu. Onlar, bu merdivenin tepesini görmeden o basamaklar üzerinde ağır ağır yükseliyorlardı. Gün geçtikçe yeni yeni yüzler görünüyör, Vlasof'un zaten küçük olan odası büsbütün darlaşıyordu.

Nataşa, soğuktan donmuş, yorgun bir halde, yine de her zaman şen bir yüzle toplantılara geliyordu. Pelage, ona bir çift yün çorap örmüştü. Kadın, bunları kendi eliyle o mini mini ayaklara giydirmek istedi. Nataşa bu isteğe ilkönce gülmüş, sonra sesini çıkarmamıştı.

Aradan biraz zaman geçince genç kız dedi ki :

— Vaktiyle bir dadım vardı... O da beni böyle severdi! Garip şey, şu halk böyle acı bir yaşayış içinde, böyle kahır altında bile yine ötekilerden daha iyi kalpli, daha şefkatli oluyor.

Bunları söylerken elini kaldırarak uzakta, ta uzakta bir yeri gösterdi. Pavel'in annesi yanıtı verdi:

— Ya siz? Siz herşeyi, ananızı, babanızı, mutluluğunuzu terkettiniz...

Kafasından geçen şeyleri bitiremedi. Nataşa'ya bakarak göğsü derin bir iç çekişi ile kaplanmıştı. Nedenini bilmeksizin bu kıza minnettardı. Şimdi başı yere eğik, düşünceli, gülümseyen genç kızın önünde diz çökmüştü. Nataşa söze başladı:

— Anamı babamı feda ettim. Ne varki bunda pek öyle acılık yok. Babam aptal, kaba bir adam, kardeşim de öyle... Öyle aralıksız içer durur... Ablam mutsuz, acınası bir halde. Onu kendisinden pek yaşlı bir adama verdiler; herif zengin, cimri can sıkıcı bir şey... Asıl anneme acıyorum. O da sizin gibi sadece bir kadındır... Bütün gün gezer, herkesten korkar, An-nemi öyle bir göreceğim gelir ki.

Pelage, üzgün başını sallayarak :

— Zavallı yavrucağız! dedi.

Genç kız, birden doğrularak bağırdı :

— Hayır, hayır, zavallı değilim! Kimi zaman içimde öyle sevinçler, öyle mutluluklar duyarım ki!...

Yüzü sararmıştı; mavi gözlerinden kıvılcımlar saçılıyordu. Elini Pelage'nin omuzuna koyarak ta kalbinden kopan derin bir sesle :

— Ah, bilseniz, dedi; bilseniz biz ne büyük, ne parlak bir işe başladık. Onu siz de anlıyacaksınız.

Kıskançlığa yakın bir duygu Pelage'nin kalbini kapladı ayağa kalktı :

— Neye yarar, vaktim geçmiş... Hem pek cahilim, hem çok yaşlı.

*
**

Pavel çok söylüyor, tartışmalarda gittikçe artan ateşli bir dil kullanıyor, zayıflıyordu. Pelage dikkat etmişti; öyle samıyordu ki oğlu Nataşa ile konuşurken yada onun yüzüne bakarken ağır başlı bakışlarına tatlı bir durgunluk geliyor, sesi daha okşayıcı bir hal alıyor, bütün varlığı daha sadeleşiyordu.

Zavallı kadın, kafasından geçen bir düşünceye, bir gün Nataşa'yı kendi gelini görmek belkisine gülümseyerek içinden:

— İnşallah, dedi.

Toplantılarda tartışmalar gereğinden çok şiddetlenince Küçük Rusyalı ayağa kalkıyor, bir çan tokmağı gibi sallanarak uyumlu sesiyle açık, sade bir kaç söz söylüyor, ortalığa bir durgunluk geliyordu. Suskun Vesofçikof arkadaşlarını durmadan kışkırtıyor, tartışmaları Samoilof ve kızıl saçlı delikanlı birlikte hararetlendiriyordu. İvan Bukin, yuvarlak kafalı, güneşten solmuş gibi ak kaşlı delikanlı, onların taraftarlarındandı. Pelage'ye öyle geliyordu ki, bu Nikola İvanoviç pek uzaktan, insanları bollukla, namusla yaşıyan bir ülkeden gelmişti; onun için bu ülkenin hiç bir şeyinden hoşlanmıyordu. Yüzünün rengi sarımtıraktı. Gözlerinin çevresinde ufak çizgiler görünüyordu. Al-

çok sesiyle, elleri her zaman sıcaktı. Pavel'in annesini selâmlarken güçlü, uzun parmaklariyle öyle bir el sıkışı vardı ki, kadının kalbini arıyordu.

Kasabadan daha başka gelenler de vardı; bunların arasında uzun boylu, iri gözlü, zayıf soluk yüzlü bir genç kız da vardı. Bunun adı Saşenka idi. Bu kızın davranışlarında, yürüyüşünde bir erkek hali vardı. Kara kaşlarını öfkeli biçimde çatıyor, söz söylediği zaman burnunun ince, güzel kapakları titriyordu. Bir gün ilk kez olarak bu kız dedi ki :

— Biz, sosyalistler...

Pelage, bu sözü işitince durgun bir ürküntü ile genç kızın yüzüne bakmıştı. Sosyalistlerin vaktiyle bir çarı öldürdüklerini biliyordu. Ancak, o zaman daha pek gençti. O zaman çiftlik sahiplerinin elleri altında bulunan köleleri tutsaklıktan kurtarmış olan o imparator öldürülünceye dek saçlarını kesmemeye ant içtikleri söyleniyordu. Bunu biliyordu; ancak, şimdi oğluyla arkadaşlarının neden sosyalist olduklarını anlıyamıyordu.

Herkes dağılınca ona sordu :

— Pavel'ciğim, gerçekten sosyalist misin sen?

Çocuk, her vakitki güvenli, serbest bir davranışla yanıt verdi :

— Evet!

Kadın, derinden içini çekerek gözlerini yere indirdi :

— Bu iyi bir şey mi acaba? dedi, çünkü sosyalistler Çara karşıdırlar... Hattâ bir zaman Çarı da öldürmüşlerdi!

Pavel eliyle yanağını oğuşturarak odanın içinde dolaşmaya başladı, sonra gülümseyerek :

— Hayır hayır dedi, bizim öyle şeye ihtiyacımız yok!

O vakit annesine uzun uzun anlattı. O oğlunu dikkatli dikkatli süzüyordu, düşünüyordu. Sonra, o korkunç sözcük sık sık yinelenidikçe şimdiye dek anlıyamadığı bir çok sözcükler gibi bu da kulağına hoş gelmeye başladı.

Bununla beraber, Saşenka'dan hoşlanmıyordu; o eve gelince zavallı kadını bir sıkıntı, bir kaygu alıyordu.

Bir akşam, yüzü de hafif bir üzüntü ile buruşarak Küçük Rusyalı'ya dedi ki:

— Saşenka pek ciddi bir şey: Her zaman size buyuruyor: «şöyle yapın, böyle yapın.»

Küçük Rusyalı, gürültülü bir kahkaha kopardı:

— Hakınız var; pek doğru söylediniz! Öyle değil mi, Pavel?

Sonra, gözünü kırparak alaycı bir davranışla ekledi:

— Kibarlık!

Pavel, soğuk bir sesle yanıt verdi:

— Açık gözlü bir kızdır.

Bunu söyleyerek kaşlarını çattı. Küçük Rusyalı öteden atılarak :

— O da doğru! dedi. Yalnız şurasını anlamıyor ki, o istenen takımdan, biz ise isteyen, yapan takımdan...

Pelage, dikkat etmişti; Saşenka Pavel'e karşı pek sert davranıyor, kimi zaman sanki azarlıyordu. Pavel gülünseyerek hiç ses çıkarmıyor, bir zamanlar Nataşa'ya yaptığı gibi şimdi de bu kızı tatlı, durgun bakışlarla seyrediyordu. Pelage bu halden hiç hoşnut değildi.

Haftada iki toplantı yapıyorlardı. Pelage oğlunun Küçük Rusyalının nutuklarını, Nataşa'nın, Saşenka'nın, İvanoviçin kentten gelen konukların anlattığı olayları burada toplanan adamların nasıl bir coşkunlukla dinlediklerini gördükçe kendi üzüntülerini unutuyor, kendi gençliğinin sıkıntı içinde geçen günlerini anarak üzgün bir biçimde başını sallıyordu.

Kimi zaman bu genç adamlar, birdenbire gelen bir sevincin coşkunlukları içinde çırpınmaya başlıyor. Pelage bu hale karşı şaşırıyordu. Bu haller hemen genellikle yabancı ülkelerde yaşayan işçi sınıfının durumu üstünde gazetelerde kimi fıkralar okudukları zaman oluyordu. Bu bir mutluluk, çocukça tuhaf bir sevinçti; herkes parlak bir neşe ile gülüyor, sevincinden yanında oturan arkadaşın omuzuna dostça vuruyordu.

Bu aralık içlerinden biri neşeden sarhoş olmuş gibi bir sesle anlatıyor :

— Alman arkadaşlar iyi çalışmışlar! diyor.

Öteden başka bir ses yanıt veriyordu:

— Yaşasın İtalyan arkadaşlarımız!

Böyle uzaklarda tanımadıkları dostlara övgü gönderdikçe o dostlar bunları iştiriyorlar, kendilerinin sevinçlerine ortak oluyorlarmış gibi bir güven içinde bulunuyorlardı.

Küçük Rusyalı kalbinde bütün insanlara karşı duyduğu sevgiyle:

— Onlarla haberleşelim, değil mi arkadaşlar? diyordu. Onlarla mektuplaşalım. Kendilerinden pek uzakta olan Rusya'da da aynı inanı yayan dostları, bir işçi sınıfı, benzeri amaca çalışan arkadaşları bulunduğunu, onların zaferlerine sevindiğimizi anlasınlar!

O vakit dudakları gülümsemelerle süslü, Fransızlar'dan, İngilizler'den, İsveçliler'den mutluluklarına, acılarına ortak olunan değerli varlıklar gibi uzun uzadıya söz ediliyordu.

Aynı zamanda bu toprağın hem sahibi, hem tutsağı olan işçi sınıfının birlik bağı, düşünce yakınlığı duygusu bu dar odanın içinde yavaş yavaş oluşmaya başlamıştı. Hepsinde birleşik bir kalp meydana getiren bu kardeşlik duygusu Pelage'yi derinden duygulandırıyordu. Bu bir güçtü; sen, sarhoş edici, genç, okşayıcı, umut dolu bir güç... Pelage de bu gücün etkisiyle doğrulmaya başlıyordu.

Çoğu zaman şarkı söylüyorlar; aile şarkılarını seslerinin bütün gücüyle söyleyerek yineliyorlardı. Kimi zaman yeni şarkılar da öğreniyorlardı. Bunlar, o zamana dek bilmedikleri, üzgün bir ezgi ile bestelendiğinden seslerini alçaltarak, bir ilahi okuyorlarmış gibi düşünceli, ağır bir biçimde söylüyorlardı. ● zaman yüzler sararıyor, şarkıyı söyleyenlere bir canlılık geliyor, bu uyumlu sözlerde büyük bir gücün gizli olduğu duyuluyordu. Özellikle bu yeni şarkıların bir tanesi ananın kalbini coşturup

kaygılandırıyordu. Bundan ne üzücü ikirciklenmelerin karanlık yollarında tek başına dolaşan ezilmiş bir ruhun üzüntü ve iniltileri vardı, nede korkudan şaşırmış yoksulluk içinde ezilmiş biçimsiz, renksiz bir kalbin çığlıkları duyuluyordu. Bu şarkıda serbest bir yaşayışa susamış insanların sönük iç çekmeleri, iyi kötü ne bulursa bilmeden yakıp yıkmaya hazır öfkenin, meydana okuyan çığlıkları da yoktu. Kızgınlık ve öç; o hiç bir şey yaratmaksızın herşeyi yok etmeye yetenekli olan yalancı duygu da bu şarkıda görünmüyordu. Bunda, eski dünyadan, tutsaklar dünyasından da hiç bir iz, hiç bir şey yoktu. Pelage zaten sert sözlerden, keskin ezgilerden hoşlanmazdı. Ancak bu şarkıda öyle sonsuz bir güç vardı ki, ezgilerle sözleri örtüyor, kalpleri düşünce gücünün çok üstünde, bir şeyin varlığını duygusunu uyarıyordu. İşte, ana bu şeyi, şu odada toplanan delikanlıların yüzlerinde, gözlerinde görüyor ve bu gizli güce kendisini verecek kalbini kaplayan derin bir üzüntü içinde bütün dikkatiyle o şarkıyı dinliyor, dinliyordu.

Karanlık yüzü Vesofçikof diyordu ki:

— Bir gün gelecek, bu şarkı sokaklarda söylenecek!

Babası hırsızlık suçu ile bir kez daha hapse girince:

— Artık, dedi bizim evde toplanabiliriz.

Hemen her akşam fabrikadan çıkınca arkadaşlardan biri Pavel'in evine geliyor; birlikte kitap okuyorlar ,okudukları kitapların kimi fıkralarını kopya ediyorlardı. Hepsi coşkunluk içindeydi, güçlüklerini düşünecek, yargılayacak zamanları yoktu. Yemek yerken; çay içerken bile kitabı elden bırakmıyorlardı.

Bir gün Pelage Küçük Rusyalıya dedi ki:

— Siz ne garip yaratıksınız! Sizin gözünüzde herkes arkadaşdır... Yahudiler, Ermeniler, Avustralyalılar hep arkadaşınız... Onlardan sanki hepsi dostlarınızmış gibi söz ediyorsunuz, herkesin sevinci, üzüntüsü sizin de sevinciniz, üzüntünüz oluyor...

Küçük Rusyalı bağırdı:

— Herkesle, evet herkesle, Bütün dünya bizimdir, bütün dünya bizimdir, bütün dünya işçinindir. Bizim için ırk, milliyet yoktur, Bizim ya düşünce arkadaşlarımız, yada düşmanlarımız var. İşçi sınıfının hepsi bizim dostumuz; bütün zenginler, ellerinde iktidar ve güç olan bütün adamlarda karşımızdadır. Şu toprağa temiz bir gözle bakılıp ta bizlerin, şu işçi takımının ne kadar çok olduğu bir moral güçleri bulunduğu görülecek olursa sanki görkemli bir şenlik yapılmış gibi insanın kalbi sevinç ve mutlulukla dolar. Bir Fransız, bir Alman da benzeri duyguyla doludur; İtalyanlar da benzeri zevki duyarlar. Biz bir ananın çocuklarıyız, yeryüzünde ne kadar ülke'varsa hepsinde çalışan işçi, benzeri düşünceyle o yenilmez yüksek kardeşlik düşüncesiyle birbirine bağlıdır. Bu kardeşlik gittikçe ilerliyor. Onun sıcaklığıyla bütün varlığımız ısınıyor, o, adalet göğünde ikinci bir güneştir ve gök işçinin kalbindedir. Ne olursa olsun ne ad verilirse verilsin, sosyalist, düşüncesiyle bizim kardeşimizdir. Şimdiye dek böyle oldu; şimdi de böyledir; yarın da; öbürkün de ...Sonuna dek, yüzyıllarca böyle olacak!

Bu çocukça taşkınlıklar, bu sarsılmaz temiz inanış, bu küçük topluluğun arasında gittikçe artan bir güçle sık sık görülmekte, yinelenmekteydi. Pelage, bu sevinci gördükçe her gün başının üstünde gördüğü güneşe benzer bir başka güneşin, öyle parlak ve büyük bir şeyin gerçekten doğmuş olduğunu bir içgüdüyle duyuyordu.

Pavel, ikide birde söylüyordu :

— Bize bir gazete gerek.

Yaşayış, coşkun bir döneme giriyor; insanlar birbirine bir kitaptan ötekine geçerken çiçekten çiçeğe uçuşan arılar gibi gittikçe daha hızlı koşuyordu.

Bir akşam Vesofçikof dedi ki:

— Ortalıkta bizim bahsimiz dolaşmaya başladı; galiba yalanlanacağız.

Küçük Rusyalı yanıt, verdi:

— Balık ağa düşmek için yaratılmıştır.

Bu adam, Pelage'nin gittikçe daha çok hoşuna gidiyordu. O «Nineciğim!» dedikçe yumuşak bir çocuk elinin yanağını okşadığını sanıyordu. Pazarları Pavel bir işle uğraşırsa odunu o yarıyordu. Bir gün kocaman bir tahta parçası getirdi; bir başka gün de yıkılmış üzere olan bir bölmeyi onardı.

Bu işlerle uğraşırken bir yandan ısıklarıyla üzgün havalar çalıyordu.

Ana bir gün Pavel'e dedi ki:

— Küçük Rusyalıyı bizim eve alsak olmaz mı? Hem sizin için daha kolaylık olur. Bütün gün birbirinizin arkası sıra koşmaktansa...

Pavel omuzlarını kaldırarak.

— Seni çok zahmete sokmuş oluruz ...dedi.

— Hiç de değil... Bütün yaşamım nedenini bilmediğim bir acı içinde geçti; şimdi böyle temiz yürekli bir adamın işinden mi çekineceğim?...

— Peki, nasıl isterseniz öyle yapınız... O kabul ederse, ben sevinirim.

Bunun üzerine Küçük Rusyalı geldi eve yerleşti.

*
**

Mahallenin taa ucunda duran bu küçük ev, göze çarpıyordu. Zaten ikircikli ve meraklı bir kaç göz evin duvarlarını aşmış, bir takım söylentiler evin üstünde dolaşmağa başlamıştı. Orada gizlenen gizleri anlamağa çalışıyorlardı. Kimi zaman geceleri bir göz gelip pencereden bakıyor, kimi zaman bir el cama vurarak çabucak kaçıp gidiyordu.

Bir gün, Meyhaneci Regonçef sokak ortasında Pavel'in annesini durdurdu. Bu adam, ufak gövdeli, yakışıklı bir ihtiyardı; buruşuk, kırmızı boynunda her zaman kara ipekten bir atkı bulunur, parlak ve sivri burnunun üstünde bağa çerçevesi bir

gözlük dururdu. Bu gözlük yüzünden ona «kemik gözlü» derlerdi.

Pelage'yi durdurarak soluk almadan, yanıt beklemeden sert, kesintisiz bir sesle söylemeğe başladı:

— Ne var ne yok, ne haldesiniz Pelage? Oğlunuz nasıl? Onu daha evlendirmeyecek misiniz? Artık evlenecek yaşa geldi. Ana baba çocuğunu genç yaşta evlendirirse daha rahat eder. Aile içinde yaşayan adamın kafası, vücudu daha sağlam olur. Sirkeye konulmuş mantar gibi daha çok dayanır. Ben sizin yerinizde olsam Pavel'i evlendiririm. Böyle bir zamanda çocukların üstünden gözünü ayırmağa gelmez; çünkü onlar istedikleri gibi yaşamağa koyulurlar, ne kadar fena davranışlar varsa hepsini yaparlar. Delikanlılar, artık kiliseye gitmez oldular, genel yerlerden uzaklaşıyorlar, gizli gizli bir köşede toplanarak konuşuyorlar? Sorarım size, ne konuşuyorlar? Niçin böyle saklanıyorlar? Bir adamın herkese karşı örneğin bir meyhanede söyleyemeceği ne söz olabilir?

Bunlar, hep giz perdesiyle örtülü şeyler! Oysa, bize göre giz yalnız kilisede olur. Bunun dışında gizli şey kafanın yorgunluğundan gelir. Anladınız mı? Allahaismarladık!

Kendini beğenmiş bir adam davranışıyla şapkasını çıkarak havada salladıktan sonra uzaklaştı. Ana şaşkınlık içinde kalmıştı.

Bir defasında da Vlasof'un komşusu Marya Korsonova, vaktiyle fabrikaya yiyecek satan bir demircinin dul kalmış karısı, Pelage'ye çarşıda rast geldi:

— Pelage, oğlunun üstünden gözünü ayırma!

— Neden?

Marya, çok şeyler bilen bir kişi gibi gizlice fısıldadı:

— Onun hakkında fena şeyler söyleniyor. Vaktiyle bir dinçi sınıf vardı ki bunlar kırbacla kendi gövdelerine işkence ederlerdi. İşte senin oğlun da bu meslekten adamlardan bir topluluk örgütlemeye çalışıyormuş deniliyor. Böyle örgüte mezhep derler. Onlar da papazlar gibi birbirini dövecekler.

— Budalalığın gereği yok, Marya!

Kadın yanıt verdi:

— Budalılığı yapan azarlanır, yoksa bu budalalıkları gelip söyleyen değil!

Ana, bu sözleri oğluna söylediğinde; çocuk omuzlarını silerek yanıt vermedi. Küçük Rusyalıya gelince, o bu sözlerle karşı temiz bir kalbi gösteren bol kahkahası ile gülmüştü. Ana sözü sürdürdü:

— Genç kızlar da size kızıyorlar; siz iyi adamlarla görüşüyorsunuz, iyi çalışıyorsunuz, hiç içmiyorsunuz; ne var ki onların da yüzüne bakmıyorsunuz. Dediklerine bakılırsa kentten fena tanınmış bir takım adamlar sizi görmeğe geliyorlarmış.

Pavel neşesizlikle yüzünü buruşturarak:

— Peki, öyle olsun! dedi.

Küçük Rusyalı içini çekti:

— Bir bataklığın içinde ne varsa hepsi, nine! Siz o budala kadınlara evlenmenin ne demek olduğunu anlatacak olsanız fena olmaz, bir daha öyle delice ivecenlikten vazgeçerler.

Pelage yanıt verdi:

— Bunu onlar da biliyor, ama nasıl vazgeçsinler.

Pavel atıldı:

— Anlamazlar, anlamazlar! Anlamış olsaydılar kendilerine başka bir iş bulurlardı...

Ana, oğlunun kızgın yüzüne bir bakış fırlattı:

— Madem ki anlamıyorlar diyorsunuz. Onlara öğretmek ödevi sizindir. İçlerinden en akıllılarını çağırın da öğretin.

Pavel sert bir sesle yanıt verdi:

— Olacak iş değil.

Küçük Rusyalı:

— Bir dene bakalım, dedi.

Bir saniye susuştan sonra, Pavel yanıt verdi:

— Ne olur bilir misiniz? İlkönce kolkola, çift gezinmeye başlarlar, sonra içlerinden kimisi evlenir.

— Olacağı bu.

Pelage düşünmeye daldı. Oğlunun bu kızgın sözleri karşısında kafası karmakarışık oluyordu. Anlaşıyordu ki Pavel'e bütün arkadaşları, Küçük Rusyalı gibi kendisinden daha yaşlı olanları bile boyun eğiyorlardı; ne var ki, Pelage bu boyun eğişte biraz korku ve çekingenlik görüyordu, arkadaşları onun soğuk davranışlarından hoşlanmıyorlardı sanki.

Ana, yatmağa gittikten sonra da iki arkadaş konuşmalarını sürdürüyordu. Bu gece Pelage yatağa girince odasının pek ince olan bölmesinden kulak kabarttı. Küçük Rusyalı:

— Biliyor musun, Pavel, Nataşa benim hoşuma gidiyor, dedi.

Pavel, ses çıkarmadı. Küçük Rusyalı bu sefer sesini alçaltarak sordu:

— Sen ne dersin, senin düşüncen ne merkezde?

Pavel yanıt verdi:

— Farkına varmış olsa gerek! Bak artık geliyor mu? Küçük Rusyalı ıslığı bırakmıştı. Ağır adımlarla geziniyordu:

— Gidip açıktan işi anlatsam.

— Neyi?

Küçük Rusyalı sesini büsbütün alçaltarak:

— Şeyi canım.

Pavel sözünü kesti:

— Ne gereği var?

Söz buraya gelince ana Küçük Rusyalı'nın bir kahkaha kopardığını işitti:

— Bana kalırsa bir erkek bir genç kızı sevdi mi, gidip işi ona söylemeli; yoksa bir sonuç alınmaz.

Pavel, gürültü ile kitabını kapıyarak sordu:

— Ne sonuç umuyorsun?

Birkaç dakika ikisi de sustu. Pavel sordu::

— Peki sonra?...

— ...

Sonra, yavaş yavaş şöyle konuştu:

— Bana bak, Andre! İnsan bir şey yapmak istedi mi, ilk önce onu kendi gözü önüne getirerek incelemeli... Şimdi diyelim ki o da seni seviyor... İnanmam ya neyse... Öyle sayalım. Sonra evlendiniz; bilgili bir kızın bir işçi ile evlenmesi yararlı bir birleşme demektir. Bu birleşmeden dünyaya çocuklar gelecek... O vakit sen yalnız başına çalışmak zorunda kalacaksın, hem de çok çalışmak zorunda kalacaksın. Yaşayışınız herkesin yaşayışına benzeyecek. Geçiminizi sağlamak, kendine ve çocuklarınıza bir barınak bulmak gerek, bunun için çok uğraşacaksınız... En sonra ikiniz de bu uğurda mahvolacaksınız.

Kısa bir susuştan sonra Pavel, yine tatlı bir sesle:

— Bırak bunları Andre!... Nafile o kızın da kafasını karıştırma, dedi.

— Peki ama, Nikola İvanoviç'in sözlerine ne diyelim? Ne diyordu o? İnsanın bütün gövdesinin ve ruhunun gücü ile, bütün varlığı ile yaşaması gerektiğini söylemişti. Unuttun mu?

Pavel, yanıt verdi:

— Evet, öyle ama bize göre değil. Bunu sen nasıl elde edebilirsin? Öyle bir güzel yaşayış senin için olamaz. Bak birader, sana bir şey söyleyeyim! Geleceği sevenler şimdi herşeyden, evet her şeyden el çekmelidirler.

Boğuluyormuş gibi bir sesle Küçük Rusyalı yanıt verdi:

— Korkunç şey.

— Düşün, bir kere, başka nasıl olabilir?

Yine sessizlik başladı. Düzgün vuruşlarla zamanı parçalayan saatin sarkaç sesinden başka bir şey işitilmiyordu.

Küçük Rusyalı dedi ki:

— İnsanın kalbi ne tuhaf şey... Yarısı sever, öteki yarısı tiksindir, böyle kalb mi olur?

— Peki, ben sana sorarım: Başka türlü nasıl olabilir?

Şimdi bir kitabın yaprakları çevrilirken çıkan sese benzer birşey işitildi; kuşkusuz, Pavel yine okumaya başlamıştı. Ana, yatağa uzanmış, gözlerini kapamıştı. kımıldamak yürekli-

ğini gösteremiyordu. Küçük Rusyalıya çok acıyordu; ne varki oğluna daha çok acıyordu. Kendi kendine söyleniyordu: «Zavallı acıma kurbanı, zavallı yavrucağım!»

Birden Küçük Rusyalı:

— Bırak bunları Andre! dedi.

— Demek artık, bunu ağzıma almayayım?

Pavel yavaşça yanıt verdi :

— Bana kalırsa böyle yapmalısın, Andre... Çünkü bu daha namusluca bir davranış olur.

Küçük Rusyalı, kararını açıkladı:

— Peki, öyle olsun! Ben de bu yoldan ayrılmam.

Bir saniye sustuktan sonra üzgünce ekledi:

— Sıra sana gelince sen de acısını çekersin.

— Geldi bile, zaten çekiyorum... Hem öyle acı ki!...

— Sen de mi?

Dışarıda rüzgâr evin duvarlarına çarpıyordu.

Pelage, yüzünü yastıkların arasına gömerek gizli gizli ağladı. Ertesi sabah Andre onun gözüne vücutça daha küçülmüş gibi geldi. Onu kalbine daha yakın buldu. Oğlu, her zamanki gibi, zayıf, sessiz, sertti. O gün istemiyerek, bilmeyerek:

— Andre'm, ayakkabılarınızı onartmalısınız... Sonra ayaklarınız üşür, dedi.

— Aylığı alırsam başka bir çift satın alacağım...

Sonra gülerek elini ananın omuzuna dayadı:

— Belki benim asıl annem sizsiniz de beni pek çirkin bulduğunuz için doğruyu söylemek istemiyorsunuz...

Pelage, hiç bir şey söylemeksizin onun eline vurdu. Ona okşayıcı bir kaç söz söylemek isterdi, ne var ki kalbi şefkat ve acıma ile daralıyordu, dili tutulmuş gibi birşey söyleyemiyordu.

Mahallede öteye beriye, mavi mürekkeple yazılmış kâğıtlar dağıtan sosyalistler, kafaları kurcalamağa başlamıştı. Bu kâğıtlar işçinin mahkûm olduğu kanunlardan, Petersburg'da, güney Rusya'da grevlerden kışkırtıcı bir dille sözediyor, işçiye çıkarlarını savunmak için birliğe savaşa çağırıyordu.

Fabrikada epeyce mevkii olan kimi yaşlı adamlar, bu sözlerden öfkelenerek:

— Ah şu herifler, diyorlardı; bunları yakalamalı, dövme-
li, ta ki akılları başlarına gelsin... Delikanlılarsa o bildirilerden
duydukları sevincin ateşi içinde şöyle bağıryorlardı:

— Bu kâğıtlar hep gerçeği söylüyor...

İş altında ezilmiş, artık her şeye kaygusuz bakışlarla bak-
mağa alışmış işçinin büyük çoğunluğu da tembel tembel:

— Bunlardan bir şey çıkmaz ki, diyordu.

Bununla birlikte öteye beriye uçuşan bu kâğıt parçalarını
herkes ilgi ile okuyor, kimi zaman arkası kesilecek olursa bir-
birine soruyordu:

— Bu gün bir şey çıkmadı, galiba vazgeçtiler!...

Ne var ki Pazartesi yinelenince işçi yaşayışı yeniden çal-
kalanıyordu.

Fabrikada, meyhanelerde o zamana dek kimsenin tanıma-
dığı bir takım adamlara rastlanıyor, bunlar şuna buna bir şeyler
soruyor, herkesi inceliyor, çekingen çekingen rast geldiklerini
yokluyorlardı.

Ana, bütün bu kışkırtmaların oğlunun işi olduğunu biliyor,
çocuğunun çevresine bir takım adamların coşkununla üşüşük-
lerini görüyordu; Pavel, hiç yalnız kalmıyordu. Zaten asıl teh-
like de burda idi. Böyle bir çocuğun annesi olarak gelecekle il-
gili bir kaygudan dolayı içini yiyip bitiriyor, çocuğun gizli gizli
harcadığı emekler yaşamın pislik seli arasına saydam bir ırmak
gibi karışıyordu.

Bir akşam, Marya Korsonova camı tıklattı. Pelage, pen-
cerenin kanadını açınca Marya alçak sesle fısıldadı:

— Hadi bakalım, Pelage hazır ol! Senin odanın kuşları artık cıvıdamıyacak! Çünkü, bu akşam senin evini, Mandi'nin Vesofçikof'un evlerini basacaklar, arayacaklar...

Ana, ilk sözleri işitebildi, son sözler boğuk ve korkutucu bir mırıltı içinde yitip gitmişti.

Marya'nın kalın dudakları hızla birbirine çarpıyor, sivri burnu gürültülü gürültülü soluyor, gözleri açılıp kapanıyor, ara sıra sokakta birini arıyormuş gibi yana doğru kaçıyordu:

— Ben bir şey bilmiyorum ,bir şey söylemedim... Hatta seni bugün görmemiş olayım, anladın mı? Ben bir şey görmedim, bilmiyorum ha!

Bunu dedi ve çekilip gitti.

Pelage, pencereyi kapadı, içeride baygın bir halde bir iskenlenin üstüne yıkıldı kaldı, yine de çocuğunu tehdit eden tehlikeyi düşününce birden ayağa kalktı. Çabucak giyindi, başına bir örtü aldı, Fedya Mandi'nin evine koştu. Fedya, bir zamandır hasta idi evden çıkmıyordu. İçeri girdiğinde, o penceresinin kenarına oturmuş, sağ elinin baş parmağını sol eli ile sallayarak kitap okuyordu. Bu kötü haberi işitince birden ayağa kalktı, benzi sapsarı olmuştu:

— Kötü haber!... Benim parmağım da çıban çıktı!

Ana yüzünün terlerini titreyen elleri ile silerek:

— Şimdi ne yapmalı? dedi...

Fedya, yaralı eli ile kıvrıkcık saçlarını okşayarak yanıt verdi:

— Durun, siz korkmayın!

— İşte, siz de korkuyorsunuz.

— Ben mi?

— Evet hakkınız var... Pavel'e işi anlatmalı... Dur, ben ona birini göndereyim. Siz de, eve dönünüz, bir şey olmaz, bizi tepeleyemezler!

Pelage, eve dönünce bütün kitapları topladı, koltuğunun

altına aldı, saklıyacak bir köşe bulmak için bütün evin içini do-
laştırdı. Ocağın altına, fırının içine, semaverin borusuna, hatta
dolu su fıçısına baktı.

Düşünüyordu ki, Pavel olayı haber alınca işini hemen bı-
rakıp gelecektir. Ama gelmedi. En sonra, yorgunluktan yarı
baygın mutfakta bir tahta parçasının üstüne oturdu, kitapları
fistanının altına yerleştirdi. Pavel ile Küçük Rusyalı gelinceye
dek orada kimiltisiz durdu.

Onlar gelince ayağa kalkmadan sordu:

— Haberiniz var mı?

Pavel, durgun bir gülümseyişle yanıt verdi:

— Elbette.... Korkuyor musun?

Andre atıldı:

— Korkmamalı. Bunda korkulacak bir şey yok ki.

— Semaveri bile hazırlamamışsın!

Ana kalktı, kitapları göstererek amacını anlattı:

— İşte bunlar için...

Küçük Rusyalı ile Pavel gülmekten kırılıyorlardı, Pelage
rahatladı, sonra bu kitapların kimisini alarak avluda bir yerde
saklamağa gitti; Andre semaveri yakmağa uğraşırken:

— Bunda korkulacak bir şey yok. Yalnız insanların böy-
le budalaca şeylerle uğraşmasından utanıyorum. Örneğin bura-
ya bir takım sarhoş herifler; bellerinde kılıçları ile, ayakların-
da mahmuzlariyle gelir, her yanı karıştırır; yatağın altına, oca-
ğın içine bakar, evin mahzeni varsa oraya iner, ambarı varsa
oraya çıkar, yüzlerine gözlerine örümcekler yapışır, tepinip du-
rurlar. İçleri sıkılır, sonra yaptıklarından kendileri de utanırlar
ve işte bunun için sert, zalim bir durum alırlar! Evdekilere kı-
zarlar, yaptıkları şeyin çirkin, pis bir şey olduğunu onlar da
bilirler. Bir defa benim evime de gelmişlerdi. Aradılar, taradılar,
bir şey bulamadan gittiler! Bir defasında beni de beraber aldı-
lar, hapse attılar, orada dört ay kaldım. Ara sıra böyle gelip

alırlar, bir kaç askerin korunması altında sokaktan geçirirlerdi; bin türlü soru sorarlardı... İnan ol, onlar akıllı adamlar değildir, akıllıca söz söylemeyi de bilmezler ...Sonra askerlere emrederler, beni yine hapse gönderirlerdi... Onlar böyle insanı getirip götürürler; ne yapsınlar, onlar da aylıklarını hakedecekler, dört ay gidip geldikten sonra hapisten çıktım. İşte hepsi bu dedi.

Pelage, biraz avunduğunu gösteren bir davranışla dedi ki:
— Hiç bir şey değilmiş gibi ne tuhaf anlatıyorsun!

Küçük Rusyalı, semaverin önüne çömelmiş, bütün gücü ile ateşi üflüyordu. Kırmızı kesilen yüzünü kaldırdı. İki eli ile bıyıklarını burarak sordu:

— Nasıl söylüyorum?

— Sanki hiç aşağılanma görmemiş gibi...

Andre, ayağa kalktı, anaya yaklaşarak kadının başını elleri ile salladıktan sonra belirsiz bir gülümseyişle:

— Dünyada aşağılanma görmemiş insan var mıdır? Ben öyle çok aşağılanma gördüm ki, artık kızmaktan usandım. Onlar başka türlü davranmadıktan sonra ben ne yapabilirim? Aşağılama beni fena halde sıkar, iş görmekten bile alıkoyar, ne yapayım önüne geçilmez ki... Aşağılamaya karşı dursam vakit kaybederim. İşte, yaşam böyledir! Önceleri ben de bu insanlara kızardım ...Sonra, düşündükçe anladım ki, bunların hepsinin kalbi kırılmış! Herkes komşusunun gelip kendisini dövmesinden korkar, bundan ötürü ilkönce o, komşusunu döver. Anladın mı nineciğim, yaşam böyledir!.

Sözler ağızdan ağır ağır dökülüyor; o söyledikçe kadının kayguları sönüp gidiyordu. Delikanlının şişkin gözleri, üzgün ve ateşli, gülümsüyordu. Bütün varlığında bir gevşeklik olmakla beraber güçlü ve hareketli idi. Ana, içini çektikten sonra sıcağı bir davranışla dedi ki:

— Allah sizi bahtiyar etsin, Andre'm!

Küçük Rusyalı, yine semavere döndü. Yere çömelerek mırıldanır gibi söylendi:

— Mutluluğu verirlerse reddetmem. Ne var ki ben arkasından koşup istemem ve almam!

Yine ılık çalmağa başladı.

Pavel, avludaki işini bitirerek gelmişti. Güvenli bir sesle:

— Artık bir şey bulmazlar, dedi.

Tuvaletini yapmağa başladı; ellerini yıkarken annesine dönerek:

— Bakınız, ama, dedi, eğer o heriflere karşı korkaklık gösterirseniz evde mutlaka bir şey olduğuna hükmederler. Zaten biz şimdiye dek bir şey yapmadık ki... Bunu siz de bilirsiniz, biz kimsenin kötülüğünü istemeyiz; doğruluk ve adalet bizimle beraberdir, biz bütün yaşayışımız boyunca bunlar için çalışacağız! İşte, suçumuz! Bunda ürkecek bir şey var mı?

Ana söz verdi:

— Çabalarım, oğlum!

Sonra ,kaygu ile ekledi:

— Mademki gelecekler, hiç olmazsa hemen geliversinler!

Ne varki onlar bu gece gelmediler, ertesi sabah zavallı kadın kendisi ile eğleneceklerini anladığından bu korkusuna ilk önce kendisi güldü.

★
★

Onlar, bir ay sonra hiç beklenilmeyen bir zamanda geldiler. Vesofçıkof, Andre, Pavel, toplanmış; gazetelerden sözediyorlardı, vakit geç idi. Gece yarısına yaklaşıyordu. Ana, çoktan yatağına girmiş uyuyor delikanlıların biraz kaygulu sesleri belirsiz bir gürültü halinde kulağına geliyordu. Andre birden ayağa kalktı, ayaklarının ucuna basarak mutfaka girdi. Üstüne kapıyı yavaşça kapadı; koridorda bir kovanın dolmasını andıran bir gürültü işitiyordu. O sırada kapının kanadı açıldı. Küçük Rusyalı yüksek sesle:

— İşitiyor musunuz, sokakta bir mahmuz şarkırtısı var! dedi.

Ana hemen yatağından atladı, titreyen elleri ile giyneğini giydi. Bu sırada Pavel kapının eşiğine gelmişti, soğukkanlılık ve güvencle :

— Siz yatınız dedi; öyle iyi etmiyorsunuz.

Dışarıda pencerenin kepenklerine bir şeyin çarpıp belli belirsiz geçtiği işitildi.

Pavel, kapıya yaklaştı, eli ile iterek sordu:

— Kimdir. o?

Şimşek hızı ile iri bir gövde kapının eşiğinde yükseliverdi. Bunun arkasında bir tane daha vardı, bu iki jandarma delikanlıyı iterek aralarına aldılar. Sert, öfkeli bir ses cevap verdi:

— Her halde beklediğiniz adamlar değil!

Bu sözü söyleyen uzun boylu, kara bıyıklı, ince yapılı, genç bir subaydı. Mahallenin polisi Fedyakin, ananın yatağına doğru ilerledi; bir elini şapkasının kenarına götürerek öteki eli ile yatakta yatan kadını gösterdi ve korkunc bir bakışla:

— İşte efendim, dedi. Bu da anası!

Sonra, elini Pavel'e doğru uzatarak:

— İşte bu da kendisi, dedi.

Subay, gözlerini kapayarak sordu:

— Pavel Vlasof mu?

Delikanlı, başı ile doğrulama işareti yapınca subay:

— Evini araştıracağım... İhtiyar kadın, kalk bakayım, diye buyurdu.

Odanın içine bir bakış fırlattıktan sonra geniş adımlarla içeri girdi.

İki adam daha geldi, bunların biri ihtiyar düğmeci Tiver Yakop, ötekisi ateşçi Ribin idi, bu sonuncunun saçları kara, durumu düzgündü. Polis, bu iki adamı tanık olarak çağırmıştı.

Ribin, kalın ve sert bir sesle:

— İyi akşamlar, Pelage, dedi.

Pelage, hem giyiniyor, hem kendine yüreklilik vermek için söyleniyordu:

— Bu nasıl şey! Geceleyin gelmek!... Herkes uyuduktan sonra...

Oda daralmış gibi idi. Sert bir boya kokusu çevreye yayılıyordu. İki jandarma ile mahallenin polisi Riskan, kitapları raflardan gürültü ile çıkarıyor, subayın önündeki masanın üstüne yerleştiriyorlardı. Öteki iki adam, yumrukları ile duvarları yıkalayarak iskemlenin altına bakıyorlardı. Küçük Rusyalı ile Vesofçikof bir köşede birbirine sokulmuş duruyorlardı. Vesofçikof'un gözleri subaydan ayrılamıyor, Küçük Rusyalı ise bıyığını buruyordu. Ana, odadan içeri girince ona başı ile dostça bir işaret etti.

Kadın, korkusunu göstermemek için sallanıyordu, ne var ki her vakit gibi yana doğru değil, göğsünü ileriye doğru kabartarak...

Bu sahte davranışıyle zavallı kadın gülünç oluyordu, odanın içinde gürültülü adımlarla yürüyor, kirpikleri titriyordu. Subay, ak ve ince parmaklarının ucu ile kitapları çabuk çabuk tutuyor, yapraklarını karıştırıyor, içini silkiyor, sonra bu işlere alışık bir adam haliyle onları kenara atıyordu. Kimi zaman bir kitap hafif bir gürültü ile yere düşüyordu. Herkes susuyor, odanın sıcaklığı ile ısınan jandarmaların soluklarında, mahmuzların şakırtısından başka bir ses işitilmiyordu: ara sıra bir ses:

— Bu tarafa da baktın mı? diyordu.

Ana, arkasını duvara vererek Pavel'in yanında durdu; o da oğlu gibi kollarını göğsüne kavuşturarak subayı incelemek istiyordu: Dizleri titriyor, gözlerinin önünden bir sis geçiyordu.

Derken Vesofçikof'un sesi odanın havasını yırttı:

— Kitapları yere atmaktan ne çıkar?

Ana titredi. Tiver Yakof, sanki ensesine vurulmuş gibi başını salladı. Ribin homurdanarak sanığın yüzüne dikkatle baktı.

Subay, gözlerini kırparak delikanlının kimiltısız, donmuş yüzüne baktı... Sonra parmakları yne kitapların sayfalarını hızlı hızlı karıştırmaya başladı. Vesofçikof kimi zaman donuk

renkli gözlerini öyle açıyordu ki, içinden pek üzgün olduğu anlaşılıyor, bu üzgünlüğe karşı bir şey yapmamaktan doğan öfke içinde bağırarak gibi oluyordu. En sonra da patladı:

— Asker! Şu kitapları kaldır!

Bütün jandarmalar ona doğru döndüler. Sonra subayın yüzüne baktılar. Subay, başını kaldırdı, inceleyici bir bakışla adamın yüzüne baktıktan sonra burundan bir konuşma ile bu yurdu:

— Toplayın kitapları!

Jandarmaların bir kaçı eğildi ve yandan gözucu ile Vesofçikof'a bakarak parça parça olmuş kitapları toplamağa başladılar.

Ana, oğlunun kulağına fısıldadı:

— Vesofçikof sussa daha iyi eder.

Pavel omuzlarını kaldırdı. Küçük Rusyalı boynunu uzattı.

— Ne o fısıltılar? Rica ederim susunuz? Bu incili burada kim okuyor?

Pavel yanıt verdi:

— Ben.

— Ya!... Peki bu kitaplar kimin?

Yine Pavel yanıt verdi:

— Benim!

Subay iskemlenin arkasına dayanarak:

— Peki, dedi.

Ak elinin parmaklarını çıtlatarak ayaklarını masanın altına uzattı, bıyıklarını kıvrarak Vesofçikof'u sorguya çekmeye başladı:

— Andre Nakodka sen misin?

Vesofçikof ilerleyerek yanıt verdi:

— Evet, benim!

Küçük Rusyalı, Vesofçikof'u omuzundan tutarak durdurdu ve geri çekti:

— Hayır efendim, şaşırdı... Andre benim!

Subay elini kaldırdı ve parmağı ile Vesofçikof'u tehdit ederek:

— Kendine gel! dedi.

Yine kâğıtları karıştırmaya başladı.

Kaygusuz bakışlar, parlak, aydınlık bir gece... Pencerenin arkasından bakıyordu. Dışarıda evin önünde birisi dolaşıyor, ayaklarının altında karların çıkardığı gıcirtı işitiliyordu.

Subay, sağ gözünü kapayarak oğuşturmaya başladı; sonra yirmi yaş dişleri görünen dudaklarını açarak:

— Nakodka, daha önce kanunî kovuşturmaya uğramıştın, değil mi?

— Evet, Rostof'ta, Saratof'ta... Yalnız, orada jandarmalar benimle konuşurken çoğul sigası kullanır, «siz» derlerdi.

Subay sordu:

— Nakodka, fabrikanın içine bir takım yasak bildiriler, kâğıtlar dağıtan ve yayan alçakları belki tanırırsınız. Evet, evet, tanımanız gerek.

Küçük Rusyalı durduğu yerden kımıldandı. Gülerek bir şey söyleyecekti, Vesofçikof'un sinirli sesi yeniden çınladı:

— Biz, ilk kez olarak alçak görüyoruz!

Bir saniye sessizlik oldu. Ananın yüzü sarardı, sağ kaşı büsbütün kalktı, Ribin'in kara sakalı garip bir biçimde titremeye başladı; bıyıklarını uzatarak başını yere eğdi.

— Çıkarın dışarıya bu hayvan herifi!...

İki jandarma delikanlıyı kollarından yakalayarak mutfağa sürüklediler.

Vesofçikof orada durdu, ayaklarının bütün gücü ile döşemeye basarak:

— Durunuz, paltomu giyeyim! dedi.

Avluyu araştırmağa giden polis Komiseri geldi:

— Her yana baktık! bir şey yok...

Subay alaycı bir davranışla:

— Peki dedi, onun böyle olduğunu ben de biliyordum: çünkü bu defa tuttuğumuz herif tecrübeli...

Ana, bu zayıf, titrek, ters sesi dinliyor ve adamın sarımtırak yüzüne baktıkça seziyordu ki, bu subay halka karşı kalbi tiksinti ve öfke ile dolu bir düşman, acımaz bir düşmandır. Önceleri bu tür insanlara pek az rastlardı: son yıllarda böylelerin varlığını bile unutmuştu. Kendi kendine düşünüyordu:

— İşte bizi korkutan tedirgin adamlar!

— Babası bilinmeyen Andre Onisimof Nokodka sizi tevkif ediyorum!

Andre durgunca sordu:

— Neden?

Subay düşmanca bir nezaketle yanıt verdi:

— Onu sonra söylerim.

Bunun üzerine Pelageye dönerek bağırdı:

— Okuyup yazma bilir misin?

Pavel atıldı:

— Hayır!

Subay sert bir davranışla:

— Sana sormuyorum! dedi. Sonra yine Pelage'ye :

— Cevap versene kocakarı, okumak yazmak bilir misin?. diye sorusunu yineledi.

Ana, bu adama karşı bir an içinde kalbini dolduran tiksinti duygusunun etkisi ile birden doğruldu sanki buz tutmuş bir ırmağa dalmış gibi titriyordu, yüzündeki yara izi parladı, kaşı eğildi, kolunu subaya doğru uzatarak:

— Bağıрма öyle! dedi; siz daha gençsiniz acı nedir bilmezsiniz...

Pavel sözünü kesti:

— Telâş etmeyiniz, anne!

Küçük Rusyalı öteden:

— Kalbine egemen olarak susmak daha iyi, dedi.

Ana masaya doğru ilerleyerek:

— Sen karışma Pavel!... Bu adamları niçin tutukluyorsunuz?

Subay, ayağa kalkarak:

— O sizin göreviniz değil... Siz susunuz, dedi. Sonra, jandarmalara dönerek emretti:

— Vasefçikof'u buraya getiriniz!

Eline bir kâğıt aldı. Gözüne doğru kaldırarak okumağa başladı.

Delikanlıyı getirdiler.

Subay okumayı bırakarak:

— Şapkamı çıkar! dedi.

Ribin Pelage'nin yanına yaklaştı ve omuzlarından iterek alçak sesle kulağına fısıldadı:

— Nafile ateşlenmeyiniz!

Vasefçikof sordu:

— Ellerimi tutuyorlar, şapkamı nasıl çıkarayım?

Subay tutanak kâğıdını masanın üzerine attı.

— İmzalayınız, dedi.

Pelage, orada hazır bulunanların tutanağı imzalamaya başladığını görünce öfkesi dindi. Yürekliliği azalıyor, hiç bir şey yapamama yüzünden ruhunu yakan acı göz yaşları gözlerine doğru iniyordu. Yirmi yıllık evlilik yaşayışında hep böyle ağlamıştı. Ne var ki kocası öldü öleli bu yakıcı yaşları hemen unutmuş gibiydi.

Subay, aşağılayıcı bir yüz anlatısı ile kadına baktı:

— Pek çabuk yaygaraya başladın analık. Dur bakalım, şimdiden böyle yaparsan sonra içini dökecek gözyaşı bulamazsın!

Kadın kızgın sesi ile yanıt verdi:

— Analarda her vakit için dökecek göz yaşı bulunur... Her vakit anladınız mı? Sizin de ananız varsa elbette bilir.

Subay, kâğıtları, üzerinde bir kilit parlayan yepyeni bir çantaya yerleştirdi. Sonra polis komiserine dönerek :

— Bunlar dedi, hep devrimci takımı, hepsi birbirine benzer...

Polis komiseri homurdandı:

— Ne küstahlık ne terbiyesizlik!

Subay emir verdi:

— Marş!...

Pavel arkadaşlarının elini sıkarak:

Güle güle Andre, güle güle Nikola... Yine görüşürüz, dedi.

Subay alaycı söze karıştı:

— Evet, öyle yine görüşürüz.

Vesofçikof hiç bir şey söylemeyerek kısa parmaklariyle ananın elini sıkıyor, pek büyük güçlkle soluk alıyordu; kalın boynu kıpkırmızı kesilmişti, gözleri öfkeden parlıyordu.

Küçük Rusyalı gülümseyerek başını sallıyordu; eğilerek Pelage'nin kulağına bir kaç söz söyledi, kadın eliyle haç çıkararak cevap verdi:

— Doğruları Allah bilir.

Kül rengi kaputlar ayaklarındaki mahmuzları şakırdatarak evin köşesinde gözden yitmişlerdi. Ribin en geri kaldı, kara gözeri ile Pavel'i süzdükten sonra düşünceli:

— E, artk Allaha ısmarladık... Dedi ve acele etmeksizin öksüre öksüre gitti.

Pavel, ellerini arkasına kavuşturmuş, yerde sürünen kitap ve çamaşır yığınları arasında ağır ağır geziniyordu; annesine dönerek bozuk bir sesle:

— Gördün mü nasıl yapıyorlar? Dedi.

Pelage, hem darmadağın odayı şaşkın bir halde gözden geçiriyor, hem de üzüntü ve acı içinde:

— Seni de götürecekler, oğlum... diyordu, evet seni de alacaklar! Vesofçikof niçin öyle kabalık etti?

Pavel alçak sesle yanıt verdi:

— Galiba korktu da ondan. Bu adamlarla bir şey yapılamaz ki... Anlamak yetenekleri yok.

Ana, kolunu sallıyarak mırıldandı:

— Geldiler, aldılar, götürdüler!

Oğlu kalmıştı. Pelage'nin kalbi daha rahat çarpmağa başlamıştı. Kafası hiç anlayamadığı bir şeye saplanmıştı:

— Bu sarı adam bizimle eğleniyor, bizi tehdit ediyor.

Pavel kararını vermiş gibi:

— Elverir anne, dedi, gel de şunları yerleştirelim.

Pavel annesine bu kez de «Anne» demiş, «sen» diye ünlemişti. Kadın oğlunun yanına yaklaştı ve yüzüne bakarak alçak sesle sordu:

— Bu herifler seni aşağıladılar, değil mi?

Pavel yanıt verdi:

— Evet, aşağıladılar. Ağır şey... Keşke ben de onlar gibi gitseydim. Pelage, oğlunun gözlerine yaş toplandığını sandı; Pavel'i belli belirsiz duyduğu üzüntüye karşı avutmak için içini çekerek:

— Sabret oğlum, dedi, seni de alırlar!..

— Biliyorum.

Bir saniye sessizlikten sonra Pelage üzgün bir sesle ekledi:

— Sen bana hiç acımıyorsun, oğlum! Hiç olmazsa beni avutmalıydın. Hayır hayır, suç bende, ben sana korkunç şeyler söylüyorum, sen de bana elbette daha korkunç karşılıklar veriyorsun.

Pavel, annesinin yüzüne baktı, yaklaşarak alçak sesle:

— Ben size karşılık vermenin yolunu bilmiyorum, anne! Yalan söylemek elimden gelmez!.. Ne çare, böyle şeylere alışmalısınız...

Kadın, içini çekerek sustu; sonra titreyen sesi ile dedi ki;

— Kim bilir? Hep diyorlar ki, oraya gidenlere işkenceler ederlermiş, derilerini parça parça koparırlarmış, kemiklerini kırarlarmış; İşte ben bunları düşündükçe korkuyorum, oğlum.

— Onlar insanın ruhunu ezerler, vücudunu değil. Oysa kirli ellerle ruhunuza dokunulduğunu duymak işkence görmekten daha acı, daha korkunçtur.

Ertesi sabah, Yukin, Samoïlof ve Somof ile öbür beş kişinin daha tutuklandığı anlaşıldı. Akşamleyin, Fedya Mazin koşup geldi. Onun da evini araştırmışlardı; Ancak o bundan hoşnuttu. Kendini bir kahraman sayıyordu.

Ana sordu:

— Korktun mu Fedya?..

Fedya, sarardı, yüzü çukurlaştı, burun delikleri titredi:

— Subay beni döver diye korktum. Bu kuzguni sakallı iri yarı herifin parmakları tüylüydü. Burnunda bir de gözlük vardı. İyi dikkat edilmese gözleri yok sanılırdı. Ayaklariyle tepinerek «Seni hapishanelerde çürüteceğim» diyordu.

Ben bu yaşa geldim ne babamdan, ne de anamdan dayak yedim; çünkü tek evlattım, beni pek çok severlerdi; herkesi döverlerdi de, bana el kaldırmazlardı.

Kıpkırmızı olmuş gözlerini bir saniye kapadı, dudaklarını büzdü, elinin hızlı davranışıyle saçlarını arkaya attı. Pavel'e bakarak dedi ki:

— Eğer biri bana vuracak olursa bıçak gibi üzerine atılır, dişlerimle didik didik ederim. Beni bir vuruşuta öldürmek daha iyidir.

Ana, öteden atıldı:

— Öyle ama sen pek zayıf, pek cılızsın! Nasıl döğüşebilirsin?

Fedya, hafif bir sesle yanıt verdi:

— Evet, öyleyim; yine de döğüşürüm.

Fedya, çıkıp gittikçen sonra ana oğluna:

— Bu da ötekiler gibi kırılır, dedi.

Pavel sustu.

Bir kaç dakika sonra mutfağın kapısı ağır ağır açılarak Ribin girdi; gülerek:

— İyi akşamlar, dedi, ben yine geldim. Dün akşam zor la getirmişlerdi. Bu akşam kendiliğimden geliyorum.

Pavel'in elini güçlüce sıktıktan sonra ananın omuzlarını tutarak:

— — Bana bir çay sunacak mısın? dedi.

Pavel, hiç bir şey söylemeyerek konuğunun yanık yüzünü, sık, kara sakalını, zeki bakışlarını inceliyordu. Durgun bakışlarında bir ağırlık vardı; bu cambaz yapılı adamın bütün varlığından yayılan sağlamlık ve güven onu sevindirdi.

Ana, semaveri yakmak için mutfığa gitti; Ribin, oturmuş bıyıklarını çekiyordu, dizlerini masaya dayayarak Pavel'i süzüyordu. Sanki yarım kalmış bir görüşmeyi bitiriyormuş gibi:

— İşte böyle, dedi. Sana açıkça söyleyeyim: Biz seninle hemen hemen komşu gibiyiz; dikkat ettim, sana her vakit bir çok adamlar geliyor. Hiç biri ne sarhoş oluyor, ne de bir rezalet çıkarıyor. İnsanlar iyi davranacak olurlarsa hemen dikkati çeker, ne oldukları hemen göze çarpar. Ben de dikkati çekiyorum; çünkü ben de herkesten ayrı yaşıyorum.

Çok tuhaf, ağır ağır söylüyordu; söyleyişinde öyle bir uyum vardı ki, sözlerinin içtenliğine mutlaka inandırıyordu.

— İşte böyle, herkes senden söz ediyor; benim evin sahibi senin için «Sapıtmışlardan» diyor, çünkü, kiliseye gitmiyormuşsun!.. Sonra, o kâğıtlarla bildiriler de ortaya çıkınca... Allahını seversen onu sen mi düşündün?

Pavel, gözlerini Ribinin yüzünden ayırmaksızın:

— Evet, dedi.

Ribin de ona dikkatle bakıyordu.

Ana, kaygulu bir halle mutfaktan çıkarak:

— Niçin öyle söylüyorsun, dedi. Sen **yalnız değilsin** ki

Pavel, gülümsedi, Ribin de gülümseyerek:

— Ya! dedi.

Kadın sözüne önem verilmediğine kızarak hızlı hızlı odadan çıktı.

— O kâğıtlar; doğrusu iyi düşünülmüş. Halkın kafasını karmakarışık etti. Yalnız ondokuz tane çıktı, değil mi?

Pavel yanıt verdi:

— Evet.

— Ben onların hepsini okudum. İçinde öyle şeyler var ki anlaşılmaz, gereksiz, insan çok söylerse arada birçok boş lakırdılar da kaçar.

— Bir de şu evi araştırmak, yok mu? İşte beni senin lehinde bulunmağa zorlamıştı. Bilmem ne gereği vardı? Sen Küçük Rusyalı, Vesofçikof hep birden o heriflere karşı öyle bir tutum takındınız ki...

Düşündüğünü anlatacak sözcüğü bulamayınca sustu, pencereye doğru baktı, parmağı ile masaya vurmaya başladı:

— Halinizle onlara anlatmak istediniz ki, siz kararı vermişsiniz, sanki «siz görevinizi yaptınız subay efendi, biz de kendi görevimizi yapacağız!» demek istiyordunuz. Küçük Rusyalı, yürekli bir delikanlı doğrusu! Kimi arkadaşları ile konuşurken gördüğümde kendi kendime: «Bunu ezemezler; bu yalnız ölüme yenilir. Bundaki kaslar yaman!» derdim. Pavel sözüme inanır mısın?

Delikanlı başını sallayarak:

— Evet, dedi.

— Ben, kırkbeş yaşında bir adamım, yani senin yaşının iki katı, senin gördüklerinden yirmi kez çok gördüm, üç yıldan çok askerlik ettim. İki kez evlendim; birinci karım öldü, ikincisini bıraktım. Kafkasya'ya gittim... En sonra şunu anladım ki, onlar hiç bir yerde yaşamı ve eylemi yenemediler. Hayır, hayır yenemediler.

Ana, bu sözleri bütün dikkati ile dinliyordu; böyle yaşı epey ilerlemiş bir adamın gelip oğluna yaşamını anlatması kadının hoşuna gidiyor; Pavel'in bu konuga karşı davranışını pek soğuk buluyordu. Bunun etkilerini yok etmek için Ribine dönerek:

— Çayla beraber bir şey yemek ister misiniz? diye sordu.

— Hayır, teşekkür ederim, analık! Evde yemek yedim

de geldim... İşte, böyle Pavel, sen ne dersin? Yaşam gerektiği gibi gitmiyor düşüncesinde misin?..

Delkanlı ayağa kalktı, ellerini arkasına kavuşturarak odanın içinde dolaşmağa başladı:

— Hayır, o düşüncede değilim dedi; yaşam iyi gidiyor. Öyle iyi gidiyor ki, işte siz buraya geldiniz, bana kalbinizi açtınız. Yaşam, bizim gibi durmadan çalışan insanları yavaş yavaş birleştiriyor, bir zaman gelecek ki hep birleşmiş, hep birlik olacağız! Şimdi herşey bize karşı haksız ve zalim bir yol da düzenlenmiştir. Ancak yaşam bizim gözümüzü açıyor, bize yaşamışın acıklılıklarını anlatıyor. Yaşamı nasıl kullanmak gerektiğini gösteriyor.

Ribin Pavelin sözünü kesti:

— Hakkın var, yalnız, dur, bir şey söyleyeyim: İnsanlar yenileşmeli ben de bu düşüncedeyim, insan uyuz olunca ne yapar? Yıkanır, banyoya girer, çıkınca temiz giynek giyer, böylece hastalıktan kurtulur, değil mi? Hastalık vücutta değil de kalpte ise o zaman deriyi çıkarmalı; ama kanayacakmış, zararı yok; kanasın, çıkarmalı, güzelce yıkanmalı; sonra temiz temiz giymeli, burası da böyle değil mi? Peki ya insan içini nasıl temizlemeli ha?

Pavel söze başladı; Allahtan, İmparatorndan, memurlardan, fabrikadan, işçilerin haklarını almak isteyenlere gösterdikleri direnmeden ateşli ateşli söz etti. Ribin arada bir gülümseyordu, parmağı ile masanın üstüne vurarak Pavel'in nutkuna tempo tutuyordu.

Ribin bir kez olsun: «Evet, orası öyle!» dememişti. En sonra kahkahamsı bir gülüş salıvererek hafif bir sesle:

— Hey yavrum, sen daha gençsin, insanları tanımazsın! dedi.

Pavel, Ribin'in önüne gelerek ağırbaşlıca yanıt verdi:

— İhtiyarlıktan, gençlikten söz etmenin gereği yok. Amacımız hangi düşüncenin doğru olduğunu anlamaktır. Buna bakalım.

— Demek senin düşüncene göre bizi aldatmak için di-
ni de araç olarak kullanıyorlar, öyle mi? Benim düşünceme
kalırsa bizim dinimiz hem zararlı, hem de hatalıdır.

Pelage araya girdi. Oğlu ne zaman tanrıdan, tanrıya kar-
şı kalbinde beslediği kutsal duygulardan sözetse o, gözleriyle
oğlunun bakışlarını araştırır, sanki acı ve kesin sözleriyle,
dinsizce yargılamalarıyla kalbini parçalamamasını anlatmak
isterdi. Duyuyordu ki oğlu karamsarlığına bakmadan dindardı
ve işte bu, kadının kalbini rahatlatıyordu. Kimi zaman kendi
kendine düşünürdü: Ben onun düşündüklerini nasıl anlaya-
bilirim?

Öyle sanıyordu ki, Ribin gibi yaşlı bir adam için Pa-
vel'in sözlerini dinlemek hoş olmayan küçültücü bir şeydi.
Ne var ki Ribin o soruyu sorunca kadının bütün sabır ve ta-
kati tükendi:

— İstedığınızı yapınız; ancak, dinden sözedince biraz ihti-
yath davranınız.

Sonra, biraz soluk alarak şiddetli bir dille sözünü sür-
dürdü:

— Eğer ortadan din de kalkacak olursa ben, bu ihtiyar
kadın, üzgün zamanlarımda kime güvenirim?

Gözleri yaşla dolmuştu, parmakları titreyerek kapları yı-
kıyordu.

Pavel tatlı bir sesle:

— Siz bizim amacımızı anlamadınız, anne, dedi.

Ribin kalın, ağır ses ile:

— Kusurumuza bakma analık!

Dedi, gülümseyerek Pavel'in yüzüne baktı, Pavel sözünü
sürdürdü:

— Ben sizin inandığınız o acıyan, şefkatli tanrıdan söz-
etmiyorum. Amacım papazların bütün insanları yalnız birkaç
kişinin kötü niyetine boyun eğmeğe zorlamak için elde bir ten-
dit silâhı gibi kullandıkları dindir.

Ribin parmağı ile masaya vurarak:

— Evet, öyle, dedi; onlar bizim bildiğimiz, inandığımız dini de değiştirdiler! Düşmanlarımız ellerinde güç namına ne varsa bize karşı kullanıyorlar!

Bugün bize kilisede din diye gösterdikleri korkunç bir şeydir. Bu dini değiştirmeli, analık, değiştirmeli, tasfiye etmeli! Onu yalanla, iftira ile süslemişler, bizim maneviyatımızı öldürmek için onun yüzünü bozmuşlar.

Alçak sesle söylüyordu; sesinde şaşılacak bir açıklık vardı. Ağzından çıkan her söz, zavallı kadının kalbine korkunç bir darbe indiriyordu. Pelage, kara bir sakalın çevrelediği bu geniş somurtkan yüzden korkuyor, bu bakışların karanlık parıltılarına dayanamıyordu.

Başını sallayarak:

— Hayır, dedi ben burada bulunmayayım, daha iyi! Böyle şeyleri dinleyemem, elimden gelmez.

Bunu söyleyerek mutfığa koştu; Ribin hâlâ bağırıyordu:

— Gördün ya, Pavel! Kafadan değil, kalpten başlamak lâzım geliyor! Kalp, insan ruhunun öyle bir noktasıdır ki orada...

Pavel sağlamca bütünledi:

— Orada akıldan başka bir şey sökmez... İnsanı tutsaklıktan kurtarmak yalnız akıldır.

Ribin, titrek, inatçı bir sesle yanıt verdi:

— Akıl, güç vermez; gücü kalp verir, kalp, beyin değil!

Ana giyneğini çıkarmış, dua etmeden yatağa girmişti, işliyor, vücudunda bir fenalık duyuyordu. Başlangıçta öyle anlayışlı, o öyle ağır başlı bulduğu Ribin'e karşı şimdi kalbinde gizli bir düşmanlık vardı. Onun o geniş şişkin göğsünden kolaylıkla çıkan uyumlu sesine kulak verdikçe içinden:

— Sapık, bozguncu, diyordu, sanki bir gereği varmış gibi buraya geliyor...

Ribin, ötede güvenli, rahat bir sesle sözünü sürdürüyordu:

— Kutsal bir yer boş kalamaz. İçimizde Allahın bulundu-

ğu yere saldırlıyorlar. O oradan çıkarsa bırakacağı yerde bir yara meydana gelir işte o kadar! Yeni bir din kurmalı Pavel yeni bir din! Herkes için adil bir din! Bize egemen olacak, savaşçılık edecek din değil, insanları sevecek bir din!

— İsa'nın yaptığı da bu değil mi?

— Dur! Onun kafası sağlam değildi. Allah insanlar üzerinde yine insanların egemen olmasına razı olamaz, gerçek egeme yalnız odur. Tanrı gücü, bir tanrısal, öbürü insancıl olmak üzere ikiye ayrılmamıştır. Mademki kutsallığını, tanrılığını kabul ettirmiştir, insan gücüne ihtiyacı yoktur. Hazreti İsa, ticareti, evlenmeyi meşru olarak tanıdığı halde incir ağacını haksız yere mahkûm etmiştir. O incir ağacı meyva vermiyorsa suç onun mu? Ruhta böyledir ruhun da iyi yemiş vermemesi kendi suçu değildir. Ruha kötülük tohumunu ben mı ektim?.. Sonra örneğin...

İki ses bir ateşli tutku ile çarpıyor, kucaklaşıyormuş gibi odanın içinde aralıksız yankılanıyordu. Pavel, geniş adımları ile geziniyor, ayaklarının altında döşemenin tahtaları gıcırdıyordu. O söyleyince bütün sesler onun sesinin gürültüsü arasında yitiyor, Ribin durgun, rahat sesi ile yanıt vermeğe başlayınca da saatin sarkaç sesi dışarıda keskin tırnakları ile evin duvarlarına çarpan kar parçalarının kuru bir sesle çıkardığı çıtırdı ışıtiliyordu.

— Bak ben sana halis bir ateşçi ağzı ile düşüncemi anlatayım: Ateş, şu bildiğimiz ateş yok mu, o hiç bir şeyi katılaştırmaz. Bu, onun niteliğinde yoktur, o sade yakar ve çevreyi aydınlatarak erir... İşte, o da öyle. Bilmem anladın mı? Din, bu kişilerde bulunmaz, kiliselerde durmaz, onun yeri insanların kalbi, aklıdır. İnsanların çektiği felâketin, acının-yoksuluğunun kaynağı da bu! Bizi kendi benliğimizden koparıp ayırırlorlar, akıl kalbi itip kovuyor, sonra kendi de gidiyor.

Ribin, kalkıp gittiğinde Pelage uyumuştı; gittiğini duymadı.

Ribin sık sık gelmeye başlamıştı. Pavel'in kimi zaman bir

kaç arkadaşı bulunduğu zaman ateşçi bir köşeye çekiliyor, hiç sesini çıkarmıyor, ara sıra:

— Orası da öyle, diyordu.

Bir defasında herkesi süzdükten sonra kara gözlerinde hoşnut olmayan bir anlatımla bağırırdı:

— Şimdi olanlardan sözetmeli; olacakları henüz bilmiyoruz! Halk ne zaman serbest olursa o zaman kendisi için hayırlı olanı düşünür. Şimdiye dek onun kafasını hiç istemediğı şeylerle doldurdukları elverir! Artık, kendisi düşünsün; iyiyi kötüyü ayırsın! Belki hepsini, bütün yaşamı, bütün bilimle tekniğı artar, belki herşeyin kendine karşı yürüdüğünü görürüz! Siz onun eline ne kadar kitap varsa verin, o size karşılığını verir... İşte bu kadar! Her şeyden önce şunu anlaması gerekir ki boyunduruk ne kadar dar olursa iş o kadar yorucu olur.

Pavel'le yalnız kalınca rahat rahat, uzun uzun tartışmaya koyuluyorlardı. Pelage, kaygulu bir kalple dinliyor, söylenen şeyleri anlamağa çalışarak sessiz sedasız, bakışları ile onları izliyordu. Kimi zaman ona öyle geliyordu ki bu iki adam görme niteliğini yitirmiş iki kördür, bu körler karanlıklar içinde ufacık odanın dört duvarı arasında, bir ışık, bir delik araştırarak dolaşıyor, alısmamış elleri ile herşeye yapışıyor, herşeyi kırmılatıyor, herşeyi sarsıyor, yere düşürdükleri şeyleri ayakları ile çiğniyor, herşeye çarpıyor, durmaksızın, umut ve güvenleri tükenmeksizin herşeyi yokluyor ve itiyordu.

Tartışma biçimlerindeki sadelik ve yüreklilik anayı bir yığın korkunç sözler dinlemeye alıştırmışlardı. Artık bu sözlerden eskisi gibi tedirgin olmuyordu. Ribin'den hoşlanmıyordu. Ne var ki, ona karşı önceleri duyduğu tiksinti duygusu da yok olmuştu.

Pelage, haftada bir defa hapishaneye gidiyor, Küçük Rusya'ya çamaşır, kitap götürüyordu. Bir gün onu görmesine bile izin vermişlerdi.

Eve dönünce duygulu bir sesle anlatmağa başladı:

— O yine eskisi gibi; herkese karşı nazık, terbiyeli her-

kes onunla şakalaşıyor, görenler onu şevk içinde, eğlence içinde sanırlar... Oysa yaşam ona pek ağır, pek korkunç geliyor, acı çekiyorsa da göstermek istemiyor.

Ribin yanıt verdi:

— Gördün mü, işte böyle yapmalı!.. Üzüntü sanki bir ikinci dert gibi bizim bütün varlığımızı sarımsı, aldığımız soluk, üzüntü, giydiğimiz giynek üzüntü, hep üzüntü... Ancak bunda övünülecek bir şey yok; herkesin gözünü patlatmıyorlar ya, kimimiz de kendiliğimizden gözlerimizi kaparız. İnsan, böyle hayvan olunca sıkıntıyı, acıyı göze almalıdır!

Vlasof'un eski, küçük evi mahallede gittikçe dikkati çekiyordu. Kimi zaman işçilerden biri geliyor, çekingen bakışlarla çevresini süzdükten sonra Pavel'e yaklaşarak:

— Baksana, kardeş, sen okumuş bir adamsın, kanun bilmen gerek... Şimdi anlat bana...

Diyordu; ya polisin, ya fabrika yönetiminin bir haksızlığını anlatıyordu; kimi zaman iş pek karışık olunca Pavel bir salık mektubu ile tanıdığı bir avukata gönderiyor, elinden gelirse kendisi de öğüt veriyordu.

Mahallenin sakinleri yavaş yavaş bu akıllı delikanlıya bir saygı duymağa başlamışlardı; çünkü, o her neden sözederse sade ve cesurca söz ediyor, hemen hiç gülmüyor, her şeyi dikkatle dinliyor, her şeye dikkatle bakıyor, her işin karışık, içinden çıkılmaz yanlarına d alıyor, binlerce çetin bağ arasında insanları birbirine bağlayan birleştirme noktasına.

Ana, oğlunun nüfuzunun gittikçe arttığını görüyor, Pavel'in çalışmalarındaki hikmeti yavaş yavaş anlamağa başlıyor, anladıkça da çocukca bir zevk ile seviniyordu.

«Bataklık ianesi» sorunundan sonra Pavel'in mevkii büsbütün büyümüştü.

Fabrikanın çevresinde çam, kayın ağaçları ile dolu bir

bataklık, kokmuş bir çukur vardı ki yazın buradan sarımtırak, yoğun bir buğu yayılır, bu buğu arasında kaynaşan sivri sinekler öteye beriye dağılarak memlekette sık sık sıtmalara yol açardı. Bataklık, fabrikanın malıydı. Yeni direktör kişisel bir yarar sağlamak amacı ile bunu kurutmayı, aynı zamanda da meydana çıkacak kömürden yararlanmayı düşünüyordu. Bu işin, yörenin havasını temizleyip işçilerin yaşam koşullarını değiştireceğini söyleyerek temizlik giderlerine karşılık olmak üzere gündeliklerinden ruble başına bir kapık kesilmesini emretti.

İşçiler yakınıyordu!.. Bu yeni vergiye memurların katılması büsbütün canlarını sıktı.

Müdüriyetçe alınan kararın bir bildiri ile herkese anlatıldığı bir cumartesi günü idi. Pavel hasta olduğu için iş başına gidememişti. Bu yüzden olaydan haberdar değildi. Ertesi sabah kilise dönüşünde dökmeci Sizof, yakışıklı ihtiyar çilingir Makotin, iri yarı öfkeli tabiatlı bir adam olayı anlatmak için Pavel'in evine gelmişlerdi. Sizof ağır bir biçimde başladı:

— İçimizde en yaşlılar toplandık, tartıştık; en sonra seni bilgili bir adam olarak tanıdığımızdan arkadaşlarımız düşünceni sormak için bizi buraya göndermeğe karar verdiler. Direktör, fabrikanın çevresini sivri sineklerden kurtarmak için bizim paramızı kullanabilir mi, böyle bir kanun var mı?

Makotin, kenarları çizgili gözlerini döndürerek ekledi:

— Düşün bir kere, bundan dört yıl önce bir hamam yapısı için yine böyle yardım yöntemine başvurmuşlardı. O zaman üçbin sekizyüz ruble toplandı. Ne oldu bu paralar, hani hamam?

Pavel açıklamağa başladı: Bu toplanacak paranın haksız olduğunu, fabrikanın bu tasarıdan büyük yararı bulunduğunu anlattı. Bunun üzerine gelenler kaşlarını çatarak, yüzlerini asarak kalktılar gittiler. Onlar çıktıktan sonra ana, bir gülümseyişle, hoşnut, bağırdı:

— Bak, yaşlılar bile akıl öğrenmek için sana geliyorlar, Pavel

Delikanlı yanıt vermedi; masasının başına geçerek üzgünce bir yüzle yazı yazmağa başladı. Bir kaç saniye sonra:

— Anne, dedi, rica ederim; şu tezkereyi al da çabuk şehire götür.

Kadın sordu:

— Tehlikeli mi?

— Evet, gazetemiz orda basılıyor... Bu iane işi mutlaka son sayıya yazılmalı.

Kadın çabucak giyinerek:

— Peki oğlum, dedi, gidiyorum.

Oğlu onu ilk defa bir işe gönderiyordu. İşin ne olduğunun kendisine açıkça anlatılmasından, bir işe yararlı olmasından dolayı içinde bir sevinç vardı...

— Şimdi anlamaya başlıyordu, bu bayağı hırsızlık... Nasıldı o adamın adı: Yegor İvanoviç?

Akşam eve geç geldi. Yorgun düşmüştü Yine de hoşnuttu:

— Saşenka'yı gördüm. Sana selâm söyledi. Ne tuhaf adam o Yegor Hep şakalaşıyor.

Pavel yavaşça yanıt verdi:

— Bu adamlardan hoşlandığına pek seviniyorum.

— Nasıl sade, ne alçakgönüllü adamlar; böylelerine rast gelmek insanın hoşuna gidiyor. Hem hepsi seni öyle takdir ediyorlarki...

Pazartesi günü Pavel fabrikaya gidemedi. Baş ağrıyordu. Öğleye doğru Fedya Mazin, sevinçle, ateşli, koşarak geldi. Boğulurcasına soluyarak:

— Bütün Fabrika ayaklandı; dedi... Sizof'la Makotin beni sana gönderdiler, seni istiyorlar; sen işi hepsinden iyi anlarsın diyorlar; bir kez gelip baksan...

Pavel bir şey söylemeden giyindi.

— Kadınlar da toplandılar, bağırıp çağırıyorlar...

Pavel uyumlu bir sesle yanıt verdi:

— Ben de giderim, dedi. Ana:

— Sen daha iyileşmedin, dışarı çıkarsan belki hastalığın artar. Onlar orda ne yapıyorlar? Ben de gitmek isterim...

Pavel kısaca «Git!» dedi.

Hepsi birden evden çıktı. Yolda hiç konuşmadılar. Ana coşkunkluklar içinde soluyor, şimdi orada önemli bir olayın geçeceğini seziyordu.

O yürüdükçe, elini dokundurmaksızın yalnız ufak bir işaretle «Müsaade ediniz» diyerek kendine yol açıyordu. Gözlerini ara sıra kırparak görgülü bir insan sarrafı gözü ile bütün işçilerin yüzünü inceliyordu. İşçiler, o geçtikçe şapkasını çıkarıyor, eğilerek onu selâmlıyor; o, bu saygıya karşılık vermeksizin çevresine sessizlik saçıyordu. Çevrede sıkıntılı gülümseyişlerle ağzından boğuk, gürültülü sesler çıkan işçi topluluğunda bir suç işlediğini anlayan çocukların pişmanlık hali görülüyordu.

Direktör, ananın önünden geçti. Yukarıdan bir el uzatılmıştı; o, bu eli sıkmadı. Güçlü çevik bir davranışla işçilerin arasından ön sıraya geçti. Soğuk otoriter bir sesle:

— Bu toplantıdan amaç ne? Dedi; Niçin işinizi bıraktınız?

Bir kaç saniye büyük bir sessizlik egemen oldu... İşçilerin başları bir başak gibi sallanıyordu. Sizof şapkasını salladı, omuzlarını kaldırarak başını yere eğdi...

Direktör bağırdı:

— Konuşsanıza

Pavel, direktörün yanına geldi, Sizof'la Ribin'i gösterek yüksek sesle:

— Biz üçümüz dedi, arkadaşlarımızca delege seçildik; sizi gelip görecektik, gündeliklerimizden birer kapık kesilmesi hakkındaki kararı geri almanızı isteyecektik

Direktör, delikanlının yüzüne bakmayarak sordu:

— Neden?

Pelage öteden:

— Çünkü biz bu parayı haksız buluyoruz.

— Demek, siz benim o kararımı sade işçilerden para toplamak için yapılmış bir şey diye düşünüyorsunuz, sizin sağlık durumlarınızı düşünerek yaptığımı inanmıyorsunuz, öyle mi?

Pavel yanıt verdi:

— Evet!

Direktör Ribin'e dönerek:

— Sen de mi bu düşüncedesin? dedi:

Ribin cevap verdi:

— Hepimiz bu düşüncedeyiz.

Direktör bu sefer Sizof'a dönerek sordu:

— Ya sen, Sizof, senin düşüncen?

— Ben de öyle düşünüyorum. Birer kapiklerimizi bize bırakmanızı rica ederim.

Sizof, sıkıldığını anlatan bir hal ile gülümseyerek yine başını önüne eğdi.

Direktör, ağır bir davranışla işçileri süzdükten sonra omuzlarını kaldırdı, inceleyici bir bakışla Pavel'e dönerek:

— Siz dedi, oldukça okumuş, yazmış bir adamsınız sanırım; böyle bir tedbirin iyiliklerini nasıl oluyor da anlamıyorsunuz?

Pavel açıkça yanıt verdi:

— Eğer fabrika bu bataklığı kendi hesabına kurutsaydı o dediğiniz iyilikleri herkes anlardı.

Direktör yanıtı yapıştırdı:

— Nasıl edebilirler, sonra kim çalışır ?

— Başka işçi bulurlar!

— Nereden, kimi? Alçakları mı?

*
**

Pavel, demir yığını üstünden inerek annesinin yanına

gitti, herkes gürültülü gürültülü konuşmağa, tartışmağa, bağırıp çağırmağa başlamıştı. Ribin Pavel'e yaklaşıarak:

— Grev yapılmayacak, senin düşünceni kabul edecek üçyüz kişi ancak bulabilirsin, daha çok değil. Böyle büyük bir gübre yığını bir kürekle yerinden oynatılabilir mi?

Pavel sustu. Önünde iri, kara yüzü ile bu kocaman insan yığını kımıldanıyor, ondan bir şey istiyormuş gibi yüzüne bakıyordu. Kalbi üzüntü ile çarpmağa başladı. Ona öyle geliyordu ki, deminden beri söylediği sözler, uzun bir kuraklıkla bağrı yarık yarık olan toprağa serpilmiş yağmur taneleri gibi bu insanlarda bir iz bile bırakmaksızın geçip gitmişti. İşçiler, birer birer ona yaklaşıyor, nutkunu kutluyor; yalnız, grevin yararlı olup olmayacağından kuşkulandıklarını söylüyorlardı. Hal-kın grevdeki gücü, ondaki çıkarı değerlendirememiş olmasından yakınıyordu.

Pavel yavaş yavaş yorgun düşmeye başlamıştı; artık kendi gücüne inanmıyordu. Başında bir ağrı, kalbinde bir boşluk duyuyordu. Önceleri o çok sevdiği gerçeği yeneceğini düşündükçe kalbini dolduran sevinç, ona ağlamak isteği verdi. Oysa şimdi, bu inanışını halkın gözü önüne sermişken bile onu sapsarı bir ölü gibi, âciz, her kimse olursa olsun bir etki uyandıramamış bulunuyordu ve buntun suçunu da kendine yüklüyordu. Sanıyordu ki, hülyasını kara, çirkin, sefil bir kılığa sokmuş ve işte bunun için kimse ondaki güzelliği görmemişti.

Eve döndüğünde üzgün, yorgundu, annesi ile Sizof arkadan geliyorlardı. Ribin, yolda onunla yayana yürürken:

— İyi konuşuyorsun dedi, ancak kalbe dokunduramıyorsun. Kıvılcımı ta kalbin içine atabilmeli. İnsanları akıl ve mantıkla elde edemezsin. Bu öyle bir pabuçtur ki, halkın ayağına hem dar, hem gereğince çok ince gelir; o ayak bir ayakkabıya girmez, girse bile çok geçmeden delinir, anladın mı?

Arkadan Sizof, anaya:

— Biz, yaşlılar artık mezara gitmeliyiz, dedi. Şimdi yeni bir kuşak uyanıyor... Biz nasıl yaşadık? Dizlerimiz üstünde sü-

r nerek, hep toprağa eğilerek, değil mi? Şimdi bilmem ne oldu, akıllar mı başlara geldi, yoksa bizlerden daha çok mu aldanmağa başladılar? Herhalde Şimdiki adamlar bize benzemiyorlar. Bak, bir delikanlı direktöre sanki bir arkadaş gibi söz söylüyor. Ah, benim de oğlum sağ olsaydı... Allaha ısmarladık, Pavel... Allaha ısmarladık, Sen yürekli bir delikanlısın, hakkı savunuyorsun. İnşallah bir yolunu bulur da işin içinden çıkar-sın... İnşallah.

Ribin homurdanıyordu:

—  yle ise geberiniz, delik deşik doldurmağa yarar harc türünden Őeylersiniz. Pavel, dikkat ettin mi Orada bulunan-ların içinde iki kişi senin delege olman için herkesten ziyade bağırıp çağırıyordu. Bunları gördün mü? Bunlar senin için devrimci, bozguncu diyenlerdi, evet bunlar öyle diyorlardı. On-ların düşüncesi seni delege olarak gönderip fabrikadan kovdur-maktır.

— Kendi bakımlarından hakları var.

— Kurtlar birbirlerini parçaladıkları zaman haklıdırlar.

Ribin  zg n duruyor, sesi garip bir biçimde titriyordu:

— İnsanlar açık sözlere inanmazlar. Onlara söylenecek sözleri kana bulamalı.

Pavel, bütün gün kendini mutsuz buldu, içinde de olduğu-nu bilmediği bir Şeyi yitirmiş gibi bir duygu vardı.

Gece, annesi uyur, kendisi yatağına uzanmış kitap okurken jandarmalar geldiler. Yine avluyu, anbarı kuduzca araştırmağa başladılar. Sarı yüzlü subay ilk defadaki gibi bu sefer de öfke-lendi. Alaycı ve aşağılayıcı davranışlarıyla Pavel'in annesini aşa-ęılayıp duruyordu. Pelage bir köşeye oturmuş, hiç ses çıkarmak-sızın oğlunun yüzüne bakıyordu. Pavel heyecanını gizlemeğe çalışıyordu! Subay g ld ke onun parmakları garip bir biçim-de oynuyordu. Anası anlamıştı ki, oğlu jandarmaya karşılık ve-rememekten  z l yor, subayın alaylarına katlanmak kendisine ağır geliyordu. Yine de ilk kez olduğu gibi korkmamıştı; ancak k l renkli kaputlarıyla şakırdayan mahmuzlarıyla ziyarete ge-

len bu konuklara karşı kalbinde öncekinden daha çok kin, tiksinti vardı, işte bu korkuyu bastırdı.

Pavel, annesinin kulağına fısıldadı:

— Beni götürüyorlar.

Pelage başını eğerek yavaş sesle karşılık verdi:

— Anladım.

Anlıyordu... Oğlunu işçilere karşı söylediği sözlerden dolayı hapse atıyorlardı. Ne varki işçiler onun söylediklerini değerlendirmişti. Şimdi hepsi onu savunacaktı. Şu halde uzun süre mahpus kalmıyacaktı.

Ağlamak, oğlunu kucaklamak istiyorsa da yanbaşındaki subay ona kötü kütü bakıyor, dudakları titriyor ve bıyıkları oynuyordu. Pelage, öyle sandı ki, bu adam orada göz yaşları dökmüşünü, kendisine yalvarıp yakarılmasını bekliyordu. Buna karşı bütün gücünü topladı. Elden geldiğince az sözle çocuğunun elini sıktı ve soluğunu tutmağa çalışarak alçak bir sesle:

— Güle güle Pavel dedi. Gereken şeyleri aldın mı?

— Aldım, aldım; sen merak etme!..

— Allah yardımcın olsun.

Pavel'i götürdükleri zaman ana orada bir iskemlenin üstüne düştü. Ve göz kapaklarını indirerek yavaş yavaş, sessizce ağlamağa başladı. O da bir zamanlar kocasının yaptığı gibi arkasını duvara dayıyarak acz ve acı içinde yaralı gönlünün bütün acılarını göz yaşlarına verdi. Uzun uzun ağladı. İnce bıyıklarıyla sık sık açılıp kapanan gözleriyle, hoşnut haliyle o sarı yüzlü subay silinmez bir leke gibi hayalinden gitmiyor, gerçeği araştırmağa çalışmaktan başka suçları olmayan çocukları, annelerinin yanından ayıran bu adamlara karşı duyduğu kızgınlık göğsünün içinde kara bir yumak gibi dolanıyordu.

Hava soğuktu; yağmur damlaları pencerenin camlarına vuruyor, duvarlarda bir gürültü işitiliyordu. Sanki karanlıklar içinde, gözsüz, kıpkırmızı yüzler, hayaletler uzun kolları ile bir şeyler araştırarak dolaşıyordu. Mahmuzların şakırtısı uzaklaşmıştı.

Kadın kendi kendine düşündü:

— Keşke beni de götürselerdi!

İşçilere iş başına gelmelerini emreden düdük öttü. Bu sabah düdüğün sesi boğuk, alçak, ikircikliydi. Kapı açıldı, Ribin girdi. Ananın yanına yaklaştı, sakalındaki yağmur damlalarını silerek sordu:

— Götürdüler mi?

Kadın içini çekerek:

— Evet, melun herifler, götürdüler, dedi.

Ribin gülümsüyerek:

— Bu ne iş, dedi, bugün benim evimi de araştırdılar, her yanı karmakarışık ettiler. Beni aşağıladılar. Yalnız, tutuklamadılar.

Demek Pavel'i götürdüler ha? Direktörün bir işareti ile jandarmalar geliyor, bir adamı alıp götürüyorlar. Panayır hırsızları gibi birbirleri ile uyuşmuşlar. Biri halkın yuvalarına asılmış, sağıp duruyor.

— Siz Pavel'i savunmalıydınız; çünkü o sizin yüzünüzden gitti.

— Kim savunmalı?

— Siz hepiniz.

— Bu olabilir mi sanıyorsunuz? Sakın aldanmayın! Gücü toplamak için binlerce sene çalışmak gerekti. Yüreğimize binlerce çivi soktular, şimdi bir atılımla hepimizin birleşmesi olacak iş mi? Önce herkes üstünden, bu demir parçalarını atmalı... Kalbimizi bir yığın halinde birleşmekten bu demirler önlüyor.

Ufak bir kahkaha atarak ağır adımlarla çıktı gitti. Bu umutsuz, korkunç sözler Pelage'nin üzüntüsünü bir kat daha arttırmıştı.

— Onu öldürebilirler, işkence edebilirler!..

O zaman çocuğunu dayaktan vücudu parçalanmış kanlara bulanmış görür gibi oldu, kalbine saldıran korkudan sanki boğuluyor bibiydi. Gözleri sızıyordu.

Ocağı yakmadı, kendine yemek hazırlamadı, çay içmedi, akşama doğru bir parça ekmek yedi. Yatağa uzandığında kendini öyle ezilmiş yalnız bulmuştu ki, şimdiye dek yaşayışı boyunca böyle bir hal duymamıştı. Son yıllar her zaman belirsiz mutluluk verici bir şeyin gelmesini bekleyerek yaşamağa alışmıştı. Çevresinde gürültücü patırdıcı delikanlılar, bu kaygulu, yine de iyi yaşayışın biricik egemeni olan oğlunun ciddi yüzü, gözleri önünde kaynaşıyorlardı. Şimdi artık o yoktu, herşey bitmişti.

★
★

Ağır geçen bu günü uykusuz bir üzüntülü gece izledi. Ertesi gün kadına daha uzun geldi. Birini bekliyordu; kimse gelmemişti. Akşam oldu, gece çöktü.

Bir aralık hafifçe cama vuruldu. Ana bu işaretlere alışmıştı, korkmuyordu; sanki ufak bir değme ile gıcıklaşmışlar gibi titriyordu. Belirsiz bir umut onu birden ayağa kaldırdı; omuzlarına bir örtü alarak kapıyı açtı.

Samoilof girdi. Yüzünü paltosunun kalkık yakası içine saklamış başka birisi onu izledi. Bu adam, kasketini kaşlarına dek indirmişti.

Samoilof selâm vermeksizin sordu:

— Sizi uykudan mı uyandırdık?

Her zaman olduğunun tersine yüzünde kaygu izleri vardı.

Ana:

— Hayır uyumuyordum, dedi.

Kadın, sorucu bir bakışla bu yeni konuğun yüzüne baktı. Samoilof'un arkadaşı derin, boğuk bir soluk alarak kasketini çıkardı, kocaman parmaklı geniş elini anaya uzatarak:

— İyi akşamlar nine! dedi. Beni tanıyamadınız mı?

Bu sözleri eski bir bildik gibi söylemişti.

Pelage sevinçle bağırды:

— Vay siz misiniz, Yegor?

Karşısındaki kocaman kafasını eğerek:

— Evet, benim! dedi.

Saçları bir kilise şarkıcısınınki gibi uzundu. Tatlı bir gülümseyiş yuvarlak yüzünü parlatıyor, kül rengi ufak gözleri ile kadına okşayıcı bir bakışla bakıyordu. Ufak, yuvarlak vücudu, kalın boynu, kısa kolları ile tıpkı bir semavere benziyordu. Yüzü parlıyor, hızla soluyor, göğsünün içinde bilmez bir şey aralıksız kaynıyarak horulduyordu.

— Siz odanıza giriniz, ben şimdi giyinir gelirim.

Samoilof kadına bakarak meşgul olduğunu gösteren bir davranışla:

— Size söyleyeceğimiz var, dedi.

Yegor, yandaki odaya geçerken:

— Sevgili nine, dedi; bu sabah arkadaşlarımızdan biri hapisten çıktı. Küçük Rusyalı'yı, Pavel'i görmüş, size selâm göndermişler. Bir de oğlunuz sizden rica ediyor; kendisi için merak etmeyiniz. Bu tuttuğum yolda hapishane bir dinlenme yeridir diyormuş. Bizim rahatımızı düşünen âmirlerimiz böyle yaptılar. Şimdi amaca gelelim. Dün kaç kişi tutukladılar, biliyor musunuz?

— Hayır. Yalnız Pavel değil mi?

Yegor telâssızca sözünü kesti:

—Pavel hapse atılanların kırk dokuzuncusudur. Daha bir on kişinin tutuklanması da elde bir bu da onların içinde.

Samoilof karanlık bir biçimde:

— Evet, ben de! dedi.

Pelage, geniş, rahat bir soluk aldı. Demek Pavel, orada yalnız değildi. Üstünü giydikten sonra odaya geldi, konuklarının yüzüne gülümseyerek bakıyordu:

— Böyle çok olduklarına göre uzun süre mahpus kalmazlar.

Yegor yanıt verdi:

— Hakkınız var, eğer biz hasımlarımızın yaptığı oyunu bozabilirsek, onlar eskisinden daha çok şey öğrenmemiş olacaklar. Şimdi bakın iş nerede. Eğer bu bildirileri yayımlamaktan

vazgeçersek jandarmalar bunu Pavel'in ve arkadaşlarının yaptığında karar kılacaklar.

Kadın korkarak bağırdı:

— Nasıl? Niçin?

Yegor durgunca yanıt verdi:

— Nineciğim, bunda anlamayacak ne var? Pek sade bir şey, kimi zaman jandarmalar da doğru yargılamalar kurarlar. Siz bir kere düşünün Pavel serbest iken ortalıkta bir takım kâğıtlar, broşürler dolaşıyordu, hapse girince meydanda ne broşür kaldı, ne bildiri. Demek ki, bunları o yayımlıyor! İşte jandarmalar böyle düşünecek ve artık herkesi gözleri ile yiyecekler... Zaten bunlar insanlara işkence etmeğe bayılırlar.

Kadın üzgün:

— Evet, evet, dedi, anlıyorum. Ah ne yapmalı?

Mutfaktan Samoilofo'un sesi işitildi:

— Bütün arkadaşlarımız tutuklandı. Hay allah belâ mı versin! Şimdi yine eskisi gibi çalışmayı sürdürmeli. Hem şimdi yalnız işimiz için değil, arkadaşları kurtarmak için de çalışmalı.

Yegor ufak bir kahkaha ile ekledi:

— Çalışacak kimse de kalmadı ki! Elde pek iyi broşürlerimiz var, bunların hepsini ben yazdım; yalnız bunları fabrikaya nasıl sokmalı bilmem?

Samoilof söze karıştı:

— Şimdi fabrikaya girerken herkesin üstünü arıyorlar.

Ana kendisinden bir iş beklendiğini anladı, öfke ile sordu:

— O halde ne yapmalı, söyleyin, ne yapalım?

Samoilof kapının eşiğinde durarak sordu:

— Pelage, siz Korsanova'yı, şu fabrikada satıcılık eden kadını tanıyor musunuz?

— Evet tanıyorum, niçin sordunuz?

— Bir kere ona söylemeniz... Belki bu broşürleri dağıtmayı üzerine alır.

Ana «Hayır!» demek isteyen bir davranışla elini sallayarak:

— O olmaz; hayır hayır olmaz, boşboğaz bir kadındır! Hem sonra işin benden, bizim evden çıktığını anlarlar, hayır hayır, bu olamaz.

Birden aklına gelen bir düşünceyle sevinerek bağırdı:

— Siz verin o kâğıtları bana! Ben bir yolunu bulurum. Gidip Marya'yı görürüm, beni yanına yardım için almasını söylerim; çünkü fabrikaya işçilerin yemeklerini de taşıyım: işte o vakit bir çaresine bakarız.

Elleri ile göğsünü sıkıştırarak onlara güven verdi. Kimseye belli etmeksizin işi yoluna koyacaktı. Sonra zafer çılgılığı ile sözüne son verdi:

— Anlasınlar ki, Pavel hapishanede iken de anası onlara çarpmaktan geri kalmıyor, bak görsünler.

Üçüne de yüreklilik gelmişti. Yegor, hızlı hızlı ellerini oğuşturarak gülümsüyordu.

— Bravo, nine, bravo; Ah bilseniz bu ne iyi bir şeydir, insanı şaşırtacak kadar iyi derim, işte o kadar! dedi.

Samoilof, benzeri bir davranışla gülerek ekledi:

— Eğer başarırırsanız ben hapishanede ölsem bile kendimi rahat döşegimde imişim gibi mutlu sayarım.

Yegor boğuk bir sesle bağırdı:

— Siz bulunmaz bir hazinesiniz, nine bir hazine!

Pelage gülümsedi. Amaç açıktı! Eğer o broşürleri fabrikaya sokabilirse bunları dağıtmanın Pavel olmadığı anlaşılacaktı. Kendinde bu görevi yerine getirecek gücü ve yeteneği bulmaktan doğan bir sevinç titriyordu.

Yegor dedi ki:

— Pavel'i görmeğe giderseniz ona söyleyin, dünyada çok iyi bir anaya sahip olduğunu bilsin.

Samoilof gülümseyerek yanıt verdi:

— Onu ziyaret gününden önce göreceğimi sanırım.

— Birde ona söyléyin, ben ne yapmak gerekirse yapacağım, bunu iyi bilsin.

Yegor Samoilof'u göstererek sordu:

— Ya tutuklamazlarsa?

— O vakit yapacak bir şey yok, katlanmalı!

İkisi de gülüşmeye başladılar. Kadın yanlısını anlamıştı. Bununla birlikte o da bunlarla beraber neşelendi; ne var ki, halinde sıkıldığını gösteren bir şey vardı. Gözlerini yere indirerek:

— İnsan kendi ailesine bakarken arkasında kalanları, başkalarını iyi göremez!

Yegor bağırdı:

— Elbette, elbette! Pavel için siz hiç merak etmeyin, üzülmeyin hapishaneden çıkınca onu eskisinden daha iyi bulacaksınız. İnsan orada rahat ediyor. Bir çok şeyler okuyor, öğreniyor. Oysa serbest iken bunları yapacak vaktimiz yoktur. Ben üç defa hapse düştüm. O kadar hoşuma gitmemişti, ama her defasında kafaca, gönülce çok yararlandım.

Ana dostça bir bakışla yüzüne bakarak:

— Soluk alırken güçlük çekiyorsun! dedi.

— Nedenleri var... İşte böyle nine, anlaşıldı ya! Yarın biz size o şeyleri getiririz ve yüz yıllardan beri üstümüze çökmüş karanlıkları yok eden o makina yeniden işlemeye başlar. Yaşasın serbest sözler, yaşasın ana kalpleri! Şimdilik Allaha ısmarladık.

Samoilof Pelage'nin elini hızla sıkarak allaha ısmarladık dedi:

— Ben böyle şeyleri kendi anneme söyleyemem.

Pelage, Samoilof'un gönlünü almış olmak için:

— Korkmayın. En sonra herkes anlayacak, dedi.

Onlar gidince ana kapıyı kapadı, odanın ortasında diz çökerek dışarıda yağan yağmurun gürültüsü arasında dua etmeye başladı. Ağzından bir sözcük çıkmaksızın dua ediyordu. Pavel'in

bütün arkadaşları için dua etti. Şimdi, bu yüzler duvarda asılı duran azizlerin resimleriyle kendi arasında birer birer geçiyordu. Bunlar öyle sade, birbirine öyle garip bir yaşlaşıla yaklaşmışlardı ki yine de şu koskocaman yaşamda öylesine yalnızdılar.

Ertesi sabah erken kalktı. Marya Korsonova'nın evine gitti.

Satıcı kadın, her zamanki yağlı giyneğiyle idi; Pelage'yi acır bir biçimde karşıladı, eli ile omuzuna vurarak sordu:

— Canın sıkılıyor değil mi? Sabret, aldılar, götürdüler. Hiç bir kötülük yok değil mi? Eskiden bir adamı hırsızlık edince hapse atarlardı. Şimdi doğruyu söylediği için hapsediyorlar. Pavel belki de söylenmesi gerekli olmayan şeyleri söylemişti. Amacı arkadaşlarını savunmaktı. Korkma, bunu herkes biliyor. Herkes onun cesur bir genç olduğunu anladı, açıktan söylemiyorlar ama yine de biliyorlar. Ben de sana gelmek istiyordum. Vakit bulamadım. Aralıksız yemek pişiriyorlar, satıyorum. Bununla beraber yine inanıyorum, yoksulluk içinde öleceğim. Beni bitiren hovardalardır, ah şu haşarılar yok mu, işte onlar; her şeyimi yiyorlar, bitiriyorlar. Ekmeğe üşüşen bir sürü böcek sarnırsın. Elime on ruble para geçti mi birisi damlar, bulduğunu aşırır gider.

Doğrusu kadın olmak kötü şey! Ne iğrenç yaşayış! Tek başına yaşamak güç, iki kişi beraber yaşamak daha güç!

Pelage bir sel gibi giden bu sözleri keserek:

— Ben de sana gelmişim, dedi; beni yanına yardımcı olarak almanı rica edecektim.

Marya sordu:

— Nasıl olur?

Sonra Pelage sözünü bitirince işin olacağını gösteren bir davranışla başını sallayarak:

— Peki, dedi hatırında mı sen beni kaç defa kocam ararken saklamıştın, şimdi de ben seni yoksulluktan koruyacağım. Hem mademki oğlun herkese ilişkin bir işten dolayı acı çekiyor,

sana yardıma herkes borçludur. Pavel iyi bir delikanlıdır. Bunu herkes söylüyor, ona herkes acıyor. Bana kalırsa bu adamların tutuklanması fabrika için iyi olmadı; zaten fabrikada olup bitenlere bir baksan anlarsın. Orada herkes bunlardan söz ediyor, herkesin ağzında bu sözler. Fabrika müdürleri de düşünüyorlar! Ökçesini ısırıkları adam çok gidemiyecek. On kişi yakalandı, yüz kişinin canı sıkılıyor. Halka öyle kolay kolay dokunulmaz, ihtiyatlı davranmalı, sabreder, sonra günün birinde parlayıverir.

İkisi de bir düşüncede idi. Ertesi gün yemek zamanında Marya çarşıya giderken Pavel'in annesi onun pişirdiği yemeği iki büyük toprak kap içinde fabrikaya götürüyordu.

Ana, hemen işçilerin dikkatini çekmişti. İşlerinden kimisi yanına yaklaşarak dostça sordular:

— Kendine bir iş bulabildin mi, Pelage ana?

Onu avutmağa çalışıyorlar, Pavel'in haklı olduğunu yakında hapishaneden çıkacağını söylüyorlardı. Bir bölümü de acıdıklarını gösteren çekingence sözlerle zavallının acılı kalbini etkiliyor, bir takım açıktan açığa direktöre, jandarmalara söğüp sayıyor, bu sözler zavallının kalbinde içten bir yankı uyandırıyor. İşçilerden kimisi de kötü bir sevinçle ona uzaktan bakıyordu. İsaï Gorbof dişlerini gıcırdatarak demişti ki:

— Ben vali olsam senin oğlunu asardım. Anlasın bakalım, herkesi yoldan çıkarmak nasılmış!..

Bu sözler anayı bir ölüm soğukluğu içinde dondurmuyordu! İsaïye karşılık vermedi. Yalnız çil lekeleri ile dolu ufak yüzüne bakarak içini çekti, gözlerini yere indirdi.

Ortalıkta bir şey geçtiğini görüyordu. İşçiler ufak kümeler halinde ötede beride toplaşıyor, alçak seslerle coşkun tartışmalar yapıyorlardı. Durumdan kuşkuyla düşen ustabaşılar her yanı dolaşmağa başlamışlardı. Arasıra söğüp saymalar, öfkeli kahkahalar ortalığı cınlatıyordu.

Bir aralık iki polis Samoilof'u yakalamış götürüyordu. Arkalarından yüz kadar işçi bunları izliyor, polislere söğerek eğleniyordu. İçlerinden biri bağırdı:

— Nereye arkadaş? Gezmeğe mi gidiyorsun?

Bir başkası:

— Ne şeref arkadaşımıza! Çevresindeki askere baksanıza, saygı alâmeti!

Bir yığın kaba sözler çevrede yankılandı. İri yarı, tek gözlü işçi şöyle bağırdı:

— Galiba hırsızları yakalamakta bu kadar yarar yok; öyle olacak ki acısını namuslu adamlardan çıkarıyorlar.

Kalabalığın içinden biri kükredi:

— Hiç olmazsa bunu geceleyin yapsalar. Alçak herifler, güpegündüz rezaletten utanmıyorlar.

Polislerin yüzü korkunç ve somurtkandı. Hızlı hızlı yürüyorlardı; hiç bir şeyi görmemek, çevrede yağın aşağılamaları işitmek için kendilerini zorluyorlardı. İşçilerden üçü ellerinde uzun birer demir parçası ile onların karşısına çıkarak tehdit edercesine haykırdı:

— İnsan avcıları.

Samoilof, ananın önünden geçerken başını salladı, gülümseyerek:

— Allahın ezik bir kulu daha gidiyor! Kadın sustu, böyle dudaklarında bir gülümsemeyle mapushaneye giden bu zeki namuslu gençlerin acıklı görünüşünden kalbi ezilerek başını yere eğdi. Artık kuşkusu kalmamıştı. Kalbinde bunların hepsi için acıyan, şefkatli bir ana sevgisi vardı. Şimdi direktörlere karşı ağızdan çıkan aşağılamaları işitmek hoşuna gidiyor, bütün bu davranışlarda kendi oğlunun etkisini duyuyordu.

Fabrikadan ayrılınca Marya'nın evine gitti. Ona yardım ederek, gevezeliklerine kulak vererek akşamı etti. Evine döndüğünde vakit pek geç olmuştu. Ev bomboş, soğuktu, çevresinde düşmanca bir hava dalgalanıyordu. Ne yapacağını, nereye otu-

racasını bilmeksizin bir köşeden öbür köşeye uzun süre dolaştı. Yegor'un söz verdiği halde henüz gelmemesi canını sıkıyordu.

Dışarda, güz dönemine özgü esmer bir kuşbaşı kar yağıyor, camlara yapıştıktan sonra ıslak izler bırakarak eriyor, sessizce akıp gidiyordu. Ana, oğlunu düşünüyordu.

Kapı çekingence çalındı; çabucak koştu, sürmeyi çekti, Saşenka girdi.

Ana onu çoktan beri görmemişti; genç kızın çokça şişmanlamış olması kadının dikkatini çekti. Kendine bir yoldaş bulmuş olmaktan doğan bir sevinçle:

— İyi akşamlar, dedi. Sizi görmeyeli çok oldu, uzak bir yere mi gitmiştiniz?

Saşenka gülümseyerek:

— Hayır; hapiste idim, hatırlar mısınız Nikola İvanoviç'le beraber girmiştik, dedi.

Ana bağırdı:

— Hiç böyle şey unutulur mu? Yegor dün Nikola'nın hapisten çıktığını söylemişti. Sizden söz etmediler. Sizin hapiste olduğunuzu kimseden işitmedim.

— Söylemek yararsız, (Çevresine bakınarak) Yegor gelmeden önce ben şu giynekleri çıkarayım.

— Çok ıslanmışsınız!

— Broşürleri getirdim.

Kadın, hemen atılarak :

— Aman, çabuk veriniz, dedi.

— Hemen şimdi...

Genç kız mantosunu gözdü, silkinince destelerce broşür ve kâğıtlar uçuşmağa başladı. Ana gülerek bunları topluyordu:

— Ben sizi böyle şişman görünce evlendiniz de karnınızda bir çocuk var sanmıştım. Kaç broşür getirdiniz? Buraya yayan mı geldiniz?

— Evet...

Genç kızı yine inceledi, boyu posu yine eskisi gibi, selvi gibi

meydana çıktı. Ana dikkat etti, yanakları çukurlaşmış, büyüyen gözlerinin çevresinde iri, kara gölgeler meydana gelmişti.

— Demek sizi hapisten çıkardılar ha?

Sonra başını sallayıp içini çekerek ekledi:

— Hapisten yeni çıktınız, evinizde rahat etmeliydiniz, oysa siz böyle ağır bir yükü yedi kilometrelik yolu yürüyerek geldiniz.

Saşenka titreyerek karşılık verdi:

— Öyle gerekti. Anlatın bana bakayım, Pavel ne halde?

Çok heyecana düşmedi ya?

Ana:

— Hayır, hiç öyle kendisi için zararlı şeyler yapar mı? dedi.

Genç kız hafif, titrek bir sesle sözünü sürdürdü:

— Vücudu sağlamdır ya?

— Hiç hasta olmadı. Siz ne kadar titriyorsunuz! Durun size bir çay yapayım, biraç reşel vereyim.

Saşenka belli belirsiz bir gülümseyişle:

— Fena olmaz, dedi, niye zahmet ediyorsunuz? Hem siz durunuz da çayı ben hazırlayayım.

Ana sitemli :

— Öyle şey olur mu? Siz yorgunsunuz...

Semaveri yakmaya başladı. Saşenka arkasından mutfığa gitmişti; orada bir tahta iskemlenin üzerine oturdu, ellerini başının üstünde kenetleyerek:

— Evet, dedi yorgunum; ne olursa olsun hapisane insanı bitiriyor. Ne fena şey o hal, hareketsiz eylemsiz! Bundan daha korkunç bir şey olamaz. İnsan orada bir hafta, bir ay kalıyor, yapılacak şey belli... Orada bulunanlar sizden kendilerinin gözlerini açmanızı beklerler, siz onlara gereken şeyleri öğretecek güçte olduğunuzu bilirsiniz. Bununla beraber yine, vahşi hayvanlar gibi kafese konulmuşsunuz. İşte bu hal insanın kalbini bitiriyor.

Ana sordu:

— Sonra bunun armağanını kimden beklemeli?

Biraz durduktan sonra içini çekerek yine kendisi karşılık verdi:

— Allahtan gayrı hiç kimseden! Ona da siz inanmazsınız, Genç kız başını salladı. Ana birden taşarak atıldı:

— Öyle ise ben de sizin dediklerinize inanmam.

Kömürden kirlenmiş ellerini önlüğüne silerek içten bir inanışla sözünü sürdürdü:

— Siz neye inandığınızı anlamıyorsunuz. Allaha inanmanızın böyle bir işe girişilebilir mi?

Dışarıda, pencerenin kapakları altında gürültülü ayak sesleri işitildi, bir ses homurdandı, ana titredi, genç kız hemen ayağa kalkarak Pelage'nin kulağına:

— Sakın açmayın! Eğer gelenler jandarmalar ise siz beni tanımadığınızı söyleyin. Ben güya bu eve yanlışlıkla rastgele girmiş ve sonra burada bayılmışım da siz beni soymuşsunuz, o kâğıtlar da benim üzerimden düşmüş olsun, anladınız mı dediklerimi? dedi.

Ana şefkatle sordu:

— Bunun ne gereği var, yavrum?

Saşenka kulağını dışarıya vererek:

— Durunuz dedi, sanırım bu gelen Yegor'dur. Gerçekten de gelen Yegor'du. Yağmurdan üstü başı sıırılsıklamdı.

İçeri girince bağırdı:

— Oh, ne güzel, semaver de hazır, bak bundan iyi şey olamaz! Vay, Saşenka, siz buradasınız ha?

Boğuk sesi ufacak mutfağı dolduruyordu. Ağırlaşan palto-sunu çıkararak soluk almaksızın konuştu:

— İşte, nine, size bir genç kız ki memurların hiç hoşuna gitmez! Hapisane gardiyanlarından biri onu aşağıladığı zaman bilir misin ne yaptı? Eğer gelip özür dilemezse açlıktan kendini öldüreceğini söyledi. Gerçekten de sekiz gün yemek yemedi: za-

ten vücutça böyle düşmesinin nedeni de o. Peki benim karnıma ne dersin?

Bunu söyleyerek kısa kolları ile karnını sallayınca orada saklı duran kâğıt parçaları yere düştü. Arkasından kapıyı kapayarak odaya geçti.

Ana şaşkınlıkla sordu:

— Sahi, sekiz gün yemek yemediniz mi?

Genç kız hafifçe omuz silkerek karşılık verdi:

— Herifin özür dilemesi gerekiyordu.

Ama, kendi kendine «Evet, hakkı var, öyle gerek,» dedi.

— Ya açlıktan ölseydiniz?

Genç kız zayıf bir sesle:

— Ölseydim ölürdüm, ama en sonra geldi, dedi; özür diledi. Aşağılama bağışlanmamalıdır.

Ana ağır bir söyleyişle:

— Evet, dedi öyle olmak gerekir. Oysa biz kadınlar, bütün yaşayımız boyunca hep aşağılama görürüz.

Yegor o aralık kapıyı açarak sordu:

— Ben yükümü üstümden attım. Semaver hazır mı? Müsaade ederseniz gidip getireyim.

Semaveri kucakladı, odaya girerken:

— Benim babam dedi, günde en azından yirmi bardak çay içerdi, onun için hiç hastalık görmeksizin rahat rahat yetmiş üç yıl yaşadı. Kilosu yüzü aşkındı. Ölünceye dek köyümüzün kilisesinde bekçilik etmişti.

Ana sordu :

— Siz baba İvanın oğlu musunuz?

— Evet! Nereden biliyorsunuz?

— Bende o köydenim de...

— Demek bir köylüyüz, evlenmeden önce adınız ne idi?

— Serengin. Biz köyde sizinle komşu idik.

— Siz total Nil'in kızı değil misiniz? Ben babanızı pek iyi tanırım, kaç defa kulağımı çekmiştir benim...

Şimdi, ikisi de ayakta gülerek birbirini sorguya çekiyordu.

Saşenka bunlara bakarak gülümsüyor, bir yandan da çayı hazırlıyordu. Bardakların birbirine çarpmasından çıkan sesler anayı daldığı konuşmadan ayırdı.

— Affedersiniz, gevezeliğe daldım da sizi unuttum!

Saşenka dedi ki:

— Asıl affedilmek bize düşer, sizi böyle hizmet ettiriyoruz. O oo! saat on olmuş daha birçok yere de uğrayacağım.

Ana şaşkınlık içinde sordu:

— Nereye? Kasabaya mı?

— Evet!

— Artık gece oldu, yağmur da yağıyor, hem de yorgunsunuz, burada kalsanız! Yegor mutfakta yatar, biz ikiniz burada. Genç kız:

— Hayır, olmaz, gitmeliyim! dedi.

— Evet, evet bırakınız gitsin, burada durmasın, hemen tanırlar. Yarın sabah gündüz gözü ile görülecek olursa iyi olmaz.

— Peki ama; yalnız başına nasıl gidecek?

Yegor hafifçe gülerek:

— Zararı yok, dedi.

Genç kız, bir bardak çay daha koydu, bir parça çavdar ekmeğini aldı, üstüne biraz tuz ekti. Düşünceli düşünceli ananın yüzüne bakarak yemeğe başladı. Ana sordu:

— Yalnız başınıza nasıl gidebiliyorsunuz bilmem ki! Nattaşa da sizin gibi... Doğrusu ben yapamam, korkarım.

Yegor:

— Merak etmeyin, o da korkar, değil mi Saşenka? dedi.

Kız:

— Evet, dedi.

Pelage kızın yüzüne bakarak hafif bir şaşkınlık çılgılığı ile:

— Çok yürekli imişsiniz, dedi.

Saşenka çayını içtikten sonra bir şey söylemeksizin Yegor'un elini sıkarak mutfığa gitti, Pelage de arkadan gelmişti.

Genç kız dedi ki:

— Pavel'i görecek olursanız benden selâm söyleyiniz. Eliyle kapının sürmesini çektiği sırada idi ki birden döndü, yarım sesle Pelage'ye sordu:

— Müsaade eder misiniz, bir defa sizi kucaklayayım?

Ana hiç cevap vermeksizin genç kıza sevgi ile kollarının arasına aldı.

Saşenka hafifçe: «Teşekkür ederim» dedi; başını sallayarak çıktı gitti.

Ana, odaya girince kaygulu kaygulu pencere yönüne baktı. Karanlıkların yoğun, ıslak yığını arasında kar parçaları yarı erimiş bir halde aralıksız düşüyordu.

Yegor'un yüzü terden kıpkırmızı kesilmişti. Oturduğu iskemlenin üstünde bacaklarını açarak gürültülü bir solukla çayını üflüyordu. Halinde bir hoşnutluk vardı.

Ana da oturdu, konuğuna üzgün üzgün bakarak ağır bir sesle dedi ki:

— Zavallı Saşenka! Şimdi nasıl gidecek?

Yegor :

— Evet, çok yorulacak! Hapisane onu fena sarstı. Önce-leri daha sağlamdı... Hem öyle güçlük içinde yaşamağa alışmamıştır ki ...Sanırım ciğerlerinde de hastalık var! dedi.

Ana hafif bir sesle sordu:

— Kimdir bu kız?

— Bir çiftlik sahibinin kızı. Babası zengin bir adam, alçak herif! Elbette birbiriyle seviştiklerini, birbiriyle evlenmek niyetinde olduklarını biliyorsunuz?

— Kim?

— Pavelle o! Evet böyle; ama olamıyor ki!.. Birisi serbest kalınca öteki hapse giriyor.

Ana bir parça sustuktan sonra :

— Bundan hiç haberim yok, dedi. Pavel bana kendisinden hiç sözletmez.

O zaman kalbinde bu genç kıza karşı daha büyük bir acı-

ma duygusu yandı. Şimdi istemeden düşmanca Yegor'un yüzüne bakarak :

— Hiç olmazsa siz beraber gitmeliydiniz, dedi.

Yegor durgunca açıkladı :

— Gidemem. Benim burada yapacak bir çok işim var, yarın bütün gün yol yürüyeceğim. Benim gibi nefes darlığından tedirgin olanlara göre böyle işler pek hoş değil.

Ana, Yegor'un demin verdiği haber üzerine dalgın dalgın düşünerek :

— Ne fedakâr kız, dedi.

Oysa, böyle bir haberi oğlundan başka birinin ağzından işitmiş olmak ta onu üzmüştü; bütün gücü ile dudaklarını ısırıyordu, kaşları çatıktı.

Yegor başını sallayarak :

— Evet, dedi ona acıdığınızı görüyorum. Bu haklı değil! Çünkü bizim gibi devrimcilerin hepsine bir parça acıyacak olmanız acımanız yetmez. Açıkça konuşalım: Burada kimsenin yaşıyışı rahatlık içinde geçmiyor. Geçenlerde arkadaşlarımdan biri sürgünden dönmüştü. Nijni kasabasına geldiğimizde karısı ile çocuğu onu Smolensk kentinde bekliyordu. Arkadaşım Nijni'den kalktı, Smolensk'e gitti. Ne yazık ki, o zaman da karısı ile çocuğu hapse atılmış bulunuyordu. Şimdi Sibirya çöllerine gitmek sırası kadının. Benim bir karım vardı. Öyle bir kadındı ki anlatamam, bu yaşayışa beş yıl dayanabildi. Sonra ver elini mezarlık.

Bir yudumda çayını bitirerek konuşmasını sürdürdü. Hapishanelerde, sürgünlerde geçirdiği yılları anlattı, kimi olaylardan Sibirya'daki kıtlıktan hapishanelerde öldürülen adamlardan söz etti. Ana, zulüm, işkence içinde geçen yaşayışı böyle sade, durgun bir dille anlatan bu adamın yüzüne şaşkın şaşkın bakarak dinliyordu :

— Neyse şimdi kendi işimizden konuşalım, dedi.

Hemen sesi değişti. Yüzüne birden bir ağırlık geldi. Brosürleri fabrikaya sokabilmek için ne tedbir düşündüğünü sordu.

İşin ayrıntılarına varıncaya dek her şeyi o kerte biliyordu ki bu hal Pelage'yi şaşırttı. En sonra işlerini yola koyunca yine köylerinden sözettiler. Yegor, işi şakaya dökerken o geçmiş yaşıyışın uzakta kalan yıllarına göz atıyor, garip bir benzerlikle bir bataklığa benzettiği yerlerin değişiksiz, tepelerini, sallanan ağaçları, bu tepelerin arasında biten ufacık çamları, ak kayın ağaçlarını görüyordu. Pek yavaş büyüyen bu kayın ağaçları da bu çürük, oynak toprağın üstünde beş altı yıl yaşadktan sonra devriliyor, çürüyüp gidiyordu. Ana, bu düzgün vücudu, derin, gizli bir acı ile seyrediyordu. Derken gözlerinin önünde başka bir görünüş açıldı: Yüzünün belirli, dirençli çizgileriyle bir genç kız, üstüne yağın karlar altında yorgun, tek başına yürüyordu. Sonra, kendi oğlu penceresi demir parmaklıklarla örtülmüş ufak bir odada kapalı idi. Belki gecenin bu vaktinde hâlâ uyumamıştı ve düşünüyordu; ne varki düşündüğü annesi değildi, çünkü onun için annesinden daha değerli bir varlık vardı! Bir yılın acı düşünce başıboş, biçimsiz bir bulut gibi üzerine geliyor, kalbini kahredercesine kaplıyordu. Yegor gülümseyerek :

— Yorgunsunuz, nine haydi yatalım artık... dedi.

Kadın kalktı. «Geceniz hayırlı olsun» dedikten sonra ayaklarının ucuna basarak mutfığa geçti. Bütün varlığı kalbini ısıran bir acılık içindeydi.

Ertesi sabah çay içiyorlardı; Yegor:

— Diyelim ki sizi yakalarlar da bu broşürleri nereden aldığınızı sorarlarsa ne cevap vereceksiniz?

— Sizin göreviniz değil karşılığını vereceğim.

— Öyle ama, onlar böyle düşünmezler ki onlara sorulsa bu görevin bütünüyle kendilerinin olduğu kanısındadırlar. Zaten böyle uzun uzadıya soruya meydan bırakmazlar ki.

— Ben de ağzımı açıp bir şey söylemem.

— Hapsederler.

— Ne ziyanı var; (İçini çekerek) hiç olmazsa bir işe yarar olmuş olurum. Şimdi ise kime yararım dokunabilir?.. Hiç kimseye!

Hem dediklerine bakılırsa artık hapishanelerde işkence etmiyorlarmış.

— Evet, size işkence etmezler! Ancak, sizin gibi bir kadın kendini korumalıdır.

— Öyle ama sizin gibi adamlarla olduktan sonra öyle şey düşünülemez.

Yegor sustu. Odanın içinde dolaşmağa başladı. Biraz sonra ananın yanına gelerek:

— Bizim köylü, dedi, işler kötü! Hele sizin için, sezdiğime göre, hem de çok kötü.

Kadın, bir el işareti ile yanıt verdi:

— Kötülük herkes için var. Gerçeği anlayabilenler için belki o kerte güçlük yok; ben de bir parça anlıyorum. Bu gençlerin amaçlarına bir parça aklım yatıyor gibi...

Yegor ciddi bir sesle:

— Nine, dedi, madem ki amaçlarını anlamağa başladınız. Artık sizin onlara, onların size ihtiyacınız var.

Kadın, Yegor'a bir göz atarak gülümsedi.

Öğleye doğru broşürleri korsesine yerleştirdi. Yegor kadının bundaki becerikliliğini görünce sevincinden dilini şaklattı.

Yarım saat sonra Pelage, arkasına aldığı yükün ağırlığı altında beli bükülmüş olarak benzeri soğukkanlılıkla fabrikanın kapısına vardı. İki bekçi, işçi kadınların alaylarından, söğüp saymalarından doğan kızgınlık içinde her geleni kaba bir davranışla araştırıyor, biraz ötede polis memuru, daha ileride meraklı bakışlarıyla kısa bacaklı, kırmızı yüzlü bir adam dolaşıyordu. Ana omuzundaki sarığın yerini değiştirmekle uğraşırken bir yandan da göz ucu ile o adamı inceliyordu. Bunun bir sivil polis olduğunu anlamıştı. Kasketi ensesine devirmiş, kıvrıkcık saçlı bir delikanlı üstünü arayan bekçilere bağırıyordu :

— Herifler, ceplerime bakmayın, başımı araştırın, başımı! Bekçilerden biri:

— Başında bittene başka ne var? diye sordu.

— İyi ya onu araştırın. Sizin için bundan iyi hizmet mi olur?

Sivil polis hain bir bakışla delikanlıya bakarak yere tükürdü. O sırada ana gelmişti :

— Yol verin geçeyim, görmüyor musunuz arkamdaki yükü? Belim kırılacak.

Bekçi, öfke ile bağırdı :

— Haydi, haydi çok söz istemez, geç!

Pelage, yerine varınca yemek tencerelerini indirdi. Hem yüzündeki terleri siliyor, hem de çevresine göz gezdiriyordu.

Fabrikada çilingirlik yapan Gosef kardeşler hemen yanına geldiler. Büyüğü Vasili kaşlarını uğuşturarak titrek bir sesle sordu:

— Börek var mı?

— Yarın getireceğim!

Bu bir parola idi. Delikanlıların yüzü aydınlandı; iki kardeşin küçüğü, İvan kendini tutamadı :

— Ah, sen ne iyi bir anasın!

Vasili, yere çömelerek tencereye bakarken koynuna bir deste kâğıt sıkıştırdı. Sonra, yüksek sesle İvan'a:

— İvan dedi. Eve gitmenin ne gereği var, burada yiyelim.

Bu sözleri söylediği sırada zararlı kâğıtları çizmesinin içine yerleştirmişti.

— Hem bu kadın da kazanmış olur.

İvan başını salladı :

— Öyle ya, hakkın var.

Gülmeye başlamıştı. Ana çevresine çekingen çekingen bakınarak bağıırıyordu :

— Çorba var! Sıcak şehriye çorbası da var! Kızartma da var!

Kâğıtları birer birer göğsünden çıkararak gizlice iki kardeşe veriyor, her kâğıt paketini verdiği sırada o jandarma subayının hayali karanlık bir odayı aydınlatan bir mum gibi sarı bir leke halinde birden gözünün önünde beliriyor, bir deste kâğıt

verdikçe kalbinde doyurulmuş kötü bir duygu ile içinden:

— Haydi bunu da al! diyordu.

Her paketi verdikçe içinden sevinçli, mutlu ekliyordu:

— Al bir daha!

İşçiler, ellerinde tabaklar ile yaklaştıkça İvan Gosef kahkaha ile gülmeye başlıyor, ana kâğıtları dağıtmayı bırakarak gelenlerin tabağına çorba koyuyordu. İki kardeş alay ediyordu :

— Pelage ana, sen ne becerikli şeysin.

Ortadan, bir ateşçi üzgün bir sesle atıldı :

— Yoksulluk insanı her şeye alıştırır... Ne yapsın, ekmeğini kazanan adamı elinden aldılar, alçak herifler. Şimdi, bir parça çorba satacak ta üç beş kapık kazanacak... Üzülme her şey yoluna girer.

Kadın gülümsedi :

— Bu iyi sözlerinize teşekkür ederim.

Ateşçi, oradan uzaklaşırken mırıldandı :

— Çok bir şey değil bu iyi sözler.

Ötede bir demirci gülerek:

— Yalnız şu varki bu sözlere lâayık olacak adam yok!

Sonra omuzlarını silkerek şaşkın bir durumda ekledi:

— İşte, yaşam böyle çocuklarım, öyle bir kaç iyi söze lâayık olacak adam kalmadı.

Vasili ayağı kalktı, pardösüsünü dikkatle ilikleyerek :

— Yemeği sıcak yedim ama içim üşüyor! dedi.

O gittikten sonra kardeşi İvan kalkıp ılık çalarak uzaklaştı.

Kadın, ara sıra iştah uyandıran sözler söyleyerek bağııyordu :

— Sıcak çorbam var! Şehriye çorbası! Lahana çorbası!

Bu ilk deneyi oğluna anlatacaktı. O subay sarı yüzlü ile kızgın şaşkın haliyle aralıksız hayalinde dolaşıyor, kara bıyıkları birbirine geçmiş oynuyor, öfkeden büzülen alt dudaklarının altından sık ve ak dişleri görünüyordu. Ananın kalbi sevincinden

bir kuş gibi cırpınıyor, şarkı söylüyordu; kaşları oynuyor, görevini böyle beceriklice yaparken içinden bir ses bağıyordu:

— Al bir tane daha.

★ ★

Önceki gün akşama dek hiç duymadığı yeni bir duygu kalbini tatlı bir okşayışla okşamıştı. Akşam, işini bitirip te çayını içerken penceresinin altında bir atın ayak sesine benzer bir şey duydu, bunu tanıdığı bir insan sesi izledi. Birden ayağa kalkarak mutfağın kapısına gitti. Bir adam geniş adımlarla eve doğru geliyordu. Kalbi çarpmağa başladı; pencerenin pervazına dayanarak kapıyı ayağı ile itti.

Tanıdığı bir ses :

— Akşamlar hayır olsun, nine!

Dedi. Kuru uzun bir çift el omuzuna kondu. Umudunun boşa çıkmış olması kalbini üzmüştü. Ne var ki karşısında Andre'yi görmek sevinci de o kerte büyük oldu. Kalbi bu iki duygu ile büyük bir ateşli dalga halinde taşıyordu. Küçük Rusyalının kolları arasına düştü. Küçük Rusyalı onu olanca gücüyle bağrına basarken o hiç bir söz söylemeksizin sessizce ağlıyordu. Andre, kadının saçlarını okşadı. Sesinde yine eski ezgili uyum vardı:

— Ağlamayın, nine ağlamayın, kalbiniz üzülmessin; na musum üzerine yemin ederim, yakında onu da bırakacaklar, aleyhinde hiç bir kanıt bulamadılar. Arkadaşlarımla ağzından bir söz bile alamadılar, sanki hepsi duvar kesilmişti.

Uzun kollariyle Pelage'nin omuzlarını sararak odaya sürükledi, götürdü. Odaya girince kadın Andre'nin boynuna atıldı, onu bütün gücüyle bağrına bastıktan sonra bıraktı. Şimdi Andre söylüyor, kadın dinliyor; ciğerlerinin olanca gücüyle bütün soluma gerekmesiyle onun sözlerini sanki içiyordu:

— Pavel size selâm söyledi; sağlığı yerinde, sevinçli çok sevinçli! Hapisane bu aralık biraz darlaştı; buradan, kasabadan belki yüzü aşkın adam tutukladılar. Her odaya üç dört kişi koyuyorlar, hapishane memurlarının yönetimi kötü değil, kö-

tü davranmıyorlar, ne var ki bıkmışlar, usanmışlar onlar da. O jandarma dedikleri Allahın belâsı herifler onları bir dakika boş bırakmıyorlar ki. Herhalde bize karşı kötü davranmıyorlar. Arada bir «Efendiler, rahat durunuz! bizi hoş olmayan davranışlara zorlamayınız!» diyorlar. İşte böyle her şey yolunda gidiyor, istediğimiz gibi görüşürüz, birbirimizin kitaplarını okuruz, yemeklerimizi paylaşıyoruz. Ne güzel hapishane! Biraz eski, biraz pis ama öyle sıkıntılı değil, insanı sıkırmıyor, kısacası hoş! Adi dâvalardan dolayı mahkûm olup gelenler de kötü adamlar değil, bize öyle hizmetlerde bulundular ki. En sonunda Yukin'i, beni, daha dört kişiyi çıkardılar. Hapisanede yer kalmamıştı. Yakında Pavel'i de bırakacaklar. Yediğim ekmek gibi biliyorum. En çok hapisanede kalacak Vesofçikoftur. Çünkü ona karşı çok kızgınlar; durmadan rast geldiğini aşağılıyor. Jandarmalar ondan son derece ürüyor. Böyle giderse ya mahkemeye gidecek ya da fena dayak yiyecek. Pavel onu yatıştırmağa çalışıyor, «Sussana Nikov, onlara sövmekten ne çıkar! Sanki düzelecekler mi!» deyip duruyor, o hiç dinler mi? Durmadan bağıyor: «Bunlar yeryüzünde birer yara, ben bunları kırıp atacağım» Pavelin gidişi pek iyi; sağlam ve ağır. Herkese karşı yineliyorum: Yakında çıkacak.

Kadın rahatladı. Gülümseyerek :

— Evet, yakında çıkacak. Ben de biliyorum, ama...

— Evet, evet, hem pek iyi olacak. Bana biraz çay veriniz, bakayım. Siz ne yaptınız, nasıl vakit geçirdiniz?

Andre gülümseyerek kadının yüzüne bakıyor, yuvarlak gözlerinin mavi derinliklerinde sevimli ama üzgün bir ışık parlıyordu. Ama, geniş bir solumayla içini çektikten sonra :

— Sizi çok seviyorum, Andre! dedi.

Ötesi berisi ince kıllarla örtülü zayıf yüzüne dalgın gözlerle bakıyordu.

Küçük Rusyalı oturduğu sandalyenin üzerinde sallanarak yanıt verdi :

— Ben çok istemiyorum, bir parça sevseniz de yeter. Ben

sevdiğinizi bilirim. Siz zaten herkesi sevebilirsiniz, kalbiniz o kadar büyüktür.

Ana diretiyordu :

— Hayır sizi özellikle çok seviyorum, sizin bir anneniz olsaydı sizin gibi bir oğlu olduğundan dolayı onu herkes kıskanırdı.

Küçük Rusyalı elleriyle başını ovarak salladı; yavaş bir sesle :

— Benim de bir annem var, ama bilmem nerede? dedi.

Pelage sözü değiştirdi :

— Biliyor musun bugün ne yaptım?

Broşürleri fabrikaya nasıl soktuğunu sevincinden kekeliyerek biraz abartmalı bir biçimde anlattı.

Andre şaşkınlıktan ilkönce gözlerini oğuşturdu. Sonra parmağı ile başına vurarak sevincinden bağırdı.

— O oooo! Gerçekten yaptığınız iş oyuncak değil, adamakıllı, ağır bir iş! Buna en çok sevinecek olan Pavel'dir! Nine, nine, bu çok iyi bir şey! Hem Pavel için, hem onunla birlikte hapse atılanlar için hepsi için iyi şey!

Sevincinden parmaklarını şaklatıyor, ıslık çalıyor, sandalyesinin üstünde duramıyordu. Bu taşkın sevinç Pelagenin kalbinde ciddi bir yankı uyandırmıştı. Sanki kalbi açılmıştı, taşkın sözler parlak bir ırmak halinde akıp gidiyormuş gibi anlatıyordu:

— Ah, azizim Andre, kimi zaman kendi yaşayışımı düşünürüm, aman rabbim, ne yaşayış, ne yaşayış! Kocamdan başka kimseyi görmez, korkudan başka bir şey bilmezdim... Pavel'in nasıl büyüdüğünün bile farkında değildim, kocam sağ iken oğlumu seviyor muydum, sevmiyor muydum, onu bile bilmiyordum!.. Bütün düşündüklerim bütün kaygularım bir noktada toplanırdı: Koca dediğim o vahşi hayvanı beslemek! Evet o doysun, arzusu yerine gelsin de kudurmasın, kızmasın, hiç olmazsa bir defalık beni dövmesin diye... Yine de bu yumuşaklığı bir defacık olsun yaptığını hatırlamıyorum! Beni öyle döver, öyle dö-

verdi ki, görenler sade karısını dövüyor değil, kime kızmışsa sanki hepsinin öcünü alıyor sanırdı.

İşte böylece yirmi yıl yaşadık. Evlenmemden önceki zamanlara gelince, onu hatırlamıyorum. Kafamı karıştırıyorum, o zamanı gözümün önüne getirmek istiyorum, ne mümkün bir şey görmek, sanki kör oluyorum... Yegor İvanoviç'le ikimiz bir köydeniz, geçenlerde oturduk, öteden beriden çene çalıyorduk. Köyümüzün evlerini hatırlayabiliyordum. O vakitki adamları da düşündükçe görebiliyordum, ne var ki nasıl yaşadıklarını ne konuştuklarını başlarına neler geldiğini mümkün değil hatırlamıyorum. Aklımda salt yangınlar kalmış, iki büyük yangın. Kocam beni öyle dövdü, öyle dövdü ki bende hiç bir şey bırakmadı. Ruhum her şeye kapanmış kör sağır olmuştu.

Ana, burada bir soluk aldı, sudan çıkarılmış bir balık gibi bütün gücü ile havayı soludu. Sonra ileriye doğru eğilerek yavaş bir sesle hikâyesini sürdürdü:

— Kocam öldükten sonra oğluma dört elle sarıldım: ne var ki o da bu işlerle uğraşmaya başlamıştı. Ona acıyor, kendi kendime «bu da ölürse ben yalnız başıma nasıl yaşayabilirim?» diyordum. Neler, ne korkular, üzüntüler duydum bilseniz! Çocuğumun geleceğini düşündükçe kalbim sanki parça parça olurdu.

Burada başını sallayarak sustu. Sonra, yine anlamlı bir biçimde söze başladı:

—Biz kadınların, sevgimiz hep böyle pistir! Kime muhtaç isek onu severiz... Kimi zaman sizi, annenizi düşünür görürüm; buna ne ihtiyacınız olabilir? Sonra bütün bu halk için acı çekenler, mapusanelerde, sürgünlere gönderilenler, gittikleri yerde ölenler, asılanlar, geceleri tek başlarına karda, çamurda, yağmurda yuvarlananlar, bizi görmek için yedi kilometrelik yolu yayan yürüyenler bütün bunlar neden? Çünkü seviyorlar! Temiz ve lekesiz bir sevgi ile seviyorlar!.. Onların güvenleri var, güvenleri. Anlıyor musun Andre? Ben ise böyle sevmeyi bilmi-

yorum; ben yalnız benim olan şeyleri, bana yakın bulunanları sevebiliyorum.

Küçük Rusyalı başını çevirerek :

— Hakkınız var, dedi.

Sonra alışık olduğu bir davranışla başını, yanaklarını, gözlerini şiddetle oğuşturarak sözünü sürdürdü :

— Herkes kendine yakın olanları sever, büyük kalplere göre uzak olanlar da yakındır, siz pek çok sevebilirsiniz, sizde sonsuz bir analık sevgisi var.

Kadın alçak sesle yanıt verdi:

— Öyle olsun; ben de seziyorum ki, böyle yaşamak ıyidir. Örneğin, sizi belki Pavel'den daha çok severim. Çünkü o çok kapalı bir çocuk, işte örneği; Saşenka ile evlenmek istediği halde bana hiç bir şey açmadı, ben ki annesiyim.

Küçük Rusyalı atıldı :

— Hayır, hayır bunun aslı yok, ben işin doğrusunu biliyorum; aslı yok. Gerçekte o onu, o da onu seviyor, ne var ki evlenmek sorunu yok; Saşenka evlenmeyi ister, ama Pavel...

Ana düşünceli :

— Tuhaf, dedi.

Üzgün gözleri ile Andre'ye bakarak ekledi :

— Evet, işte böyle! İnsanlar kendi kendilerini yadsıyorlar.

Küçük Rusyalı hafif bir sesle :

— Pavel olağanüstü bir adamdır, dedi; karakteri demir gibi.

Ana şöyle dedi :

— Şimdi de hapiste! Gerçekten can sıkıcı, korkutucu şey, ancak önceki korkunçluk yok... Çünkü ne eski üzüntüler kaldı, ne eski yaşayış! Benim ruhum bile değişti, gözleri açıldı, şimdi artık görüyor, aynı zamanda hem seviniyor, hem üzülüyor. Kimi şeyler varki ben onları anlayamıyorum, örneğin sizlerdeki inanmazlık beni fena ediyor. Buna bir çare de göremiyorum, biliyorum, siz halka hizmet için kendinizi çetin bir yaşayışa attı-

nız doğruyu yaymağa çalışıyorsunuz. Sizin gerçek dediğiniz şeyi ben de artık anladım: Yeryüzünde zengin güçlü adamlar bulundukça halk için ne adalet olabilir, ne zevk ne bir şey. Bu böyle Andre, bu böyle... Ben sizin aranızda yaşıyorum. Kimi zaman geceleri, geçmişteki yaşayışımı, ayaklar altında vücudumu ezilip kırılan genç kalbimi düşünürüm de acı bir duyguyla kendi kendime acırım! Bununla beraber doğrusunu söylemeliyim ki, yaşayışım da bir iyilik görüyorum.

Küçük Rusyalı ayağa kalktı. Odanın içinde gezinmeğe başladı. Yüzü düşünceliydi:

— Hakkınız var, söyledikleriniz hep doğru! Kreç şehrinde bir genç yahudi vardı, şiir yazardı. Şiirlerinin birinde «Masumken öldürülenleri gerçeğin mucizeli gücü diriltir.» yolunda bir parçası vardı. Bu adam da öldü, subay onu öldürdü. Bu ne ise, bunun önemi yok. O bir doğruyu biliyordu, doğruyu insanların kalbine yerleştirdi. Siz de öldürülmüş bir masumsunuz. Zavallı şair pek iyi söylemiş.

Kadın dedi ki :

— Söylüyorum, söylüyorum; sonra kendim dinliyorum da kendi kulaklarıma inanmıyorum. Bütün yaşayışım boyunca sustum. Ağzımı açmadım!.. Düşündüğüm yalnız bir şey vardı; sabah olunca sağ salım akşamı edebilmek, kendimi göstermeksiniz, kimse benden haberdar olmaksızın yaşamak. Oysa şimdi herşeyi düşünüyorum, belki içlerinizi pek iyi anlayamıyorum; yine de herkes benim kalbime yakındır, herkese acırım, herkesin mutluluğu için dua ederim. Özellikle sizin mutluluğunuz için de, Andre.

Andre, ananın yanına yaklaştı :

— Teşekkür ederim, benim kişiliğimden söz etmek gerekmez, dedi. Ananın ellerini elleri arasına alarak bütün gücü ile sıktı, sarstı, sonra birden başını çevirdi. Pelage heyecandan yorgun düşmüştü, ses çıkarmadan acele etmeden tabakları yıkıyordu; bir yüreklilik duygusu kalbini ısıtmağa başlamıştı.

Küçük Rusyalı geniş adımlarıyla gezinerek :

— Nine, dedi, Vesofçikof'a biraz bakmalısınız; onun hâli fena! Babası da kendisiyle beraber mahpus, görseniz o ihtiyarı, ne iğrenç şey! Oğlunu pencereden gördü mü sövüyor! Bu iyi bir durum değil! Delikanlı ise iyi bir adam, o her şeyi, köpekleri, hayvanları, bütün yaratıkları sever, salt insanları değil. Bakınız bir adamı ne kerteye dek bozabilirlermiş?

— Annesi arkada hiç bir şey bırakmadan öldü gitti; babası hem hırsız hem sarhoş... Andre yatmaya gidince kadın ona göstermeksizin hac çıkardı. Yarım saat sonra:

— Uyumadınız mı daha, Andre ?dedi.

— Hayır, niye sordunuz?

— Hiç. Güzel geceler.

— Teşekkür ederim.

Ertesi gün, ana arkasında yüküyle fabrikanın kapısına geldiğinde bekçiler sert bir davranışla onu durdurdular, tenceleri yere bırakmasını emrettiler, üstünü, başını dikkatle aramağa başladılar.

Onlar araştırırken ana durgun haliyle :

— Çorba soğuyacak canım, diyordu.

Bekçilerden biri sert bir sesle bağırdı:

— Sus!...

Öteki omuzunu hafifçe dürterek kanısını gösterir bir biçimde:

— Ben söyledim ya dedi, kâğıtları duvarın üstünden atıyorlar!

Daha önce kadının yanına gelen ihtiyar Sizof, çevresine bakınarak, alçak sesle sordu :

— İşittin mi?

— Neyi?

— Broşürler yine ortaya çıktı, her yana dağıtıyorlar. Bir

çok kimsenin tutuklanması, şurada burada yapılan araştırma yine bir işe yaramadı. Benim yeğenim Mazin hapiste, senin oğlun da oradadır. Oysa kâğıtlar yine eskisi gibi ortalıkta dolaşıyor, demek yapanlar onlar değilmiş.

Sonra, sakalını karıştırarak ekledi :

— Bu işlerde kişinin önemi yok, bunları yapan düşüncelerdir. Düşünce öyle bit yakalar gibi yakalanır mı?

Sakalını avuçları arasına aldı, kadının yüzüne bakarak uzaklaşırken :

— Niçin bize hiç gelmiyorsun dedi, tek başına insanın canı sıkılır, gel de çayı beraber içelim.

Ana, teşekkür etti. Yemeklerinin adını bağırarak sayarken bir yandan da gözleriyle fabrikadaki yaşayışı izliyordu. Bütün işçiler sevinçli görünüyor, ötede beride küme küme toplanıyor, sonra dağılıyor, tezgâhların birinden diğerine koşuyorlardı. Sesler coşkun, yüzler sevinçliydi. İşle dolu olan havada sanki bir yüreklilik esintisi, bir dayanışma dolaşıyordu. Kimi zaman bir köşeden, kimi zaman bir başka yandan doğrulamayı anlatan haykırışlar, alaylar, kimi zaman tehdit edici sesler işitiliyordu. En ateşlileri gençlerdi, yaşlılar daha çekingen davranıyor, yalnız gülümsüyorlardı. Aralıkta işbaşılar, müdürler kaygulu halleriyle dolaşıyor, polis memurları koşuşuyor, işçiler bunları görünce yavaş yavaş kümeden ayrılıyor, ya oldukları yerde kalarak susuyor, ya da hiç bir şey söylemeksizin polislerin kızgın, öfkeli yüzlerine bakıyorlardı.

İşçilerin hepsi temiz görünüyordu. Kimi zaman Gosef kardeşlerin büyüğü, uzun boyuyla ötede beride dolaşıyor, küçük kardeşi onun yanında gülerek yürüyordu.

Danilof adında bir çilingir ustasıyla işçilerden İsai ağır adımlarıyla ananın önünden geçtiler. İsai kısa boylu, şişman bir adamdı; başını arkasına, boynunu sol yanına eymişti. Çilingirin duygusuz, şişkin yüzüne bakıyordu. Birden bağırarak:

— Bak, dedi, İvanoviç, gülüyor, seviniyorlar! Oysa direktör geçen gün ne demişti? Bu iş hükümetin yıkılmasıyla ilgili

bir iştir; öyle iken yine gülüyorlar, seviniyorlar.

Donilof ellerini arkasına kavuşturmuş dişlerini sıkıyordu, yüksek sesle bağırdı:

— Köpekoğlu köpekler, istediğinizi bastırın, ne yaparsanız yapın, yalnız sakın benden söz etmeyin.

Vasili Gosef anaya yaklaşarak :

— Biraz yiyecek ver, bakalım, dedi, Senin yemeğin iyi.

Sonra sesini alçaltarak, gözünü kırparak ekledi :

— Gördünüz ya, amaca ulaştık, pek iyi, pek iyi, gerçekten iyi oldu, nine!

Ana başı ile sevinçli bir işaret yaptı. Mahallenin en çapkın delikanlısı olan bu adamın şimdi böyle gizli gizli, nezaketle konuşması onu sevindiriyordu; fabrikadaki ateşli çalışmayı görünce sevinerek kendi kendine :

— Ya ben burada olmasaydım! dedi.

Üç işçi onun yanbaşımda durdu. İçlerinden biri üzgün :

— Aradım aradım, bulamadım.

— Onları almalı da okumalı... Ben okumak değil heceleme bile bilmem, ama anlıyorum ki onların bir yararı var.

Üçüncüsü çevresine bakınarak önerdi :

— Haydi ocağın başına gidelim, orada size okurum.

Gosef kirpiklerini oğuşturarak mırıldandı:

— Şu kâğıtlar yok mu, etkisini yapıyor.

Pelage, eve döndüğünde sevinçliydi. Çünkü dağıtılan düşüncelerin amaçlanan ereğe değdiğini kendi gözüyle görmüştü.

Andre'ye dedi ki :

— Herifler okuyup yazmak bilmediklerine yarıyorlar. Ben gençliğimde okumak bilirdim. Sonra unuttum.

— Yine öğrenmeğe çalışmalı, dedi.

— Bu yaştan sonra mı? Herkesi kendime mi güldüreyim?

Andre, raftan bir kitap aldı, bıçağının sivri ucuyla bir harfi göstererek :

— Bu ne? dedi.

Pelage gülerek :

- R dedi.
— Ya bu?
— A!

Kadın küçük düştüğünü sezerek sıklırmıştı; ona öyle geliyordu ki, Andre'nin gözleri, göstermek istemediği bir gülümseyişle alay ediyordu. Onun için başını çevirdi. Sesi düzgün ve güzeldi. Ana Andre'nin yüzüne bir ya bakışla baktı, halie bir ağırlık gelmişti; elinde olmayan bir gülümseyişle sordu :

— Beni okutmak mi istiyorsun, Andre?

— Niçin olmasın? Mademki vaktiyle okumak öğrenmişsiniz; şimdi çarçabuk hatırlarsınız, bunu başaracak olursak ne alâ, olmazsak ne zararı var!

Ana yanıt verdi :

— Öyle ama, insan azizlerin resimlerine bakınakla aziz olmaz.

Küçük Rusyalı başını salladı :

— Ata sözü çok! Örneğin «Ne kadar az bilirsin o kadar iyi uyursun» derler, bu doğru değil mi? Ana, sözü söylerken düşünen akıl değil miğdedir! Miğde ruhu iyi yönetmek için gereken şeyi yapar, miğde sükûna, ruh genişliğine muhtaçtır. Bu harf ne?

— L!

— Peki, ya bu?

O, şimdi kaşlarını oynatarak, kafasını toplayarak unuttuğu işaretleri hatırlamağa çalışıyordu. Öyle dalmıştı ki her şeyi unutmuştu. Çok geçmeden gözleri yoruldu. İlkönce yorgunluktan, sonra üzüntüden gözleri yaşla doldu, hıçkırıklarla ağlamağa başladı.

— Okumak öğreniyorum! Ölümüm yaklaştı, ben daha yeni okumağa başlıyorum!

Küçük Rusyalı, alçak, okşayıcı bir sesle :

— Ağlamayınız, ağlamayınız! dedi, başka türlü yaşayamaz dınız? Bununla birlikte insanların fena yaşamakta olduklarını

anlıyorsunuz... Daha ne insanlar var ki, sizden daha iyi durumda oldukları halde yine de hayvan gibi yaşıyorlar, geçimleriyle övünüyorlar. Oysa o geçimde ne var ki iyi olsun? Bir gün çalışıp kazandıklarını ertesi gün yiyorlar, çalışmak ve yemek... İşte hergünkü yaşayışları. Ara sıra; çocuk sahibi de oluyorlar. İlkönce bu hoşlarına gider, bununla eğlenirler, sonra çocuklar da çok yemeğe başlayınca kızarlar, söğüp sayarlar. «Oburlar, çabuk büyüün de kendi ekmeğinizi kendiniz kazanın» derler. Onlar, çocuklarını hayvan gibi kullanmağı daha çok üstün tutarlar. Çocuklar da durmaz ki; onlar da aralıksız miğdelerini doldururlar, işte yaşayış böylece sürüp gidiyor. Ne ruhları bir sevinç tadar ne kalpleri düşünceyle tadlanır! Bir takımı fakirler gibi hep dilenir, bir takımı başkalarının malını çalar! Kanunlar haince yapılmış, halkın başına memur diye eli değneki adamlar dikilmiş, bu memurlara «herkesi bu kanunlara boyun eğdirin, bunlar sayesinde biz onların kanını emebiliriz!» denilmiş! Bir adam dıştan gördüğü baskıyla hoyun eğmedi mi; onun kafasına zorla birtakım kurallar, insanın aklını sıkacak şeyler yerleştiriyor.

Dirseklerini masaya dayamış düşünceli bakışlarıyla ananın yüzüne bakıyordu. Bir süre sonra ekledi :

— İşte, bu insanlardır ki soydaşlarının düşüncesine, vücuduna vurulan zincirleri kırarlar. Bakınız, siz de bunlardansınız, sizde kendi gücünüze göre bu işle uğraşıyorsunuz.

Ana atıldı :

— Ben mi? Ben nasıl yapabilirim?

— Evet siz! Bu tıpkı yağmur gibidir, her damla bir buğday tanesi besler, bir de okumayı öğrenirseniz...

Gülmeye başladı; ayağa kalkarak odada geniş adımlarla dolaştı :

— Evet, hem de öğreneceksiniz, Pavel gelince şaşacak.

— Hayır Andre, hayır! Gençlikte her şey kolaydır. Yaşlandıkça üzüntü artıyor, güç azalıyor, kafada hiç bir şey kalmıyor...

Akşam üzeri, Küçük Rusyalı, dışarı çıktı. Ana, lambayı yakarak masanın başına oturdu. Bir çorap örmeğe başladı. Çok geçmeden ayağa kalktı, ikircikli bir kaç adım attıktan sonra mutfağa gitti, kapının sürmesini çekerek odaya geldi, pencerenin perdelerini indirdi. Raftan bir kitap aldı, masanın başına eski yerine oturdu, yüzünü kitabın sayfaları üstüne eğdi, dudakları oynamaya başladı. Sokakta bir gürültü olunca titreyerek kitabı kapıyor, çevreyi dinliyor, sonra gözlerini kimi zaman açarak kimi zaman kapayarak mırıldanıyordu:

— L. A. V. Y. H.

Kapı vuruldu; ana birden ayağa fırladı, kitabı rafa bıraktı, mutfağa geçerek korkulu bir sesle sordu:

— Kimdir o?

Ribin girdi. Selâmlaştıktan sonra bir süre sakalını sıvazlayarak odanın içine bir göz gezdirdi :

— Önceleri kapıyı sormadan açardın, Yalnız mısın?

— Evet!

— Ya, ben de Küçük Rusyalı burada sanıyordum. Onu bugün gördüm. Hapisane insanı bozmuyor. Bizi en çok bozan kendi ahlâksızlığımızdır.

Odaya girdi, oturarak sözünü sürdürdü :

— Şimdi sana bir şey söylemek isterim, aklıma bir şey geldi...

Yüzünde ağır, anlaşılmaz bir anlatım vardı. Pelage, nede-nini anlamaksızın korktu. Karşısına geçti, bir şey söylemeksizin ilgi ile dinlemeğe başladı; Ribin ağır sesi ile anlatıyordu.

— Bildiğiniz gibi, her şey parayla olur, doğmak ölmek bile bedava değil... Bundan dolayı broşürler, kâğıtlar da para ister. Biliyor musun bunlar için gereken para nereden bulunuyor?

Ana bir tehlikenin varlığını sezer gibi oldu. Yavaşça yanıt verdi :

— Hayır, bilmiyorum.

— Ben de bilmem. Sonra, o broşürleri kim yapıyor? Onu biliyor musun?

— Okumuş adamlar.

Ribin kısaca :

— Büyük adamlar, bizden yüksek insanlar, dedi. Sesinin uyumu gittikçe derinleşiyordu; sakallı yüzü gerilmiş, kıpkırmızı olmuştu.

— Anladın ya, o kâğıtları büyük adamlar yapıyorlar; bu kâğıtlar hep bizi ezenlere, büyüklere karşıdır. Şimdi söyle bana bakayım, bu adamlar halkı kendilerine karşı ayaklandırmak için paralarını harcamakta ne yarar buluyorlar?

Ana, birden gözlerini kapadı. Sonra açarak korku içinde sordu:

— Sen bunun için ne düşünüyorsun, bakayım; senin düşüncen ne?

Ribin bir ayı gibi ağır ağır sallanarak yanıt verdi:

— Ya; işte ben de bunun nedenini bulamıyorum; iş bu raya gelince ben de şaşırıyorum!

— Adam aldatmak!.. Ben öyle seziyorum ki bizi aldatıyorlar; bilmem ama, benim görebildiğim bu! Çünkü bak, kibarlar, okumuş adamlar incelmek, nazikleşmek istiyorlar, ben ise bunu istemem, ben, gerçeği isterim, ben doğrudan anlarım ve anladım... İşte bunun içindir ki ben, zenginlerle bir kafada olmam, onlar size muhtaç olunca sizi öne sürerler, sizin kırılan kemiklerinizin üstünden yürüyerek amaçlarına doğru giderler...

Bu tatsız sözler ananın kalbini sıkıyordu. Acı içinde bağırdı:

— Aman yarabbi! Pavel nasıl oldu da bunu anlayamadı! Ya o şehirden gelen adamlar, bunların hepsi yoksa şey mi?

Nikola İvanoviç'in, Yegor'un, Saşenka'nın ciddî, namuslu yüzleri gözünün önüne geldi, kalbi çarpmağa başladı, başını sallayarak :

— Hayır, hayır! dedi, buna inanmam... Onları vicdanları

yönetiyor, onların hiç bir kötü düşünceleri, kötü amaçları olmaz, hayır.

Ribin, düşünceli, sordu :

— Kimden lâf ediyorsun? ...

Pelage, düşünceli yanıt verdi:

— Hepsinden, bütün gördüklerimden... Onlar insan kanına el sürmezler.

Alnında ter damlaları belirdi. Parmakları titriyordu. Ribin, başını eğerek :

— Onlara bakma, nine, dedi. Uzaklara, daha uzaklara bak; çünkü, bize en çok yaklaşanlar da yaptıklarını bilmezler. Onlar, iyi bir şey yapıyoruz sanırlar, doğruyu severler. Belki de bunların arkasında başkaları vardır, işte asıl bunlar gerçek çıkarlarını görenlerdir. Yoksa, insanlar bir neden olmaksızın kendi zararlarına çalışmazlar.

Yüzyıllardan beri kanısı sarsılmış bir köylü inanışıyle ekledi:

— Ne kibarların, ne de okumuş adamların elinden iyi şey çıkmaz, iyilik gelmez. Anladın mı? Bu böyle!

Ana, yine anlaşılmaz bir kuşku içine düşerek sordu:

— Şimdi neye karar verdin?

Ribin bir saniye sessizce kadına bakarak :

— Ben mi? dedi, benim kararım şu ki kendimizden yüksek adamlarla birleşmeliyiz...

Yine sustu. Gördüğüne göre düşüncelerini toparlamağa çalışıyordu.

— Ben gidiyorum nine, ben de arkadaşlarımla beraber bulunmak, onlarla birlikte çalışmak isterdim. Vücudum bu işe gelir. İnatçıyım, budala değilim, okur yazarım, cabadan da insanlara nasıl söz söylemek gerektiğini bilirim. Nine, ben bilirim; insanların ruhu kirlidir, hepsinde kıskançlık var, hepsi yiyip yutmak ister, hem parçalanacak av da az olduğundan komşularını yemeğe çalışırlar.

— Tek başına köylere, kentlere, gideceğim, halkı ayaklandıracam, kalksın, yürüsün, özgürlüğü ele geçirsin. Doğruyu anlayacak olursa kendine bir çıkış yolu bulabilir. İşte, ben ona dünyada gönül bağlanacak hiç kimse bulunmadığını, insanın yalnız kendi kendine güvenmesi gerekeceğini, yalnız aklıyla davranabileceğini anlatacağım. O kadar!

Ana, Ribine acıyordu, onun alınyazısından korkmuştu. Bu ana dek ondan hiç hoşlanmamıştı. Ancak, şimdi onu kendine daha yakın daha uysal buluyordu. Elinde olmadan düşünmeye başladı :

Pavel bir yoldan gidiyordu, Ribin bir başka yoldan. Pavel bunun gibi zahmet çekmeyecek.

Alçak sesle dedi ki:

— Sonra da seni yakalarlar!

Ribin, kadına bir göz atarak yanıt verdi :

— Hapisten çıkar, yine başlarım!

— Köylüler seni teslim ederler. Hem belki hapiste de kalabilirsin?

— En sonra yine çıkarın ya. Ondan sonra yine işime başlarım. Köylere gelince onlar beni bir ya da iki kez teslim ederler; en sonra sözümü dinlemenin daha iyi olacağını anlarlar. Ben onlara ne diyeceğim bilir misiniz? «Bana inanmayınız, salt beni dinleyiniz» Böylelikle beni hem dinleyecekler hem dediklerime inanacaklar.

Şimdi ikisi de ağır ağır, sanki her sözü söylemeden önce tartıyormuş gibi konuşuyorlardı. Ribin :

— Ben artık yaşamaktan çok tat duymayacağım, dedi, bu son zamanlarda burada yaşadım, pek çok şeyler gördüm, bunların kimisini de anladım, şimdi bana öyle geliyor ki, yeni doğmuş bir çocuğu toprağa gümüyorum.

Ana başını sallayarak çok üzgün :

— Yok olup gideceksin, Mihail! dedi.

Ribin, derin, kara gözleriyle kadının yüzüne baktı, bakışlarında sorucu bir anlatım vardı. Gürbüz vücudu öne doğru

eğilmiş, elleriyle iskemlenin kenarına dayanmış, yanık yüzünü kara bir çerçeve gibi kaplayan sakalı bu yüze sarı bir renk vermişti.

— Hazreti İsanın bir buğday tanesi için söylediği sözü biliyor musun? «Bu tane yok olmaz, yeni bir başak içinde yine yaşar.» İnsan da bir varlık tanesidir, ben daha ölecek kerte-ye gelmedim, hem kurnazım da.

İskemlesi üstünde kımıldanarak ağır ağır ayağa kalktı:

— Ben meyhaneye gidiyorum, orada arkadaşlarla biraz vakit geçireceğim. Küçük Rusyalı hiç gelmiyor, işine başladı mı yoksa?

Ana gülerek :

— Onlar hep birbirine benziyorlar, canım dedi. Hapis-ten çıktılar mı yine işe başlıyorlar.

— Öyle olmalı! Sana anlattıklarımı ona söylersin, değil mi?

Birbirinin yüzüne bakmaksızın ağır ağır mutfağa geçtiler:

— Evet!

— Peki öyle ise, Allahaismarladık.

— Güle güle... Gündeliğini ne zaman alacaksın?

— Aldım bile!

— Ne zaman gidiyorsun?

— Yarın sabah; erken... Allahaismarladık!

Başını eğerek, istemeyerek kapıdan ağır ağır çıktı. Ana, bir saniye kapının eşiğinde durdu, uzakta gittikçe işitilmez olan ayak sesleriyle kalbinde birde uyanan kuşkuları dinledi. Sonra, içeri girdi, odaya gelince perdeyi kaldırdı, pencereden dışarıya bakmağa başladı. Pencerenin camlarına yapışan gecenin karanlığı, derinliği görünmeyen kocaman ağzını açmış kimbilir hangi avı bekliyordu. Kadın kendi kendine söylendi:

— Artık geceleri yaşıyorum, hep gece yaşayacağım.

Demin buradan ağır adımlariyle çıkıp giden kara sakallı köylüye acıyordu!.

— Ne geniş göğüslü, ne gürbüz vücutlu adamdı o! Öyle

iken o da yine elinden bir şey gelmeyen bütün adamlar gibi idi.

Çok geçmeden Andre geldi sevinçliydi. Pelage ona Ribin'den söz edince bağırdı:

— Gidiyor ha! Pek iyi gitsin, gitsin, köylere gerçeği yay-sın, halkı uyandır-sın. Zaten bizimle beraber bulunması gücü, onun kendine özgü düşünceleri var, bizim düşüncelerimizi be-nimseyemez.

— Zenginlerden, kibarlardan, okumuş adamlardan söz-et-ti, anlaşılan işin içinde bir kötülük, bir kuşku var, Allah vere de bizi aldatmasalar!

Küçük Rusyalı gülerek bağırdı:

— Bundan ürktün, değil mi, nine? Evet, para, para! Ah bizim de biraz paramız olsaydı!.. Yok, hâlâ başkasının hesabı-na yaşıyoruz, örneğin Nikola İvanoviç ayda yetmişbeş ruble alıyor. Onun ellisini bize veriyor. Ötekiler de hep böyle geçini-yorlar. Kimi okul öğrencileri aralarında bir yardımlaşma açarak para topluyor, damla damla topladıkları bu paraları bize gön-deriyorlar. Yer yüzünde her türde adam bulunur. Buniarın bir bölümü bizi atlatmağa, bir bölümü yolumuzdan alkoymağa uğ-raşır. İçlerinde en iyileri bizimle beraber sonuca, yengiye dek gidenlerdir.

Sonra, ellerini hızlı hızlı oğuşturarak konuştu:

— Ancak bu yengi henüz pek uzaktır! Her ne ise, biz şimdi parlak bir mayıs eğlencesi hazırlıyoruz, pek eğlenceli bir şey olacak!

Sözleri, hali, zavallı kadının kalbine saçılan korkuları yok etmişti. Küçük Rusyalı ayaklarını sürüyerek odanın içinde do-laşıyordu. Bir eliyle başını, öteki eliyle göğsünü okşayarak göz-lerini yere dikti:

— Bilseniz, dedi. Kalbimde kimi zaman ne garip duygular uyanır!.. Nereye gitsem bütün insanları arkadaş, hepsini doğ-ruluk ateşiyle tutuşmuş, hepsini iyi, hepsini uysal, hepsini se-vinçli bulurum. Hepsi birbirinin isteğini gözlerinden anlar, kim-se komşusunu kırmaz, kimsenin kimseye ihtiyacı yoktur. Bütün

dünya bir bütün, bir uyum içinde yaşıyor, her kalp kendine özgü ezgiyi mırıldanıyor, bu ezgi de birer ırmak gibi bir noktada birleşerek en sonra bir ışık denizine, özgür, mutlu bir yaşayışın aydınlık ülkesine, serinkanlı, görkemli atılıyor.

En sonra Pelage istediği müsaadeyi alabildi. Pazar günü hapishaneye giderek bekleme odasında bir köşeye büzüldü.

Oda, dar, kirli, alçak tavanlı idi. Kendisi gibi birkaç ziyaretçi daha vardı. Onlar, buraya ilk kez gelmiyorlardı. Hepsi biribirinin tanıdığı idi; alçak sesle ağır bir konuşma başlamıştı. Bir kadın, dzlerin üstüne br sepet almış, söylüyordu:

— Haberiniz var mı? Bu sabah kilisede dua okunurken papaz yine şarkı söyleyen çocuklardan birinin kulağını koparır-casına çekti. Giyneğinden asker emeklisi olduğu anlaşılan yaşlı bir adam, şiddetli bir öksürükle yanıt verdi:

— Bu çocuklar da yok mu, öyle yaramaz ki...

Eğri bacaklı, uzun kollu, çıkık çeneli, saçları dökülmüş, ufak tefek bir adam, ivedi işi olanlarda görülen bir telâşla odanın içinde dolaşıyordu:

— Geçim gittikçe güçleşiyor, zaten insanlar da onun için böyle kötü oldular ya... Ortalama sığır etinin kilosu on dört kapık. Ekmek iki buçuk kapık...

Ara sıra kül renginde giynekler, kaba deriden ayakkabılarıyla içeriye mahpuslar geliyordu. Kimilerinin ayaklarında zincir vardı.

Ziyarete gelenler sanki bu hallere öteden beri alışıkmiş gibi kaygusuz duruyorlar, bunlara katlanıyorlardı. Kimileri yerinden kımıldamıyor, kimileri ise kızarak bağılıyor, bir bölüğü de yorgun bir durumda görüşüyordu. Ananın kalbi sabırsızlıktan titriyordu. Çevresindekilere korkulu bakışlarla bakarak yaşamın bu korkunç bayağılığına şaşıyordu.

Yanıbaşında buruşuk yanaklı, sarı gözlü ufak tefek bir kocakarı oturmuş söylenen sözleri dinliyor, ince boynunu uzatıyor, titiz bir biçimde bütün orada bulunanları süzüyordu, Ana, tatlı bir sesle sordu:

— Sizin burada kiminiz var?

Yaşlı kadın:

— Oğlum, bir okul öğrencisidir, ya sizin? dedi.

— Benim de oğlum...

— Adı ne?

— Vlasof!

— Tanımıyorum. Çoktan beri mi hapiste?

— Yedi haftadan beri ...

— Benimki de on aydan beri!

Pelage, bu sözlerde öğünmeyi andıran bir uyum sezdi.

Uzun boylu, karalar giyinmiş, uzun solgun yüzlü bir kadın söze başladı:

— Çok geçmeden ne kadar namuslu, saygıdeğer insan varsa hepsini hapse tıkacaklar. Böyle adamları hiç çekemiyorlar.

Saçsız kadın:

— Evet, evet, sabırları tükeniyor da, dedi, herkes kızıyor, bağırıp çağırıyor, fiyatlar yükseliyor, insanların da değeri azalıyor. Bunları uzlaştıracak hiç kimse, bir ses çıkmıyor.

Asker kılıklı adam doğruladı:

— Dedığınız çok doğru! Çok kötü şey! Güçlü güvenli bir ses olmalı ki «Susunuz!» desin. Anladınız mı? Güçlü güvenli bir ses!

Konuşma daha genelleşti, daha canladı, herkes yaşam üstüne düşündüğünü söyledi. Ne var ki, hep alçak sesle konuşuyorlardı, ana bütün bu şeylerden anlayamadığı garip bir şey seziyordu. Evde onlar böyle görüşmezlerdi, onların konuşma biçimleri daha anlaşılır, daha olağan daha açıktı.

Dört köşe kumral sakallı şişman bir gardiyan bağırdı:

— Vlasof'un anası!

Anayı baştan aşağı süzerek:

— Gel dedi.

Gardiyan önde sallana sallana yürüyordu. Pelage, elinden gelse onu iterek daha çabuk yürütecekti. En sonra, bir küçük

odaya girdiler, orada Pavel kendisine elini uzatmış gülümsüyordu. Ana bu uzanan eli tuttu, gülmeğe başladı, gözlerini kırparak yavaşça:

— Merhaba Pavel, merhaba, dedi.

Pavel de annesinin elini sıkarken:

— Kendine gel, taşkınlık etme, anne! dedi.

— Evet, evet, hakkın var.

Gardiyan bağırdı:

— Baksana, öyle pek yakın oturma, aranızda biraz açıklık olacak... Hapishanenin düzeni böyle.

Sonra içini çekerek esnedi. Pavel annesine sağlığını evin ne halde olduğunu sordu. Kadın, başka soruların gelmesini bekliyordu; bu soruları oğlunun gözlerinde aradıysa da bulamadı. O, her vakitki gibi sessizdi, ancak yüzü biraz daha sararmış, gözleri biraz daha büyümüş gibiydi.

— Saşenka sana selâm söyledi.

Pavel'in göz kapakları titreyerek kapandı. Yüzü yumuşadı, bir gülümseyişin ışığı bütün yüzünü parlattı. Keskin bir acılık zavallı kadının kalbini sıkıyordu; birden öfkelenerek sordu:

— Yakında seni de çıkaracaklar, değil mi? Hem seni niçin tutukladılar, işte o kâğıtlar yine ortada dolaşıyor?..

Pavel'in bakışlarında sevinç ışığı parladı:

— Doğru mu söylüyorsun?

Gardiyan seslendi:

— Bana baksanıza, burada böyle şeyler konuşulmaz, görüşeceksiniz aile işlerinizden **sözetmelisiniz**.

Ana sordu:

— Bizim konuştuklarımız aile işleri değil mi?

— Orası benim bileceğim şey değil. Yasak vesselâm. Yemekten sözediniz, giyecekten sözediniz, başka şey olmaz!

Gardiyan, bu sözleri söylerken sesinde aldrış etmez bir ton vardı. Pavel söze karıştı:

— Peki, peki!.. Haydi, anne, evimizden konuşalım; anlat bakayım, sen ne yapıyorsun?

— Fabrikaya her türlü şey götürüyorum.

Burada biraz durdu, sonra yine konuştu :

— Çorba, kızartma gibi şeyler. Marya ne pişirirse onları taşıyım. Daha başka yiyecek götürürüm...

Pavel anlamıştı. Yüzünde tutulmuş bir gülümseyişin tit-reşimleri görüldü, saçlarını arkaya attı, şimdiye dek ananın işitmediği tatlı, okşayıcı bir sesle :

— Anneciğim, sevgili anneciğim, dedi, ne iyi ediyorsun. Kendine bir iş bulabildiğine öyle seviniyorum ki. Artık canın sıkılmaz, değil mi, anne? Artık, evde sıkılmazsın.

Pelage, biraz da öğünmeyi andıran bir durumda dedi ki:

— O broşürler meydana çıkınca benim bile üstümü araştırdılar.

Ötede kızmaya başlayan gardiyan bağırdı :

— Yine mi başladınız? Canım size söylemedik mi, yasak! Burada insanları deliğe tıkarlar, Ellerinden özgürlüklerini alırlar, ta ki bir şey öğrenmesin; sen durmayıp gevezelik ediyorsun, bir şeyler yasak denildi mi yasaktır, vesselâm!

— Peki, peki, artık bunlardan sözetme, anne! Manova İvanoviç (Gardiyanın adı) iyi bir adamdır, onun canını sıkma-malı. Biz ikimiz birbirimize uyduk. Onun bugün bulunması nasıl iyi bir rastlantı; yoksa her zaman hapishanenin müdürü gelir, ne konuşulduğunu dinler.

Gardiyan saatine bakarak :

— Vakit geldi, dedi.

— Teşekkür ederim, anne teşekkür ederim boşuna benim için üzülme, ben çok kalmaz çıkarım.

Anasını kucaklayarak göğsüne bastı. Pelage, hem sevinçli hem üzgün ağlamağa başlamıştı. Gardiyan yine bağırdı :

— Ayrılınız bakayım.

Homurdanarak anayı aldı, götürdü :

— Ağlama, ağlama! Nerde ise o çıkacak! Bir çok adamları çıkaracaklar. Çok geliyorlar...

Ana, eve dönünce Küçük Rusyalıya :

— Uсталıkla işi ona anlattım o da anladı, dedi. Sonra üzgünce içini çekti :

— Evet, anladı, yoksa beni öyle kucaklamazdı, işte ilk kez olarak...

Andre gülerek sözünü kesti :

— Ya! İnsanlar ne çok şeyler isterler. Oysa annelerinin isteği bir tek : Okşamak, okşanmak.

Pelage sevinçle bağırdı :

— Ya orada bekleyen ziyaretçileri görseniz! Onlar sanki o yaşıyaşı alışmış gibi. Ellerinden çocuklarını almışlar, hapishaneye yığmışlar, sanki onların hiç umurunda değil. Onlar salt geliyorlar, oturuyorlar, bekliyorlar, öteden beriden konuşuyorlar. Okumuş yazmış adamlar böyle olursa işçilere ne demeli?

Küçük Rusyalı gülümseyerek yanıt verdi :

— Bu olağan bir şey! Kanun onlar hakkında bizim kadar sert değil, onların kanuna bizden çok ihtiyaçları var. Bundan dolayı günün birinde bu kanun onları yakalayınca yalnız yüzlerini ekşitiyorlar, işte o kadar. Kanun, onları biraz korur. Bizim ise elimizi, ayağımızı bağlar, bir yana saldırmayalım diye.

*
**

Bir gece, Pelage masanın başına oturmuş örgü örüyor, Andre de yüksek sesle Roma'da kölelerin ayaklanması tarihini okuyordu. Kapı şiddetle vuruldu. Küçük Rusyalı açınca Vesofçikof, kasketini kaşlarına bastırmış, koltuğunun altında bir paket içeri girdi. Dizlerine dek çamura batmıştı :

— Kapının önünden geçerken ışığı gördüm de sizi selâmlamağa geldim, şimdi hapishaneden çıktım.

Ananın elini tutup hızlı hızlı sallıyarak ekledi :

— Pavel size selâm söyledi.

Bir süre durakladıktan sonra iskemleye çöktü. Kuşku-
lu bir bakışla odanın içine bir göz gezdirdi. Pelage bu adamdan hoşlanmıyordu. Onun saçları kırpılmış çıkıntılı kafasında, ufak

gözlerinde öyle bir hal vardı ki yaşlı kadını korkutuyordu. Ne var ki şimdi burada görünce sevindi, dostça gülerek :

— Zayıflamışsın, dedi. André, Vesofçikof'a bir çay verelim.

Küçük Rusyalı mutfaktan seslendi :

— Ben de semaveri hazırlıyorum!

— Anlat bakalım, Pavel ne âlemde? Senden başka çıkan oldu mu?

Vesofçikof, başını eğdi :

— Pavel hâlâ hapishanede. Haline katlanıp oturuyor. Benden başka kimseyi salıvermediler.

Gözlerini kaldırarak ananın yüzüne baktı, dişleri sıkılmış olarak sözünü sürdürdü :

— Ben, onlara dedim ki : «Artık beni bırakın, sabrım tükeniyor.» Bu sözümün üzerine beni bıraktılar. Doğrusunu istersen fena etmediler; çünkü dediğimi yapacaktım.

Ana, mutfığa doğru ilerleyerek :

— Evet, dedi.

Gözleri, Vesofçikof'un keskin gözlerine rastlayınca elinde olmadan açılıp kısılıyordu.

Küçük Rusyalı mutfaktan seslendi :

— Fedya Mazin ne yapıyor, o ne âlemde? Hâlâ şiir yazıyor mu?

Delikanlı başını salladı :

— Evet, ama ben onun yazdıklarından bir şey anlamıyorum. Her ne ise benim bildiğim şu ki eve gitmek istemiyorum.

Ana düşünerek :

— Doğru! Gidip, ne yapacaksın? Bomboş, ocak yanmamış, kimbilir orası ne soğuktur! dedi.

Vesofçikof, sustu, gözlerini yarı kapayarak cebinden bir sigara çıkardı, ağır ağır içmeğe başladı. Şimdi bakışları başının

üstünde dalgalanan dumanları izliyordu. Birden kızgın bir köpeğin havlamasına benzer garip bir kahkaha salıverdi :

— Evet, kimbilir odam ne kadar soğuktur! Döşemenin üstünde böcekler bile donmuş, fareler bile soğuktan gebermiştir... Pelage, müsaade eder misin geceyi burada geçireyim?

Boğuk bir sesle bu sözleri söylerken ananın yüzüne bakıyordu. Kadın hemen :

— Hay hay! dedi.

Pelage, bu adamın karşısında sıkılıyor, ne söyleyeceğini şaşıırıyordu.

O çatlak sesi ile konuştu :

— Şimdiki zamanda çocuklar analarından, babalarından utanıyorlar.

Kadın titreyerek sordu :

— Ne dedin?

O, Pelage'nin yüzüne bir bakış fırlatarak göz kapaklarını kapamıştı, artık yüzü durgunlaşmıştı. İçini çekerek açıkladı :

— Demek istiyorum ki çocuklar analarından, babalarından utanmağa başladılar. Korkma, senden söz etmiyorum. Sen hiç bir vakit Pavel'i utandırmayacaksın. Ben, evet, ben babama bakıyorum da utanıyorum. Artık onun evine gitmek istemiyorum. Benim ne babam var ne de evim! Ben, şimdi polisin göz hapsindeyim, yoksa beni de Sibirya'ya gönderecekler... Ben öyle sanıyorum ki güçlü ve her şeyi göze alan bir adam, Sibirya'da da birçok şeyler yapabilir... Oraya gidersem sürgünlere özgürlük düşünceleri aşılar, onların kaçışlarını kolaylaştırırım.

Ana seziyordu ki, delikanlı içten yaralı idi. Bu acı onda bir acıma duygusu uyandırıyordu.

Bununla birlikte cevap vermese kalbini kırmış olacağını anlayarak dedi ki :

— Evet, mademki öyledir, kalkıp gitmek daha iyi.

Andre, mutfaktan çıktı, gülerek sordu :

— Eeə, ne anlatıyorsun bakayım?

Ana ayağa kalktı :

— Ben gideyim de biraz yemek hazırlayayım.

Vesofçikof, bir süre Küçük Rusya'nın yüzüne dikkatle baktıktan sonra birden :

— Bir takım adamlar var ki öldürülmeyi haketmişlerdir. Onları anlatıyorum, dedi.

Küçük Rusyalı, durgunca sordu :

— Vay! Neden? Senin insanları ceset haline getirmeğe hakkın var mı?

— Var.

— Nereden aldın bu hakkı?

— İnsanlar verdiler!

Küçük Rusyalı; iri, kuru vücuduyle odanın ortasında dikilerek uzun boynunu bir terazi kolu gibi sallamağa başladı. Elleri cebinde, Vesofçikof'u tepeden tırnağa süzüyordu. Vesofçikof, oturmuş, yüzü sigara dumanları içine gömülmüştü. Solgun yüzünde yer yer kırmızı lekeler görünüyordu. Yumruğunu sıkarak yineledi.

— O hakkı bana insanlar verdi. Madem ki beni tekmeliyorlar, benim de karşı koymak, yüzlerine gözlerine çarpmağa hakkım var. Bana dokunmazlarsa ben de kimseye dokunmam. Beni istediğim gibi yaşamakta serbest bırakırlarsa ben de, yemin ederim ki kimseye zarar vermeden rahat rahat yaşarım. Sanalım ki, ben ormanda yaşamak istiyorum. Orada tek başıma yapayalnız vakit geçirmek istiyorum.

Küçük Rusyalı omuzlarını kaldırdı:

— Pek iyi, dedi, öyle yap.

— Hemen şimdi mi?

— Bundan seni kim alıkoyuyor?

— İnsanlar! Ben onlara ölünceye dek sıkı sıkı bağlıyım. Onlar benim kalbime kin ve tiksinti ile sarılmış, kötülükle beni kendilerine bağlamışlar. Bu güçlü bir bağdır. Kendilerinden tiksiniyorum, nereye gidersem, kendilerini rahat rahat yaşamaktan alıkoyacağım. Onlar bana engel oluyorlar, ben de onlara engel olacağım,. Ben yalnız kendimden sorumluyum, yalnız

kendimden. Başka hiç bir kimseden sorumlu değilim, babam bir hırsız ise...

Küçük Rusyalı Vesofçikof'a yaklaşıarak :

— Eee! dedi.

— İsai Gorbof'un kafasını koparacağım, göreceksin!

Andre, ciddi ve yavaşça sordu :

— Neden?

— Bir daha espiyonluk etmesin, işittiklerini haber vermesin diye! Babam onun yüzünden düştü.

— İş anlaşılıyor! Babanın yaşayışından dolayı seni kim sorumlu tutar? Hayvanlar!

— Hayvanlar! Alıklar!... Akıllılar da böyle! Bak, sen akıllı bir çocuksun, Pavel de öyle. Gözünüzde ben Fedya Mazin ya da Samoilof gibi miyim? Birbirinize karşı beslediğiniz güveni bana karşı besliyor musunuz?... Yalan söyleme, çünkü sözüne inanmayacağım, siz hepiniz beni baştan savıyorsunuz.

Küçük Rusyalı, Vesofçikof'un yanına oturarak tatlı, şefkatli bir sesle :

— Ruhun hasta, dostum, dedi.

— Evet, sizin ruhunuz da üzgün. Yalnız siz yaralarınızın benimkinden daha insancıl olduğunu sanıyorsunuz. Birbirimize karşı hep alçakça davranıyoruz. İşte, bunu anlatmak istiyorum. Bu sözüme ne cevap verebilirsin, ha?

Keskin bakışlarını Andre'nin gözlerine dikti. Dişlerini gösterir biçimde dudaklarını sıkarak bekledi. Soluk yüzünde hiç bir üzümlük izi görülüyordu. Yalnız kalın dudakları yakıcı bir sıvı ile büzülmüş gibi titriyordu. Küçük Rusyalı Vesofçikof'un düşmanca bakışına mavi gözlerinin parlak, üzgün gülümseyişiyle okşayarak karşılık verdi:

— Sana cevap vermeyeceğim! Pek iyi bilirim, kalbi kanayan biriyle tartışmak onu büsbütün yaralamaktan başka bir işe yaramaz, kardeş!

Delikanlı gözlerini indirerek mırıldandı :

— Benimle tartışılmaz! Zaten tartışmasını bilmem!

Andre konuştu :

— Sanırım ki hepimiz bir takım cam kırıkları üzerinde yalınayak yürümüşüz; hepimiz bir takım acılar çekmişiz.

Vesofçikof, ağır ağır konuştu:

— Beni avutacak bir şey söylemiyorsun. Ruhun bir kurt gibi uluyor.

— Buna niyetim yok. Yalnız bunun geçeceğini biliyorum. Belki yakında değil, yine de herhalde geçecek.

Gülmeye başladı. Delikanlının omuzuna vurarak konuştu:

— Kardeş ,bu kızıl benzeri bir tür çocuk hastalığıdır. Hepimiz zayıf ya da güçlü olduğumuza göre buna az çok şiddetle tutulduk. Bu hastalık, bizim soyumuzdan insanlara yalnız kaldıkları, yaşayışlarını henüz anlamadıklarını, kendilerine adanmış olan mevkii göremedikleri zamanlarda tebelleş olur.

İnsan, sanır ki dünyada biricik adam kendisidir, başkaları bizimle ancak bizi yok etmek için uğraşır gibi gelir. Sonra, başka göğüste de iyi bir ruh bulunduğunu gördüğün zaman durulacaksın ve kendine bu kerte güvendiğinden dolayı biraz utanacaksın. Anlıyacaksın ki, gerçeğin şarkısını bir ağızdan söyleyen toplum arasında sen, kendin, ancak ayırt edilebilen bir ses ten başka bir şey değilsin. Ne demek istediğimi anlıyor musun?

— (Başını sallayarak) Anlamıyorum. Sözlerine de inanmıyorum!

Küçük Rusyalı, gülmeğe başladı. Birdenbire yerinden fırladı. Odanın içinde aşağı yukarı dolaşıyordu:

— Ben de öyle; ben de inanmak istememiştim.

Vesofçikof, ağzı kulaklarına dek açılmış, gülüyordu. Küçük Rusyalı şaşırarak karşısında durdu:

— Nen var? Ne oluyorsun?

— Seni aşağılayan herhangi bir kişi budaladır diye düşünüyorum.

— Beni neden aşağılayacaklar?

— Bilmem, yalnız seni aşağılayan sonra pişman olur diyorum.

— Lâkırdıyı buraya mı getirecektik?

Ana seslendi:

— Andre, semaveri al.

Andre, çıktı.

Vesofçikof, yalnız kalınca çevresine baktı. Ağır çizmeli ayağını uzattı. Ona baktı. Eğildi, iri baldırını yokladı, sonra avucuna, elinin üstüne bakarak elini kaldırdı. Eli sarı bir tüyle örtülü ve kalın parmakları kısaydı. Bunları oynattı ayağa kalktı.

Andre semaverle içeri girdiğinde aynanın önünde bulunan Vesofçikof onu şu sözlerle karşıladı:

— Suratımı görmeyeli pek çok zaman olmuştu. Pek çirkinmişim.

Andre, ilgi ile yüzüne baktı:

— Bundan sana ne?

— Saşenka «yüz ruhun aynasıdır» diyordu.

— Doğru değil. Onun biçimsiz bir burnu, makas gibi elmacık kemikleri olduğu halde bir yıldız gibi temiz ruhu var.

Çay içmek, yemek yemek için oturdular. Vesofçikof, iri bir patates aldı, bir ekmek parçasının üzerine tuz ekti, ağır ağır, sessizce çiğnemeğe başladı. Dolu ağızla sordu:

— İşler nasıl?

Andre fabrikada sosyalist düşüncelerin yayılması işinin yolunda gittiğini sevinçle anlattığında yine üzgünleşti, boğuk bir sesle:

— Böyle, dedi, pek uzun sürüyor. Daha çabuk gitmeli. Pelage, ona baktı, Kalbinde karşıt duygular uyanıyordu.

Andre:

— Yaşam bir at değildir; insan kamçı ile onu hızlandıramaz, dedi.

— (İnatla başını sallayarak) Pek uzun, pek! Bu kerte sabrım yok benim. Ne yapmam gerekiyor?

Umutsuzlukla kollarını iki yana sarkıttı. Küçük Rusya'ya baktı, sustu. Bir karşılık bekliyordu. Andre, başını öne eğerek :

— Hepimiz öğrenmeli ve öğretmeliyiz, dedi.

Vesofçikof sordu:

— Ne zaman dövüşeceğiz?

— Döğüşmeden önce bizi daha bir kaç kez dövecekler sanırım. Vuruşma zamanının bizim için ne vakit geleceğini bilmem! Bana göre, anlıyor musun, ilkin kafayı teslim etmeli, sonra eli!

Delikanlı, sessizce yemeğini sürdürdü. O farkına varmadan ana, çiçekten delik deşik olmuş geniş yüzünü inceliyordu. Bu ağır başlı, iriyarı delikanlı ile kendisini barıştıracak bir şey bulmağa uğraşıyordu. Küçük gözlerinin işleyici bakışı ile bakışları karşılaştığında kaşlarını oynatıyordu. Andre başını elleri arasına almıştı. Coşkun bir biçimde hem söylüyor, gülüyor, hem de birden bire susarak ısıklı bir hava çahyordu.

Ana, delikanlının kaygusunun nedenini anladığını sanıyordu. Vesofçikof, suskun bir adamdı. Küçük Rusyalı ona bir şey sorduğunda gözle görülür bir iğrenti ile kısaca cevap veriyordu.

Andre ile ana, konularına arada sırada bir hızlı göz atıyorlardı. En sonra konuk kalktı:

— Gidip yatayım dedi, uzun süre mahpus kaldım. Beni birden bire salıverdiler. Yorgunum.

Mutfağa geçtiğinde biraz kımıldandı, durdu. Sonra güürültü bitti, daha sonra bir ölüm sessizliği egemen oldu. Ana, Andre'ye fısıldadı:

— Pek korkunç düşünceleri var!

— Kolay geçinilebilir bir çocuk değil! Zamanla geçer; ben de öyle idim. Bir kalp şiddetle yanmazsa onda bir çok pis yağ birikir. Haydi gidip yatınız, annecik, ben biraz okumak istiyorum.

Ana, odanın bir köşesine çekildi. Orada basma ile örtülü bir yatak vardı. Masanın başına geçmiş olan Andre, ananın iç çekişlerini, dua mırıldanmalarını işitti. Kitabın sayfalarını hızla çevirirken ateşli alnını siliyordu. Uzun parmaklariye bıyık-

larını buruyor, ayaklarını oynatıyordu. Saatin sarkacı düzgün bir gürültü çıkarıyor, pencerelerde rüzgâr camların üzerinden inleyerek kayıyordu, Ana, alçak sesle dua ediyordu:

— Yarabbi! dünyada ne kadar adam var! Hepsi de yakı-mıyor. Mutlu olanlar nerede?

Küçük Rusyalı:

— Mutlular da var, mutlular da var. Çok geçmeden onla-rın sayısı artacak, hem de çok artacak! dedi.

Zaman hızla geçiyordu. Her yeni gün yeni bir şey getiri-yorsa da artık ananın düşüncesini karıştıramıyordu. Geceleri bir takım bilinmeyen adamlar gittikçe daha sık gelmeğe başladılar. Bunlar yavaşça ürkek bir halde Andre ile konuşuyorlardı. Son-ra pek geç, karanlıklarda, çekingenlikle, hiç gürütlü çıkarma-dan, yakaları kalkık, şapkalarının önü eğilmiş, gidiyorlardı.

Hepsinin de heyecanını tuttuğu, hepsinin gülmek, şarkı söylemek istediği halde buna vakit bulamadığı anlaşılıyordu. Hepsinin ivedi işleri vardı. Kimisi alaycı, ağır kimisi açıktan açığa, şen, neşeli, gençlikle dolu idi. İçlerinde düşünceli, sessiz olanlar da görülüyordu. Bununla birlikte hepsi ananın gözünde inatçı, kendilerine güvenen birer adamdı. Onun için bütün bu yüzler, ne kadar değişik olurlarsa, olsunlar; zayıf, sessiz direnç-li, derin, okşayıcı, şiddetli idiler.

Ana, bunları sayıyor, Pavel'in çevresinde bir kalabalık meydana getirdiklerini düşünüyor, böylece Pavel'in düşmanların gözüne çarpma olasılığı azalıyordu.

Bir akşam kentten lüle lüle saçlı civelek bir kız geldi. Andre'ye neşeli, kıvılcımlı bir bakışla baktı:

— Hoşça kal, arkadaş...

— (Gülümseyişini tutarak) güle güle.

Genç kızı uğurladıktan sonra pencereye geldi. «Arkadaş»ın arkasından, ilkbahar çiçeği gibi taze, kelebek gibi hafif, sıçra-yarak gidişini seyretti.

Genç kız, gözden kaybolduğu zaman ana kendi kendisine:
— Arkadaş! dedi. Ah, yavrum, Cenabıhak sana bütün hayatında iyi bir arkadaş versin!

Çay içmek, yemek yemek için oturdular. Çoğu zaman kentten gelenlerin yüzlerinde çocukça bir şey bulunduğuna dikkat etmiştir. Buna hoşnutlukla gülümsüyordu. Ancak gittikçe derinliğini duyduğu bu güven ve inanın karşısında sevinçli bir özgürlük duyuyordu. Onların yükselmesi, adalet hülyaları kendisini büyülüyor, avutuyordu. Onlar, bu istekten söz ettiklerinde ana da bilinmez bir üzüntüyle yenilerek içini çekiyordu.

Konuklar, yaşam üstüne tartışırken bir çok şeyler anlamağa başlamıştı. Onların gerçekten insan felaketinin asıl kaynağını bulduklarını seziyor, onların düşüncelerini doğrulamağa alışıyordu. Ne var ki, ruhunun derinliğinde onları insan varlığını istedikleri gibi değiştiremeyeceklerine, bütün işçileri kendilerine çekecek kerte güç sahibi olamayacaklarına inanıyordu. Herkes hemen o gün karnını doyurmak ister. Hiç kimse bu gün yiyebileceği yemeğini bir hafta bile geri bırakmağa razı olmaz. Buna inananların sayısı elbette az olmamak gerektir. Onun için bugün bu adamlar, sakalları ve çoğunun yüzleriyle beraber kendi gözünde birer çocuktular. Başını sallayarak:

— Yavrularım! diyordu.

Şimdi, hepsi iyi, ağırbaşlı, akıllıca bir yaşayış ile vakit geçiriyorlardı. Hepsi iyilikten söz ediyorlardı. Bildiklerini bu uğurda harcamak için hiçbir çabadan geri kalmıyorlardı. Ana, anlıyordu ki, böyle bir yaşayış, tehlikelerine bakmadan sevinebilir. İçini çekerek geriye, geçmişin uzun karanlık, düz, bir şerit gibi uzandığı zamanlara bakıyordu.

Farkında olmadan bu yeni yaşayış için kendisine gerekli olan düşünce yavaş yavaş kafasına yerleşiyordu. Vaktiyle kendisinin hiç bir şeye yararlı olabileceğini sanmıyordu. Şimdi, birçok kişinin kendisine ihtiyacı olduğunu duyuyordu. Bu yeni, sevinçli bir duygu idi. Kendisine bir öğünme duygusuyla başını kaldırtıyordu.

Fabrikaya aralıksız broşürler sokuyor bir görev yapmaktan doğan bir sevinç duyuyordu. Çok beceriklice bir çok düzenler düşünmüştü. Kendisini görmeğe alışmış olan polisler artık ona dikkat etmiyorlardı. Yine de bir kaç kez üstünü aradılar. Bu hep, kâğıtları dağıttığı günün ertesine rastlamıştı. Üzerinde tehlikeli bir şey olmadığı zamanlar muhafızların, espiyonların kuşkusunu çekmenin yolunu bilirdi. O zaman onu durdururlar, yoklardı. Onlar ararken bu işlemin kendisine karşı bir aşağılama olduğunu iddia eder, memurlarla kavga çıkarır, sonra onları utandırıcı, becerikliliğinden gurur duyarak giderdi. Bu oyun hoşuna gitmeğe başlıyordu.

Vesofçikof'u yine fabrikaya almadılar. Bir kerestecinin yanına işçi olarak girdi. Sabahtan akşama dek sokaklarda direk, odun, tahta yüklerine eşlik edip dolaşıyordu. Ana, hemen her gün kendisini görüyordu.

Bir çift kara at titrek ayaklarını toprağa sıkıca dayayarak basardı. Bunlar kemikli, yaşlı hayvancıklardı. Başları üzgün yorgun bir halde kımıldar, solgun gözleri yorgunluktan kırpışır. Arkasında ya titrek, ıslak bir direk, ya da uçları çok gürültü çıkaran bir yığın tahta uzanırdı. Bir yanda, yularları tutmadan Vesofçikof, pis kılıksız ayaklarında çizmeler, şapkası kulaklarında biçimsiz bir odun parçası gibi yürürdü. Hiç bir şey görmemek için gözlerini yere diker, başını sallardı. Atları herkese çarpar, arabalar çarpar, çevresinde kocaman arılar gibi sövüntüler, dolaşır, o hiç başını kaldırmadan, aldırış etmeden, gürültülü bir biçimde ıslık çalmayı sürdürür, atlarına haykırırdı.

Andre'nin evinde bir broşür ya da yabancı bir gazetenin son bir sayısını okumak üzere toplandıklarında Vesofçikof gelir, oturur, hiç bir söz söylemeden bir iki saat dinlerdi. Okuma bitince delikanlılar uzun uzun tartışmalara girişirlerdi. O buna katılmazdı. Evden en son o çıkardı. Andre ile yalnız kaldıklarında mazum bir duruşla ona bir takım sorular sorardı:

— Hepsinin içinde en suçlusu kim?

Küçük Rusyalı şaka ederek:

— İlk önce «Bana geliniz!» diyen adam bu adam oldu. Binlerce yıl geçti. Onun için ona karşı dargınlık beslemek gerekmez.

— Ya zenginler, iktidar sahipleri? Bunları savunanların hakkı var mı?

Küçük Rusyalı başını elleri arasına alıyor, bıyıklarını durmadan buruyor, insanların yaşayışından bayağı açık sözcüklerle uzun uzun konuşuyordu.

Ancak, bu lakırdılardan bütün insanların suçlu olduğu sonucu çıkıyordu. Bu da Vesofçikof'un hoşuna gitmiyordu. Kalın dudaklarını güçlükle ısırarak başını sallıyordu. Güvensizlik gösteren bir davranışla işin böyle olmadığını söylüyor, üzgün hoşnut olmayarak gidiyordu.

Bir defasında :

— Hayır dedi, bu işlerde mutlaka bir takım suçlular bulmak gerekir. İşte sana söylüyorum, bütün yaşamı, yabani otlarla kaplanmış bir tarla gibi, acımadan, büsbütün altüst etmelidir.

Ana söze karıştı:

— İsaî sizden sözederken böyle demişti.

Vesofçikof biraz sustuktan sonra durdu:

— İsaî mi?

— Evet, Ne kötü adam! Herkesin davranışlarını göz hapsinde bulundurur, sorular sorar, bizim sokağa pek sık geliyor, pencerelerimizi dikizliyor.

Vesofçikof yineledi:

— Pencerelerinizi mi?

Ana, yatmıştı, konuşanın yüzünü görmüyordu. Ne var ki pek ileriye gittiğini anladı. Küçük Rusyalı uzlaştırmacı bir halde atıldı:

— Bu sokağa gelmesinin pencerelere bakmasının ne önemi var? Demek ki, boş vakti çok dolaşıyor!

Delikanlı boğuk bir sesle bağırdı:

— Hayır, dur bekle! İşte suçlu!

Andre sordu.

— Suçu ne? Budala olmak mı?

Delikanlı karşılık vermeden çıktı gitti.

Küçük Rusyalı örümcek ayağına benzeyen ufak ayaklarını sürüyerek yorucu bir yürüyüşle ağır ağır, bir baştan bir başa dolaşıyordu. Anayı rahatsız etmemek, yürürken gürültü yapmamak için ayakkabıları çıkarırmıştı, şu var ki Pelage uyumuyordu; delikanlı gidince sordu:

— Ben bundan korkuyorum! Kıpırmızı kesilmiş bir ocağa benziyor, ısıtmaz, ancak yakar.

Küçük Rusyalı:

— Evet, aceleci, öfkeli bir adam! Ona İsaî'den hiç söz etmeyiniz, doğrusunu isterseniz bu İsaî dedikleri herif espiyonluk ediyor. Hem bu hizmetten dolayı para da alıyor.

— Şaşmam, çünkü en iyi dostu jandarmadır.

Andre kaygulu bir biçimde konuşmasını sürdürdü:

— Vesofçikof günün birinde kendisini boğacak, bak işte, âmirlerimiz olan efendiler bizde, şu aşağı tabakadan insanlarda ne duygular uyandırdılar! Şimdi şu çıkıp giden delikanlı gibi ne kadar insan varsa hepsi bulundukları mevkiin bayalığını sefilliğini anlayacak duruma gelir, sabırları tükenirse ne olur bilir misiniz? Gökyüzü kana boyanır yer yüzünde sanki kırmızı bir yosun bağlamış gibi kan köpürür.

Ana, zayıf bir sesle mırıldandı:

— Kötü, kötü, korkunç bir hal bu!

— Düşmanlarımız hakettikleri işlemi görecekler, bunda kuşku yok. Ancak onlardan dökülecek her damla kan o vakte dek halkın dökeceği kan selleriyle yıkanmış olacak.

Birden gülmeğe başladı:

— Bunun böyle olması haklı, ne varki insanı avutmuyor.

Bir pazar günü ana bakkal dükkânından eve dönüp te kapıyı açtığında eşiği geçmeden bir yağ yağmuru gibi ansızın gelen bir sevinç bütün vücudunu kapladı. İreriden Pavel'in yüksek sesini işitmişti. Küçük Rusyalı bağırdı:

— İşte, geldi!

Ana, oğlunun birden dönerek kendisine baktığına dikkat etmişti. Yüzü büyük umutlar adayan bir duygu ile parlıyordu. Bu apansız geliş kadını birden şaşırtmıştı, bir kenara oturarak mırıldandı:

— İşte, en sonra geldin!

Pavel, annesine doğru eğildi, benzi soluktu. Kirpiklerinde ufacık, parlak yaşlar parlıyor, dudakları titriyordu. Bir saniye sustu. Pelage, hiç bir şey söylemeden onu seyrediyordu.

Küçük Rusyalı, başını yere eğerek ısıklık çala çala önlerinden geçti, dışarı çıktı.

Pavel, titreyen elleriyle annesinin ellerini sıkarak, alçak, derin bir sesle:

— Teşekkür ederim, dedi, teşekkür ederim, anne, çok teşekkür ederim, sevgili anneciğim!

Oğlunun yüzündeki hal, sesindeki biçim ve uyum, Pelage'nin kalbinde bir sevinç uyandırmıştı. Elleriyle Pavel'in saçlarını okşuyor, başını şiddetle çarpan kalbine bastırıyordu:

— Allah yardımcın olsun, oğlum! Bana niye teşekkür ediyorsun?...

— Çünkü bizim başladığımız önemli işin bitmesine yardım etin. Onun için teşekkür ederim, insanın annesi düşüncesiyle de kendisine akraba olursa bu ne büyük mutluluktur.

Pelage yanıt vermedi. Oğlunun sözlerini içer gibi bütün kalbiyle dinliyor, hoşnut, şaşkın, onu gözden geçiriyordu. Oğlunu şimdi öyle aydın kendine öyle yakın buluyordu ki.

— Anne, eskiden sana hiç bir şey söylemez, hiç sesimi çıkarmazdım. Anlıyorum ki, benim uğraştığım şeyler, benim mesleğim senin hoşuna gitmiyor. Senin zavallı kalbine acıyor, buna karşı hiç bir şey yapamıyor, ne yapacağımı da kestiremiyordum. Öyle sanıyordum ki, sen hiç bir vakit bizimle birleşmeyeceksin, hiç bir vakit bizim düşüncelerimizi benimsemiyeceksin. bütün yaşayışın nasıl sessizlik, katlanma içinde geçtiyse

bundan sonra yine öyle sessizlik içinde, kahır içinde geçecek. Ah bilsen bu hal bana ne kadar acı geliyordu.

Ana, burada Küçük Rusyalının adını anmış olmak için dedi:

— Andre, bana birçok şeyler anlattı.

Pavel gülerek:

— Evet biliyorum, yaptıklarını hep Andre'den öğrendim, dedi.

— Yegor da bir çok şeyler öğretti, biz onunla bir köyden imişiz. Daha garibi Andre bana okumak bile öğretecekti.

— Sen de utandın, ders almak ağrına gitti, sonra gizlice kendi başına okumağa başladın, değil mi?

Ana sıkılarak:

— Bak çapkına benim yaptıklarımı gözetliyormuş meğer, dedi, kalbini dolduran sevincin coşkunkulukları içinde sordu:

— Çağır da gelsin! Bizi rahatsız etmemek için çıktı. Zavallının annesi yokmuş.

Pavel odanın kapısını açarak seslendi:

— Andre! Neredesin?

— Buradayım, odun yarıyorum.

— Daha çok vakit var! Buraya gelsene.

— Geliyorum.

İçeri girmeden önce mutfağın eşiğinde telaşlı bir biçimde durarak:

— Vesofçikof'a söyleyelim, dedi, odun getirsin, azalmağa başlamış. Gördün mü nine, hapishane Pavel'e yaramış. Hükümet, devrimcileri cezaya çarptıracak yerde besleyip semirtiyor.

Ana gülmeğe başladı. Kalbi hafifçe titriyordu. Taşkın bir mutluluk içinde adeta sarhoş olmuştu. Ne var ki, bir esirgeme duygusu onda çocuğunu yine eskisi gibi sakın görmek arzularını uyandırıyor. Mutlulukla dolu olan kalbi istiyordu ki yaşamında bu ilk duygu, ilk duyduğu sevinç, birden bir düğüm halinde bükülerek orada her zaman canlı, şiddetli kalıversin.

Bu mutluluğun azalmasından korkuyormuş gibi rastgele na-

dir bir kuş bulan bir kuşçu ivecenliğiyle onu örtmeğe, gözlerden saklamağa koştı.

— Sen daha bir şey yemedin değil mi ,oğlum; haydi gidelim de yemeğimizi yiyelim.

— Hayır, aç değilim. Dün hapishane gardiyanı söylemişti. O vakitten beri ne açlık duyuyorum, ne susuzluk. Burada ilk rastladığım adam ihtiyar Sizoftur. Beni görür görmez yanıma geldi, hatırımı sordu... İhtiyatlı davranması için uyandırdım. Çünkü, ben şimdi tehlikeli bir adam oldum, polisin gözcülüğü altında bulunuyorum. Ben bunu söyleyince o bana cevap olarak «önemi yok!» dedi. Sonra yeğeninden söz etti, bilir misin ne dedi? «Fedor hapishanede nasıl davrandı?» Niyetini anlamak istedim. «Hapishanede iyi davranmak ne demek?» dedim; «Arkadaşlarından söz etmemek, boşboğazlıktan sakınmak» dedi. Fedor'un namuslu, akıllı bir delikanlı olduğunu söylediğimde sakalını okşayarak :

— Elbette bizim ailemizden alçak çıkmaz! dedi.

Andre başını sallayarak yanıt verdi:

— Herif pek öyle aptal değil, çok defa birlikte konuşur, görüşürüz. Doğrusu namuslu bir adam... Fedya yakında çıkacak mı?

— Bugünlerde çıkar belki... Sanırısam hepsini bırakacaklar, aleyhimizde bir kanıt bulamadılar, İsaî'nin anlattıklarından başka ortada bir şey yok, o da ne kadar bilebilir?

Ana odaya girip çıktıkça oğunun yüzüne bakıyor, onu seyreliyor, Andre, pencerenin önünde ayakta durmuş, ellerini arkasına kavuşturmuş delikanlıyı dinliyor. Pavel, iri adımlarla odada geziniyordu. Hapishanede uzattığı sakalı ince kara halkalar halinde yanağını kaplayarak yüzünün yanık rengini değiştiriyordu. Çevresi bir dönü ile çevrilmiş olan gözlerinin bakışı karanlıktı. Ana, yemeği hazırlayınca:

— Oturunuz! dedi.

Andre, sofrada konuyu Ribin'e getirdi. Olayı anlatıp bitirdiğinde Pavel, üzüntüsünü gösterir bir sesle:

— Ben burada bulunaydım, bırakmazdım, dedi, neyle gitti? Kalbinde bir isyan duygusu kafasında karışık bir çok düşünce ile değil mi?

Andre gülerek:

— Öyle ama, kırk yaşına gelmiş, uzun süre kuşku ve ikinçilikleriyle çarpışmış bir adamı değiştirmek güç şey, dedi.

Tartışmaya başladılar, kullandıkları deyimleri Pelage anlamıyordu. Yemek bittiği halde onlar hâlâ bilgiççe deyimler içinde yuvarlanan tartışmalarına son vermemişlerdi.

Ara sıra konuşmalarına bir sadelik geliyor::

— Biz yolumuzdan bir adım bile ayrılmamalıyız. Tuttuğumuz yolu düzgünce izlemeliyiz.

— Yürürken yolda bizi kendilerine düşman bilen milyonlarca insana çarpıp geçmeliyiz.

Ana, dinliyordu. Anladığına göre Pavel köylüleri sevmiyor, oysa Andre onları savunma yolunu tutarak iyiliğin ne olduğunu bu sınıf halka öğretmenin gerekliliğinde diretiyordu. O, Andre'nin dediklerini daha iyi anlıyor, Andre'yi davasında haklı buluyordu. Andre, Pavel'e birşey söylediğinde Pelage kulak veriyor, oğlunun vereceği karşılığı sabırsızlıkla, bayağı soluğunu keserek bekliyordu. Amacı, Küçük Rusyalının sözlerinden Pavelin incinip incinmediğini anlamaktı.

Oysa, onlar hiç darılmaksızın, kızmaksızın tartışıyorlardı.

Ara sıra Pelage oğluna:

— Öyle değil mi Pavel? diye soruyor.

Pavel gülümseyerek yanıt veriyordu:

— Evet!

Küçük Rusyalı çapkın bir durum alarak:

— Bakınız bay, diyordu, iyi yediniz ancak yediklerinizi çiğnemediniz, şimdi işte onların bir parçası boğazınızda kaldı. Gargara ediyorsunuz.

Pavel yanıt verdi:

— Allah aşkına aptalca şeyler söyleme!

— Kuzum ben böyleyim, nerede olursa olsun sanki bir cenazede bulunuyormuşum gibi hep ağırbaşlıyım, anladın mı??

İlkbahar yaklaşıyor, karlar erimeğe başlıyor, karların akı-
lığıyla örtülen fabrikanın çamurlu ocakları şimdi bütün görü-
nüğü ile meydana çıkıyordu.

Gün geçtikçe sokağın çamurları bir kat daha artıyor, bü-
tün mahalle yoksul, iğreç haliyle görünüyordu. Evlerin saçak-
larından sular damlamağa, evlerin kirli duvarlarından, sanki
terliyormuş gibi dumanlar çıkmağa başlamıştı. Güneş, sık sık
görünüyor, ötede beride ufak çaylar duraksıyan akıntılardan
sonra sakin ve serbest bataklığa akıyor, öğle olunca ilk buha-
rın müjdecileri okşayıcı ezgilerle mahallenin üstünde çırpını-
yordu.

Herkes mayıs şenliğine hazırlanıyordu. Fabrikaya, ma-
halle içine kâğıtlar dağıtılmağa başlanmıştı. Bu şenliklerin an-
lamının ne demek olduğu halka açıklanıyordu. Sosyalistlerle bir
ilişkisi olmayan delikanlılar, o kâğıtları okuduktan sonra:

— Bu şenliği iyi yapmalı, diyorlardı.

Fedya Mazin seviniyordu. Hapishanede zayıf düşmüştü;
söz söylerken elleriyle işaret ederken öyle sinirlilikler gösteri-
yordu ki, bakanlar onu kafese kapanmış çalıkuşuna benzetirler-
di. Jakob Somof yine yanından ayrılmıyordu. Yaşının küçük-
lüğüne bakmadan pek ağırbaşlı, sessiz olan bu delikanlı, şimdi
kendine kasabada bir iş bulmuştu. Hapishaneye girdikten sonra
saçı sakalı büsbütün kırmızılaşan Samoilof, Vasili Gosef, Bu-
kin, Oragonof ve bir daha birkaç arkadaş mutlaka silâhlı bu-
lunmaktan yana idiler. Pavel, Küçük Rusyalı, Somof ile arka-
daşları ise böyle düşünmüyorlardı.

Bu aralık Yegor geldi. O, her zamanki gibi yine yorgun-
du. Sık sık soluyor, vücudundan ter boşanıyordu. Alay ederek
dedi ki:

— Arkadaşlar, şimdiki sosyal düzenin değiştirilmesi büyük bir iştir. Ancak bunu kolayca yapabilmek için kendime bir çift yeni ayakkabı almalıyım! (Bunu söylerken ayağında sudan yamyas kesilmiş delik ayakkabılarını gösteriyordu.) Lâstiklerim de berbat. Bütün gün ayaklarım su içinde kalıyor. Bu eski dünyayı bütün âlemin gözü önünde silkip atmadan önce yerin dibine girmek istemem. İşte bunun içindir ki, arkadaşlarınızdan Samoilof'un silâhla bir gösteri yapılması üstüne önerisini redderek bana bir çift sağlam ayakkabı almasını öneriyorum. Çünkü ben kesin olarak inanıyorum ki, dâvamızda başarı sağlamak için bu, büyük savaşlardan daha yararlıdır.

Bundan sonra Yegor başka memleketlerden halkın kendi yaşayış ve geçim biçimlerini değiştirebilmek için neler yaptığını hep böyle benzetişli sözlerle anlattı. Pelage, nutuk dinlemekten hoşlanıyordu. Nutukların onun üzerinde garip bir etkisi vardı. O bunları dinledikçe halka ne kadar düşman olan insan varsa hepsi gözünün önüne gelir, halkı en zalimce biçimlerde aldatan alçaklar, o kısa boylu, şiş karınlı, kırmızı yanaklı, yırtıcı, düzenbaz herifler birer birer gözlerinin önünde geçit resmi yapardı. Çarların egemenliği onlar için yaşamı dayanılmaz bir hale getiriyor, en sonra işçileri silâha sarılmaya zorluyor, halk bu amaçla ayaklanıp da imparatorun elinden bu egemenliği ve iktidarı almaya kalkınca o kısa boylu adamlar bütün becerikli-lik ve şeytanlıklarını kullanarak o gücü halkın elinden koparıyor sonra da zavallıları sürgünlere, zindanlara gönderiyordu. Halk biraz karşı durmak, çatışmak isterse yok oluyor, yüzlerce, binlerce insan birden kesilip öldürülüyordu.

Pavel bir kez Andre'yle konuşurken dedi ki:

— Biliyor musun Andre, sık sık gülen insanlar kalplerinde en çok acı olanlardır.

Bir saniye sustuktan sonra küçük Rusyalı göz kapaklarını kapayarak karşılık verdi:

— Bu sözün doğru değil! Çünkü, öyle olsaydı bütün Rusya gülmekten kırılırdı.

Nataşa da geldi, O, başka bir kentte hapsedilmişti. Ancak halinde bir değişiklik yoktu. Ana, dikkat etti. Genç kız gelince Küçük Rusyalı daha şen oluyor, kimseyi incitmeyecek şakalar yaparak herkesle eğleniyor, Nataşa'ya güldürecek bin türlü şaklabanlık yapıyordu. Kız gidince üzgün ısıklarıyla o bitmez tükenmez şarkılarını söylüyor, ayaklarını sürüyerek aşağı yukarı dolaşıyordu.

Saşenka da sık sık geliyordu. O her zaman üzgün, her zaman kaygulu idi. Gittikçe sertleşiyor, gittikçe hırçınlaşıyordu. Bir defa Pavel o giderken kapıya beraber çıkmıştı. Arkada açık bıraktıkları kapıdan Pelage kulak kabarttı. Genç kız, biraz heyecanlı bir sesle:

— Bayrağı siz taşıyacaksınız, değil mi? dedi.

— Evet.

— Karar verildi ya!...

— Evet, evet hem o benim hakkım.

— Ya yine hapse girerseniz?

Pavel, karşılık vermedi. Saşenka konuştu:

— Acaba başkasını şey etseniz olmaz mı?

Sözünü bitirmemişti:

— Ne etsem?

— Bayrağı başkasına bıraksanız.

Pavel, direnerek:

— Hayır! dedi.

— Düşününüz bir kere... Sizin bunca gücünüz var, herkes sizi seviyor, Andre ile siz burada başsınız, serbest halinizde neler yapabileceğinizi bir kere göz önüne getirin! Çünkü, o vakit yalnız hapse girmekle kalmazsınız, sizi sürerler uzaklara, pek uzaklara sürerler, orada yıllarca kalırsınız.

Pelage, bu genç kızın sesinde pekiyi tanıdığı duygularının titrediğini seziyordu. Bu seste korku, endişe vardı. Saşenka'nın söylediği her söz ananın kalbine buzlu bir su damlası gibi düşüyordu. Pavel :

— Hayır, hayır, ben karar verdim, ne olursa olsun kararımdan dönmem, dedi.

— Size yalvarsam da olmaz mı?

Pavel, birden sözünü kesti. sesinde garip bir ciddiyet vardı:

— Böyle söylemeyiniz allahaşkına... Ne düşünüyorsunuz?

Hayır, hayır böyle söylediğinizi istemem.

— Ne yapayım ben de en sonra bir insanım!

— Evet, bu insan, iyi lûtufluk bir insan ...

Sanki soluk almakta güçlük çekiyormuş gibi sesine bir titreşim gelmişti:

— Benim için pek değerli, pek sevgili bir insan. İşte bu kerte sevgili, değerli olduğunuz içindir ki böyle söylediğinizi istemem.

Genç kız, «Allaha ısmarladık» diyerek gitti.

Yürürken ökçelerinin çıkardığı sestten anlamıştı ki genç kız, hızlı hızlı, sanki koşarak gidiyordu. Pavel, arkasından avluya çıktı. Ananın kalbini korkunç ezici bir korku kaplamıştı. Pavel'in Saşenka ile neler konuştuklarını anlayamamışsa da büyük, karanlık bir felâketin kendini beklemekte olduğunu seziyordu. Bu duygu ile ani bir soru bir çivi gibi kafasına girdi: «Ne yapmalı?»

O aralık Pavel, Andre ile mutfığa dönmüştü. Andre başını sallayarak:

— Ah şu hınzır İsai, dedi, ne yapsak buna acaba?

Pavel üzgün:

— Ne yapacağız, espionluktan vazgeçmesini salıklayacağız.

— Ya sonra salık verenleri haber verirse?...

Bunu söyleyerek kasketini çıkardı, bir köşeye attı.

Pelage başını öne eğerek:

— Ne yapmayı düşünüyorsun Pavel? diye sordu.

— Ne vakit?... Şimdi mi?...

— Bir mayıs günü.

Pavel sesini alçaltarak:

— Ha, o gün bayrağımızı taşıyacağım Elimde bayrak, alayın önüne geçeceğim. Ondan sonra belki yine kodese tıklarlar.

Ananın gözleri yanıyordu. Ağzının içi sıtmaya tutulmuş gibi birden kurudu. Pavel, annesinin elini, aldı, okşamağa başladı:

— Bu böyle olacak, anne, bu böyle olacak. Mutluluk ancak bundadır.

Kadın, başını kaldırarak ağır ağır:

— Benim bir şey dediğim yok ki, dedi.

Bakışları Pavel'in bakışlarıyla karşılaşınca yine gözlerini yere indirdi. Pavel, annesinin elini bırakarak içini çekti, azarlar-casına bir sesle başladı:

— Üzülmemelisin, tersine sevinmelisin. Rabbim, ne vakit çocuklarını ölmeğe bile sevinerek gönderen o anneleri göreceğiz?,

Ana sözlerini yineledi:

— Ben bir şey demedim ki... Seni yapacağın şeyden alı-koyuyor muyum? Sade sana acı mıştım, o kadar bu da benimle ilgili bir iş.

Pavel biraz uzaklaştı. Pelage, oğlunun öteye doğru gider-ken sert keskin bir kaç söz söylediğini işitmişti:

— Dünyada öyle sevgiler var ki insanı yaşamaktan alıko-yar.

Pelage, titredi, belki daha çok ileri gider de kalbini kırar korkusu ile birden haykırdı:

— Böyle şeyler söyleme, Pavel. Anlıyorum, evet anlıyo-rum, başka türlü davranamazsın. Çünkü arkadaşların var.

— Hayır, arkadaşlar için değil, kendim için. kendim için, gideceğim, gitmemek elimde, istersem gitmeyebilirim. Ancak ben böyle olmasını istiyorum ve gideceğim.

Andre, kapının eşiğinde durdu; sanki vücudu bir çerçeve içine geçirilmiş gibiydi. Boyu kapıdan daha yüksek olduğu için

dizlerini tuhaf bir biçimde bükmüş, omuzunu kapının bir per-
yazına dayamış başını boynunu, öteki omuzunu ileri uzat-
mıştı.

Yuvarlak gözlerini Pavel'e dikerek donuk bir biçimde dedi
ki:

— Bu kadar gevezelik etmesiniz daha iyi olur, bay...

O haliyle Andre bir taşın aralığına saklanmış bir kertenke-
leye benziyordu. Pelage nerdeyse ağlayacaktı. İçinde taşkın bir
ağlama gereksinimi vardı. Ancak, göz yaşlarını Pavel'e göster-
memek için birden:

— Aaaa, şeyi unuttum.

Dedi ve odadan çıktı. Kepengin altında bir köşeye çekildi,
başını duvara dayıyarak göz yaşlarını salıverdi. Sessizce, ağzın-
dan bir hıçkırık çıkmadan ağlıyor, kalbinin bütün kanı sanki
gözlerinden akıyormuş gibi baygınlıklar geçiriyordu. Yarı açık
kalan kapının aralığından bir tartışmanın boğuk gürültüleri
kendine dek geliyordu.

Söz söyleyen Küçük Rusyalıydı:

— Zavallı kadını üzmemek hoşuna mı geliyor?

— Sen de bana böyle söylememelisin, Andre!

— Peki ama, böyle aptalca sözlere karşı susmak ta arka-
daşlığa yakışmaz. Hem neden gerekti de o sözleri söyledin? Ne-
denini biliyor musun?

— Ne olursa olsun insan düşüncesini her zaman güçlüce
söylemelidir; onun için...

— Annene de?

— Herkese! Beni yolumdan alıkoyacak, davranışına en-
gel olacak sevginin, dostluğun bana gereği yok.

— Koca kahraman! Sen bu sözleri Saşenka'ya söylemeliy-
din! Asıl ona söylemeli.

— Söyledim.

— Nasıl? Ona da böyle sert sert mi? Sanmam! Tatlı, ok-
şayıcı bir sesle, bir şefkat ve incelikle söylemişindir. Söylerken
yanında değildim, yine de öyle olduğunu bilirim. Sonra gelir-

sin, annenin önünde kahramanlık taslarsın, değil mi? Aptallığın gereği yok. Bu türlü kahramanlık işe yaramaz, anladın mı?

Pelage, hemen göz yaşlarını sildi. Küçük Rusyalı'nın, oğlunu aşağılamasından korkuyordu. Kapıyı açtı, mutfığa girerek korku ve üzüntüden titreyen bir sesle:

— Ooooo! dedi, ne soğuk, sözde ilkbahar...

Nedenini bilmeksizin mutfağın içindekileri, kapkacakları yerlerinden kaldırıp indiriyor, içeride konuşma seslerini bastırmak için sesini yükselterek kendi kendine söyleniyordu:

— Her şey değişmiş. İnsanlar hararetlendikçe, hava da soğuyor. Eskiden bu mevsimde hava sıcak, gökyüzü açık olurdu, güneş parlar dururdu.

Delikanlıların odasından ses gelmiyordu. Pelage de mutfakta, hareketsiz sessiz kalabilmmişti.

Andre, alçak sesle sordu:

— Anladın mı? Anlamalı, anlamalısın! Senin annenin kalbi senin kalbinden çok daha büyük, çok daha yüksektir!.

Ana, mutfaktan kesik bir sesle sordu:

— Çay içer misiniz?..

Karşılık beklemeksizin, heyecanını göstermemek için seslendi:

— Bana da ne oldu? Soğuktan donuyorum!

Pavel, ağır ağır odadan çıktı. Gizli bir bakışla anasının yüzüne baktı, dudaklarında ikircikli, çekingen bir gülümseyiş titriyordu:

— Affet, beni anne! Ben hâlâ çocukluktan kurtulamadım, hâlâ budala bir çocuk!

Ana Pavel'in başını göğsüne bastırarak acılı, üzgün bir sesle:

— Bir daha beni öyle azarlama emi? dedi. Artık bana hiç bir şey söyleme. Allah yardımcın olsun! Ortada dolaşan senin dirimin ondan ötesi de senin bileceğin iş; ben karışmam. Sen de benim kalbime dokunma! Hiç ana evlâdına acımaz olur mu? Olacak iş mi? Ben hepinize acırım. Ah, siz hepiniz böylesiniz,

hepiniz bir kuşağın adamlarısınız, hepiniz iyi yürekli çocuklar-sınız. Hem size ben de acımazsam kim acır? Sen kendine bir yol seçtin yürüdün, bir takım adamlar seni izleyerek geldiler, her şeyi bırakaark arkadan geldiler. Pavel, anlıyor musun, her şeyi..

Kalbi, şimdi büyük bir düşüncenin titreyen tutsağı olmuş, bunun verdiği hazzın ve acının cömertliğiyle sanki kanatlanmış-tı. Ne yazık ki zavallı kadın bu zevki anlatacak söz bulamıyor, acı, keskin bir yanma ile parlayan gözlerini oğlunun yüzüne dikmiş bakıyordu.

Pavel, başını sallayarak mırıldandı:

— Peki, anne, peki! Suçluyum, beni affet!

Gülerek annesinin yüzüne ivedi bir bakış fırlattı. Çok geçmeden başını çevirdi. Sıkılmıştı. Ne var ki üstüne bir durgunluk gelmişti.

— Namusum üzerine söz veririm ki bunu hiç bir zaman belleğimden çıkarmayacağım.

Pelage, oğlunun başını göğsünden ayırarak odaya girdi, orada duran Andre'ye yalvarırcasına ateşli bir sesle:

— Andre, dedi, onu çok azarlamayınız... Gerçi onun büyüğünüz, ne varki...

Küçük Rusyalı arkasına dönmüş oturuyordu. Ana, bu sözü söylediğinde hiç yerinden kılmıdamadı. Tuhaf bir sesle bağırdı:

— Ben falan filan bilmem. Azarlarım, kavga ederim, gerekirse döverim bile.

Pelage, yavaş yavaş ona doğru ilerledi, elini uzatarak:

— Rica ederim, dostum, dedi.

Küçük Rusyalı, yüzünü çevirdi, boğa gibi başını ileriye uzatarak, elleri arkasında mutfığa kaçtı. Orada boğuk, alaycı bir sesle bağırdığı işitiliyordu:

— Haydi, Pavel, gözümün önünden çekil, yoksa şimdi kafanı koparırım.

Sonra, sesini yavaşlatarak:

— Şaka söylüyorum, nine; siz dediğime bakmayın; sema-

veri yakmaya uğraşıyorum. Kömürümüz pek fena, cabadan bir de ıslanmış, allah müstahakını versin bir türlü yanmıyor.

Sustu, ana, mutfağa girdiğinde Andre yere çömelmiş, semaveri üflüyordu. Andre, kadının yüzüne bakmayarak konuştu:

— Korkma, nine, korkma, bir şey yapmam. Ben öyle sert, kötü bir adam değilim. Pişmiş şalgam gibi yumuşak bir adamım. Sen onun dediğine bakma ben de onu severim. Yalnız, yeleşini sevmem. O şimdi yeni bir yelek giymiş. Bu yelek hoşuna gidiyor. Karnını kabartarak yürüyor. Rastgeldiğini itip kakıyor. amacı, yeleşini gösterme. Gerçekten ilk bakışta güzel, onu ben de kabullenirim, ne varki çevremizdekileri itip kakmaktan ne çıkar? Zaten yerimiz öyle dar ki.

Pavel, gülümseyerek sordu:

— Sen hep homurdanıp duracak mısın? Yaptığın azarlamalar artık yeter.

Küçük Rusyalı, yere çömelmiş, bacakları arasına aldığı semavere bakıyor, ana kapının kenarında ayakta durmuş, Andre'nin yuvarlak ensesini, uzun boynunu üzgün, şefkatli bakışlarla seyrediyordu. Andre, birden başını arkaya çevirdi ellerini döşemeye dayayarak bir parça kızarmış gözleriyle ana ile oğlunun yüzüne baktı:

— Siz gerçekten pek namuslu insanlarmışsınız, dedi.

Pavel, eğilerek kolundan tuttu. Küçük Rusyalı homurdandı:

— Çekme, düşüreceksin... Çekil oradan çapkın!..

Ana, üzgün sesi ile:

— Birbirinizden sıkılıyor musunuz, yoksa? dedi.

Pavel Andre'ye sordu:

— Ne dersin, yapalım mı?

Andre, doğrularak:

— Hay hay! dedi.

Pavel, diz çöktü. İki delikanlı kucaklaştılar. Bir saniye süresince iki vücut aynı kardeşlik sıcaklığıyla tutuşan bir kalp

içinde birleşmişti. Ananın yüzünden yaşlar akıyordu. Yalnız, bu yaşlarda hiç bir acılık yoktu. Yüzündeki yaşları sildi.

— Kadınlar hep böyledir. Ağlamayı severler, üzüntü gibi, sevinç te onları ağlatır, dedi.

Küçük Rusyalı, elinin hafif bir dokunuşuyla Pavel'i öteye itti, gözlerini oğuşturarak:

— Elverir! dedi, çok çılgınlık eden danaları keserler. Aman yarabbi ne berbat kömürmüş bu! Öyle çok üfledim ki, gözlerim duman doldu.

Pavel, başını yere eğerek pencerenin kenarına oturdu:

— Böyle şeylerden utanmamalı, bu ayıp değil.

Ana, oğlunun yanına yaklaşarak oturdu. Şefkatli, sıcak, güzel bir duygu bütün kalbini doldurmuştu. Oğlunun ellerini kendi elleri arasında okşarken düşünüyordu:

— Ne zarar var, varsın böyle olsun! Zaten başka türlü olmak elinden gelmez ki. Böyle olmak zorunlu!

Şimdi kafasında daha başka düşünceler dolaşıyordu, o, bunların hepsine aşina idi. Ancak şimdi duyduğu hali anlatacak hiç bir söz bulamıyordu. Küçük Rusyalı, ayağa kalktı, yandaki odaya geçerken:

— Siz oturun, dedi, ben gideyim de tabakları temizleyeyim. Siz rahatınıza bakınız. Size çektirdikleri sıkıntı yetişir.

Odadan çıktı. Şimdi, dışarıda daha uyumlu bir sesle söylüyor:

— Öğünmek iyi şey değil ama doğrusu biz şurada iyi, insanca kardeşçe yaşadık. Ne temiz yaşayış.

Pavel, annesinin yüzüne bakarak:

— Evet, dedi.

Ana:

— Herşey değişmiş, herşeyde değişiklik var. Üzüntü değişmiş, zevk değişmiş... Beni yaşatan zevk midir, üzüntü müdür? Bilmiyorum, anlayamıyorum. Öyle bir şey ki anlatacak sözcük bulamıyorum dedi.

Küçük Rusyalı, atıldı:

— Evet her şey değişti! Hem öyle olmalı! Niçin değişti, biliyor musun, nine? Çünkü, insanın yaşayışında şimdi yeni bir kalp var, yeni bir kalp çarpıyor. Çıkarların anlaşmazlıkları bütün kalpleri kırdı, kuduz bir hırs bütün kalpleri kemirdi... Kıskançlık bütün kalpleri ısırđı. Bütün kalpleri irinli yaralar, yalanlar, miskinlikler, hasetler, çirkinlikler kapladı. İnsanlar hep hasta, sakat düşmüş, yaşamaktan korkuyor, hallerine bakıl-sa bir sis içinde geziyorlar sanılır. Herkes kendi acısından başka bir şey bilmiyor. Derken içlerinden birisi çıkıyor, aklın, anlayışın ışığı ile onların yaşayışını aydınlatmağa kalkıyor. «Hey şaşkın herifler, nedir yaptığınız? Hepinizin çıkarları birdir. Hepinizin yaşamağa, ilerlemeğa hakkınız var. Artık bunu anlayacak, değerlendirecek zaman geldi!» diye bağırıyor. Bu adam, bu bağıran ses, yalnızdır, işte onun içindir ki, yüksek sesle bağırıyor, arkadaşlara ihtiyacı var, yalnızlık içinde üzölüyor, sanki üşüyor. Bu sese herkes koşuyor, bütün kalpler bu sesin çevresinde birleşiyor, bir tek kalp oluyor, her kalp bütün güzellikleri, erdemleriyle geliyor, orada güçlü, kocaman, derin, duygulu bir kalp halinde gümüş bir çan gibi çınlıyor, ötüyor ve diyor ki: «Ey insanlar birleşiniz! Hep bir yere geliniz, hep bir aile kurunuz. yaşamanın anası kin ve düşmanlık değil, sevgi ve dostluktur!» İşte kardeşler, ben bu çanın sesini şimdiden işitiyorum.

Pavel bağırdı:

— Ben de!

Ana, dudaklarının titremesini tutmak için bütün gücü ile ısırđı göz yaşlarını durdurmak için gözlerini kapadı.

— Yatarken, uyurken, yürürken, kısacası nerede olursam olayım hep bu çanın sesini işitirim, bununla mutlu olurum. Ben de biliyorum, yer yüzü böyle haksızlığa, böyle acılara katlanamıyor, yoruldu, o çanın sesine sanki karşılık verir gibi haykırıyor, insanlığın bağrından doğan yeni bir güneş tatlı bir sevinç titremesiyle kutluyor.

Pavel, elini kaldırdı, bir şey söylemek istiyordu. Pelage hem onun kolunu tutarak çekti, fısıldar gibi bir sesle:

— Dur, sözünü kesme, dedi.

Küçük Rusyalı kapının kenarında durmuş, gözleri parlıyordu. Sözünü şöylece sürdürdü:

— Biliyor musunuz, insanları bekleyen daha nice acılar, kan dökmeğe hırslı daha nice eller var?.. Bütün bunlar, bütün çektiğim acılar bir yere gelse, bütün kanım dökülse, benimde, iliklerimde kazandığım şeylerin, bütün varlığımın küçük, zayıf bir vergisinden başka bir şey olamaz. Bir yıldızın ışıık zenginliği gibi bir zenginlik bende de var, ben de öyle zenginim. Herşeye katlanacağım, hepsine dayanacağım. Çünkü içimde hiç bir şeyin ezip yok edemeyeceği bir zevk var ki, o da, direnmem ve gücümdür.

Bu konuşma, gece yarısına dek sürdü. İnsanın gelecek yaşayışı, bütün uyumu, bütün içtenliğiyle söz konusu oldu. Pelage konuşma arasında bir düşünceyi açıktan anlayınca içini çekerek geçmişin hayallerine dalıyor, orda hep acılı, hep kapalı olan yaşayışının olaylarından bir tanesini alıyor, bu anladığı düşüncenin yardımıyla o olaya kalbinde güç veriyordu. Konuşmanın sıcak etkisi kalbinin buzlarını eritiyordu. Vaktiyle babasının kendisine söylediği şu sözleri andı:

— Boşuna öyle surat edip durma! Aptalın biri gelmiş seninle evlenmek istiyor, evlen! Bütün kızlar evleniyor, bütün kadınlar çocuk doğuruyor, her ana baba için çocuklar birer yük-tür, sen de bizim gibi insan değil misin?

O gün nasıl duygular duymuşsa şimdi de o duygularla dolu bulunuyordu. O zaman önünde açılan bir yol görmüştü. Boş, karanlık bir ovanın kıyısında bir sonsuzluğa doğru uzanan o yol sakınılmazdı ve yazgının kesin egemenliği karşısında kalbini bir durgunluk ve uyusukluk kaplamıştı. İşte, şimdi de öyle olmuştu. Şimdi de bir önsezi yeni bir felâketin gelmek üzere bulunduğu korkularını uyandırıyor. İçinden bilinemez kime seslenen bir ses, tutunuz, alınız! demişti.

Bu sesle göğsünün içinde gerilmiş bir ip gibi titreyen kalbinin iniltilerini dindiriyordu. Bekleme kaygusuyla sarsılan ruhu-

nun ta derinliklerinde, bir umut, zayıf, ama uzun bir umut vardı. Belki elinden her şeyi almazlar, belki ona yine bir şeyi bırakırlardı.

O sabah çok erken, Pavel'le Andre çıkıp gitmişlerdi ki; Marya - Korsova şiddetle pencereyi vurarak bağırdı:

— İsa'i öldürmüşler! Haydi gidip bakalım!

Ana titredi. Katilin adı bir ok gibi kafasından geçmişti. Hem men omuzuna bir atkı alarak sordu:

— Vuran kimmiş?

— Kimbilir? Herif vurduktan sonra yanında duracak değil ya, kaçmış gitmiş!

Sokağa çıktılar. Marya konuşuyordu:

— Suçluyu bulmak için yine evleri araştıracaklar. Şükür ki senin Pavel'le Andre o zaman evde idiler. Ben tanıklık ederim. Gece yarısından sonra idi. Evinizin önünden geçtim. Pencereden şöyle bir dikizledim. Üçünüz de masanın başında oturmuştunuz.

Ana korkudan tüyleri ürpererek sordu:

— Peki, ama, onları nasıl suçlayabilecekler?

Marya güvenle ve bilerek karşılık verdi:

— Canım onu kim öldürebilir?.. Elbette sizinkilerden biri...

Pelage, durdu. Soluk soluğa gelmişti. Eliyle göğsünü bastırıyordu.

— Nen var? Korkma canım! İsa'i ettiğini buldu. Zaten o bunu haketmişti. Haydi, çabuk ol! Şimdi kaldırırılar.

Ana, neden bu ölüyü görmeğe gittiğini düşünmeksizin yine yürümeye başladı. Vesofçikof'u düşündükçe soğukkanlılığını koruyamayacak gibi oluyordu. Şaşkın şaşkın düşündü:

— En sonra amacına ulaştı!

Fabrikaya pek uzak olmayan bir yerde, henüz yanmış bir evin yıkıntıları arasında bir yığın halk toplanmıştı. Bir arı kümesi gibi gürültü ederek yanmış tahta parçalarına bastıkça ayaklarının altından dumanlar çıkıyordu. Halk arasında bir çok

kadın, bir çok çocuk, dükkâncılar oradaki meyhanenin çırakları, polis memurları, gümüş gibi ak sakallı yaşlı jandarma Petlin vardı. Jandarmanın göğsü madalyalarla dolu idi.

İsai, yarı uzatılmıştı. Arkasına ateşten kapkara kesilmiş bir direk dayamışlardı. Başı sağ omuzunun üstüne düşmüştü. Sağ eli pantolonunun cebinde idi. Sol elinin parmakları ıslak toprağın içine dalmıştı.

Pelage, ölünün yüzüne baktı. Bulanık gözlerinden biri uzanan bacakları arasına düşmüş şapkasına dikilmişti. Ağzı bir şaşkınlık anlatımı ile yarı açılmıştı. Çenesinden sarkan ufak kırmızı sakalında acıklı bir hal vardı. Zayıf vücudu, sivri kafası, çil lekeleriyle örtülü kemikli yüzü, ölümün vuruşu altında ezilmiş, küçülmüş gibiydi. Sağlığında bu adamı hiç sevememişti. Şimdi, ölüsü kalbinde hafif bir acıma duygusu uyandırıyordu.

Halktan biri hafif bir sesle:

— Kan görünmüyor, dedi. Herhalde yumrukla vurarak öldürmüşler.

— Sakın hâlâ diri olmasın?

Jandarma, bu sözü söyleyen herifi eliyle iterek:

— Haydi oradan sende, dedi.

Öteden bir başkası:

— Doktor gelmiş, görmüş, öldü demiş.

— Bir espionun daha ağzı kapandı, oh oldu!

Jandarma öfkelenmişti. Çevresine toplanan kadınları itip kakarak tehdit edici bir sesle sordu:

— Kimdir o sözleri söyleyen?

O, yaklaştıkça halk uzaklaşıyordu, bir takımı kaçışmağa bile başlamıştı. Birden halk arasında kötü bir kahkaha koptu. Ana, eve döndüğünde kendi kendine düşünmeğe başladı:

— Herife kimse acımadı.

Ölünün kaba, lekeli yüzü gözünün önüne geldi. Gözünün ışığı sert ve soğuktu. Sağ eli sanki yaralanmış gibi sallanıyordu.

Andre ile Pavel akşam yemeğe geldiklerinde hemen karşılarına çıkarak sordu:

— Nasıl oldu? Kimseyi tutuklamadılar mı?

Küçük Rusyalı:

— Bir şey işitmedim, dedi.

Dikkat etti, delikanlıların ikisi de üzgün ve kaygulu idi.

Alçak sesle sordu:

— Vesofçikof'tan sözedilmiyor mu?

Oğlu ciddi bir bakışla anasının yüzüne baktı. Yanıt verirken her söz üğün üstünde biraz düşünüyordu:

— Hayır, sözedilmiyor. O, hatıra bile gelmedi. Zaten burada yok ki. Dün öğleyin kente gitmek için çıkmıştı. Daha henüz dönmedi! Ben haber aldım.

Ana, geniş bir soluk alarak rahatladığını gösterir bir biçimde:

— Çok şükür, çok şükür! dedi, Andre'nin yüzüne bakarak başını yere eğdi.

Pelage düşünceli, söze başladı:

— Gördüm yere yatırmışlar, şaşmış gibi bir hali vardı! Kimse ona acımadı, kimse onun için ağzını açıp iyi bir söz söylemedi. Ufak tefek, cılız bir hal almış sanki büyük bir şeyden ayrılmış bir parça gibi yerde sürünüyordu.

Yemekte Pavel birden kaşığını masanın üstüne atarak bağırды:

— Anlamıyorum bu işleri vesselâm!

O zamana dek sessiz, duran Andre sordu:

— Neyi canım?

— Vahşi bir hayvanı, yırtıcı bir kuşu öldürsünler; pek iyi, kabul ederim... Kendi soyunu parçalamak isteyen bir adamı da öldürmeğe aklım erer, böyle bir adamı ben bile kendi elimle öldürürüm. Ancak, böyle sefil, böyle iğrenç bir yaratığa nasıl olup el kaldırılıyor, bunu anlayamıyorum!

Andre omuzlarını silkerek yanıt verdi:

— Çünkü o da vahşi bir hayvan gibi zarar veriyordu.

— Orası doğru.

Küçük Rusyalı:

— Kanımızı emen sineği elbette ezeriz, dedi.

— Evet, hakkın var. Ne varki benim dediğim o değil, ben bu hali çirkin buluyorum.

Andre yine omuzlarını kaldırarak sordu:

— Ne yapalım ya?

Pavel, uzun bir süre düşündükten sonra sordu:

— Sen böyle bir adamı öldürebilir misin?

Küçük Rusyalı, yuvarlak gözlerini Pavel'in üzerine dikti, sonra ananın yüzüne bakarak hem üzgün, hem de güvenle yanıt verdi:

— Bana ne bakıyorsun? Ben kimseye dokunmam. Oysa arkadaşlara, amacımızla ilgili olunca herşey yaparım, gerekince kendi oğlumu bile öldürebilirim.

Ana, içini çekti:

— Of yarabbi!

— Başka türlü olmaz! Yaşam, bunu gerektirir.

Pavel, yavaş bir sesle:

— Evet, yaşam, yaşam! dedi.

Sanki içten bir etkiye uyuyormuş gibi birden ayağa kalkarak bağırdı:

— Ne yapalım? İnsanlardan tiksirmek zorundayız. Ancak, böyle insanları sevebileceğimiz zamanın gelmesini hızlandırabiliriz. Yaşayışın akımına engel olanları, şan, şeref, rahatlık, mutluluk uğrunda kendi soyunu satanları yok etmek gerekir. Doğruluk yolunda gidenlere ihanet etmek için bir YUDA'nın varlığını sezersem ben onu kendi elimle parçalar, yok ederim. Etmezsem hainlik etmiş olurum. Bu bir cinayet mi? Böyle yapmağa hakkımız yok mu?

Ya o büyükler, o bizim efendilerimiz, onlar da mutluluk ve güvenlerini sağlamak için askerler, cellatlar, kârhaneler, meclisler, zindanlar kullanmağa, en açıkça araçlara başvurmağa kendlerinde hak bulmuyorlar mı? Kimi zaman ben de onların kullandıkları sopayı kendi elime alırsam ne çıkar? Hem ne yapayım başka türlü yapamam, o sopayı kullanmamak elimden

gelmez. Efendilerimiz bizi yüzer yüzer, biner biner kesiyorlar, benim yaşamda göreceğim işlere engel olan adamın kafasını kırmağa kendimde bir hak buluyorum. Düşmanlarımla kanının dökülmesinden bir şey çıkmayacağını ben de bilirim, onların kanı ürün verici değildir. Bu kan, arkada hiç bir iz bırakmaksızın yiter gider. Çünkü, çürük, kokmuş bir kandır. Ancak bizim kanlarımız bol bir yağmur gibi yere döküldükçe doğruluk bütün gücüyle göğerir, yayılır ve büyür. Bunu da bilirim. Öldürmenin zorunlu olduğunu görürsem öldürür, bütün sorumluluğu kendi üzerime alırım. Çünkü unutmayınız ki, ben yalnız kendimden söz ediyorum. Benim suçum benimle beraber ölecek, bundan yarınlar için hiç bir leke kalmayacak, benden başka kimse lekelenecektir.

Geniş adımlarla aşağı yukarı dolaşarak sanki havada bir şey kesiyormuş gibi kollarını sallıyordu. Pelage üzgün, kaygulu, onun yüzüne bakıyor, içinde bir şeyin kırıldığını, sızladığını duyuyordu. Şimdi, onu korkutan şey cinayet düşüncesi değildi. Madem ki öldüren Vesofçikof değildir, o halde - kendi düşüncesince- Pavel'in arkadaşlarından hiç biri cinayetle ilgili olamaz.

Pavel başını yere eğmiş, Küçük Rusyalıyı dinliyordu:

— İnsan ileri gitmek isterse kendi kendisiyle savaşmalı. Herşeyi, gerekince duygularını bile feda etmeğe razı olmalıdır. Amacı uğrunda canını vermek, ölmek bile güç bir şey değildir. Bu amaç için insan daha çok fedakârlıkta bulunsa, yaşamın daha değerli şeylerini feda etse yeri var.

Odanın ortasında durdu; yüzü sararmıştı. Gözlerini kapadı ve büyülenerek, elini bir yemin davranışıyle kaldırıp dedi ki:

— Ben inanmıyorum, bir zaman gelecek ki, insanlar birbirine değerlendirici gözlerle bakacak, herkes birbirinin gözünde bir yıldız gibi parlayacak, herkes birbirinin sesini güzel bir müzik gibi dinleyecektir.

Yeryüzünde özgür insanlar, özgürlükleriyle büyük adamlar yaşamaya başlayacak, herkes kalbini açacak, her kalp hırs ve

pislikten arınmış olarak bütün güzelliğiyle görünecek. O zaman yaşayış şimdiki iğrenç halinden çıkarak insanlığa gösterilmiş bir saygı olacak, insanlığın yüceliklerle süslü yüzü yükselecek, pek çok yükselecektir. Çünkü, özgür, serbest insanlar için kılamayacak yer yetişilemeyecek doruk yoktur.

İşte o zaman bütün insanlar özgürlük, eşitlik içinde bir güzellik, olgunluk amacına yönelerek yaşayacaklar, o zaman bütün insanlığa kalplerini en iyi açanlar, insanlığı en derin bir duyguyla sevenler, özetle en özgür ve serbest olanlar insanların en iyisi olacaklar. Çünkü o güzellik ve olgunluk kaynağından en çok bunlar yararlanacak. Ah bilerseniz o zaman yaşayış ne kadar büyük, bu hayatı yaşayanlar ne kadar yüksek olacak.

Sustu, ayağa kalkarak bir çanın tokmağı gibi bir süre sallandıktan sonra ruhunun bütün direnişiyle titreyen bir sesle konuştu:

— İşte, ben bu yaşayış, bu büyük yaşayış uğrunda herşeye hazırım. Gerekirse kendi kalbimi göğsümden çıkararak kendi ayaklarımla çiğnerim.

Yüzü titredi, yüzünün çizgilerinde temiz, yüksek bir coşkunluğun parlak anlatımı vardı. Gözlerinden iri damlalar dökülmeğe başlamıştı.

Pavel başını sallayarak baktı, o da sararmış, onun da gözleri büyümüştü. Ana, oturduğu iskemleden kalktı; gittikçe büyüyen bir korkunun kendine doğru yaklaştığını duyuyordu.

Pavel, alçak sesle sordu:

— Nen var, Andre?

Küçük Rusyalı başını salladı vücudunu bir ip gibi gerdi, ananın yüzüne bakarak:

— Ben gördüm, biliyorum, dedi.

Pelage, ayağa kalktı. Bütün vücudu titreyerek ona doğru koştu. Ellerini ellerinin içine aldı. Küçük Rusyalı sağ elini kurtarmağa uğraşıyordu. Ana bütün gücü ile bu elleri yakalamıştı:

— Kendine gel Andre! Haydi oğlum haydi, biraz kendine gel bakayım.

Küçük Rusyalı boğuk bir sesle yanıt verdi:

— Durun anlatayım, bakın iş nasıl oldu.

Ana, yaşlarla örtülmüş gözleriyle Andre'nin yüzüne bakarak:

— Hayır, dedi. Hayır, hayır, istemez...

Pavel, arkadaşına yaklaştı, elleri titriyordu, benzi sapsarı kesilmişti. Dudaklarında tuhaf bir gülümseyişle dedi ki:

— İşin altından sen çıkarsın diye korkuyor!

Ana, atıldı:

— Hayır korkmuyorum, işin içinde onun olmadığını biliyorum, gözlerimle görsem yine inanmam.

Andre onlara bakmaksızın yanıt verdi:

— Evet, ben biliyorum; istesem bu cinayetin önüne bile geçebilirdim.

Hem başını sallıyor, hem de elini ananın ellerinden kurtarmağa çalışıyordu.

Pavel:

— Andre, sus! dedi.

Bir eliyle Küçük Rusyalının elini tutarak öteki elini sanki arkadaşının vücudunu sarsan titremeyi durdurmak istiyormuş gibi omuzuna koydu. Andre, Pavel'e doğru eğilerek alçak titreyen bir sesle:

— Sen de bilirsin ya Pavel, dedi. Ben işin arkasına düşmedim, olay kendiliğinden oluverdi. Sen bizden ayrıldıktan sonra Dragonof'la ben sokağın başında kalmıştık. O aralık İsai geliyordu. Bizi görünce biraz uzakta durdu yüzümüze bakarak acı acı gülümsüyordu. Dragonof bana dedi ki: «Şu herifi görüyor musun? Her gece gelir, benim davranışlarımı gözetler. Günün birinde işini bitireceğim!» Bunu söyledikten sonra yanımdan ayrıldı, sanırsam evine gitti. Bunun üzerine İsai benim yanıma geldi.

Küçük Rusyalı, burada içini çekti:

— Beni bütün yaşayışım boyunca bu köpek herif kadar alçakça aşağılayan hiç kimse olmamıştı.

Ana, bir şey söylemeyerek onu masaya doğru çekiyordu. En sonra, Andre'yi bir sandalye üstüne oturtmayı başardı. Kendisi de yanında bir iskemleye çöktü kaldı. Pavel, annesinin önünde ayakta duruyor, üzgün bir durumda sakalını karıştırıyordu.

— İsaî yanıma geldikten sonra bana polisin hepimizden haberi olduğunu, jandarmaların gözünün hep bizim üstümüzde olduğunu, mayısın biri gelmeden bizi yine hapse atacaklarını söyledi. Ben hiç karşılık vermedim. Yalnız gülüyordum. Ne var ki, içimde bir öfke kabarmağa başlamıştı. En sonra sözü bana getirdi. Benim akıllı bir adam olduğumu, bu yoldan vazgeçmekliğimi söyledi.

Küçük Rusyalı, burada durdu, sol eliyle yüzünü sildi, gözleri kuru ve ateşliydi.

Pavel:

— Anlıyorum...

— Evet! En sonrası bu yola gitmektense polisin hizmetine girmenin daha uygun olacağını söyledi.

Küçük Rusyalı yumruğunu uzattı:

— O melun herif. O sözü söyleyeceğine keşke yüzüme bir tokat vursaydı; o kerte dokunmazdı. Belki onun hesabına da öyle kötü sonuç vermezdi. Melun herif, ağzından o iğrenç, o kötü sözü çıkarınca, yüzüme karşı o çirkin sözü sanki tükürüyor gibi fırlatınca kendimi tutamadım.

Andre, sert sinirli bir davranışla elini Pavel'in ellerinden kurtardı. Tiksinti dolu boğuk bir sesle bağırdı ve anlattı:

— Dayanamadım, suratına bir tokat aşkederek uzaklaştım. Arkamdan Dragonof'un hafif bir sesle:

— Şimdi yakalandın!

Dediğini işittim. Demek, Dragonof köşebaşında pusuda bekliyormuş.

Bir saniye sustuktan sonra Küçük Rusyalı yine konuştu:

— Arkama dönüp bakmadım. Ancak, içimde bir sezgi, bir olayın geçeceği duygusu uyanmıştı. Birkaç adım attıktan sonra bir gürültü işittim. Kalbimde hiç bir değişiklik duymak-

sızın sanki yolumun üstünde duran bir kurbağayı ayağımla itmiş gibi soğukkanlıca yürüdüm gittim. Fabrikaya geldiğimde ortalıkta bir söylenti dolaşmağa başladı: «İsa'yi öldürmüşler!» İnanmak istemiyordum. Elimde bir fenalık vardı, öyle ki kımıldatamıyordum. Gerçi acı vermiyordu. Yalnız kısalmış sanıyordum. Eline çabuk bir bakış fırlattıktan sonra ekledi:

— Elime yapışan bu kiri, sanırsam yaşadıkça temizleyemeyeceğim.

Ana ağlayarak:

— Elverir ki kalbin temiz olsun, yavrum! dedi.

Küçük Rusyalı kendine güveni olduğunu anlatan bir dîrenişle:

— Evet, ben zaten kendimi suçlu bulmuyorum. Yalnız kirli, pis şey! İnsan üstüne böyle bir çamur kondurmazsa daha iyi. Benim için bunun gereği yoktur.

Pavel, onu kuşkululu bir gözle süzerek:

— Şimdi ne yapmayı düşünüyorsun? dedi.

— Ne mi yapmayı düşünüyorum?

Başını yere eğerek düşüncelerine daldı, bir süre sonra doğrularak hafif bir kahkaha ile konuştu:

— Buna ben vurdum demekten korkmam, yalnız utanırım, böyle bir duruma düşmüş olmaktan utanırım.

Kollarını yanına salıverdi ve ayağa kalkarak yineledi:

— Hayır hayır, söyleyemem, utanırım.

Pavel, omuzlarını silkerek yanıt verdi:

— Amacını anlayamıyorum ki. Bir kere herifi öldüren sen değilsin; sonra sen bile olsan.

— Kardeşim, düşün bir kere, o adam ne olursa olsun yine bir insan, insan öldürmek her zaman çirkin bir davranıştır. Birisinin bir adam öldüreceğini bildiğimiz halde önüne geçmemek de bir alçaklık değil mi?

Pavel, güvenli bir davranışla :

— Dediğini anlayamıyorum vesselâm, dedi.

Bir dakika sustuktan sonra ekledi:

— Yada anlıyorum da, bu duyguyu duyamıyorum.

Fabrikanın düdüğü öttü. Küçük Rusyalı bu otoriter sesi işitmek için omuzuna doğru eğdiği başını salladıktan sonra:

— Bugün fabrikaya gitmeyeceğim, bugün iş işlemeyeceğim! Dedi.

Pavel:

— Ben de, dedi, ben de gitmeyeceğim.

Andre, ince bir kahkaha arasında dedi ki:

— Ben banyolara gitmek istiyorum.

Çarçabuk giyinerek somurtgan bir yüzle çıktı gitti. Ana acıyan, içten bir bakışla Andre'yi izledikten sonra oğluna dönerek:

— Sen istediğini söyle dedi, ben düşüncemi değiştirmem. Adam öldürmek bir günahdır, yine de bana göre kimse suçlu değildir. İsaî'nin yüzüne baktığımda onun vaktiyle beni tehdit etmiş olduğunu hatırladım. Evet, bir zaman seni astıracağını söyleyerek beni tehdit etmişti. Ona karşı içimde ne kızgınlık vardı ne de öldüğüne sevinmiştim. Yalnız acımıştım. İşte o kadar. Şimdi, o da yok, artık kalbimde bu acıma bile kalmadı.

Durarak, bir saniye düşündü, sonra şaşkın bir sesle gülümseyerek:

— Rabbim, rabbim! dedi, Pavel, söylediklerimi anladın mı?

Pavel, hiç bir şey anlamamış, hiç bir şey işitmemişti. Başını yere eğerek, bir süre ağır ağır dolaştı. Sonra boğuk bir sesle:

— İşte, anne, yaşamak, dedi. Bak insanları nasıl birbirinin üstüne saldırtıyorlar! Böyle yapıyorlar da halk ister istemez birinin boğazına atılmak zorunda kalıyor. Kim? Öyle bir adam ki, o da sizin gibi hukukundan yoksun, o da sizin gibi mutsuz. İşte bu adam ötekilerin üstüne saldırıyor, çünkü aptaldır çünkü anlamıyor. Polisler, jandarmalar, hafiyeler hep bizim düşmanlarımızken onlar da bizim gibi birer insandır, onları da âlet gibi kullanıyor, onlara da bizim gibi insan gözüyle bakmıyorlar. İşte böylece insanları birbirine düşman ediyorlar. Bir

yandan ahmaklık, öbür yandan korku! Gözlerini yummuş, elleri, ayakları bağlanmış! Bir bölümü öteki bölümün üstüne kışkırtılmış! Baskı, dayak, zulüm, ezilmek, elde âlet gibi kullanılmak! Kısacası insanlıktan çıkarılmış da sopa, taş, tüfek haline getirilmiş. Sonra da buna uygarlık diyorlar hükümet, devlet adı veriyorlar.

Pavel, annesinin yanına yaklaştı:

— İşte, anne, asıl cinayet budur! Milyonlarca insanı, milyonlarca insanın ruhunu alçakça bir cinayetle öldürmek! Anlıyor musun, Andre? İnsanların ruhunu öldürüyorlar, ruhunu! Düşmanlarımız olan adamlarla bizim aramızdaki ne kadar fark olduğunu anladın sanırım. Bizden birisi bir adama vurunca utanıyor, iğreniyor, acı duyuyor. Evet, evet iğreniyor, tiksiniyor. Oysa, onlar, bunun öcünü almak için yüzlerce, binlerce insanı hiç acımaksızın, hiç titremeksizin soğukkanlıca, sevinerek, evet, sevinerek öldürüyorlar. Evlerinin tahtalarına, eşyalarına, altınlarına, paralarına, o hiç bir şeye yaramıyan kâğıt parçalarına zarar gelmesin de bunlar, bu kendilerine soydaşları üstünde egemenlik veren şeyler sürüp gitsin diye, evet, salt bu amaçla bütün âlemin canını yakıyor, yaşamını korumak için halkı öldürüyorlar, halkın ruhunu kesip koparıyorlar.

Pavel annesinin elini elleri içine alarak sıktı, ona doğru eğilerek:

— Eğer, dedi bütün bu alçaklığı, bu iğrenç, çürümüş yaşayışı duyabilseydin bizim hakkımız olduğunu anlar, arkasından da koştüğümüz amacın ne güzel olduğunu görürdün!

Ana, ayağa kalktı. Baştanbaşa coşkunluk içinde idi. Kalbini oğlunun kalbi ile birleştirmek, bu iki kalbi aynı ateş içinde birleşik bir yığın haline getirmek isteği bütün varlığını kaplamıştı. Eğilerek Pavel'in kulağına fısıldadı:

— Anlıyorum, Pavel, anlıyorum; artık duymağa başladım!

Sokakta pencerenin altına biri gelmiş, hızlı hızlı silkiniyordu. Ana, oğul titreyerek birbirinin yüzüne baktılar.

Kapı yavaş yavaş açıldı. Ribin, boynunu eğerek içeri girdi. Odanın eşigini geçince doğrularak gülümseyen bir yüzle:

— Hele şükür! dedi, sizin için öyle merak etmişim ki görüştüğümüze pek sevindim.

Arkasında katran lekeleriyle dolu kısa bir kürklü ceket, ayaklarında kenevir liflerinden yapılmış bir ayakkabı vardı. Başına tüylü bir kasket giymişti:

— Nasıl bakalım, Pavel, keyfin nasıl? Hapishaneden çıktın değil mi? Sen ne haldesin, nine?..

Söz söylerken ak dişlerini göstererek gülümsüyordu. Sesi ne eskisinden daha çok tatlılık gelmiş, büyüyen sakalı yüzünü daha çok örtmüştü. Ana, Ribin'i görünce sevindiğini gösterir bir davranışla ilerledi, üzerinden yayılan keskin katran kokusunu koklayarak onun iri, kara ellerini avuçlarına aldı:

— Sen ha! Bilsen seni gördüğüme ne kadar sevindim.

Pavel, gülerek söze başladı:

— Sen adamakıllı bir köylü olmuşsun.

Ribin paltosunu çıkardı.

— Evet, köylü oldum çıktım! Siz yavaş yavaş süslü, uygar insanlar olmağa çalışıyorsunuz, ben ise adım adım geri gidiyorum. Bezden yapılmış gömleğini düzelterek odaya girdi, çevreye bir göz gezdirdikten sonra:

— Eşyalar artmamış, dedi. Mobilya yine eski mobilya, yalnız kitapların sayısı artmış, o kadar! Dünyada insanın sahip olacağı eşya içinde en değerlisi de bu ya! Eeee, anlatın bakalım işler nasıl gidiyor?

Bacaklarını ayırarak oturdu. Avuçlarını dizlerine dayadı. İnceleyici, sorucu bir gözle Pavel'in yüzüne baktı. Burada bulunmaktan gerçek bir rahatlık duyuyormuş gibi yüzünde bir sevinç vardı. Dudaklarında bir rahatlık gülümseyişiyle Pavel'in yanıtını bekliyordu. Pavel:

— İşler iyi gidiyor! dedi.

— İyi iyi, iyi haber!

Ana sordu:

— Çay içer misin?

— Teşekkür ederim, biraz da votka verirsiniz daha iyi olur. Hele yemek yedirmek isterseniz hiç geri çevirmem. Sizi gördüğüme öyle çok sevindim ki.

Pavel, konuğun karşısına oturarak sordu:

— Siz ne haldesiniz bakalım?

— Fena sayılmaz. Eskildiyevo'ya gitmiştim, bilirsin değil mi? Güzel bir köy. Yılda iki kez panayır kuruluyor. İki binden çok nüfusu var. Yalnız insanları kötü durumda. Eki-lecek toprak yok, tarlalar halka kira ile verilir, yine de verimli değil. Orada halkı soyan bir herif var. Onun yanına ırgat olarak girdim. Ne herif! Zaten bizde böyle sülükler mi ararsın? Çok... Tıpkı bir leşin üstüne üşüşen sineklere benzerler. Orada kömür yakıyoruz, ağaçlardan katran çıkarıyoruz. Burada çalış-tığımın iki katını çalışıyorum da ancak dörtte bir kadar para alabiliyorum. Bu sülüğün yanında biz yedi işçiyiz. Benden baş-kası hep yerli. Hepsi delikanlı adamlar. Hepsi okumak yazmak biliyor. İçlerinde biri var, ismi Jefem'dir.

Pavel canlanmış gibi sordu:

— Bunlarla sık sık görüşür müsünüz?

— Elbette, broşürlerin hepsini götürdüm. Otuz dört tane kadar var. Bence oraya incil götürsem daha uygun. İnsan on-da her istediğini bulabilir. Hem hükûmetçe yasaklanmamış za-ten bastıran da Sensinot meclisidir; onun için dediğine inanır-lar.

Çapkınca gözünü kırparak ekledi :

— Ancak bu da yetmez. Buraya bir okuma kitabı bulmak için geldim. O dediğim Jefem'le birlikte katran getirmek için gelmiştik. Buraya gelince yolu değiştirdik. Haydi, kalk bana birkaç kitap ver, Jefem gelmeden hazır bulunayım. Çünkü onun her şeyi öğrenmesini de istemem.

Pelage, şimdi Ribin'in yüzüne bakıyordu. Öyle sanıyordu

ki, Ribin üzerinden ceketini atmakla bir çok şeyden sıyrılmıştı. Artık halinde eski ağırbaşlılık yoktu. Bakışında daha çok bir kurnazlık göze çarpıyordu.

Pavel, annesine dönerek:

— Anne, dedi, siz gidin de Ribin'in istediği kitapları getirin. Köylerde okunmak için deyiniz anlarlar, hangileri ise çıkarır verirler.

Ana:

— Peki semaveri hazırlayayım giderim.

Ribin gülerek sordu:

— Sen de böyle şeylerle uğraşıyorsun ha? Bizim köyde kitap meraklıları pek çok. Okul öğretmeni bile o tür kitapları okumaktan hoşlanıyor. Kilisede eğitilmiş olmakla beraber yine de kötü bir delikanlı değil. Sonra, kızlar okulunda bir kadın öğretmen var, buradan yedi kilometre ötede oturur. O da böyle şeylerle ilgili, ne var ki, yasak kitaplardan ders vermekten korkuyorlar; çünkü maaşlarını hükümet veriyor. Bana getirteceğin kitaplar hükümetçe yasak edilenlerden olsun, hem içinde sert acı şeyler de bulunsun. Zaten ben gizli dağıtacağım. Kili-senin papazı, ya da polis görecekt olursa onları okul öğretmenleri dağıtıyor sanır, benden kimse kuşkulalmaz.

Ribin bulduğu tedbirden sevinerek gülmeğe başladı. Ana, düşünüyordu:

—Bak çapkına! Görünüşte kaza benziyor ama tilki gibi kurnaz!

Pavel, ayağa kalktı, odanın içinde aşağı yukarı dolaşarak azarlayıcı bir anlatımla:

— Peki, dedi, istediğiniz kitapları veririz, yalnız düşündüğünüz tedbiri ben iyi bulmuyorum.

Ribin gözlerini açarak sordu:

— Neden?

— Çünkü, insan kendi yaptığından kendisi sorumlu olmalıdır. Yapacağı şeyin sorumluluğunu başkalarına yükleyecek yolda iş görmek kötü bir şeydir.

Pavel, bunu söylerken sesinde bir ağırlık vardı.

Ribin gözlerini yere eğdi, başını salladı:

— Dediğini anlayamıyorum.

Pavel, Ribin'in önünde durarak sordu:

— Düşünceni söyle bakalım. Yasak kitaplar dağıttığından kuşkulanan öğretmenler yakalandığında hapse atılacak mı?

— Elbette bunda ne var?

— Nasıl ne var? Kitapları onlar değil, siz sağlıyorsunuz hapse de siz girmelisiniz, öyle gerekmez mi?

Ribin, elleriyle dizlerini döverek kahkahalarla güldü:

— Ne tuhaf adamsın! Benim gibi bir köylünün böyle işlerle uğraşacağı kimin aklına gelir, kim benden kuşkulabilir? İşıtilmiş şey mi bu? Kitap dediğin efendilere, okuyup yazmak bilenlere özgüdür, bundan onlar sorumlu olur.

Ana, baktı; Ribin'in dediğini Pavel anlamıyordu. Oğlu, göz kapaklarını yarı kapamıştı, canının sıkıldığı anlaşılıyordu. Tatlı bir sesle dedi ki:

— Mihail İvanoviç iş görmeye hazır. Ancak şu koşulla ki kendisinin yerine başkaları ceza görsün.

Ribin, sakahını karıştırarak:

— Evet, öyle... dedi.

Pavel, annesine dönerek sert bir sesle :

— Anne dedi, içimizden biri örneğin Andre kanuna karşı bir davranışta bulunur da hükûmet bundan dolayı beni hapse atarsa ne dersin?

Pelage titredi, heyecan içinde oğlunun yüzüne baktıktan sonra başını sallayarak :

— İnsan, arkadaşına karşı böyle bir davranışta bulunabilir mi? dedi.

Ribin atıldı:

— Anladım, Pavel, anladım, şimdi dediğini anladım.

Pelage'ye dönerek alaycı bir gülümseyişle:

— Sorun nazik, dedi.

Sonra, Pavel'e ünleyerek bilgiç bir davranışla:

— Arkadaş, dedi, sen hâlâ saf yüreklilikten ayrılmamışsın. Bizim gibi kutsal bir düşünce uğrunda çalışanlar, haysiyet sorunu ile uğraşmamalıdır. Düşün bir kere; ilkönce kitap kimin elinde bulunursa hapse onu atarlar; öğretmenin bununla bir ilgisi olamaz. Sonra hükûmetin müsaadesiyle yayımlanan, öğretmenlerce okullarda okutulan kitapların yasak kitaplardan hiç farkı yok. Ancak birkaç sözcük değiştirilmiş, o kadar... Sonra, hükûmetin kitaplarında bizimkilerden daha çok gerçekle ilgili parçalar var. Şu halde öğretmenler de bizim gittiğimiz yolda amaca çalışıyorlar demektir. Yalnız, biz doğru yoldan gidiyoruz, onlar sapa sokaklardan gidiyorlar, bununla beraber hükûmetin gözünde yine biz suçlu oluyoruz. Böyle değil mi? Üçüncü, benim o öğretmenlerle hiç bir alışverişim yok, herkesin bildiği bir gerçektir ki yayalar athlarla yoldaşlık edemez. Gerçekte o öğretmenin yerinde bir köylü olsaydı belki ben böyle davranmazdım, oysa okulda öğretmenlik eden adam, bir papazın oğlu, kızlar okulunun müdiresi de bir mülk sahibinin kızıdır. Böyle oldukları halde, anlayamıyorum, neden kalkıp ta halkı ayaklandıрмаğa çalışıyorlar? Ben, köylü bir adamım, onlar gibi okumuş yazmış insanların düşüncelerini, amaçlarını anlayamam. Ben ancak kendi yaptığımı bilirim. Binlerce yıldan beri dünyada egemenlik büyük adamların elinde bulunuyor. Binlerce seneden beri bunlar zavallı köylüleri soyup durdular. Şimdi birdenbire uyandılar, gözlerini açtılar. Bu güne dek zulüm ve işkencelerine kurban olan halka şimdi o açık gözleriyle bakıyorlar. Peri masallarından hoşlanmam. İnan ki, bu anlattığım şeyler bir peri masalına benzer. Benim gözümde zengin kişiler okumuş yazmış kişiler, ne karakterde olursa olsunlar benden uzak yaşayanlardır. Kışın tarlalardan geçerken arasına uzakta, taa uzakta bir şey görülür, bu bir canlı yaratıktır, kırmıldar. Tilki mi, kurt mu, köpek mi ayırt edilemez, o kadar uzaktır.

Ana, oğlunun yüzüne baktı. Pavel'in yüzünde bir üzüntü bulutu dolaşıyordu.

Ribin'in gözleri, derin, koyu bir ışıkla parlıyordu. Halinden hoşnut olanlar gibi titreyen parmaklarını sakalına götürerek konuştu:

— Hoş görünmeğe çalışacak vaktim yok. Zaman pek ciddi, pek nazik; herkes vicdanına göre, vicdanı nasıl bir yolu gösterirse ona göre çalışmalı; her kuşun kendine göre ötmesi var.

Ana Ribin'in sözünü kesti, içinden tanıdığı bir çok zengin kişiler geçiriyordu:

— Öyle ama, kimi zenginler bilirim ki, halk için kendini feda etmiş, ömrünü hapishanelerde geçirmiş.

Ribin yanıt verdi:

— Onlar da başka! Köylü zenginleşince büyüklere yanasır, büyükler yoksul düşünce köylünün dostu olur. Kese boşaldığından elbette kalp temizleşir. Hatırında mı? Bir defa bana demiştin ki insanın düşüncesi yaşayışına; geçimine bağlıdır. Herkesin «Evet» dediği yerde patron «hayır» diyecek olursa, işçiler mutlaka «evet» demek zorundadır. Çünkü patron patrondur, işçi de işçidir. İşte köylülerle çiftlik sahipleri de böyledir. Köylü hoşnut olunca çiftlik sahibi uyuyamaz. Ben de bilirim, her sınıf halk içinde kötüler var, niyetim ayırt etmeksizin bütün köylüleri savunmak değil.

Ayağa kalktı, yüzüne bir üzgünlük gelmişti. Sakalı, sanki dişlerini gıcırdatıyormuş gibi titriyordu. Sesini alçaltarak konuştu:

— Beş yıl fabrika fabrika dolaştım. Sanki kır yaşayışını unutmuştum. Sonra, bu yaşayışa dönüp te orada insanların nasıl bağlı olduklarını görünce şaşırdım. Benim için onlar gibi yaşam olasılığı bulunmadığından anladım, anlıyor musun? Ben o yaşayışa, mümkün değil, katlanamazdım.

Sizler, açlık nedir bilmezsiniz, düşkünlüğün ne olduğunu pek öyle görmediniz. Köyde açlık, insanı bir gölge gibi bütün yaşayışı boyunca kovalar. Karnını doyuracak kadar ekmek elde edebileceğini hiç bir kimse ummaz. Açlık orada insanların ruhunu kemirmiş, insanları insanlıktan çıkarmıştır. Orada köy-

lülerin geçirdiği yaşayışa yaşamak denemez, onlar umarız bir yoksulluk içinde çürüyüp giden bir sürü zavallıdır. Hükümet, onların başında bir koruyucu değil, sanki artık bir lokma ekmeğe göz diken bir yığın kargadır. Öyle bir lokma görünce atılıyor, kimin elinde bulursa kapıyor, üstüne üstlük o zavallının suratına bir de tokat atıyor.

Ribin çevresine bir göz gezdirdikten sonra elini masanın üstüne dayayarak Pavel'e doğru eğildi:

— Bu köy yaşayışını böyle yakından görünce tiksindim. Bayağı acı duydum. Bu yaşayışa katlanmıyacağımı sanmıştım, yine de kendi kendimi yendim: «duyguların oyuncağı olmak iyi bir şey değil, ne olursa olsun, zavallı köylüye ekmek veremezsem ona benzer bir şey yaparım. İnsanlar uğruna yine benim gibi insanlardan aşağılanmalar gördüm ve bu aşağılanmalar tıpkı bir hançer gibi yüreğime saplandı.» dedim.

Ribin'in alını ter kaplamıştı. Yavaş yavaş Pavel'in yanına yaklaşıp elini omuzuna koydu. Eli titriyordu.

— Bana yardım et Pavel! Bana öyle kitaplar ver ki okuyanların rahatlarını kaçırsın, insanların kafasını, beynini gıcıkласın, sizin içinizdeki kitap yazan adamlara söyle; köylüler için de yazsınlar. Kirlara bir kaynar su gibi dökülecek olan bu kitapları okuduktan sonra köylüler hiç ses çıkarmaksızın, hiç duraksamaksızın ölüme yürüsünler.

Elini uzattı, sözcükleri ayrı ayrı söyleyerek boğuk bir sesle:

— Ölümü ölümle onarmalıyız, dedi, burası böyle! Bunun için, insanları diriltmek için ölmek gerek. Binlerce insan ölmeli ki milyonlarcası yeryüzüne gelsin. Ölüm bir şey değil, pek kolay. Elverir ki ötekiler can bulsun, bellerini doğrultsun!

Ana semaveri getirmişti. İçeri girince Ribin'in yüzüne yan gözle baktı. Onun sert, keskin sözleri altında, eziliyordu. Bu adamda öyle bir şey vardı ki, ona kocasını hatırlatıyordu. İkisi de aynı sabırsızlıkla aynı durgun öfkeyle dişlerini gösterir, kol-

larını sıvadı. Yalnız Ribin'in ötekinden bir farkı vardı ki, o da söz söylemeseydi, bununla da korkunçluğu azalıyordu.

Pavel başını sallayarak:

— Evet, dedi, gerek öyle gerek... Köylü için bir gazete çıkarmalı. Siz haberler, olaylar getiriniz, biz gazeteyi çıkarırız.

Ana, gülümsüyerek oğlunun yüzüne baktı, çarçabuk giyinerek hiç birşey söylemeksizin çıktı gitti.

— Peki, istediğiniz havadisi getiririz, siz gazeteyi çıkarınız. Yalnız sade, açık yazınız, öyle ki öküzler bile anlasın.

Evin kapısı açılarak içeri birisi girdi.

Ribin mutfaktan yana bakarak:

— Jafem gelmiş, dedi. Buraya gel buraya! İşte, sana sözünü ettiğim delikanlı bu, adı da Pavel!

Jefem, geniş yüzlü kırmızı saçlı, kül rengi gözlü, güçlü, iri yarı bir adamdı. Arkasına kısa bir kürklü ceket giymişti. Kasketi elinde. Pavel'in önünde durarak kısık bir sesle:

— Merhaba! dedi.

Sonra Pavel'in elini sıkarak sert saçlarını karıştıрмаğa başladı. Odanın içine bir göz gezdirdikten sonra ağır ağır kitapların bulunduğu yana gitti.

— Gördü!

Jefem, dönüp Ribin'e baktıktan sonra yine kitapların bulunduğu yana dönerek araştıрмаğa koyuldu:

— Kaç kitabınız var? Kimbilir bunları okumakla ne kadar meşgul oluyorsunuz? Köylerde böyle değil, orada boş vakit kıyamet kadar.

Pavel atıldı:

— Boş vakit çok ama okumak isteği yok.

Delikanlı çenesini okşayarak karşı durdu:

— Hiç te değil, tersine, şimdi zaman düşünecek zamandır, ille de uyumalı, ölmeli başka çare yok, halk ölmek istemiyor.

Bundan dolayı çalışmağa, kafasıyla çalışmağa koyuldu. Jeoloji bu ne demek, neden sözeder?

Pavel açıkladı.

Jefem, kitabı aldığı yere bırakarak:

— Bize gereği yok, dedi.

Ribin, derin derin soluyarak dedi ki:

— Köylü, yeryüzünün nasıl meydana geldiğini öğrenmekle ilgilenmez. O yeryüzünün bölümlerini, çiftlik sahiplerinin, köylünün ayağı altındaki toprağı nasıl ele geçirdiklerini bilmek ister. Yer yuvarlağı dönermiş, dönmezmiş onun için önemi yok... Toprak, onun karnını doyursun da ister dönsün ister dönmesin.

Jefem bir kitap daha alarak adını okudu:

«Kölelik tarihi»

— Bunda, bizim sözümüz mü geçiyor?

Pavel, bir kitap daha çıkararak uzattı:

— Bu da köylülerin köleliğine özgü bir kitap.

Jefem, aldı parmakları arasında evirip çevirdikten sonra yerine bırakarak soğukkanlıca:

— O pek eski bir şey! dedi.

— Sizin toprağınız var mı?

— Bizim mi? Evet, var. Biz üç kardeşiz, üçümüzün dört hektar toprağımız var, ancak baştan aşağı kumluk, bakırları parlatmağa pek iyi gelir. Buğday yetiştirmek olanaksız.

Kısa bir sessizlikten sonra konuştu:

— Ben toprakla uğraşmaktan vazgeçtim. İnsanın karnını doyurmuyor, tersine insanı oraya bağlıyor, bir iş gördürmüyor.

Dört yıldan beri işçi olarak gündelikle vakit geçiriyorum. Güzde askerliğim çıkıyor, alaya gideceğim. Amcam: «Gitme, şimdi askerlere halkı dövdürüyor, vurduruyorlar!» diyor. Ben yine de gideceğim. Artık buna bir son vermeli (Gözlerini Pavel'den ayırmaksızın) Siz ne dersiniz?

Pavel gülümsedi:

— Biz de öğreniriz, anlarız.

— Evet, vaktidir, son vermeli.

Pavel, ilgilenerek sordu:

— Yakalanırsanız kurşuna dizilirsiniz.

Köylü serinkanlıca ekledi:

— Hem o vakit af ta etmezler, dedi.

Kitapları incelemeğe koyuldu, Ribin öteden atıldı :

— Haydi arkadaş, dedi, çayını iç, gideceğiz.

— Hemen, şimdi.

Sonra bir kitabın daha adını okuyarak sordu:

— Devrim; bunun anlamı ihtilâl, ayaklanmak değil mi?

Andre, soluk soluğa sokaktan geldi. O anda birdenbire kıpırmızı kesilmiş, kaşları çatılmıştı. Söz söylemeksizin Jefem'in elini sıktı. Ribin'in yanına oturdu. Gülerek onun yüzüne baktı. Ribin, eliyle onun dizine vurarak sordu:

— Niçin böyle yüzün asık?

Küçük Rusyalı:

— Hiç, öyle dedi.

Jefem, başı ile Andre'yi göstererek:

— Bu da işçilerden mi? dedi.

Andre, kendisine yanıt verdi:

— Evet, neden sordun?

Ribin, açıkladı:

— Fabrikadaki işçileri ilk defa olarak görüyor da onun için.

İşçilerin yaşayışında bir özellik buluyor.

Pavel sordu:

— Ne gibi?

Jefem, Andre'nin yüzüne dikkatle bakarak konuştu:

— İşçilerin kemikleri sivri oluyor, köylününkü yuvarlak.

Ribin bütünledi:

— Köylü daha sağlam. O, ayağının altındaki toprağın kendisinin olmadığını bilmekle beraber duyuyor ki, sağlam bir şey üstündedir. Fabrikada çalışırlarsa kuşa benzerler, onların yurdu yok, ocakları yoktur. Bugün burada, yarın orada. Evlenmek

de kadınlar da onları bir yere bağlayamıyor. Gürültüden korkarlar. Bir patırdı çıktı mı işini bırakır; rahatı ve mutluluğu başka yerde aramağa giderler. Köylü ise yerinden kımıldanmaksızın mutluluğu bulunduğu yerde aramak ister. Ha, işte ana geliyor...

Ribin, mutfağa gitti, Jefem, Pavel'in yanına yaklaştı, sıkılarak sordu:

—Bana bir kitap verebilir misiniz?

— Hay hay!

Köylünün gözlerinde bir tutku ışığı parladı:

— Okuduktan sonra geri veririm. Biz, buradan pek uzakta değiliz. Arkadaşlarım buraya katran getirip götürürler. Onlarla gönderirim. Teşekkür ederim! Bu zamanda kitaplar geceleyin mum kadar gereklidir.

Ribin, içeri girdi, paltosunu giymiş, kuşağı gerilmişti.

— Haydi gidelim, vakit geldi!

Jefem, aldığı kitapları göstererek geniş bir gülümseyişle:

— Bak dedi, okumak için kitap aldım.

Konuklar, çıkıp gidince Pavel Andre'ye dönerek:

— Gördün mü ne şeytan şeyler! dedi.

— Evet, tıpkı alacakaranlıkta gökyüzünde dolaşan bulutlar gibi yoğun. Ağır ağır yürüyorlar.

Ana atıldı:

— Ribin'den mi söz ediyorsunuz?.. Haline bakılrsa bir zamanlar fabrikada işçilik ettiği sanılmaz. Adamakıllı bir köylü olmuş çıkmış. Doğrusu, korkunç bir adam...

Andre, pencerenin kenarına oturmuş üzgün bir halde çay bardağına bakıyordu. Pavel, ona dönerek dedi ki:

— Ah keşke burada bulunaydın! İkide birde kalpten sözedersin, burada bulunaydın da göreydin neler söyledi. Öyle sözler söyledi, öyle sözler söyledi ki ben devriliyor, boğuluyor gibi oldum. Ne diyeceğimi, nasıl karşılık vereceğimi şaşırdım. Görsen insanlara ne kadar az güveniyor, ne kadar az değer ve önem

veriyor. Ananın hakkı var, bu adam korkunç bir şey. Onda korkunç bir güç var.

Küçük Rusyalı, aynı üzgün durumda:

— Bilirim! İnsanları hep zehirlemişler! Onlar, bir defa ayarlanacak olursa önlerine artlarına bakmadan herşeyi devirip geçerler. Yeryüzünü çırılçıplak ele almak istiyorlar, onun için üstünde ne bulurlarsa koparıp atacaklar, dedi.

Bu sözleri ağır ağır söylerken içinden başka bir şey düşündüğü anlaşılıyordu. Ana, tatlılıkla dedi ki:

— Oğlum, Andre, sen biraz kendini topla bakayım!

Andre yumuşak bir sesle:

— Bak nineciğim sana anlatayım. İstemezdim ama, ne yapayım ki durum pek iğrenç, pek korkunç, dedi.

Birden canlanarak eliyle masanın üstüne vurdu:

— Evet, hakkın var Pavel; köylü ayaklandığı gün yeryüzünü çırılçıplak edecek, insan oğlunun alçaklığından, miskinliğinden kalan izleri bile kül gibi havaya savurmak için ne bulursa yıkacak, tutuşturacak!

Pavel, alçak sesle sözü бүтүнledi:

— Sonra da bizim önümüzde bir engel olacak.

— Onu bırakmamak, ona müsaade etmemek bizim görevidir. Anladın mı, Pavel? Bizim görevimiz onu elde tutmaktır, çünkü en yakın biziz, o bize inanır, bize güvenir, arkamızdan gelir.

—Haberin var mı, Ribin şimdi bizden köyler için bir gazete çıkarmamızı istedi!

— Pek güzel düşünce! Hemen başlamalıyız!

Pavel güldü:

— Onunla oturup da tartışamadığımdan dolayı utanıyorum.

Küçük Rusyalı başını kaşıyarak:

— Bundan sonra fırsat çok! Ne kadar ayakları yere yapışmışlar varsa hepsi senin çalacağın musikinin sesine gelirler, oynarlar. Ribin'in hakkı var! Biz ayaklarımızın altında top-

rak olduğunu duymuyoruz, duymağa da hakkımız yok ; çünkü onu kimildatmağa memuruz. Biz, iki defa sarsalım. Üstünde insanlar hemen ayrılırlar, ikinci defasında, dedi.

Ana, gülmeğe başladı:

— Andre, sen her şeyi pek kolay buluyorsun.

— Öyle ya, pek kolay!

Üzgün bir sesle ekledi:

— Yaşamak gibi!

Birkaç saniye durduktan sonra :

— Gideyim bir parça kırlarda dolaşayım.

Ana sordu:

— Banyodan sonra mı? Hava sert, vücuduna iyi gelmez.

— Gerekli olan da bu değil ya?..

Pavel dostça:

— Dikkat et, dedi, sonra üşürsün. Bana kalırsa git, yat, uyumağa bak.

— Hayır, hayır çıkacağım.

Giyindi bir şey söylemeksizin çıkıp gitti.

Ana, içini çekerek:

— Zavallı çocuk acısı var! dedi.

— İyi ettin, anne onunla senli benli görüştüğüne. Çok iyi!

Hep ona böyle tatlı davran!

Kadın, şaşkın bir bakışla oğluna baktı, bir saniye düşündükten sonra dedi ki:

— Onunla görüşürken sen dediğime dikkat etmedin. Raslantı olacak. Onu kendime öyle yakın buldum ki anlatamam.

— Ne iyi kalbin var, anne!

— Allah vere de öyle ola! Size birazcık olsun yardım edebilsem. Evet sizin de, ötekilerinin de işine biraz yarasam. Ah, bilsem ki bir yardımım dokunacak.

— Merak etme anne, anlarsın.

Hafif bir kahkaha ile gülmeğe başladı.

— İşte, bak bu elimden gelmiyor; merak etmeden, korkmamak elimde değil! İltifatına teşekkür ederim, oğlum!

— Elverir anne, bu bahis burada kalsın! Sen yalnız şunu bil ki, ben seni severim sana bütün kalbimle teşekkür ederim.

Ama, nerdeyse ağlayacaktı, oğlunu göz yaşlariyle üzmemek için mutfağa sıvıştı.

Küçük Rusyalı eve geç dönmüştü. Gelir gelmez yatağa girdi, yatmadan önce dedi ki:

— Sanırsam on kilometre yol yürüdüm.

Pavel sordu:

— Nasılsın, şimdi?

— Bilmem, Artık gürültü etme uyuyacağım.

Biraz sonra Vesofçikof çıkageldi. Her vakitki gibi üstü başı kirli, yırtık pırtık. Yüzünde hoşnutsuzluk izleri vardı.

Odanın içinde şaşkın şaşkın dolaşmaya başlayarak Pavel'e sordu:

— Biliyor musun İsa'i'yi kim öldürdü?

— Hayır!

— Hangi adam acaba bu davranışı öyle pek çirkin bulmayarak yapmış, bilemiyorum! Ben hazırlanıyordum onu kendim boğmak istiyordum!.. Bu benim yapabileceğim bir işti! Neyse

Pavel dostça:

— Allah aşkına birader böyle şeyler söyleme! dedi.

Ana, öteden atıldı:

— Evet, Pavel doğru söylüyor! Sen iyi bir çocuksun da, niye böyle şeyler söylüyorsun? Niye böyle yapıyorsun?

Bu dakikada delikanlıyı gördüğüne sevinmişti. Onun soğuktan donmuş yüzünü güzel buluyor, ona karşı kalbinde her zamankinden çok bir acıma duyuyordu.

Vesofçikof, omuzlarını silkerek karşılık verdi:

— Ben bunlardan başka şeye yaramam. Kendi kendime durmadan toplum içindeki yerimi düşünürüm de bulamam. İnsanlarla görüşmek, onlara söz söylemek! Bu elimden gelmez. Her şeyi görürüm, insanların uğradıkları bütün aşağılıkları, aşağılamaları duyarım da anlatamam, ruhum bir dilsiz gibidir.

Pavel'in yanına yaklaştı, başını yere eğerek parmağıyla ma-

sanın üstüne kazımağa başladı, vücuduna hiç yakışmayan üz-
gün, yakının hemen hemen çocukça bir sesle sordu:

—Kardeşler, bana bir iş verin, sıkıntılı, zor olsun da ne
olursa olsun ben böyle eli bağlı, işsiz yaşayamam. Siz hepiniz
idealimiz uğruna çalışıyor, onu ilerletiyorsunuz. Oysa ben yalnız
uzaktan bakıyorum.

Vaktimi direk, tahta taşımakla geçiriyorum. Bu da yaşa-
mak mı, insan böyle yaşayabilir mi? Bana başka bir iş, daha
güç, daha çetin bir iş bulun.

Pavel, delikanlıyı elinden tutarak kendine doğru çekti:

— Merak etme, bir şey düşünürüz, dedi.

Küçük Rusyalı'nın sesi öteden işitildi:

— İstersen ben sana müretteplik öğretirim, bize mürettep
olursun. Razi mısın?

Vesofçikof onun yanına gitti:

— Sen bana onu öğretirsen ben de sana bir bıçak arma-
ğan ederim.

Küçük Rusyalı bağırdı :

— Haydi oradan be, gereği yok bana senin bıçağının.

Öteki diretti:

— Bıçak da bıçak ha.

Andre'yle Pavel gülmeğe başladılar, Vesofçikof odanın or-
tasında durarak sordu:

— Siz alay ediyorsunuz benimle yahu...

Küçük Rusyalı yatağından atladı:

— Öyle ya! Neyse onu bırakalım, kırlara çıkıp gezmek is-
ter misin? Gece pek güzel, ay ışığı parlak. İsterseniz gidelim.

Pavel:

— Hay hay, dedi.

Delikanlı da:

— Ben de gelirim. Andre'nin kahkahaları hoşuma gidiyor!

Andre gülümsedi:

— Ya senin bıçak armağan etmen benim öyle hoşuma gidi-
yor ki.

Giyneğini giyerken ana öteden mırıldandı:

— Kalın giynek giymeyi unutma!

Üç arkadaş sokağa çıktığında kadın bir süre gözleriyle onları izledi, sonra duvarlardaki kutsal resimlere dönerek alçak sesle:

— Rabbim dedi, sen onlara yardımcı ol!

Günler, birbiri ardınca uçararak geçiyor, ana bu hızlı akım içinde mayısın birinci gününü düşünmeğe vakit bulamıyordu. Yalnız geceleri, gündüzün yorucu hay ve huyu içinde yorgun kalıp ta yatağına girince o önemli günü düşünerek kalbi sıkışıyordu:

— Ah ne olur, bu da geçse! diyordu.

Sabahları, şafakla beraber fabrikanın düdüğü ötünce Andre'yle Pavel çabucak çaylarını içiyorlar, biraz yemek yiyorlar, sonra anaya o gün yapılacak bir çok şeyler söyleyerek çıkıp gidiyorlardı. Zavallı kadın bütün gün çalışıyor, kafese kapanmış bir kuş gibi dolaşüyor, yemeği yapıyor, bildiriler yapıştırmak için kullanılan zankı hazırlıyor, ara sıra bir takım adamlar geliyor, Pavel'e verilmek üzere bir takım kâğıtlar bırakıyor, her defasında hepsi anaya övgülerde bulunarak çıkıp gidiyorlardı.

Her gece yolda ağaçlara, hatta jandarma koğuşunun kapısına, işçileri mayısın birinci yünü yapılacak şenliklere çağıran bildiriler yapıştırılıyor, her sabah fabrikada bu kâğıtlardan bir kaç tane bulunuyordu. Polisler sabahları erkenden ortalığı dolaşmağa başlıyorlar, mavi mürekkeple yazılan bu kâğıtları rast geldikleri yerden sökerek koparıyorlardı. Çok geçmeden, öğleüstü o kâğıtlar yine meydana çıkıyor, yine yolda gelip geçenlerin ayakları altında dolaşıyordu. En sonra kentten sivil polisler geldi. Sokak başlarına dikilen bu memurlar, evlerine yemeğe giden ya da evlerinden fabrikaya dönen işçileri sevinçli coşkun gördükçe meraklı bakışlarıyla süzüyorlardı. Polisin bu acı herkesi sevindiriyordu. Yaşını başını almış adamlar bile bu hali gördükçe:

— Garip şey! demekten kendilerini alamıyorlardı.

Her yanda küçük toplantılar oluyor, herkes bu bildirilerin içeriğini tartışıyordu. Ortalıkta hızlı bir eylem vardı. Bu ilkbahar herkes için ilginç olmuştu. Bunda bir yenilik buluyorlardı. Kimisi büsbütün öfkelenerek bozgunculara söğüp sayıyor, kimisi büyük bir kaygu içinde zayıf bir umut besliyor, azınlıkta kalan bir üçüncü bölük te dünyayı uyandıran, ayaklandıran gücün kendilerinde olduğu inancıyla seviniyor, büyük bir sevinç içinde yüzüyordu.

Pavel'le Andre artık hiç uyumuyorlardı. Her akşam eve pek geç, hemen hemen fabrikanın sabah düdüğüne biraz kala, yüzleri sararmış, sesleri kısılmış, yorgun geliyorlardı. Pelage, bunların orman içinde bataklıkta toplantılar yaptıklarını, atlı polislerin bölük bölük mahallede gezindiklerini sivil polislerin yöreyi dolaştıklarını, tek başına gezinen işçileri çevirip, üstünü başını araştırdıklarını, toplantıları dağıttıklarını, ara sıra kimilerini tutukladıklarını biliyordu. Her gece Andre ile oğlunun da kaldırılıp götürülmesi belkisini düşünüyor, kimi zaman böyle bir hali onlar için de uygun buluyordu.

İsai'nin öldürülmesinden artık hiç kimse söz etmiyordu. Bu cinayeti şimdi şaşırtıcı bir sessizlik, unutuş örtmüştü. Polis, yalnız ilk iki gün beş on kişi sorguya çekmiş, sonra işi önemsiz sayarak unutmuştu.

Bir gün Marya Korsonova, polisin bu iş üstüne düşüncesini anaya çıtlattı. Polislerle herkes gibi o da iyi geçiniyordu:

— Katili bulmak nasıl mümkün olabilir? O gün İsai belki yüz kişi ile görüşmüştü. Bunların hepsi diyemezsem de doksanı herifi öldürmek arzusunu besleyenlerdendir. Alçak herif, yedi yıldır halkı öylesine tedirgin etmişti ki.

Küçük Rusyalı, gittikçe değişiyor, yüzünde ilk bakışta ayırt edilecek değişmeler başlıyordu. Yanakları çukurlaşıyor, ağırlaşan göz kapakları şişkin gözlerinin üstüne düşerek yarı kapanıyordu. Artık gülümseyişleri seyrekleşmişti. İnce bir çizgi burun kanatlarından dudaklarının uçlarına dek iniyordu. Eskisi

gibi bayağı, havayı şeylerden sözetmiyor, tersine, şimdi sık sık coşkunluklara kapılarak ateşleniyor, sonra, bu coşkunluk bütün kendini dinleyenlere de geçiyordu. Geleceği, hakkın, özgürlüğün yengisiyle başlayacak olan o yüksek, güzel bayramı alkışlıyor, kutluyordu.

İsai'nin öldürülmesi işi unutulduğu bir sırada idi; bir gün Andre, acı acı gülererek küçümseyici bir durumda dedi ki:

— Düşmanlarımız halkı sevmedikleri gibi kendilerine köpek gibi hizmet eden, kendi düşüncelerini yürütmek için bizim üstümüze saldıkları adamları da sevmiyorlar! Öyle bir adam ölecek olursa onlar bu sadık hizmetlinin yitmesine değil, ancak paralarına acırlar. Evet paralarına, başka şeye değil...

Bir saniye susuştan sonra ekledi:

— Düşündükçe o adama acıyorum, öldürüldüğünü istemezdim. Hayır hayır, onu öldürmemeli idiler!

Pavel, ciddî bir sesle:

— Elverir, Andre, dedi, bu konuyu keselim artık.

Ana alçak sesle:

— Çürümüş bir kütüktü. Bir tekme vurdular, darmadağın oldu dedi.

Küçük Rusyalı üzgün bir sesle yanıt verdi:

— Evet, hakkın var.

O kerte sabırsızlıkla beklenen o gün, mayısın birinci günü en sonra geldi çatı.

Fabrikanın düdüğü her vakitki gibi o sabah ta egemen bir sesle ortalığı çınlattı. O gece gözüne bir damla uyku girmeyen ana, düdüğün sesi ile yatağından fırladı. Akşamdan hazırladığı semaveri yaktı. Delikanlıların yattığı odanın kapısını vurmağa gidecekti; bir süre ellerini yanına salıvererek düşündü, sonra pencerenin önüne oturdu. Sanki dişi ağrıyormuş gibi yanağını eline dayayarak öylece durdu.

Göğün sararan lâcivert yüzeyinde küme küme ak, pembe bulutlar hızlı hızlı yürüyordu. Sanki düdüğün keskin sesinden korkmuş bir sürü iri kuş kaçışıyordu. Ananın başı ağırlaşmış

uykusuzluktan şiş gözleri kupkuru kesilmişti. Garip şey, içinde hiç korku yoktu. Kalbinin çarpması düzgündü. Kafası öyle olağanüstü şeylerle uğraşmıyordu. Bayağı düşünüyordu. Semaverin erken yaktım, su kaynayıp gidecek, bugün biraz çokça uyusunlar, ikisi de yorgunluktan bitti!

Sabah güneşin şen ışıkları pencerenin camından içeri girdi. Pelage buna elini uzattı, ışık parmaklarını yaldızlayınca öteki eliyle bunu okşadı. Dudaklarında düşünceli bir gülümseme belirmişti. Biraz sonra oturduğu yerden kalktı, semaverin borusunu çıkardı, çarçabuk tuvaletini yaptı, dudaklarını oynatarak ellerini geniş işaretleriyle duaya başladı. Yüzüne bir ferahlık gelmişti. Dödüğün ikinci ötüşü daha az sert, daha az güvenlice idi. Bu kalın, boğuk seste bir parça titreklilik vardı. Ana, bu sesin iniltisini her zamankinden çok sürüyor sandı.

Odanın içinden Küçük Rusyalının sesi işitildi.

— İşitiyor musun Pavel, bizi çağırıyorlar!

İçerde odanın tahtalarına ayağını sürüyerek yürüyen bir kımıltı oldu, bunu bir esneme izledi, Ana bağırdı:

— Semaver hazır!

Pavel sevinçli bir sesle:

— Kalkıyoruz! dedi.

Küçük Rusyalı dedi ki:

— Güneş çıkmış bile! Bulutlar dağılıyor. Bugün de amma bulut var ha!

Mutfağa girdi, yüzü gözü karmakarışık, uyku şişkinliği şimdi sürüyordu. Sevincini gösteren bir sesle:

— Merhaba, nine! dedi. Nasıl, iyi uyuyabildiniz mi?

Ana yanına yaklaşarak fısıldadı:

— Kuzum Andre, yanımdan ayrılma; rica ederim.

— Merak etme! hep beraberiz, her yerde yanyana gideceğiz, inan!

Pavel, içeriden bağırdı:

— Ne mırıldanıyorsunuz orada?

— Hiç, oğlum, hiç!

— Annen diyor ki, bugün yüzünüzü, gözünüzü daha temiz yıkayınız, kızlar size bakacaklar!

Bunu söyledikten sonra giyinmeğe gitti. Pavel, işçilerin şarkısından bir parçayı mırıldanıyordu.

Ortalık gittikçe aydınlanıyor, rüzgârın önünde bulutlar gittikçe yükseliyordu. Ana, sofrayı kurdu. Şimdi her şeyde bulunduğu tuhaflıkla başını sallıyordu. İki delikanlının şakalarına şaşıyordu. Bunlar şakalaşıyorlardı. Acaba öğleye doğru başlarına ne geleceğini bilmiyorlar mıydı? Bunu kimse kestiremezdi. Bununla birlikte o da durgun, sevinçliydi.

Vakti geçirmek için uzun süre sofraya başında kaldılar. Her zamanki gibi Pavel çay bardağını kaşığıyla yavaş yavaş karıştırıyor, ekmeğini dikkatle tuzluyordu. Küçük Rusyalı, masanın altında ayaklarını oynatıyordu. Oturunca ayaklarına istediği durumu vermeyi şimdiye dek başaramamıştı. Pencere-lerden giren güneş, odanın duvarlarında, tavanında dolaşan ışıklara bakarak:

— Henüz on yaşında bir çocuktum, dedi. Bir gün elimdeki bardakla güneşin ışığını yakalamak istedim, düştüm, elim kesildi, dayak yedim! Sonra evin avlusuna çıktım, güneş orada bir su birikintisinin üstünde dolaşıyordu. Işığı tutmak için suyu çığnemeğe başladım, yine dayak attılar, çünkü üstümü başımı çamur içinde bırakmışım.

O zaman güneşe dönerek bağırdım: «Koca kızıl ateşin yakmadı. Hiç bir acı duymadım...» dilimi çıkararak onunla alay ettim. Bununla avunuyordum.

Pavel gülerек sordu:

— Neden güneşi kızıla benzetiyorsun?

— Bizim evin karşısında bir demirci otururdu. Yüzü gözü, sakalı kıpkırmızı idi. Durmadan güler, her vakit sen, sevinçli görünürdü. Ne zaman yüzüne baksam onu güneşe benzetirdim.

Ana, artık sabredemeyerek atıldı:

— Bu gevezelikleri bıraksanız da göreceğiniz işten sözetseniz daha iyi olur.

Pavel:

— Herşey olup bitmiştir bile, dedi.

Küçük Rusyalı, tatlı bir sesle açıkladı:

— Düzenlenmiş bir işi yeniden gözden geçirmek onu karmakarışık etmekten başka şeye yaramaz. Ha! unutmadan söyleyeyim, eğer bizi tutuklayacak olurlarsa Nikola İvanoviç gelecek, size ne yapmak gerekeceğini söyleyecek, gerekince yardım da edecek, Anladın mı, nine?

Ana içini çekerek:

— Peki! Dedi.

Pavel, dalgın mırıldandı:

— Artık sokağa çıksak fena olmaz.

Andre, karşı durdu:

— Hayır; evde oturup beklemek daha uygun. Polisin dikkatini çekmekte ne anlam var? Polis zaten pek iyi tanıyor.

O aralık Fedya Mazin, güler yüzüyle koşarak geldi. Sevincinden yüzü al al olmuştu. Coşkun, sevinçliydi. Getirdiği haberle iki delikanlının bekleyiş sıkıntısını yok etti:

.. Başladılar! Herkes kımıldamağa başladı! Sokaklarda kime rastgeldimse suratlar çatkın, balta gibi herkes yüzünü asmış. Vesofçikof, Vasili Gosef, Samoilof, sabahtan beri fabrikanın kapısı önünde dikilmiş bütün işçilere işi anlatıyor... Gelenlerden bir çoğu içeri girmeden evlerine döndüler. Haydi, kalkın, vakit geldi, saat on.

Pavel:

— Geliyorum! dedi!

Fedya, onları daha çok güvendirmek için:

— Göreceksiniz dedi, yemekten sonra fabrikada işçi kalmayacak!

O gittikten sonra ana, şefkatli bir sesle dedi ki:

— Ateş gibi delikanlı! Rüzgâra tutulmuş gibi yanıyor. Mutfağa giderek giyinmeğe başladı.

— Nereye gideceksin, nine?

— Siz nereye giderseniz?.

Andre, bıyığını çekerek yüzüne baktı. Pavel, çarçabuk saçlarını düzeltti, mutfakta annesinin yanına giderek:

— Bak, anne, dedi, orada seninle hiç konuşmayacağım, sen de bana hiç bir şey söyleyemeyeceksin. Anlaşıldı mı?

Kadın, mırıldanır gibi bir sesle:

— Peki, peki... Allah sizi korusun, dedi.

Ana, sokağa çıkıp ta her yandan boğuk bir gürültü halinde yükselen insan seslerini işitince evlerin pencerelerinde, kapılarında küme küme toplanan insanların meraklı gözlerle Andre'yi, Pavel'i izlediklerini görünce gözlerini bir bulut kapladı. Bu bulut arkasından gözleri, yöreyi, kimi zaman saydam bir yeşillik, kimi zaman yoğun bir koyuluk içinde görüyordu.

Yolda duranlar bu iki delikanlıyı selâmlıyorlardı. Bu selâmlarda göze çarpan bir özellik vardı. Öteden beriden kopan sesler, ananın kulağına dek geliyordu.

— İşte liderler bunlar!

— Hangisi asıl lider bilmiyoruz...

— Canım ben de fena bir şey söylemedim ki...

Daha ötede bir ses kızgın kızgın bağırdı:

— Polis yakalayacak olursa bittikleri gündür!

İkinci bir ses buna yanıt verdi:

— Yakalayacak olursa?.. Acaba yakalayabilecek mi?

Pencerenin birinden gelen çılgın bir kadın sesi sokağın ortasında top gibi patladı:

— Deli misin sen herif? Başında kocaman bir aile var. Onlar bekâr. Onların umurunda mı?

O aralık Andre, Pavel, Pelage sakat bir adamın oturduğu evin önünden geçiyorlardı. Zosimof adını taşıyan bu adama fabrika bir emekli maaşı bağlamıştı. Onlar, geçerken herif pencereyi açarak:

— Ne yapıyorsun, Pavel dedi, haydut herif, ettiğini biliyor musun? Yakalanacak olursan kafanı keserler!

Ana, titreyerek durdu. Bu sözler kalbinde korkunç bir öfke uyandırmıştı. Pencerenin arkasında hâlâ sığup sayan sakat herifin iri, şişkin yüzüne kızgın bir bakış fırlattıktan sonra yola koyuldu, geride kalmamak için adımlarını sıklaştırarak oğlunun yanında yürümeğe başladı. Andre'yle Pavel hiç bir şey görmüyor, çevreden yükselen seslerin hiç birini işitmiyor gibiydiler. Acele etmeksizin, rahat adımlarla yürüyorlar, yüksek sesle önemsiz bayağı şeylerden konuşuyorlardı. O aralık karşılarında Minorof isminde biri çıktı. Bu adam oldukça yaşlıydı, alçak gönüllülüğüyle, yaşayışındaki temizlik ve inancıyla herkesin saygısını kazanmıştı. Minorof, iki delikanlıyı durdurdu.

Pavel sordu:

— Siz de bugün çalışıyor musunuz?

— Karım doğurmak üzeredir de.

Sonra dikkatli bakışlarıyla iki delikanlıyı süzerek:

— Bir de bugün ortalıkta bir coşkunluk görüyorum, herkes ayakta... İşittiğime göre fabrikanın direktörüyle bir çın-gar çıkaracak, camları kıracaktıysınız.

Pavel:

— Biz sarhoş değiliz, dedi.

Küçük Rusyalı ekledi:

— Bizim yapacağımız şey ellerimizde bayraklar olduğu halde sokakları dolaşarak özgürlük şarkısını söylemektir, o kadar. Şarkılarımızı dinlerseniz ne düşüncede adamlar olduğumuzu anlarsınız.

Minorof, düşünceli, dalgın, yanıt verdi:

— Ben onları eskiden bilirim. Broşürlerinizi de okudum.

Sonra Pelage'yi görünce zeki bakışlarıyla süzerek:

— Vay dedi, siz de burada mısınız, siz de bu dik başlı-larla beraber mi bulunuyorsunuz?

— Doğruluk ne yana giderse oraya gitmek gerek, insanın iki ayağı çukurda da olsa yine böyle yapmalıdır!

— Şuna da bak! Senin için fabrikaya broşürleri o getiriyor diyorlardı, demek hakları varmış.

Pavel sordu:

— Onu kim söylüyor?

— Herkes! Neyse canım, şimdilik Allaha ısmarladık, budalalık etmeyin, anladınız mı, budalalık etmeyin.

Ana hafiften gülmeğe başladı. Kendisinden böyle söz edilmesi hoşuna gitmişti. Pavel, gülümseyerek:

— Anne, dedi, yakalanırsan sen de hapse girersin!

— Canıma minnet!

Güneş bu ilkbahar sabahının serinliği üstüne tatlı bir sıcaklık serpererek yavaş yavaş yükseliyordu. Bulutların yürüyüşü ağırlaşmıştı. Onlardan düşen gölge daha ince, daha saydamdı. Sokakların, damların üstünde kanat germiş gibi duran bu bulutlarda, duvarlarda biriken tozları, çamurları, yüzlerde toplanan üzüntüleri, korkuları silip götürüyor, mahalleyi temizliyorlardı. Sesler daha sevinçli, daha uyumlu olmuştu. Uzaktan fabrikanın gürütüsü, makinaların sesi, bu sevinçli uyumun arasında boğulup gidiyordu.

Pencerelerden, evlerden kimi şen, sevinçli, kimi üzgün ve küskün sesler, endişeyi, ya da kızgınlığı andıran haykırıışlar geliyor, ananın kulağına çarpıyordu. Ana, bunların kimine karşılık vermek, kimine teşekkür etmek, ona bir açıklayıcı tümce ötekine birkaç söz fırlatmak, kısaca, bu günün düzenini şaşırmış gibi dolaşan yaşayışına o da karışmak istiyordu.

Büyük meydanın bir köşesinde, ufacık bir sokak içinde Vesofçikof'un çevresine yüz kadar adam toplanmıştı:

— Sizi sıkıyorlar, eziyorlar, bir üzüm salkımının suyunu almak için nasıl ezerlerse sizi de öyle eziyorlar, kanınızı almak için öyle sıkıyorlar.

Tutuk bir anlatımla söylediği bu sözler halkın tepesinden

aşağı birer birer düşüyordu. Birkaç kişi, hep bir ağızdan «Evet, evet, hakkı var!» dediler ve bu sözler boğuk bir gü-rültü halinde dağıldı gitti.

Küçük Rusyalı onu görünce:

— Çapkına bak, neler yapıyor, neler. Dur gideyim de biraz yardım edeyim, dedi.

Halkın arasına girmek için eğildi ve Pavel onu durdur-mağa vakit bulamadan çevik bir hareketle kalabalığın içine daldı. Hoş sesi ortalığı çınlattı:

— Arkadaşlar! Derler ki dünyada bir çok uluslar var! Ya-hudiler, Almanlar, Fransızlar, İngilizler, Tatarlar... Ben bunun doğru olduğuna inanmam. Buna göre iki tür halk var, bu iki türün birbiriyle uyuşması olanaksız. Zenginlerle fakirler! Gi-yim biçimleri ayrı, konuşmaları birbirine benzemez. Büyükle-rin halka nasıl davrandığına bakacak olursak bunların zaval-lılara karşı ne zalimce davrandıklarını anlamakta güçlük çek-meyiz.

Halkta bir kahkahadır koptu.

Gürültü artıyordu. Dar sokağın içinde herkes birbirine sıkışıyor, hiç bir şey söylemeksizin boyunlarını uzatarak, ayaklarının ucuna basarak dinliyordu.

Andre sesini yükseltti:

— Başka ülkelerde işçiler bu doğruyu çoktan anlamıştır. Bugün, mayısın bu parlak birinci günü her yandan işçiler kar-deşliklerini ilân ediyor, birbiriyle kardeş oluyor, hepsi işlerini, güçlerini bırakarak toplum içinde nasıl önemli bir güç meyd-na getirdiklerini anlıyor, bugün hepsinde aynı kalp çarpıyor, çünkü, bütün kalpler işçi sınıfının nasıl güçlü bir varlık oldu-ğunu bilmektedir. Her birey kamunun mutluluğu, özgürlüğü, adaleti için çarpışmağa, canını feda etmeğe hazırdır! Çünkü dostluk, bütün kalpleri birbirine yaklaştırıyor.

Kalabalığın içinden bir ses:

— Polis geliyor! dedi.

On jandarma atlısı dar sokağın köşesini saparak halkın

içine doğru yöneldi. Hem ellerindeki kırbaçları sallıyor, hem bağırıyorlardı.

— Dağılın, dağılın!

— Nedir orada konuştuğunuz? ...

— Kimdi söz söyleyen?

Kaşlar çatıldı, halk bunlara yol vermek için istemeyerek çekiliyordu. Bir kaç kişi duvarlara tırmandı. Sonra ötede beride alaylar işitilmeğe başladı. Halkın arasından bir ses yükseldi:

— Hele şunlara bakın, domuzları atlara bindirmişler, biz de büyük adam olduk! diye kurulup duruyorlar.

Sokağın ortasında yalnız Küçük Rusyalı kalmıştı. İki ath başlarını sallayan hayvanlariyle Andre'nin üstüne yürüdüler. O bir sıçrayışta kenara çekildi, o sırada Pelage kolundan tuttu çekti, azarlayıcı bir sesle:

— Hani ya söz vermiştin, dedi, Pavel'in yanından ayrılmayacağını söylemiştin? Oysa ilkönce ondan ayrılan sen oldun.

Küçük Rusyalı, Pavel'in yüzüne baktı, gülümseyerek:

— Affedersin, dedi, ah şu polis yok mu? Yer yüzünde hâlâ bunları görmek.

Ana:

— İyi, iyi... dedi.

Ezip bitirici bir yorgunluk bütün vücudunu kaplıyor, başını döndürüyordu. Kalbinde hem sevinç, hem üzüntü vardı. Öğle düdüğünün bir an önce çalmasını istiyordu. En sonra kilisenin bulunduğu büyük meydana geldiler. Kadın, erkek, çocuk, çocuk. Sevinçli, mutlu yüzleriyle delikanlılar, kaygulu bakışlariyle kadınlar; ufak ufak çocuklar, kimi oturmuş, kimi ayakta, belki yüzü aşkın halk kalabalığı kilisenin avlusunda toplanmıştı. Hepsi sabırsızlık içinde geziyor, başlarını kaldırarak uzaklara bakıp duruyorlardı. Havada bir coşkunluk dalganıyordu. Bunların içinde yüreklilik sahibi olanlar korkaklara, habersiz bulunanlara çarparak geçiyorlardı. Halkın bir-

birine sürtünmesinden çıkan boğuk bir gürültü içinde yalvarır gibi bir kadın sesi işitildi:

— Mitya! dikkat et, kendini sakın!

— Aman sen de... Dokunma bana!

Sizof'un yumuşak, ciddi sesi kandırıcı tonuyla işitildi:

— Hayır, hayır, gençleri yalnız başlarına bırakmak olmaz. Onlar bizden daha akıllı oldular. Onlarda daha çok yüreklilik var. Geçenlerde fabrikanın bataklığını kurutmak için hepimizin gündeliğinden para keseceklerdi, buna kim engel oldu? Onlar değil mi? Bunu unutmamalıyız, hapse onlar atıldı, yararını biz gördük, herkes gördü.

O aralık düdüğün sesi bu konuşmayı parçaladı. Halk, birden titredi, oturanlar ayağa kalktılar, bir saniye herkes sustu, herkes pusuda bekliyordu. Birçoklarının benzi sarardı.

Pavel, sağlam, uyumlu bir sesle bağırdı:

— Kardeşler! İşte, vakit geldi, hırs ve kıskançlıkla, kin ve öfkeyle, zulüm ve karanlıkla dolu olan bu yaşayışı, bu kahr ve zulümler yaşayışını, içinde bizim için bir parçacık yer bulunmayan, bize insan gözüyle bile bakmayan bu zalim yaşayışı inkâr edeceğimiz, ona karşı bağıracığımız saat bu saattir!

Sustu. İşçiler, susuyorlar, gittikçe birbirlerine sokularak sıkışıyorlardı. Ana, oğlunun yüzüne baktı; yalnız gözlerini görebildi. Bu gözlerde bir öğünç, yüreklilik anlatımı, bir zekâ parıltısı vardı.

— Arkadaşlar! Karar verdik, kim olduğumuzu herkese bildireceğiz, bugün bayrağımızı açacağız. Doğrunun, doğruluğun, özgürlüğün bayrağını dünyaya göstereceğiz!

Uzun ak bir bayrak havada dalgalandı, sonra, eğilerek halkın üstüne düştü, gözden yitti, bir saniye sonra, parlak bir kuş gibi bu bayrak, bu işçi bayrağı halkın başı üstünde yine göründü.

Pavel, kolunu kaldırıncaya bayrak sallandı. Hemen on el

bayrağın sapını yakaladı. Pelage'nin eli de bu ellerin arasındaydı.

Pavel bağırdı:

— Yaşasın özgürlük!

Yüzlerce ses birden buna karşılık verdi:

— Yaşasın partimiz, arkadaşlar! Yaşasın Rus ulusunun özgürlüğü!

Halk içinde bir dalgalanma başlamıştı. Bayrağın anlamını anlayanlar bir yol bularak ona doğru ilerliyordu. Mazin, Samoilof, Gosef kardeşler, Pavel'in yanına yaklaşmışlardı. Vesofçikof, bir takım delikanlılar, elleriyle onu iterek ön safa geçmeğe çalışıyorlardı.

Pavel, konuştu:

— Yaşasın zulüm gören halk, yaşasın özgürlük!

Gittikçe yükselen bir sevinç haykırışıyla binlerce ağız, bu uğultu, ruhu sarsıyordu.

Ana, iki yanında duran delikanlılardan birinin ellerini yakaladı; göz yaşlarının saldırışı arasında boğuluyorsa da ağlamıyordu. Bacakları titriyordu, güçlü bir sesle:

— Evet; dostlarım, evet dedi. İşte doğruluk!

Geniş bir mutluluk gülümseyişi Vesofçikof'un yüzünü süslemişti. Elini özgürlüğün yüksek örneği olan bayrağa uzatmış, bakışları ona dikilmiş, ağzından anlaşılmayan sözler dökülüyordu. Sonra, birden anayı kucaklıyarak gülmeğe başladı. Küçük Rusyalı, halkın boğuk bir gürültü halinde yükselen seslerinin üstünde bir hoş ve şarkı söyler gibi bir sesle:

— Arkadaşlar! dedi, bizi bir ışık ve doğruluk kaynağı, bir hak ve acıma kaynağı, şimdiye dek bilmediğimiz bir kaynak ayaklandırdı. Biz onun onuruna, onun adına toplandık. Biz bir savaşa atılıyoruz. Arkadaşlar! Burada, kestireceğimiz yol hem uzun, hem çetindir, ereğimiz uzak, yolumuzun üstünde rastlanacak dikenlerden başımıza konacak güçlükler tacı yakındır. Doğruluktaki gücü tanımayanlar, gerçeği son soluğa dek sa-

vunacak yürekliliği olmayanlar, kendilerine güvenmiyenler, acıdan, zorluktan korkanlar çekilip gitsinler, bizden uzak olsunlar! Biz yalnız başarımıza güvenenleri isteriz, onlar bizimle gelsin! Ereği göremiyenler arkamızdan gelmesinler, çünkü onları üzüntü, zorluk, acı bekliyor.

Haydi arkadaşlar, sıraya dizilin. Yaşasın bir mayıs günü! Yaşasın özgür insanlığın bayramı!

Kalabalık gittikçe artıyor, gittikçe sıklaşıyordu. Pavelin elinde sallanmağa başlayan bayrak, ta yukarıda kıpkızıl, kocaman bir güneşin döktüğü ışıklar içinde dalgalanıyor, açılıyordu.

Fedya Mazin, uyumlu bir sesle bağırdı:

— Eski dünyayı bırakalım, inkâr edelim arkadaşlar!

Buna bir ses, engelleri yıkan, bir dalga gücüyle karşılık verdi!

Pelage dudaklarında geniş, parlak bir gülümseyiş olduğu halde Fedya'nın arkasına geçti. Şimdi, buradan oğlunu da bayrağı da daha iyi görebiliyordu. Çevresinde hoşnut, sevinçli yüzler görünüp yitiyor, renk renk gözler parlıyordu. Pavel'le Andre ön sırada idiler. Seslerini işitiyordu: Andre'nin sesine karışarak:

Uyan, ey zulm ile ezilen ve kahrolan

uyan

Uyan artık, bir elinde devrim bayrağı tutan.

Şarkısını söylüyor ve halk koşarak bu devrim bayrağına geliyor, evlerde herkesin korkarak yavaş sesle söylediği bu şarkının şimdi havayı dolduran titreşimleri bu bir yığın halkın gürültüsüne karışıyordu. Sokağın içini korkunç titreşimlerle dolduran bu ezgi, tıpkı bir çanın madenî sesi gibi çınlıyor, insanları uzak bir geleceğin mutlu kucasına götüren uzak bir sesi izlemeğe çağırıyordu. Bu ezgi tehlikeleri de gösteriyordu, yolda rastlanacak güçlükleri de gizlemeyerek söylüyordu:

Bekliyor bizleri kardeşlerimiz inleyerek

Şarkı bütün bu halkı sanki kucaklıyor gibi sararak dalgalanıp gidiyordu. Ananın yanında hem ürkmüş hem sevinçli bir kadın vardı. Titrek hıçkırıklı bir sesle sordu:

— Mitya nereye gidiyorsun?

Pelage hemen yanıt verdi:

— Bırakın gitsin! Merak etmeyin, ben de vaktiyle korkmuştum. Benim oğlum en önde gidiyor. Taaa önde, Taaa önde hani şu bayrağı tutan yok mu? İşte o benim oğlumdur!

— Ne yapıyorsunuz herifler, başınızı almış nereye gidiyorsunuz? Orada asker var, bilmiyor musunuz?

İri, zayıf kalın kemikli elini Pelage'nin kulağına koyarak bağırdı:

— Bakın nasıl şarkı söylüyorlar, ne heves, ne coşkunluk! Ay ay? Mitya da söylüyor!

Ana mırıldanır gibi bir sesle:

— Merak etmeyin, dedi, onlar, kutsal bir ideale hizmet ediyorlar. Hazreti İsa'nın yoluna canlarını feda edenler olmasaydı bugün İsa adı işitilmezdi.

Birdenbire kafasından geçen bu düşünce, sadeliğiyle beraber öyle doğru bir gerçeği anlatıyordu ki dikkatini çekmekten hali kalmadı. Pelage, kolunu şiddetle sıkan kadının yüzüne bakarak şaşkın bir gülümseyişle dedi ki:

— Eğer uğrunda canını feda edenler olmasaydı Hazreti İsa bile dünyaya gelmezdi.

O aralık Zizof çıkageldi. Delikanlı, şapkasını çıkardı, şarkının uyumuna göre havada sallayarak:

— Nasıl, nine? Herifler korkmuyorlar, yapacaklarını saklamıyorlar. Şarkı bile uydurmuşlar; hem ne şarkı, değil mi, nine?

Sonra şarkının bir parçasını mırıldanarak ekledi:

— Onların hiç bir şeyden korkusu yok! Benim oğlum şimdi mezarda yatıyor, öldü, onu fabrika öldürdü, fabrika uğrunda öldü.

Ananın kalbi, son derece şiddetle çarpıyordu. Arkadan itip kakarak ileriye geçmek isteyenlere yol verdi. Yandan itile itile duvara doğru sürüklendi, şimdi, önünden yoğun bir insan dalgası sallana sallana geçiyordu. Şarkı söyleyerek geçen insanların sayısı pek çoktu ve bunu gördükçe kalbini bir sevinç kaplıyordu.

Uyan ey zulm ile ezilen, kahrolan, uyan!

Bu ses sanki halkın kulaklarında çınlayan büyük bir bakır borunun madenî sesi gibi kiminde bir savaş isteği, kiminde belirsiz bir mutluluk duygusu, yeni bir şeyin meydana geleceği duygusu, şiddetli, ateşli bir ilgi uyandırıyor kimi kalplerde belirsiz umutlarla çarpıntılar yapıyor, kimilerinde yıllardan beri biriken öfkenin ateşli seline yeni bir taşıma yolu açıyordu. Herkes ileriye, bayrağın dalgalandığı noktaya göz dikmişti.

Sevinçle bir ses bağırdı:

— Yaşayın, çocuklar, yaşayın! Şarkı ile yürüyorsunuz!

Her zaman söylemeğe alıştığı sözlerle şimdi birden taşan duygularını anlatamayacağını anlamış olmaktan ileri gelmeliydi ki çevreye söğüntüler yağdırmağa başladı. Bu coşkunluk arasında bir öfke, eski sürekli köleliğin biriktirdiği kuduz, boğuk bir öfke, halkın sıkılmış dişleri arasında bir yılan gibi ıslık çalarak kızgın sözler halinde kıvrılıp duruyordu.

Bir evin penceresinden bir adam yumruklarını göstererek bağıırıyordu:

— Hay sapık herifler!

Yırtıcı bir ses pencerenin camını aşarak kulağına dek geldi:

— Ne cür'et! İmparatorumuza, Çara kaşı hareket, ona karşı isyan!

Buruşmuş yüzler, birbiri ardınca herifin gözü önünden geçiyor, erkekler, kadınlar atılarak gidiyor, keskin ezgileri sanki sokağı süpürüyormuş gibi bütün şiddetiyle dalgalanan şarkı, kara bir lâv yığını andıran halkı çekip götürüyordu. Ana,

bütün bu halka bağırarak «Benim sevgili, değerli dostlarım!» diye ünlemek için birden kalbinde coşkun bir istek duydu.

Taa önünde giden bayrağa baktıkça pek iyi ayırt etmemekle beraber oğlunu, onun tunç rengini andıran alnını, inanın ateşiyle parlıyan gözlerini görüyordu.

Şimdi o, arkada, en son sıralarda acele etmeksizin yürüyen, seyrettiği bir oyunun sonucundan hiç bir şey beklemeksizin kaygusuz, soğuk bir gözle bakışan seyirciler gibi, insanların arasında yürüyordu. Bunlar, yavaş yavaş yürürken hafif bir sesle aralarında konuşuyorlardı:

— Okulun yanında bir toplantı var, bir ikincisi de fabrikanın içinde.

— Vali gelmiş.

— Doğru mu?

— Gözümle gördüm!

İçlerinden biri şaka yollu bir kaç söz söyledikten sonra dedi ki:

— Ne olursa olsun bizden çekinmeğe başladılar. Üstümüze asker gönderiyorlar, vali geliyor!

Ana, «Sevgili ve değerli dostlarım» dediği bu adamları düşünürken kalbi şiddetle çarpmaya başlamıştı. Çevresindeki söylenen sözlerde bir ölüm soğukluğu duyuyordu. Arkadaşlarından uzaklaşmak için adımlarını sıklaştırdı. Onlar, ağır ağır, tembel tembel yürüdükleri için geçip ilerlemekte güçlük çekmedi.

Birden sanki ön saf bir engele çarpmış gibi geri geri bir kımıldanış, boğuk bir gürültü oldu. Şarkı, ilkönce titrek bir ezgi ile titreyerek daha tizleşti, yoğun ezgi dalgaları, yükseldi, sonra yine alçalarak köylere doğru süzülüp gitti. Sesler birer birer susuyor, ötede beride bir kaç ses ilk şiddetiyle şarkıya başlamak istiyor gibi yükseliyordu:

Uyan, ey zulm ile ezilen kahrolan, uyan

Yürü düşmanlarına, ey susamış, aç insan!

Ne var ki şimdi bu haykırışta deminki güven, demin titre-yen genel güven yoktu. Şimdi, bu sese bir korku karışmıştı.

Pelage, ön sıralarda neler olup bittiğini göremiyorsa da an-lıyordu. Rast geldiğini ite ite kendine bir yol açarak çabuk çabuk ilerledi. Halk, geri geri çekiliyor, başlar yere eğiliyor kaşlar çatılıyordu. Dudaklarda sıkıntıyı andıran gülümsemeler belir-miş, ağızlarda alaycı ısıklar uçuşa başlamıştı. Ana, üzgün bakışlarıyla çevresindekilerin yüzlerini inceliyordu. Gözlerinde, sonra, yalvaran yardım isteyen bir şey yapamamanın verdiği anlam vardı. Derken Pavel'in sesi işitildi:

— Arkadaşlar! Asker de bizim gibi insandır. Onlar bizi vurmazlar, bize silâh çekmezler. Hem neden? Biz herkesin muh-taç olduğu doğruyu ilân ediyoruz da onun için mi? Düşünmezler mi ki onlar da bu doğruya muhtaçtırlar!.. Şimdi bunu anlamı-yorlarsa da çok geçmeden onlar da gelecek, bizimle beraber yürüyecek ve ondan sonra yağmacıların, canilerin bayrağı altın-da değil, bizim bayrağımız altında, mutluluk, özgürlük bayrağı-nın altında gidecekler. Onların özgürlüğümüzü bir an önce anla-maları için biz ilerlemeli, ileri gitmeliyiz. Arkadaşlar, ileri ileri, durmadan ileri!

Pavel'in sesi güvenliydi. Sözcükler ağzından, dosdoğru açık birer birer dökülüyordu. Ancak halk, yavaş yavaş seyrek-leşmeğe başlamıştı. Kimi sağdan kimi soldan, duvarlara, çitlere sürünerek, birer birer dağılıyorlardı. Geri kalanlar, bir üçgen biçimini almıştı. Bu üçgenin tepesinde Pavel, Pavel'in başının üstünde de işçinin dalgalanan bayrağı vardı. Halk bu haliyle kanatlarını açmış, uçmak için bir şey bekleyen kara bir kuşa benziyordu. Pavel, bu kuşun başıydı.

*
* *

Ana sokakın karşıki ucunda esmer, alçak bir duvar gör-dü. Yüzleri görünmeyen insanların meydana getirdiği bu duvar, meydanın giriş yerini kapıyor, herbirinin omuzunda ince; sivri

uçlu demir parlıyordu. Halkın üstünde soğuk bir hava etkisi yapan bu sessiz, kımiltısız duvar ananın ta kalbini dondurmuştu.

Pelage, tanıdığı yüzlerin bulunduğu yana gitti. Bunlar en önde bulunuyorlardı, karşıdan gelen o bilinmeyen adamların içine karışarak sanki onlara dayanıyorlardı. Ama koluyla iri yarı bir adama çarptı, bu adamın sakalı, bıyığı tıraşlı, bir gözü de kördü. Herif, bu çarpanın kim olduğunu görmek için başını çevirdi:

— Ne istiyorsun? Kimsin? dedi.

—Pavel Vlasof'un annesi!

Kadın bacaklarının güçten kesildiğini, alt dudağının düştüğünü duyuyordu.

Pavel nutkuna devam ediyordu:

— Arkadaşlar! Yaşam ilerdedir, önümüzdedir! Bizim için bundan başka bir yol yoktur! Şarkımızı sürdürelim.

Ortalığı korkunç bir sessizlik kapladı. Bayrak kalktı, sallandı, bütün başların üstünde dalgalanarak karşıda askerlerin yarattığı engele doğru ilerledi. Ana, titredi, gözlerini kapayarak ta içinden gelen bir inilti ile inledi. Kalabalık içinden yalnız dört kişi ayrılmıştı: Pavel, Andre, Samoilof, Mazin.

Birden Mazin'in keskin sesi ağır titreşimlerle havada çalkalandı:

Siz ki kurban oldunuz.

Acı bir hıçkırığı andıran iki kalın boğuk ses dizeyi бүtündi:

Kâr meydanlarında.

Halk, şarkının ezgileriyle bir iki adım ileri gitti. İkinci bir şarkı kalplerde güvenlik, yüreklilik uyandıran açıklığı ile ortalığı çınlattı, sesi taşkın bir şerit gibi uzanan Fedya şarkıya başlamıştı:

Siz ki kurban oldunuz.

Arkdaşlar hep bir ağızdan gerisini getirdiler:

Özgürlük güzeli uğruna!

Öteden bir ses çirkin, haince bağırdı:

— Köpeoğlu köpekler! Ölü duası mı okuyorsunuz be yine?

Kudurmuş gibi bir başka ses işitildi:

— Gebertin edepsizleri!

Ana, iki eliyle göğsünü sıktı. Arkasına dönüp baktığında demin yoğun bir yığın gibi dar sokağı dolduran halkın şimdi kararsız bir durum aldığını gördü, bayrağın çevresini almış olanlar, yavaş yavaş ayrılıp çekiliyorlardı. Bunları beş on kişi daha izledi. Sanki sokağın ortasında kızgın bir ateş varmış, ayaklarının altını yakıyormuş gibi ileri her adım atıldıkça bir kişi ayrılarak kenara atılıyordu.

Fedyâ şarkıyı sürdürüyordu:

Zalimler yenik...

Sağlam direnici, tehdit edici bir kaç ses şarkının gerisini getirdi:

Dünya güzeldir. Uyan!

Ne var ki bu sıra öteden beriden tek tük fısıltılar işitildi. Havada kesik kesik sözler dalgalanıyordu.

Subay komut verdi.

— Süngü tak!

Süngüler havada dönerek eğildi, hepsi birden bayrak yönüne doğruldu:

— İleri... Marş!

Tek gözlü herif ellerini cebine sokarak:

— İşte bak, dağıldılar!

Dedi. Geniş adımlarla uzaklaştı gitti.

Yolun giriş yerini tutan asker, yine o durumda yerinden oynadı, yolu büsbütün kapıyarak ellerindeki tüfeklere takılmış

süngülerin gümüş gibi parlayan sivri uçlarını, ileri uzatarak düzgün adımlarla yürümeğe başladı. Andre, Pavel'in önüne geçmiş, iri vücudu ile onu koruyordu.

Pavel havayı yırtan bir sesle bağırdı:

— Yanıma gelin arkadaşlar!

Andre, ellerini arkasına kavuşturmuş başı yukarda, şarkı söylüyordu. Pavel, omuzlariyle onu dürterek:

— Yanıma gelsene! dedi. Orada durmağa hakkın yok. Ön sıra bayrağa aittir.

Askerin arasında kısa boylu bir subay parlak kılıcını havada sallayarak acı bir sesle bağırdı:

— Dağılın bakayım!

Her adım attıkça diz kapakları eğilmeksizin ökçelerini öfkeyle yere vuruyordu. Ananın bakışları onun parıl parıl parlayan çizmesine takıldı.

Yanbaşında biraz arkasından uzun boylu, kocaman ak bıyıklı, sakalı tıraşlı bir adam ağır adımlarla yürüyordu. Arkasında içi kırmızı kumaşla kaplı, uzun, açık renk bir palto vardı. Geniş pantolonunun kenarlarına sarı şeritler dikili idi. Küçük Rusyalı gibi o da ellerini, arkasına kavuşturmuş, iri, uzun, ağarmış kirpiklerini ayırarak Pavel'e bakıyordu.

Ana, bunların hepsini görüyordu. Kalbinde her içini çektikçe yükselecek bir haykırış vardı. O, bu haykırışı durduruyor, boğuyor, niçin böyle haykırışı tutmayı gerekli gördüğünü bilmeksizin ellerini göğsüne bastırıyordu. Sağdan soldan itile kakıla sallanarak, sarsılarak, düşünmeksizin, ne yaptığını bilmeksizin ilerliyordu; arkada halkın sayısının birer birer eksildiğini, soğuk bir dalganın adım adım gelerek onları dağıttığını duyuyordu.

Kızıl bayrağın çevresini alan delikanlılarla karşıdan gelen gri kaputlu adamlar gittikçe birbirlerine yaklaşıyorlardı. Artık askerlerin yüzleri iyice ayırt ediliyordu.

Sokağın bütün genişliğini kaplayan bu yüzler korkunç bir biçimde çirkin, dar bir şerit gibi uzanmış duruyordu. Yalnız

gözlerin renklerindeki değişiklik araya bir ayırım koyuyor, ince sivri, korkunç bir parıltıyla parlıyordu. Halkın göğsüne doğrulan bu sivri uçlu süngüler daha dokunmadan dağıtıyor, halkı birer birer o sık yığından ayırıyordu.

Pelage, arkada kaçanların ayak seslerini işitiyordu. Korkulu boğuk sesler birbirini izliyordu:

— Kaçın arkadaşlar, kaçın!

— Vlasof, gel, gel!

— Pavel, dön geriye!

Vesofçikof boğuk bir sesle bağırırdı:

— Pavel, ver bana bayrağı! Ver, ver! Ben saklarım.

Bayrağın değneğini tuttu, kırmızı bez havada dalgalandı.

Pavel, haykırdı:

— Bırak, diyorum!

Vesofçikof, sanki ateşle yakılmış gibi elini çekti. Şarkı durmuştu. Delikanlılar, durarak, sık bir halka halinde Pavel'in çevresini aldılar. Pavel, bu halkayı yararak geçti. Birden bütün halkı derin bir sessizlik kapladı.

Bayrağın altında ancak yirmi delikanlı kalmıştı. Ne var ki durumlarında bir sağlamlık ve ağırlık vardı. Ana onları düşündükçe titriyor, onlara kendisinin belirleyemediği bir kaç söz söyleyebilmek için içinde anlaşılabilir bir istek duyuyordu. Askere komuta eden uzun boylu ihtiyarın sesi ortalığı çınlattı:

— Başçavuş şunu alıver!

Elini uzatarak bayrağı gösterdi.

Başçavuş koştu, bayrağı değneğinden yakalayarak yırtıcı bir sesle bağırırdı:

— Bırak!

— Hayır, bırakmam! Kahrolsun halka zulmedenler.

Bayrak havada sallanıyor, bir sağa bir sola eğilerek doğruluyordu. Vesofçikof, kendisinden beklenilmeyen bir hızla ananın önüne atıldı, kolunu uzatmış, yumruklarını sıkıyordu.

Yaşlı asker ayağını yere vurarak:

— Tutun bu herifleri! dedi.

Bir kaç asker atıldı. İçlerinden biri bayrağın değneğine çarpınca bayrak titrer gibi oldu, sarsıldı, yere doğru eğilerek askerlerin arasında yitti, gitti.

Acılı bir ses: Offf! dedi. Ananın ağzından bir çığlık çıktı, öyle bir çığlık ki insan sesine benzemiyordu, bir inilti idi. Pavel'in açık sesi askerlerin içinden yanıt verdi:

— Allahaısmarladık, anne, Allaha ısmarladık, sevgili anneciğim!

— Ne ateşli yürek! Bak hâlâ beni düşünüyor!

Bu yeni düşünce ile yüreği sızladı.

— Allahaısmarladık anneciğim.

Pelage, parmaklarının ucuna basarak yükseldi, kollarını sallamağa başladı, oğlu ile arkadaşını görmek istiyordu. Askerlerin başları üstünden Andre'yi yuvarlak yüzünü gördü. Delikanlı, gülümsüyerek anayı selâmladı. Kadın birden bağırdı:

— Yavrularım, sevgili yavrularım, Andre! Pavel!

— Allahaısmarladık, arkadaşlar!

Bu haykırışa bir kaç kez karşılık verildi. Ne yazık ki hep bir ağızdan yanıt vermeğe cesaret edemiyorlardı. Pencereleden, damlardan, kimbilir nerelerden sesler geliyordu.

*
**

Bir el anayı göğsünden itti. Gözlerini bulandıran sisler arasından dikkatle baktı. Kısa boylu çavuştu. Yüzünün çizgileri kırmızı gergindi. Herif, ananın yüzüne bağırdı:

— Hadi, defol buradan kocakarı!

Kadın bu adamı baştan aşağı süzdü. Bakışları o aralık yerde iki parça duran bayrağın değneğine ilişmişti. Bu parçaların birinde bayrağın kırmızı bezi vardı. Ana, bunu yerden almak için eğildi, çavuş değneği kadının elinden aldı, yine yere attı, ayaklarını yere vurarak:

— Haydi, defol diyorum, kadın! dedi.

Uyan ey zulm ile kahrolan uyan.

Birden askerlerin arasından bir şarkı işitilmeğe başlamıştı. Her şey sarsılarak, dalgalandı, titredi. Havada boğuk bir gürültünün titreşimleri telgraf tellerinin titreşimlerine benzer bir şey vardı.

Çavuş, koşarak geldi:

— Krenof! susturun şu herifleri.

Şarkının ezgileri karıştı, ayrıldı, sonra kesilerek durdu. Bir el, ananın omuzundan yakaladı, ona bir yarım dönü çevirterek arkasından itti:

— Hadi, defol!

Çavuş komut verdi:

— Sokağı temizleyin.

Ana, on adım ötede bir yığın adam daha gördü. Bunlar ağır ağır çekilerek, yöredeki evlere dağılarak bağılıyor, yuhalıyor, ıslık çalıyorlardı.

Bıyıklı bir asker Pelage'yi kaldırımın üstüne iterek kulağına doğru bağırdı:

—Haydi, defol şuradan git!..

Kadın düşmemek için bayrağın değneğine dayanarak yürüyordu. Çünkü bacakları titriyor, sallanıyordu. Öteki eliyle de duvarlara, çitlere tutunuyordu.

Göstericiler, hep geri geri gidiyorlardı. İki yanda askerler adım adım ilerleyerek «Hadi bakalım, hadi hadi!» diyorlardı.

Askerler, Pelageyi arkada bırakarak geçtiler. O zaman ana durdu, çevresine bakınmağa başladı. Sokağın ucunda açık aralıklarla yerleşen askerler, şimdi halkı boşalmış olan meydana gelmekten alıkoyuyor, ta ileride esmer renkli adamlar acele etmeksizin ağır adımlarla halkın üzerine doğru yürüyorlardı.

Ana, geri dönmek istediği halde nedenini bilmeksizin ilerliyordu. Dar, bomboş bir sokağın başına gelince içeri daldı, yürümeğe başladı. Sonra, yine durdu, derin derin soluyarak çevreye kulak verdi. Uzakta bir yerden boğuk bir gürültü geliyordu.

Değneğe dayanarak kirpiklerini açıp kapayarak yürümeye başladı. Birden canlandı, dudakları titredi, elini salladı. Bilinemez nasıl sözler ta kalbinin derinliklerinde birer kıvılcım şiddetiyle tutuşarak çarpışıyor, ana bunları haykıra haykıra söylemek tutkusuyla yanıp tutuşuyordu.

Sokak, birden sağa sapıyordu. Köşe başında bir yığın adam daha gördü. İçlerinden biri yüksek sesle bağıırıyordu:

— Gördünüz mü arkadaşlar? Onlar süngülere nasıl karşı geldiler, edepsizliklerinden değil, yürekliliklerinden.

Gerçekten, görülecek şey! Asker üzerlerine geliyordu da onlar da hiç kımıldamıyorlar, hiç korkmuyorlar, adım bile atmıyorlardı.

— Evet.

— Ne yaman şey şu Pavel?

— Ya Küçük Rusyalı?

Ana kalabalığın içine girerek:

— Arkadaşlar... dedi.

Herkes saygıyla açılarak ona yol veriyordu. İçlerinden biri:

— Bakınız, dedi, bayrağı kurtarmış elinde tutuyor.

Öteden başka bir ses sert bir biçimde:

— Sen sus! dedi.

Ana, kollarını geniş bir biçimde açarak dedi ki:

— Dininizi severseniz dinleyiniz. Siz hepiniz bizdensiniz. Hepiniz temiz yürekli içten adamlarsınız. Gözlerinizi açınız. Korkmadan bakınız. Bakınız ne oldu? Çocuklarımız uyandı, ayaklandı. Çocuklarımız çocuklarımızın damarlarındaki kan gerçek adına uyandı. O eski yolu aşındırarak yeni bir yola hepimize mukadder olan geniş bir doğru yola girdi. Hepimiz için hepimizin çocukları için onlar savaşa başladı.

Kalbi çarpıyor, göğsü sıkışıyor, kuruyan boğazı yanıyordu. Kalbinin derinliklerinde herşeyi, herkesi tutuşturan derin, sonsuz bir sevgiyle öyle sözler uyanıyordu ki, dilini yakıyor, bu sözlerin sıcaklığı ona gittikçe artan bir güç veriyordu.

Halkın kendisini dinlediğini gördü. Herkes susmuştu. Dü-
şünüyorlardı. Pelage, bunu anladı. Şimdi içinde niteliğini pek
iyi bilmediği bir istek uyanıyordu. Bunları, çevresinde toplanan
bu halkı oraya, askerlerin elinde yalnız bırakarak uzaklaştıkları
Andre'nin Pavel'in yanına sürüklemek!

Bakışlarını halkın inceleyen, üzgün yüzleri üstünde dolaş-
tırarak gittikçe artan bir güçle sözünü sürdürdü:

— Çocuklarımız bu dünyadan geçerek sevince, mutluluğa
gidiyorlar. Hepimiz adına, Hazreti İsa'nın yaydığı doğruluk
adına yürüyorlar. Kötü insanların, yalancı insanların, zalim in-
sanların bizi bağlamak, boğmak, hapsedmek için kullandıkları
araçlara karşı yürüyorlar. Arkadaşlar! Halkı, dünyayı, dünyada
zulüm gören insanları kurtarmak içindir ki gençlerimiz, çocuk-
larımız ayaklandı. Onları bırakmayınız, onlara karşı çıkmayınız,
onları yollarında tek başlarına bırakmayınız. Onlara acıyınız,
onları seviniz. Bu temiz kalpleri anlamağa çalışınız, onlara güve-
niniz!

Sesi kısıldı. Takati kesilmişti, nerdeyse yere düşecekti. Ora-
da bulunanlardan biri kolundan tuttu. Boğuk, coşkun bir ses işi-
tildi:

— Ona tanrıdan esin geliyor, anladınız mı arkadaşlar? Bu
kadını tanrı söyletiyor, söylediklerine kulak veriniz.

Bir başkası da haline acıdı:

— Zavallı kadın kendini öldürüyor.

— Anlamıyorsun herif, o kendini öldürmüyor, bize, bizim
gibi aptalların yüzüne vuruyor!

Sert bir ses birden halkın ortasında yükseldi:

— Benim oğlum, benim temiz yürekli oğlum, Mitya ne
yaptı? Suçu ne? Arkadaşlarının arkasından gitti, onlardan ay-
rılmadı. Bu suç mu? Kadının hakkı var, niçin çocuklarımızı
bırakalım?.. Onlar ne yaptılar, ne suç işlediler?

Bu sözler anayı sarstı. Sizof sert bir sesle:

— Haydi, Pelage dedi, sen evine dön artık, haydi nine,
haydi, yorgunsun, bugün çok yoruldun, dedi.

Üstü başı kirli, sakalı karmakarışık. Derken kaşlarını çat-tı, halka ciddî bir bakış fırlattı, sonra vücudunun olanca gücüyle uzanarak açık, parlak bir sesle:

— Siz de bilirsiniz, dedi, oğlum fabrikada ölmüştü... Ne var ki bugün sağ olsaydı onu ben kendi elimle o gidenlerin yanına katar, «Haydi oğlum git, git çünkü bu adamların izlediği amaç hem doğru hem kutsaldır!» derdim.

Durdu, çevresindekiler susmuştu. Şimdi, anlamını anlamadıkları, artık ürkmedikleri bir şey, bir yenilik, bir büyüklük duygusu onların varlığını kaplıyordu. Sizof, kolunu kaldırarak havada salladıktan sonra dedi ki:

— Size bu sözleri yaşlı bir adam söylüyor. Beni hepiniz tanırırsınız. Otuz dokuz yıldan beri işçilik ederim. Elliye yedi yıldan beri şu toprak üstünde yaşarım. Bir yeğenim var, yürekli namuslu, akıllı bir delikanlıdır. Bugün tutukladılar. O da Pavel'le beraber bayrağın yanında idi.

Yüzü gerilmişti. Ananın elini sıkarak konuştu:

— Bu kadın doğru söylüyor, o çocuklar hak ve adaletle onur ve haysiyetleriyle yaşamak istiyorlar. Oysa biz onları bırakıyoruz. Evet biz onları terkettik, onlardan ayrıldık. Haydi, Pelage, sen evine dön.

Pelage, göz yaşlarıyla kızarmış gözlerini halka dikerek:

— Arkadaşlar! dedi, yaşam çocuklarımızındır, toprak on-lar içindir!

Sizof, bayrağın değneğini yine anaya uzatarak:

— Haydi, Pelage, haydi, sen evine dön, diye yineledi.

Bütün yüzler üzgün bir saygıyla, acıyan bir coşkunlukla anaya dikilmiş, onu izliyordu. Sizof, söz söylemeksizin kadına yol açıyor, halk ses çıkarmaksızın açıklanamayan bu gücün etkisine uyarak yoldan çekiliyor, alçak sesle söylenen tümceler arasında bütün bakışlar onu izliyordu.

Pelage, kapısının önüne gelince yüzünü onlara doğru çevirdi, bayrağın kırık değneğine dayanarak minnet dolu bir sesle:

— Evet, orası öyle, dedi.

— Hepinize teşekkür ederim, dedi.

Sonra, biraz önce kalbine doğan düşünceyi hatırlayarak ekledi:

— Eğer Hazreti İsa için canını verenler olmasaydı bugün adı bile işitilemezdi.

Halk, suskun, ona baktı ve o eliyle bir işaret yaparak Si-zof'la beraber eve girdi. Kapı önünde kalan halk, birkaç söz söyledikten sonra acele etmeksizin ağır adımlarla uzaklaştı.

İKİNCİ BÖLÜM

O günün sonu anılarla dolu bir sis, bütün maddî ve manevî varlığı harap eden çok büyük bir yorgunluk içinde geçti. Kısa boylu subay, esmer bir leke gibi ananın gözünün önünde dolaşüyor, Pavel'in yanık yüzü, Andre'nin gülümseyen gözleri kara bir kasırga gibi dönüp duruyordu.

Pelage, odanın içinde aşağı yukarı dolaşüyor, ara sıra pencerenin önüne oturarak sokağa bakıyor, sonra yine kalkarak kaşlarını çatıyor, bütün vücudu titreyerek çevresine bakınıyor, ne istediğini bilmeden boş bir kafa ile aranıp duruyordu. Su içti ise de susuzluğu dinmedi.

O günün yaşamı iki bölüme ayrılmıştı: Birinci bölümün bir anlamı vardı, bir şey içeriyordu. İkinci bölüm buğu içinde geçmişti, koskoca bir boşluktan başka bir şey değildi. Pelage, o gün akşama dek ikircik, kaygu içinde, «Şimdi ne yapmalı» sorusuna bir türlü karşılık bulamamıştı.

O aralık Marya Korsonova geldi. Ellерinin geniş işaretleriyle bağırdı, çağırdı, ağladı, ayaklarını yere vurdu, tepindi. Bilinmeyen öneriler, vaatler, tehditlerle vakit geçirdi. Bunların hiçbirini anayı heyecana getirememişti. Marya'nın yırtıcı sesi şöyle çınlıyordu:

— Ah ne ise yine yararsız olmadı, bütün fabrika, ama hep birden ayaklandı.

Ana, başını sallayarak yumuşak, şefkatli bir sesle:

— Evet, orası öyle, dedi.

Şimdi, artık geçmişe karışan olayları, Andre ve Pavel'le beraber kendisinden uzaklaşan şeyleri, onlarla beraber neler yitirdiğini kımıldamayan bir noktada takılıp kalan bakışlariyle inceliyordu. Ağlayamıyordu; kalbi sıkışmış, kurumuştı. Boğazı gibi dudakları da kupkuru idi. Elleri titriyor, ufak titreyişler omuzlarını donduruyordu. Yalnız, içinde bir kızgınlık ateşi vardı ki parlamıyor, bir iğne gibi kalbine batıyor, acıtıyordu.

Hızlı hızlı öksürerek kaşlarını çattı. Akşamleyin eve jandarmalar geldi. Ana, hiç bir korku ve şaşkınlık izi göstermeksiz bunları kabul etti. Yüzünde sevinç izleri parlayan bu herifler gürültü patırtı ederek evin içine girdiler. Sarı yüzlü bir subay dışlerini göstererek sordu:

— Ne var ne yok, ne haldesin? bakalım? Bu üçüncü defadır, sizin evi araştıрмаğa geliyoruz, değil mi?

Ana, ses çıkarmadı, kurumuş dilini dudakları üstünde gezdirdi. Subay, bilgiç bir davranışla uzun uzadıya konuştu. Pelage anladı ki, bu adam kendi söyleyip, kendi dinlemekten hoşlanıyor, onun sözleri kendisine kadar gelmiyor, kalbinde hiç bir etki uyandırmıyordu. Subay:

— Allaha ve imparatora saygı duymayı oğluna öğretmediğin için de suçlusun.

Deyince ana yüzüne bakmaksızın ona yanıt verdi.

Subay, ananın üstünü başını aramasını Marya'ya emretti. O bir süre gözlerini açıp kapadıktan sonra subayın gözlerine bakakaldı, korkmuş gibi sordu:

— Nasıl yapayım? Bilmiyorum ki efendimiz!

Subay öfkeden ter ter tepindi.

— Peki, peki. Haydi Pelage düğmelerini çöz!

Yüzü kıpkırmızı kesilmişti. Ananın giyneklerini yoklar, araştırmakla mırıldanır gibi bir sesle:

— Ne köpek şeyler! diyordu.

Subay bağırdı:

— Ne mırıldanıyorsun, orada?

Bu araştırma işinin yapılmakta olduğu köşeye yan gözle bir baktı:

Marya Korsonova korku içinde:

— Hiç efendimiz, hiç bizimle ilgili bir şey, kadınlığa özgü, dedi.

Subay, tutanağı imza etmesini emredince Pelage kalemi eline aldı. Kalın harfli, acemice bir yazı ile şu sözleri yazdı: Pelage Nilovna Vlasof, bir işçinin dul karısı. Subay, aşağılayıcı bir davranışla kaşlarını çatarak sordu:

— Ne yazdın oraya? Niçin yazdın bunu?

Sonra alaycı bir gülümseyişle ekledi:

— Ne vahşi şeyler!

Jandarmalar çıkıp gittiler. Ana pencerenin önüne gitti. Ellerini göğsü üstüne kavuşturarak hiç bir şey görmeyen gözleri bilinmeyen bir noktaya dikilmiş olarak öylece uzun süre kaldı. Kaşları havaya kalkmış, dudakları büzülmüştü. Çenelerini öyle sıkımişti ki, dişleri ağrıyordu. Gazı tükenen lâmbanın ışığı hafif çıtırdılarla sönmeğe başlamıştı. Bir üfleyişte lambayı söndürerek karanlıkta kaldı. Artık ne öfkeden, ne gördüğü aşağılamadan hiç bir iz yoktu. Şimdi, soğuk, karanlık, korku, bütün varlığına girerek göğsünü dolduruyordu. Gözleri, bacakları yoruluncaya dek orada kımıldamadan, sessiz durdu. O sırada Marya, sokak penceresinin altına gelerek yorgun bitkin bir sesle bağırdı:

— Pelage, uyuyor musun? Zavallı kadıncağız! Uyu! Uyu! Şimdi artık herkesi aşağılıyorlar, herkesi!

Ana, giyneğini çıkarmaksızın yatağa girdi, sanki bir uçuruma yuvarlanmış gibi derin bir uykuya daldı. Düşündü kasabaya giden yol üstünde bataklığın biraz ötesinde sarı kumlarla örtülü bir tepe gördü. Sözde bunun doruğunda bir taş ocağı varmış, o sarı kum buradan çıkarılıyormuş! İşte hemen o noktada Pavel'le Andre güzel bir sesle şarkı söylüyorlarmış:

Uyan ey zulm ile ezilen kahrolan uyan.

Pelage, bu tepenin yanına gitti, elini alına koyarak öğ-

luna baktı. Delikanlının hayali göğün mavi yüzeyinde açık seçik resmedilmişti. Ne varki ana bu hayale yaklaşımdan utanıyordu; çünkü gebe idi. Kucağında da bir çocuk vardı. Yürümesini sürdürdü. Tarlalarda çocuklar top oynuyorlardı. Bu çocuklar pek çoktu, top ta kırmızı idi. Kucağındaki yumurcak da gitmek, onlarla oynamak istiyor, haykırarak ağlıyordu. Ana, ona memesini vererek geri döndü. Tepenin her yanını askerler sarmış, ellerindeki süngülerin ucu kendisine doğrulmuştu. Bunu görünce tarlaların ortasında bulunan bir kiliseye kaçtı. Kilise, ak, yüksek, sanki bulutlardan yapılmış gibi hafifti. Orada, bir cenaze töreni yapıyordu. Ortaya büyük, kara, dört yanı kaplı bir tabut konmuştu. Papaz ile arkadaşı resmi giynekleriyle ölü duası okuyorlardı.

Papazın yanında adam buhurdanı sallıyordu. Anayı görünce gülümsedi. Onun da Samoilof gibi saçları kıvılcık, yüzü gülekti. Kilisenin kapısındaki camlardan geniş ışıklarıyla güneş giriyor, dua okuyanlar papazın ezgilerini hep bir ağızdan yineliyorlardı.

Derken Papaz kilisenin ortasına gelerek:

— Tutun şunları! Dedi.

Üzerindeki giynek uçu. Sık ve esmer bıyıkları yüzünün üstünde meydana çıktı. Herkes kaçtı. Papazın yanında duran rahip bile buhurdanı yere fırlattı ve Küçük Rusyalı gibi başını elleri arasına alarak gözden ıraklaştı. Ana, kucağında taşıdığı çocuğu orada tapınanların ayakları altına attı. Herkes bu çıplak, bu minimini vücuda çekingen bakışlar fırlatarak anadan kaçıyordu. Zavallı kadın, diz çökerek bağırdı:

— Çocuğu bırakmayınız, alınız...

Küçük Rusyalı elleri arkasında, dudaklarındaki gülümseyişle, papazın ilâhisini söylüyordu.

Pelage, eğilerek çocuğu yerden aldı, ağır ağır gezinen Vecofçikof'un yanındaki tahta parçasının üstüne koydu. O sırada Vecofçikof:

— Haberin var mı, bana zor bir iş verdiler? dedi.

Sokak, pisti. Evlerin pencerelerine çıkan bir takım insanlar elleriyle işaretler yapıyor, ıslık çalıyor, bağırıp çağırıyorlardı. Ortalık aydınlanmıştı. Güneş, bütün gücüyle parlıyordu. Hiç bir yanda gölge yoktu.

Küçük Rusyalı:

— Sen de şarkı söyle, nine, dedi, yaşamak işte budur.

O güzel sesiyle, bütün seslerin üstünde çınlayan ezgileriyle durmadan şarkı söylüyordu. Ana da şarkıya başladı, kendi kendine:

— Niçin Andre ile eğleniyor? dedi.

Derken geriye çekilir gibi bir davranışla dibi görünmeyen bir uçurumun içine düştü. Uçurumun derinliklerinden onun düşüşünü karşılayan boğuk bir ses geliyordu.

Birden titreyerek uyandı. Bütün vücudu kan ter içindeydi. Kulak verdi. Göğsündeki ağırlığa karşılık şimdi bir boşluk, bir yeğniklik duymak onu şaşırttı. Sanki ağır bir el kalbini yakalamış, tatlı tatlı sıkarak okşuyor, sanki bu tehlikeli oyunla eğleniyordu. Dışarıda fabrikanın düdüğü durmadan çalıyordu. Ana, sesinden bunun ikinci düdük olduğunu kestirdi. Odanın içi karmakarışık. Kitaplar, giynekler, kirli döşeme üstüne atılmış, herşey altüst olmuştu.

Kalktı, yüzün yıkamadan, ibadetini etmeden önce ortalığı topladı. Mutfağa gidince orda ucuna kırmızı bir bez takılmış bir değnek parçası gözüne ilişti. Bunu öfkeyle yerden kaldırdı. Ocağa atacaktı, sonra içini çekerek o kırmızı kumaşı aldı, dik-katle devşirdi, cebine yerleştirdi. Bundan sonra bol su ile tahtaları, pencereleri yıkadı, giyindi, semaveri yaktı, pencerenin önüne oturarak dünkü soruyu yine kendi kendine yinelemeğe başladı:

— Şimdi, ne yapmalı?

Sonra, her zamanki duayı etmediğini hatırlayarak kalktı, bir kaç saniye kutsal resimler önünde durdu. En sonra yine eski yerine gelerek oturdu; kalbine bir hafiflik gelmişti.

Her vakit çevik bir yürüyüşle sağa sola sallanan saatin

sarkacı ağırlaşmıştı. Sinekler ikircikli durumlarda vızıldayarak pencerenin camlarına çarpıyorlardı.

Mahalle, garip bir sessizlik içine dalmıştı. Sanki gündüzün bütün güçleriyle sokaklarda bağırıp çağıran halk, şimdi evlerine çekilmiş, sessizlik içinde o günün olağanüstülüğünü düşünüyorlardı.

Derken bir başka görünüş Pelage'nin gözü önünde canlandı. Gençliğinde bir defa gördüğü bir sahneyi hatırladı:

Bir gün Zozaylof adında zengin bir adamın bahçesine gitmişti. Orda üstü nilüferlerle süslü geniş bir havuz vardı. Bir sonbahar sabahı idi. Doğa sapsarı bir renge bürünmüştü. Ötesinden berisinden sararmış yapraklar fışkıran bu sessiz karanlık suyun orta yerinde sanki oraya mihlanmış gibi bir kayık duruyor, suyun yüzeyinde kımiltısız sessiz, yalnız duran bu kürek-siz, sahipsiz kayıktan derin bir üzgünlük, gizli bir dertli hava uçuyordu. Bu kayığı oraya iten elin nedenini düşünüyordu.

Şimdi öyle sanıyordu ki, o zaman bir ölüyü bekleyen, bir tabuta benzettiği o tahta parçası, tıpkı o kayık parçasını andırıyordu. O gün akşamüstü çiftlik kâhyasının karısı hızlı adımlarla yürüyen, kara saçları her zaman karmakarışık duran, kısa boylu bir kadının boğulma haberi ortalığa yayılmıştı.

Ana, bu acı anıları sanki görmemek için eliyle gözlerini kapadı. Sarsılan düşünceleri yine dünkü olaylara, hâlâ bütün varlığını kaplayan taze anılara yöneldi. Bakışları soğuyan çay bardağına dikilmiş olarak uzun süre kımiltısız durdu. Kendi sınıfından, akıllı bir adam görüp, ondan bir yığın şeyler sorup öğrenmek istiyordu.

Varlığının derinliklerinde gittikçe kabaran bu isteği sanki biliyormuş gibi yemekten sonra Nikola İvanoviç geldi. Kadın onu görünce birden kalbini bir korku kapladı. Delikanlının selâmına yanıt bile vermeden zayıf bir sesle sordu:

— Ah gelmemeliydiniz, niçin geldiniz? Sizi burada görürlerse tutuklarlar! Hayır, gelmemeliydiniz, ihtiyatsızlık ettiniz.

Nikola, kendine güvenini anlatan bir davranışla ananın

elini sıktıktan sonra burnu üstündeki gözlüğünü iyice yerleştirdi, ananın kulağına eğilerek alçak sesle, çabuk çabuk şunu söyledi:

— Andre, Pavel, ben aramızda kararlaştırmıştık, onları tutuklayacak olurlarsa ben ertesi günü geleceğim, sizi kasabaya götüreceğim. Evi araştırmağa geldiler mi?

— Evet! Her yanı araştırdılar, benim üstümü başımı bile karıştırdılar. Bu adamlarda ne vicdan, ne de utanma var.

Nikola, omuzlarını silkerek yanıt verdi:

— Nasıl olabilir ki?..

Sonra onu niçin alıp kente götürmek istediğini anlattı.

Pelage, bir dost ağzından çıkan bu şefkatli sözleri dinliyor, solgun bir gülümseyişle bu yüze bakarak onun kalbine verdiği güvene şaşıyordu.

— Madem ki Pavel de öyle istemiş; sizi sıkmazsam...

Nikola atıldı:

— Bu yüzden hiç üzülmeyiniz. Ben tek başımayım. Kız kardeşim çok az uğrar.

— Ancak, ben çalışmak, ekmeğimi kazanmak isterim.

— Siz çalışmak isterseniz iş bulmak kolay!

— Pelage'nin gözünde çalışmak, oğlunun Andre ve arkadaşlarının uğraştığı amaçtan ayrılmazdı. Nikola'nın yanına yaklaştı, gözlerini gözlerinin içine dikerek:

— Emin misin? dedi.

— Evim pek öyle büyük değil, ancak, yalnız başına kalmak...

— Dedğim o değil.

Sonra, sesini alçaltarak:

— Bizim kutsal amacımızdan söz etmek istiyorum, dedi.

Şimdi birden kafasında sade, açık bir düşünce belirdi. Geçen defa Pavel'e yardım etmeyi becermişti. Belki bu sefer de becerebilirdi. O kutsal amaç uğrunda çalışanlar ne kadar çok olursa Pavel'in buna harcanan çalışmaları başkalarının gözün-

de o oranda meydana çıkacaktı. Ama, Nikola'nın sevimli yüzünü seyrederken onun Pavel'den, Andre'den, kendisinden söz-etmesini bekliyordu. Nikola ise bir düşünce arkasında dalmış gitmişti. Sakalını karıştırarak sordu:

— Pavel'i gördüğünüz zaman sorsanız bizden gazete isteyen köylüler kimlerdir, adresleri nedir?

Ana, sevinerek:

— Ben bilirim! Gazete isteyenlerin kimler olduğunu, nereden oturduklarını hep bilirim. Siz gazeteyi bana verin, ben gider, götürürüm. Onları nerede iseler bulurum, bütün dediklerinizi yaparım. Hem benim yasak kitap taşıdığımından kimse kuşkulamaz. Allaha şükür, fabrikaya tonlarca kitap taşımıştım, dedi.

Birden içinde, bir istek, elde bir değnek, omuzda bir torba büyük yolları geçerek köyden köye, kentten kente gitmek, dolaşmak isteği uyandı.

— Yalvarırım dostum, dedi, bu işi bana bırakınız. Nereye isterseniz giderim. Merak etmeyiniz. Ben nerede olsa yol bulur, hangi yoldan olsa amaca ulaşırım. Yaz kış demez yürürüm. Ölünceye dek, mezara girinceye dek yürürüm.

İsteğini dolambaçlı yoldan anlatamamış olmaktan utandı. Üzgün bir soluyuşla içini çekti. Nikola ayağa kalktı, pek iyi görmeyen gözlerinde bir gülümseyiş parlayarak dedi ki:

— Onun içinde iş bulabilirsiniz el verir ki siz çalışmak isteyeseniz.

— Doğruluk uğruna kendimi feda edeceğim, hakkın, doğruluğun öncüsü olacağım, bu imrenilecek bir hal değil mi? Ben turistlerin yaşayışını pek güzel bulurum, onlar salt gezer dururlar. Üzerlerinde mal namına bir şey taşımazlar, acıkınca yiyecekleri ekmekten başka bir şeye ihtiyaçları yok. Kimseyi aşağı görmezler, kimseye görünmeden, sessiz, rahat, bütün dünyayı dolaşırlar. Ben de onlar gibi olacağım, ben de turistler gibi yaşayacağım. Pavel'in Andre'nin derecesine, onların gidecekleri noktaya dek çıkacağım.

O zaman düşünceye daldı, kendini yersiz yurtsuz, serseri,

berduş, köy kulübelerinin pencereleri altında Allah rızası için dilenir gördü. Bu görünüş, kalbine üzgünlük verdi.

Nikola, yavaşça onun elini tuttu, sıcak parmaklariyle okşarken duvarda asılı duran saate bakarak:

— Bunun için daha sonra konuşuruz, dedi. Yalnız, iyi düşününüz, size verecekleri iş biraz tehlikelidir.

— Dostum, düşünmek neye yarar? Bizim kanımızdan çıkan çocuklar, bizim kalbimizin bu en değerli parçaları, bize herşeyden değerli olan bu vücutlar canlarını, özgürlüklerini hiçe sayıyorlar, kendilerini acımadan feda edip gidiyorlar da ben ana iken o kadarcık bir şey yapmayayım mı?

Nikola, sarardı:

— Doğrusunu isterseniz ben ömrümde ilk kez olarak bu sözleri işitiyorum.

Ana, üzgünce başını sallayarak konuştu:

— Ah, anlatamam ki... Bir ana kalbinden neler geçtiğini anlatabilecek sözler bulabilsem...

Güçsüzlüğünü anlatan bir davranışla kollarını yanına salıverdi.

İçinde yavaş yavaş kabaran bir güçle ayağa kalktı. Bütün varlığında bir hoşnutsuzluk vardı. Kafasında ateşli sözler dolaşıyordu.

— Pek çokları var ki bundan dolayı ağlayacaklar, kötü yürekli, vicdansızlar bile duygulanacaklardır.

Nikola, ayağa kalkarak yine saate baktı:

— Artık, karar verdiniz, kente geleceksiniz değil mi?

Ana bir şey söylemeyerek yalnız başını salladı.

— Ne vakit mi? Ne kadar çabuk olursa o kadar iyi!

Sonra tatlı bir gülümseyişle ekledi:

— Ben, sizin işinizi düşünürüm, merak etmeyin!

Ana, şaşkın bakışlarla Nikola'ya baktı. Neden bu adam böyle üstüne düşüyordu, ne ilgisi olabilirdi? Şimdi, başını yere eğmiş, dudaklarında sıkıntısını gösteren bir gülümseyiş oldu-

ğu halde kısa, kara ceketi, biraz kamburlaşmış beliyle ayakta duruyordu.

Nikola başını kaldırmayarak sordu:

— Paranız var mı?

— Hayır!

Cebinden bir kese çıkardı, ağzını açarak Pelage'ye uzattı:

— Lütfen alır mısınız?

Ana, elinde olmayan bir gülümseyişi tutamadı, başını sallayarak:

— Her şey değişmiş, dedi. Paranın bile sizce önemi kalmamış! Oysa başkaları onu elde etmek için her şeyi yapıyor, canlarını bile veriyorlar. Siz bunlara bayağı birer kâğıttan, birer bakır parçasından başka gözle bakmıyorsunuz. Bunları başkalarına iyilik etmek için kazanıyorsunuz, diyeceğim geliyor.

Nikola güldü:

— Para hoş da, kullanışlı da değil, alması da, vermesi de can sıkar.

Ananın elini tutarak güçlüce sıktı:

— Elden geldiğince çabuk geleceksiniz değil mi?

Her vakitki gibi sessizce çıktı gitti.

O gittikten sonra ana yalnız kalınca:

— Ne iyi yürekli adam, dedi, halimizde acınacak bir şey bile görmedi.

Şimdi Pelage, bu olaydan üzülmek mi, yoksa şaşkınlığa düşmek mi gerekeceğini kestiremiyordu.

Nikola ile görüştükten dört gün sonra, Pelage, onun evine gitmek üzere yola çıktı. İki sandık eşyası ile onu götüren araba, mahallenin son evlerinden çıkıp kırlara varınca dönerek köye baktı. İçinde yaşayışının en karanlık en üzüntülü dönemi geçen bu köyden, yeni yeni acılar, zevklerle dopdolu yeni bir yaşayış döneminin hızlı geçen günlerini yaşadığı bu yerden artık sonsuz uzaklaştığını duyuyordu. Koyu kırmızı renkli iri bir örümceği andıran fabrika, havada yükselen kocaman bacalarıyla çamurlu toprağın kirli yüzeyinde uzanıp gidiyordu.

Yapının çevresini ufacak, sıkışık işçi evleri kuşatmıştı. Bataklıkın çevrede sıralanan bu esmer renkli, basık yapılar sık bir küme biçiminde, ufak birer gözü andıran donuk pencerelerinin yakınan bakışlarıyla sanki birbirine bakıyor gibiydi. Kilise bunların ortasındaydı.

O da fabrika gibi kıpkırmızı duruyor, çan kulesi bacalardan daha çok yükselemiyordu.

Ana içini çekti, boynunu rahatsız eden yakasını gözdü. Üzgündü. Bu üzümlük tıpkı bir yaz gününün tozları gibi kuruydu.

Arabacı hayvanların dizginlerine asılarak bağırdı:

— Deh!

Yaşı belli olmayan bu adamın gözleri renksizdi. Seyrek saçlarının rengi uçmuştu. Kalçaları üzerinde sıçrayarak arabanın yanında yürüyordu. Yolculuğun amacı ne olursa olsun belli ki onun gözünde önemi yoktu. O kirli kaba bir çift ayakkabı içine giren çarpık ayaklarını garip bir biçimde uzatarak keskin sesiyle durmadan bağıırıyordu.

— Haydi, dehh!

Ana çevresine bakıyor, tarlaları da ruhu gibi bomboş buluyordu. Hayvan da üzgün bir halde başını sallayarak yürüyor, güneşin sıcaklığı ile kızan derin kum tabakalarına bastıkça bir ses çıkıyordu. Araba esasen bozuk olduğu gibi, tekerlekleri yağlanmadığından giderken gıcırıyor, gıcirtılar arabanın kaldırdığı tozlara karışıyordu.

Nikola İvanoviç, kasabanın ta ucundaki bir sokakta, eskiliğinden çökmeğe yüz tutmuş, kara boyalı, iki katlı eve dayalı yeşil, küçük bir köşkte oturuyordu. Köşkün önünde bir bahçe vardı. Bahçeye bakan üç pencereden akasya, leylâk, söğüt ağaçlarının ince dalları giriyordu. Pencereden giren dalların bir dantela gibi süslü kıpırtısı gölgeleri döşemenin üstünde titriyordu. Odanın duvarlarına sıra ile raflar yapılmış, içerlerine kitaplar doldurulmuştu. Ötede beride ciddî, dik duruşlu bir kaç insan resmi vardı.

Nikola, Pelage'yi penceresinin biri bahçeye, öetki çimenlerle örtülü bir avluya bakan bir odaya götürdü. Bu odanın duvarlarında da kitap dolu raflar vardı:

— Rahat edebilecek misiniz?

— Mutfakta otursam benim için daha iyi.

Ana Nikola'nın bir şeylerden korkmakta olduğunu sezdi. Onun için Nikola, kadını kandırmağa çalıştı. En sonra mutfakta oturmak düşüncesinden vazgeçirince hemen yüzüne bir sevinç geldi. Odaların içinde başka evlere benzemeyen bir hal, bir özellik vardı. Burada soluk aldıkça zevk duyuluyor, konuşulurken elde olmadan ses alçalıyordu. İnsan bu odaların içinde yüksek sesle konuşarak çevrelerden bazan yüzlerin dalgın sessiz düşüncelerini bozmak istemezdi. Ana, elleriyle saksılardaki toprağı yoklayarak:

— Bunları sulamalı, dedi.

Nikola, bu tasasızlıktan utanarak:

— Evet dedi, sulamalı, siz de bilirsiniz ki çiçekleri çok severim. Ne yazık ki onlarla uğraşacak vaktim yok.

Pelage, dikkat etti. Evinin sağlamlığına bakmadan Nikola kendi odasında bile çekingen adımlarla sanki bütün bu çevresindeki eşyaya uzak, yabancı imiş gibi gürültüsüzce yürüyordu. Eşyadan birine bakmak isteyince burnunu sokarcasına yaklaştırarak sağ elinin ince parmaklariyle gözlüğünü düzeltiyor, sürekli bir bakışla o şeyi sessizce inceliyordu. Haline bakılırsa sanki bu odaya ana ile beraber henüz gelmiş, bütün bu eşyaya yabancı imiş sanılırdı. Ana, onun bu dalgınlığını görünce yabancılığı bıraktı, bu odaya kendi odası gözüyle bakmağa başladı.

Rast geldiği eşyanın yerini kafasına yerleştirerek, ona nasıl yaşadığı, nasıl vakit geçirdiğini sorarak Nikola'nın arkasından evi dolaşıyordu. Nikola, sıkılarak yanıt veriyordu. Halinde bu yabancılığından sıkıldığını, bundan başka bir şey yapmak elinden gelmediğini gösteren bir şey vardı.

Ana, çiçekleri suladı, piyano üstünde darmadağın duran

nota defterini topladı, o aralık gözüne semaver ilıstı.

— Bunu da temizlemeli, dedi.

Nikola, parmağını bu rengi uçuk madenin üstüne sürdükten sonra burnunun ucuna getirerek dikkatle incelemeye koyuldu. Bu hal, anayı güldürdü.

Gece yatağına girince o günün olaylarını düşünüp birden yatağından doğrularak çevresine bakınmağa başladı. Yaşayışı boyunca ilk kez olmak üzere bir başkasının evinde bulunuyor, bundan hiç bir tedirginlik de duymuyordu. Ev sahibi olan Nikola'nın yaşayışını bir şefkat duygusuyla düşündü. Bu düzensizlik hoşuna gitmemiştir. Burayı düzene sokmağa, Nikola'nın yaşayışını biraz sevgi sıcaklığıyla ısıtmağa karar verdi. Onun insanı güldüren acemiliği, beceriksizliği, parlak gözlerinin çocukça bakışıyle bütün ev göreneklerinden uzak duruşu kadını duygulandırmıştı. Sonra, düşüncesi oğluna gitti. Bir Mayıs gününü andı. O günün anılarını yine yaşadı. Onun verdiği acı da büsbütün başkaydı. Bu acı tıpkı bir yumruk vuruşu gibi insanın başını yere eğdiriyor, yalnız kalbini binlerce iğnenin saplanması gibi öldürüyor, kırıp döküyor, onda eğilmiş belini doğrultan bir öfke uyandırıyor.

Dışarıya kulak verdi, kentin alışmadığı gece yaşayışı bahçenin ağaçlarını sallayarak garip fısıltılarla açık duran pencerelerden içeri giriyor, odanın duvarlarına yorgun halsiz çarparak sönüyordu.

Kadın, düşünmeğe başladı:

— Çocuklar birer birer mahvolup gidiyor.

Ertesi gün ana erkenden kalktı, semaveri temizledi, yaktı. Sofra takımlarını hazırladı, sonra mutfağa giderek ev sahibi uyanıncaya dek orada bekledi. O aralık bir öksürük sesi işitildi. Nikola, elinde gözlüğüyle mutfağın kapısında göründü.

Ana, sabah selâmını verdikten sonra semaveri aldı, yemek odasına götürdü. O sırada Nikola yüzünü yıkıyor, kendi kendine söverek tahtalara su sıçratıyor, döküyor, fırçasını, tıraşını düşürüp duruyordu.

Kahvaltı ederken Nikola dedi ki:

— Benim görevim pek korkunç, pek yürek sızlatıcı. Köylülerin durumunu incelemekle görevli olduğumdan bütün gün onların nasıl mahvolup gittiklerini görüyorum.

Sonra gülümseyerek ekledi:

— Evet görüyor, inceliyorum. Halk, aç bakımsız. Ne yap-sın? Yoksulluk öyle omuzuna çökmüş ki vaktinden önce mezara gidiyor; çocuklar cılız, zayıf doğuyor, sonbaharda kırılan sinekler gibi kırılıyor, biz bunların hepsini biliyoruz, bu yoksullukların nedenlerini bütününü biliyoruz, zaten bunları bilmiş olmak, bu yolda incelemeler yapmak içindir ki, bize aylık veriyorlar. İşimiz hep bu!

— Sanatınız ne? Vaktiyle okula gittiniz mi?

— Köyün okulunda hocalık ederdim... Babam Vyanka kentinde fabrika direktörüdür, ben de öğretmenlik mesleğine girdim. Köylülere kitap dağıttığım için beni tuttular hapse atılar, oradan çıkınca bir kütüphanede iş buldum, orada da zı-pırlık ettim, yine hapse atıldım. Arkanjel vilâyetine gönderdiler, memurlarla geçinemedim, bana durmadan baskı yapıyorlardı. En sonra buradan da kaldırdılar, Beyaz deniz kıyısında bir yere yolladılar. Orada bir kulübede beş yıl yaşadım.

Odanın temiz, ışıklı havasında Nikola'nın sesi durgun, düzgün bir uyumla çınlıyordu.

Ana, bu yolda serüvenleri çok dinlemişti. Her defasında bunları anlatan adamların davranışlarındaki serinkanlılığı, sanki zorunlu bir şey imiş gibi çekilen acılardan kimseyi sorumlu tutmayışlarına şaşardı.

Nikola dedi ki:

— Kız kardeşim bugün geliyor.

— Evli mi?

— Dul. Kocasını Sibirya'ya sürülmüştü, oradan kaçtı, yolda giderken soğuk almış, gittiği yerde ölmüş. Yabancı ülkelere kaçmıştı, iki yıl oluyor.

— Kız kardeşiniz sizden genç mi?

— Hayır altı yaş büyük. Onun bende çok hakkı var. Bu gördüğünüz piyano onundur, gelsin de bakınız ne iyi çalar, zaten salt piyano değil ,onun burada birçok eşyası var; benim burada kitaplardan başka birşeyim yok.

— Nerede oturur?

Gülümseyerek:

— Her yerde! Nerede yürekli korkmaz birisi gerekli görülürse gelirler onu alırlar, dedi.

— Bizim işle de uğraşır mı?

— Elbete, değil mi ya?

Nikola çıktı, işine gitti. Ana, yalnız kaldığında izlenilen amacı, bu insanları gitgide daha soğukkanlı, daha dirençli, daha inatçı bir hale getiren kutsal amacı düşünmeğe başladı. Düşündükçe kendini karanlıklar içinde yüksek bir dağ karşısında kalmış sanıyordu. Öğleye doğru karalar giyinmiş, boylu poslu, güzel bir kadın çıkageldi. Ana kapıyı açarak içeri aldı. Elinde taşıdığı bir yeşil çantayı yere atarak Pelage'nin ellerini avuçlarına aldı:

— Siz, Pavel Vlasof'un annesisiniz değil mi?

Pelage, kadının sık kılığı karşısında kendinden utanarak:

— Evet, dedi.

— Sizi hayalimde düşündüğüm gibi buldum. Kardeşim bu-
raya gelip birlikte oturacağınızı önceden bana yazmıştı. Sizin oğlunuzla biz birbirimizi çoktan beri tanırız, eskiden beri sevişiriz. Sizden bana sıklık sözederdi.

Sesi boğuktu. Sözler ağzından ağır ağır dökülüyordu. Elinin işaretlerinde bir iş görürlük, bir kesinlik vardı. İri gözlerinde temiz bir gençlik gülümseyişi dolaşüyor, şakaklarında ince çizgiler görünüyor, ufak kulaklarının üstünde gümüş gibi ak saçlar parlıyordu.

— Karnım aç! Bir fincan kahve olsa, ne iyi olurdu.

— Şimdi hazırlarım.

Dolaptan bir kahve takımı çıkararak sordu:

— Gerçekten Pavel benden sözeder mi?

— Elbette, hem de sık sık!

Nikolanın kız kardeşi cebinden bir kutu çıkardı, bir sigara alarak yaktı. Odada geniş adımlarla gezinmeğe başladı:

— Onu çok merak ediyorsunuz elbet?

Ana, cezvenin altında yanan ispirto lâmbasının mavimtirak alevlerine bakarak gülümsüyordu. Kalbinde öyle derin bir sevinç vardı ki, sıkıntısını unutturmuştu. Kendi kendine; «Yavrucuğum, hep benden söz ediyor!» diye düşünüyordu.

— Merak edip etmediğimizi sordunuz; merak etmez miyiz hiç, bu ne acı şey! Ancak eskiden daha kötü idi, şimdi hiç olmazsa yalnız değil.

Sonra bakışlarını karşısındakinin gözlerine dikerek sordu:

— Adınız?

— Sofi!

Ana, kadını süzmeğe başladı. Bu kadında büyük bir yüreklilik, büyük bir cüret, korkmadan her şeye atılabilecek bir yaradılıştta olduğunu gösteren bir hal vardı. Söz söylerken konuşma biçiminde kalbinin güven ve imanı anlaşılıyordu.

-- Gerekli olan şey, arkadaşların uzun süre hapiste kalmaması, hemen yargılanıp gönderilmesidir. Şimdi, Pavel bir kez Sibirya'ya gitti mi oradan onu kurtarmak kolay olur. Hem de kurtaracağız, burası onsuz olamaz.

Gözleriyle sigarasını atacak bir yer aradıktan sonra bir çiçek saksısına soktu. Ana, istemiyerek dedi ki:

— Oraya atmayın, çiçeği soldurur.

— Affedersiniz. Nikola da bunu bir kaç defa söylemişti. Sigarayı oradan çıkararak pencereden dışarı attı.

— Kusura bakmayınız, düşünmeden söyledim. Size söylemek herhalde bana düşmezdi.

Sofi, omuzlarını silkerek üzgün bir sesle:

— Öyle şey olur mu? Herhangi bir sersemlik edecek olursam beni neden uyarmayasınız? Kahve oldu, teşekkür ederim. Niçin bir fincan yaptınız, siz içmez misiniz?

Ananın omuzlarını tutarak onu kendisine doğru çekti, şaşkın bakışları Pelage'nin gözlerine dalmıştı.

— Yoksa sıkılıyor musunuz?

Ana gülümsedi:

— Bu ev dün geldiğim halde, bakınız, sanki kendi evimde imişim, sizi çoktan beri tanıyormuşum gibi davranıyorum. Hiç sıkılsam böyle yapar mıyım? Benim kimseden korkum yok. İstedğim şeyi söylerim, gerekince azarlarım bile.

— Elbette, öyle olmalı!

Pelage dedi ki:

— Başımın yerini bile bilmem, kendi kendimden habersizim. Eskiden düşündüğünüzü, duyduğunuzu söylemek için saatlerce insanın çevresinde dolaşırdınız. Şimdi öyle değil, kalbin kimseden korkusu kalmadı. Eskiden hatırimızdan bile geçmeyen şeyleri şimdi bir anda söyleyip işin içinden çıkıyoruz, hem nasıl şeyler!

Sofi, bir sigara daha yaktı, kül rengi gözlerinin okşayan bakışıyla ananın yüzüne bakıyordu.

— Demin Pavel'i kurtarmak işiyle uğraştığınızı söylediniz, sayalım ki kurtuldu, nerede yaşayacak?

Pelage, içini kemiren bu soruyu en sonra soruvermişti. Sofi, fincanına biraz daha kahve koyarak yanıtladı:

— Orası kolay, onun gibi kurtulanlar nasıl yaşıyorsa o da öyle yaşar. Daha geçen gün böyle birisini kurtardım. Birlikte taa sınıra dek gittik, güney bölgesinde bir fabrikada işçilik eder, değerli bir adamdır. Beş yıl sürgün cezasına çarptırılmıştı. Üç buçuk yıldır kılığında gördüğünüz şıklık hep bu iş içindir. Sannır mısınız ki böyle giyinip kuşanmak adetimdir. Tersine süslerden, ipeklerden tiksinirim. İnsanın yaradılışı sadedir. Giyneği de sade olmalı. Güzel, sade...

Ana, başını sallayarak alçak sesle dedi ki:

— Ah, bir Mayıs günü yok mu? İşte benim kafamı hep o alt üst etti. Şimdi, içimde bir sıkıntı var.

Bana öyle geliyor ki içimde aynı zamanda iki varlığın

etkisi var. Bunların biri bana her gördüğümü, her işittiğimi anlatır; öteki tıpkı bir sis gibi birşey gösteremez bir şey anlatmaz. Örneğin siz, bir kadınsınız, kutsal amaç uğrunda çalışıyor, Pavel'i tanıyor, onu övüyorsunuz. Bundan dolayı size teşekkür etmeliyim.

Sofi gülerek:

— Hayır, asıl size teşekkür edilmeli! dedi.

Ana, içini çekti:

— Bana mı? O nasıl şey? Bütün bunları ben mi öğrettim? Haa, ne diyordum; kimi zaman olur ki, her şeyi sade görürüm, kimi zaman da bu sadelikten bir şey anlamam. Örneğin, şu sırada içim rahat. Biraz sonra korkmağa başlarım. Eskiden ömrüm hep korku ile geçmişti. Her şeyden korkardım. Şimdi korkacak bir çok şeyler var, bir çok nedenler varken yine hemen hemen içimde hiç korku yok gibidir. Acaba neden? Ben de bilmem!

Sofi, dalgın bir durumda yanıtladı:

— Bir zaman gelecek her şeyi anlatacaksın! Artık üzerimden şu cicili giynekleri atayım!

Sigarasını kahve tabağına bastırdıktan sonra başını salladı. Parlak saçları omuzlarına düştü. Odadan çıktı.

Ana, bir süre bakışlariyle onu izleyerek içini çekti. Çevresine baktı, ruhuna güven veren bir yarı uyusukluk içinde düşüncesiz işine koyuldu. Sofra takımlarını toplamağa başladı.

Nikola, saat dörde doğru eve geldi, Sofi, hapishanedeki adamla nasıl görüştüğünü adım başında rast geldiği espiyonların verdiği korkuyu hapishaneden kaçan mahpusun halindeki tuhaflığı gülerek anlattı. Sesinde öyle bir hal vardı ki ana bunu zor bir iş görmüş bir işçinin, işinin sonunda duyduğu sevinç içindeki öğünmesine benzetiyordu.

Sofi, şimdi omuzlarından ayaklarına dek uyumlu kıvrımlarla dalgalana dalgalana düşen kül rengi bir kumaştan sade hafif bir giynek giymişti. Bununla daha uzun boylu görünüyor-

du. Gözlerinin rengine daha çok koyuluk, davranışlarına daha çok durgunluk gelmişti.

Nikola yemekten sonra dedi ki:

— Şimdi, Sofi, sen başka işle uğraşmalısın! Sen de biliyorsun ya, biz köylere özgü olmak üzere bir gazete çıkarmak düşüncesindeyiz, ancak son kez yapılan tutuklamalar bizim köylülerle olan bağlantımızı kesti. Gazetenin dağıtılmasına yardım edecek adamı yalnız Pelage biliyor. Vakit geçirmeden Pelage'yi al, birlikte gidiniz.

Sofi, sigarasını içmeğe koyularak:

— Peki dedi. Benimle birlikte gelirsiniz, değil mi, nine?

— Elbette, niye gelmeyeyim?

— Gidilecek yer uzak mı?

— Seksen kilometre çeker.

— Peki... Biraz piyano çalayım, müzik sizi rahatsız etmez ya?

— Bana bir şey sormayın, sayınız ki ben burada bulunmuyorum.

Muşamba döşemeli kanepenin bir köşesine çekildi. Şimdi iki kardeş görünürde hiç aldırıyorlarmış gibi durarak bütün konuşmalarına ananın adını karıştırıyorlar, hep ondan söz ediyorlardı. Pelage, bunu göz ucuyla dikizliyordu.

— Dinle, Nikola! Çalacağım parça «Grite»nindir. Bugün aldım getirdim. İlkönce pencereyi kapa!

Defteri açtı, sol elinin parmakları piyanonun tuşları üstünde yavaş yavaş gezindi. Teller, tiz, yüksek ezgilerle titremeğe başladı. Öbürleri, derin, hıçkırığı andıran bir ezgi, sonra titreyen bir ezgiler kalabalığı içinde başka bir ezgi, ilk seslere katıldı. Sağ elin parmakları altında ürkek bir kuşun ürkek sesini andıran titreşim, temiz titreşimler uyandı. Büyük fırtınalardan yorulan bir denizin uyumlu dalgaları gibi kalın ezgilerin kara derinliği üstünde o temiz ezgiler ak bir kanat oynaklığı ile çırpındı.

Sonra, acı bir uyuma boğulmuş iniltiler, bir şeyler soran

çırpınışlar, yakınmalar içinde, acı çeken, ağlayan ağır ezgilerin boğuk, ağır dalgalanmaları o şarkıya karşılık verdi. Arasıra, bir umutsuzluk tümcesiyle bitkin hıçkırıyor, sonra düşüyor, yerlerde sürünüyor, kalın ezgilerin yoğun, akıcı selinde sallanarak boğuluyor, yitiyor, en sonra ölçülü, bir diziye bir cıglık arasında yine meydana aynı güç, aynı kımıltısız büyük bir hıçkırık içinde ağlayan ezgiler vuruşu ile sarsılarak sönüyordu.

Başlangıçta Pelage'yi müzik hiç etkilemedi. Bir şey anlamıyordu. Ona göre bu sesler bir uyum karmakarışıklığından başka bir şey değildi. Kulakları bu bir yığın ezgi arasında çırpınan müziği yakalayamıyor, yarı dalgın bir halde uyuyor gibiydi. Nikola kanapenin öteki ucunda bağdaş kurarak oturmuştu. Pelage, hem ona bakıyor, hem de Sofi'nin ciddî bir hal alan yüzünü, parlak saçlarını ağır yükü altında eğilen başını inceliyordu. Güneş batıyordu. Bir ışık demeti pencereden girerek ilk önce Sofi'nin başını, omuzunu yaldızladı. Sonra, piyanonun tuşlarına düşerek kadının parmaklarını aydınlattı. Müziğin sesleri odayı doldurdukça Pelage'nin kalbinde bilincine varamadığı bir yaşayış uyanıyordu. Fedya Mazin'in titrek sesini andıran üç ses düzgün bir halde çıkıyor, o ses seli içinde yükseliyor, sonra ta yükseklerde, tıpkı bir ırmağın suları içinde kımıltısız duran üç ak balık biçiminde asılıp kalıyordu. Kimi zaman bunlara başka bir ses daha katılıyor, hepsi birden temiz, üzgün, okşayıcı bir şarkının ezgileriyle ötüyordu. Pelage, artık bu ezgilerin uyumlu uçuşunu izlemeğe başlamıştı. Kulakları bunların yeniden dönüşünü bekliyor, bunlardan başka bir şey işitmiyor, demin kulağını tırmalayan bu karmakarışık sesler, yavaş yavaş azalarak ayrılıyordu.

Derken gözleri geçmişin karanlık derinliklerine gitti. Oradan, şimdi acımasız bir açıklıkla canlanan bir aşağılığın anısı uyandı! O gece kocası eve pek geç gelmişti. Ayakta duramayacak kerte sarhoştı, odaya girer girmez kendisini kolundan tutarak yataktan aşağı atmış, tekmelerle dövmeğe başlamıştı:

— Hadi oradan kaltak defol, diyordu.

O zaman tekmelerden kurtulmak için daha iki yaşını doldurmamış çocuğunu kucağına alarak diz çökmüş, bu yavruyu öne sürerek bir koç duruşuyla kendini savunmuştu. Pavel, bu görünüşten korkarak çıplak, sıcacık vücuduyla çırpınıyor, ağlıyordu.

Mihail, durmadan bağıırıyordu:

— Defol, oradan kaltak.

Hemen ayağa kalkarak mutfığa kaçmış, orada arkasına bir gömlek giyerek çocuğu da bir atkı parçasına sardıktan sonra bir şey söylemeden, ağzından bir yakınma sözcüğü bile çıkmadan sokağa fırlamıştı. Mevsim, Mayıs sıralarıydı. Havada bir serinlik vardı. Sokağın tozları sanki ayaklarına yapışarak derisinden içeri geçiyor, bütün vücudunu donduruyordu. Kucağındaki çocuk ağlıyor, çırpınıyordu. Göğsünü açmış yavrucağı bağrına bastırmıştı. Korku ile adımlarını açarak çocuğunu uyutmak için ninni söyleye söyleye sokağın karanlıklarında yürümeye başlamıştı. Böyle yarı çıplak bir halde bir adama rast gelmek korkusu içinde yüzüyordu. Ta bataklığın kıyısına varmış, genç kavak ağaçlarından bir kümenin altına oturmuştu. Kucağında uyuyan yavrucağı, aşağılamalar altında ezilen kalbini bir şarkının çekingen ezgileriyle susturarak, büyümüş gözlerinin bakışları karanlıklara dikilmiş olduğu halde orda uzun süre kalmış, birden başının üstünde kara bir kuş sessiz uçuşuyla göklere doğru yükselmişti. Pelage daldığı uykudan uyanıldığında soğuktan titreyerek kalkmış, o hiç eksilmeyen aşağılamalara, dayaklara teslim olmak kocasının görenek halini alan zulümlerine göğüs germek için eve doğru yürümeğe başlamıştı.

Piyanodan sonra ezginin uyumlu dalgaları çıktı, soğuk kaygusuz bir davranışla havada dalgalandıktan sonra söndü.

Sofi, kardeşine sordu:

— Nasıl, hoşuna gitti mi?

Nikola, sanki bir düştten uyanıyormuş gibi titreyerek:

— Evet, dedi, çok hoşuma gitti, çok, çok.

Sofinin, bütün tuşları baştan başa dolaşan parmakları altından tatlı uyumlu bir ezgi daha çıktı.

Pelage'nin bağrının boşluğunda geçmiş anılarında bir ses, bir ezgi titriyor, şarkı söylüyordu. Müziğin daha da sürmesini istiyordu. Kendi kendine düşünmeğe başladı:

— Bak iki kardeş, ne güzel, ne sessiz yaşıyorlar. Çalgı çalarak eğlenirler, birbirlerine hiç sövmezler, hiç içki içmezler, bayağı şeyler için dövüşmezler, bizim gibi yaşayışları bilinmeyen adamlara benzemezler, birbirini aşağılamazlar.

*
* *

Sofi eline bir sigara almış, hiç durmaksızın içiyordu. Hızlı soluklarla dumanları savurarak, dedi ki:

— Bu çaldığım şey zavallı Kostiya'nın en sevdiği parça idi.

Parmakları ile üzgün, hafif bir ezgi daha çıkararak ekledi:

— Onun yanında bu parçayı çalmayı ne kadar severdim! Öyle duygulu bir adamdı ki hemen hemen anlamadığı bir şey yoktu. Herşeyden duygulanırdı...

Ana, kendi kendine düşündü:

— **Sanırım** kocasından sözediyor.

Dudaklarında bir gülümseme belirmişti. Sofi, düşüncelerinin zincirine piyanonun hafif, titrete ezgilerini eş ederek konuştu:

— Bu adam beni öyle mutlu etti, bana öyle mutluluk verdi ki yaşamayı pek iyi bulurdum, bütün varlığında sürekli bir tat, çocukça bir tat vardı. Titrete bir gönül tadı içinde yaşadım hep.

Ana içinden yineledi:

— Evet, çocukça bir tat...

Nikola, küçük sakalını karıştırarak kardeşini doğruladı:

— **Hakkın var, güzel bir ruh.**

Sofi, yanan sigarasını attı, Pelage'ye dönerek sordu:

— Bu gürültüden sıkılmazsınız, değil mi?

Ana, saklamadığı bir hoşnutlukla yanıt verdi:

— Size önce de söylemiştim, bana bir şey sormayınız, ben bir şey anlamam, ben burada sadece oturur, dinler, düşünürüm.

— Yetmez, anlamalısınız da. Bir kadın, hele yaşlı, üzgün ise mutlaka müzikten anlamalıdır.

Piyanonun tuşlarına sert vuruşlar indirdi. Gönlünün derinliklerinden yürek tırmalayıcı inilti koparan korkunç bir haber insanı nasıl bağırtırsa piyanonun bağırında da öyle bir ince çağlık koptu. Kıvrak, coşkun, çekingen sesler çevik bir uçuşla uçuşarak uzaklaştı. Sonra, başka bir ses, öfkeli yüksek bütün bu seslerin üstüne çıktı. Kuşkusuz, müziğin bu parçası felâketi söylüyordu. Bu felâketle beraber bir kızgınlık, öfke, hayır, hayır derin bir inilti de vardı. Daha sonra direnici, okşayıcı bir ses, ruhu sürükleyip götüren, çekici güzel, temiz bir şarkı çalmağa başladı. Aralıkta kalın perdelerden boğuk, düşük sesler çıkıyordu.

Sofi, bir hayli çaldı, Ana, coşkunluk içindeydi. Kendisinde belirsiz hayaller, değişik düşünceler, duygular uyandıran bu müziğin anlamını sormak istiyordu.

Kalbinde üzüntüye, acıya karşılık şimdi bir durgun tat parlıyor, odanın içinde bir sürü kuş, nazık kanatlarıyla kalbi okşayarak yakalanmaz, gözlere görünmek istemeden düşünceyi uyandıracak ağır bir ezgi çalarak belirsiz umutlarla yüreklendirerek tazeleyici bir canlılık vererek uçuşuyormuş sanılırdı.

Pelage'nin içinde bir istek, şu iki kardeşe bir kaç okşayıcı söz söylemek isteği uyandı. Müziğin verdiği sarhoşluk içinde belli belirsiz gülümsüyordu.

En sonra yapacağı şeyi gözleriyle araştırarak ayaklarının ucuna basa basa mutfığa gitti, orda semaveri hazırladı.

Bir hizmeti görmek bir işe yaramak isteği düzgün bir direnişle kalbinin içinde çarpıp duruyordu. Kalbi şefkatli, dost düşüncelerin sıcak kucağında coşmuş, sıkılmış gibi dudaklarında ikircikli bir gülümseyişle çayı demledi.

— Biz, dedi her şeyi sezer, her şeyi duyarız. Ancak duyduğumuzu düşünmekte güçlük çekeriz. Düşüncelerimiz dalgalı, dağınıktır. Anladığımızı anlatmaktan utanırız. Kimi zaman bu düşüncelere, onları bize verenlere kızarız. Evet, kızarız da ko-varız. Yaşam, dalgalı bir deniz gibi bize her yandan çarpar, çarpa çarpa yok eder. Biraz rahat etmek isteriz, ne varki düşünce bırakmaz, ruhumuzu uyandırır, bize yöremize bakınağı buyurur.

Nikola, başını sallayarak dinliyor, düzgün, aralıklı davranışlariyle gözlüğünü siliyor. Sofi, sönmüş sigarasını unutarak ananın yüzüne bakıyordu. Hâlâ, piyanonun başından kalkmamış, ara sıra parmaklarının değışıyle sesler çıkarıyordu. Ana, bu uyumu ezgiler arasında sade, içten sözlerle duygularını anlatıyordu:

— Şimdi, kendimden, anamdan babamdan bir parça söz edebiliyorum. Çünkü, yaşamı anlamağa başladım. Gördüklerimi karşılaştırabildiğim günden beri yaşamın anlamını anladım. Eskiden iki şeyi karşılaştıramazdım. Bizim tabakamızda yaşayanlar hep bu haldedirler sanırdım. Oysa ben şimdi başkalarının nasıl yaşadıklarını anlayabiliyorum. Vaktiyle kendimin de nasıl yaşadığını hatırlıyorum. Bilseniz bu anı ne korkunçtur. Her ne ise... Geçmişe dönmenin gereğı yok, zaten dönsek de gençlik bu, daha geri gelmez ki.

Sonra sesini alçaltarak sözünü sürdürdü:

— Siz bunların iyisini bilirsiniz; benimki boş lâflar. Belki de yanılıyorum. Ancak kendi kendimden söz ediyorum da... Zaten beni böyle oturtup söyleten sizsiniz...

Sesinde minnettarlığın titreşiyi vardı. Gülümseyen bakışlariyle ev sahiplerine bakarak dedi ki:

— Size kalbimi açmak ,elimden geldiğince açmak istiyorum. Ta ki sizin ne kadar iyiliğinizi istediğimi anlıyasınız...

Sonra, gülümseyerek alçak sesle konuştu:

— Biliyor musunuz bana nasıl geliyor? öyle sanıyorum ki, bir hazine bulmuşum, zengin olmuşum da bütün dünyayı ih-

sanlara, armağanlara boğacağım. Belki de bu halim budalalı-
ğımdandır!

Sofi, ciddi:

— Niye öyle söylüyorsunuz? dedi.

Pelage, kalbinde kabaran isteği dindiremiyordu. Kendince yeni bulduğu ne varsa büyük bir önem verdiği neler gördüyse hepsini anlattı, hepsinden sözetti. Aşağılamalar içinde, acı katlanışlar içinde geçen zavallı yaşayışını anlattı. Ara sıra duruyor, sanki kendisini değil de başka birisini anlatıyormuş gibi dalıp gidiyordu.

Kızmadan, bayağı sözlerle bütün serüvenini, korkunç acılı günlerinin o birdiziye sönük tarihçesini anlattı. Söylerken dudaklarının üstünde belirsiz bir gülümseyiş, acıma dolaşıyordu. Kocasından yediği dayakları da saklamadı. Ancak bu aşağılamaları gerektiren nedenlerin boşluğuna nasıl olup da o zaman bunları bir yana itmediğine şimdi şaşıyor gibiydi.

Nikola ile Sofi hiç ağızlarını açmıyor, dikkatle onu dinliyorlardı. Hayvanca davranılmış, uğradığı haksızlıkları anlayamamış, çektiği acılara karşı ağız açamamış olan bu zavallı yaşayışın korkunç anlamlı serüveni, iki kardeşin kalbini eziyordu. Öyle sanıyorlardı ki bu kadın böyle yaşamağa mahkûm binlerce insanın tercümanı idi. Bu yaşayışta ne varsa hepsini bayağı sefil buluyorlardı. Oysa böyle yaşayanlar kimbilir ne kadar çoktu, zavallı kadının başından geçenler, gözlerinde gittikçe önem kazanıyordu. Nikola, dirseklerini masaya dayamış, başını avuçları içine almış, kımıldamadan duruyor, gözlüklerinin arkasından inceleyici, süzgün bakışlariyle ananın yüzüne bakıyordu. Sofi, iskemlenin arkasına dayanmış, ara sıra bir şeyler mırıldanarak, kimi zaman düşünceli başını sallayarak titriyordu. Artık, sigara içmiyordu. Yüzü daha zayıflamış, daha sararmış gibiydi. Belli belirsiz bir sesle dedi ki:

— Yaşayışım boyunca bir kez kendimi pek mutsuz saymıştım. Yaşam, gözüme bir sayıklama gibi göründü. Sürgündeydim. Uzak bir eyaletin sefil, pis bir kasabasına sürülmüştüm, ne ça-

İşacak bir iş ne yapacak bir şey, hiç bir şey yoktu. Kendimi düşünmekten başka hiç bir iş kalmamıştı. Boş vakit çok ; düşündüm taşındım, çektiğim sıkıntıları bir yere toplamağa, hepsini bir kez daha gözden geçirmeğe karar verdim. Bir zaman babamla kavga etmiştim. Oysa babamı severdim. Sonra, yasak kitaplar okuduğum için okuldan kovuldum. Daha sonra sevdiğim bir arkadaşın ihaneti yüzünden hapsolundum. Bana öyle geliyordu ki, dünyada en mutsuz yaratık bendim. Yine de bütün o çektiklerim, bütün felâketlerim bir araya gelse, bir kaç kat daha da artsa yine sizin çektiğiniz acıların yanında hiç kalır. Benim çektiklerim sizin felâketlerinize yetişemez! Yıllarca durmadan hergün işkence, hergün azap. Bilmem o zavallılar bu kadar felâkete nasıl katlanabiliyorlar?

Ana içini çekti:

— Alışmışlar.

Nikola, dalgın konuştu:

— Ben, o yaşayışı biliyor sanıyordum kendimi. Meğer aldanıyormuşum. Kitaplardan okuyarak edinilen tek tük bilgiler, etkiler hiç bir şey değilmiş meğer. Asıl gerçeği o yaşayışı yaşayanlardan dinlemeli imiş. Of, of, bu pek korkunç bir şey. Bir saniye bir yıl gibi uzun geliyor insana.

Konuşma alçak sesle sürüyordu. Ana, anılarının derinlerine dalmış, geçmişin karanlık çukurunda geçen yaşayışın her günkü bayağılıklarını, miskinliklerini topluyor, bunlar bütün gençliğini yutup boğan kocaman, sessiz kara bir korku tablosu halinde yükseliyordu. Bir aralık atıldı:

— Artık elverir ettiğim gevezelik! Vakit geldi, gidip yatalım, bütün geçmişini anlatmak kolay değil.

Sofi, odanın kapısına dek birlikte gitti. Orada durarak alçak sesle:

— Allah rahatlık versin, dedi. Güzel geceler.

Sesinde dostça, içten bir anlatım vardı. Gözlerinin ateşli

bakışı Pelage'nin yüzünü okşuyordu. Ana da onun elini elleri arasına alarak sıktı:

— Sağ ol, dedi.

*
**

Dört gün sonra, bir sabah Sofi ile Pelage arkalarında yerli-lerin giydiği giyneğin eskilerinden birer kat, ellerinde birer değnek, omuzlarında birer torba ile Nikola'nın karşısına çıkıverdiler. Kılık, Sofi'nin boyunu daha kısa gösteriyor, yüzüne bir ağırbaşlılık veriyordu.

Nikola dedi ki:

— Bu halini görenler seni bütün yaşayışı manastırdan manastıra dolaşmakla geçirmiş sanırlar.

Sonra, kızkardeşinden izin aldı, elini sıkarak çıktı gitti. Bu sade, durgun ayrılış ananın dikkatini çekmekten geri kalmamıştı. Bunlarda ayrılırken öpüşmüşler, sevginin etkisiyle yapılan şeyler yoktu, bununla birlikte yine de birbirini pek çok sevdikleri anlaşıyordu. Pelage'nin memleketinde insanlar sarmaşırlar, çok defa birbirlerine tatlı sözler söylerler, ancak aç köpekler gibi birbirini ısırmaktan vazgeçmezlerdi.

İki kadın, kasabayı geçerek kırlara çıktılar. İki sıra kayın ağacının kuşattığı geniş yola koyuldular.

Ana, Sofiye sordu:

— Yoruldunuzsa.

— Beni yol yürümeğe alışık değil mi sandınız? Aldanıyorsunuz.

Sonra, çocuklarını anlatıyormuş gibi bir sevinçle devrim uğrunda yaptığı şeyleri birer birer sıralamağa başladı. Sahte bir adla yaşamış, sahte bir pasaport ile yolculuk etmişti. Polislerin eline düşmemek için kılık değiştirmiş, bir çok kentlere hesap-sız yasak kitaplar taşımıştı. Arkadaşlarını sürgünden kurtararak yabancı ülkelere kaçırmaya çalışmış, onlarla beraber sınıra dek gitmişti. Bir kez evine gizlice bir matbaa makinesi getirmiş

sonra jandarmalar işi çıkıp evi araştırmağa gelince daha önce davranıp bir hizmetçi giyneği giyerek kapının önüne çıkmış, kollarını kavuşturarak bir seyirci gibi onlara bakmıştı. Yine bir defa arkasında manto bile olmadığı halde, buz gibi soğuk bir kış günü, başında ufak bir örtü, elinde bir gaz şişesiyle kasabanın bir ucundan öbür ucuna gitmişti. Bir başka defa da uzak bir kasabada oturan dostlarını görmeğe gidiyordu. Eve girip merdivenlerden çıkmağa başlayınca içeride jandarmaların araştırma yapmakta olduklarını anlamış, geri de dönememişti; o kadın altında oturanlar kendisini tanımıyorlardı, elinde bohçası ile hemen oraya gitmiş duraksamadan serbestçe işi anlatmıştı:

— Herşey elinizdedir, isterseniz beni polise teslim edebilirsiniz; ancak, öyle bir şey yapacağınızı ummam.

Zavallı adamlar, korkularından bütün gece uyumamışlardı. Sanki her dakika gelip evlerini basacaklarını sanıyorlardı. Bununla beraber Sofi'yi ele vermemişlerdi. Sonra sabah olunca hepsi Sofiyle beraber jandarmalarla alay etmişlerdi. Daha sonra, bir defa arkasında rahibelere özgü bir giynek olarak bir tren kompartımanında, kendisini izlemekle görevli bir polisle yana oturmuştu. Polis böbürlenerek görevini nasıl yaptığını ona anlatmış, izlediği Sofi isimindeki kadının trende, ikinci mevki yolcuları arasında olduğuna inandığını söylemişti. Trenin her duruşunda çıkıyor, sonra kalkınca rahibenin yanına gelerek:

— Göremiyorum demiş, galiba yatmış olacak. Onlar da yorgun düşüyorlar. Onların da yaşayışları öyle çetin ki, onlarınki de bizimki gibi.

Ana, bu sözleri dinleyerek gülüyor, dostça bakışlariyle Sofi'nin yüzüne bakıyordu. Genç kadının vücudu zayıf, boyu uzun, adımları güvenli, çevikti. Bacakları sağlam, biçimli görünüyordu. Yürüyüşünde, sözlerinde, biraz boğuk, cesur, güçlü sesinin bir sağlık, şen sevimli bir yüreklilik, geniş, serbest ufuklara karşı bir eğilim ve sevgi vardı. Bakışları nereye değerse içinde çocukça bir anlatım bir sevinç titriyordu.

Sofi yolda bir ağacı anaya göstererek:

— Bak dedi, ne güzel çam!

Ana, durarak ağaca baktı, bu ağaç ötekilerden ne yüksek, ne de kalındı, Gülerek yineledi:

— Evet, güzel bir ağaç!

Sofi'nin gözlerinde bir sevinç ışıǵı parladı. Ara sıra çevik bir halde yere eğilerek bir çiçek koparıyor, ince çevik parmaklarının hafif bir değışıyle çiçeğin titrek yapraklarını okşuyor, sonra ince bir sesle şarkı söylemeğe başlıyordu. Ara sıra yolda yaya yürüyen saf adamlar iki yanından geçerken selâm vererek:

— Allah rahatınızı bozmasın, diyorlardı.

Parlak bir bahar güneşinin yıldızları içinde göğün lâcivert derinliğı parlıyor, yolun iki yanında çam ağaçlariyle dolu ormanlar uzanıyor, kuşlar ötüyor, ılık kokulu bir rüzgâr yanaklarını okşuyordu.

Bu gök, bu güneş, bu sümbül renkli hava anayı Sofi'ye daha çok yaklaşıyor, ruhu gibi gözleri de parlayan o kadına elinde olmadan sokularak adımlarını onun adımlarına uydurmağa çalışıyordu.

Sofi'nin sözlerinde kimi zaman öyle ateşli, öyle uyumlu şeyler bulunuyordu ki, Pelage bunları anlamıyor, o zaman garip düşüncelerle kalbi korkuya kapılıyordu:

— Ribin hoşlanmayacak...

Sofi, bir saniye sonra dilini değıştırerek yine sade, içten sözlerle amacını anlatıyor, ana derin bir sevgiyle onun yüzüne dalıp kalıyordu.

— Ne kadar gençsiniz!

— Amma yaptınız ha! yaşım otuz ikiyi geçiyor.

Pelage gülümsedi:

— Onu demek istemedim sizi görenler daha yaşlı sanırlar demek istedim. Bir defa da gözlerinin içine baktılar, sesinizi dinlediler mi, şaşar kalırlar. Sizi bir genç kız sanırlar. Sizin ya-

şayışınız gürültülü, çetin, tehlikeli bir yaşayış. Öyle iken kalbiniz yine gülüyor.

— Ben yaşayışımдан bir zorluk duymuyorum. Bundan daha iyi, daha yararlı bir yaşayış biçimi de düşünmüyorum.

— Emegimizin armağanını kim verecek?

Bu soruya Sofi hoşnut yanıt verdi:

— Biz armağanımızı önceden aldık. Kendimize göre öyle bir yaşayış düzenledik ki bizi her yönden hoşnut etmeğe yeter. Bundan daha çok ne isteriz?

Ana, Sofi'nin yüzüne bakarak başını önüne eğdi, içinden yineledi:

— Ribin bu kadından hoşlanmayacak.

İki kadın, ciğerlerinin olanca gücüyle bu ılık havayı soluyarak ağır, sağlam adımlarla yürüyordu. Pelage, kendini sanki kutsal bir yeri ziyarete gidiyormuş gibi duyuyordu. Birden usuna çocukluğu geldi. O vakit bayram günlerinde bütün varlığını dolduran temiz bir mutluluk içinde köyden çıkar, mucizelerine inandığı azizlerden birinin resmini ziyaret etmek için epeyce uzaktaki manastıra giderdi.

Sofi, arasıra aşktan, tanrıdan sözedен yeni yeni şarkıları güzel sesi ile yineliyor, kimi zaman da tarlalara, Volga ırmağına değgin şiirler okuyordu. Ana, gülümseyerek dinliyor, ruhu bunların uyumunda kendinden geçerek başı, elinde olmadan şiirin veznini izleyerek sallanıyordu. Kalbi bir yaz akşamının sessizliğine bürünmüş eski, küçük bir bahçe gibi sessiz, ılık ve güzeldi.

Yolculuğun üçüncü gün bir köye vardılar.

Tarlaların birinde çalışan bir köylüden katran fabrikasının nerde olduğunu sordular. Biraz sonra iki kadın dik, boş, dar bir yoldan gitmeğe başladılar. Yol tıpkı bir merdivene benziyordu. Biraz ötede dönü biçiminde bir alan gördüler. Burası taşla, kömürle doluydu. Ötede beride de katranlar ufak göller halinde görülüyordu. Ana, kaygulu çevresine bakınarak:

— İşte en sonra geldik! dedi.

Kazıklarla, ağaç dallarıyla örtülü bir kulübenin önünde bir kaç kazık kakılmış bunların üstüne üç dört ham tahta konarak bir sofra masası yapılmıştı. Masada dört işçi yemek yiyordu. Bunların biri Ribin'di. Gömleğinin göğsü açık, yüzü gözü kap-kara idi. İkincisi Jefem'di. Onlardan başka iki delikanlı daha vardı. Kadınları ilkönce gören Ribin olmuştu. Işığın gücünü kesmek için elini gözlerinin üstüne siper etti, hiç ses çıkarmaksızın bekledi.

Ana, ta uzaktan bağırdı:

— Merhaba, Mihail!

Ribin, kalktı, telâssüz, sakın bir yürüyüşle onlara doğru ilerledi. Pelage'yi tanıyınca durdu, sakalını karıştırmaya başladı.

Ana, yaklaşarak dedi ki:

— Şurada bir ziyarete gidiyoruz, geçerken seni görmek için uğradım, yanımdaki de arkadaşımıdır, adı Anni.

Bu kurnazlığına kendisinin de koltukları kabarak yan gözle Sofi'ye baktı. Sofi, ağırbaşlı donuk duruyordu.

Ribin, üzgün bir gülümseyişle:

— Merhaba, dedi.

Ananın elini sıkarak Sofi'yi de selâmladıktan sonra:

— Yalanın ne gereği var? Burası kasaba değil, burada yalan söylemek gerekmez. Buranın halkı hep temiz, hep namuslu, hep bilinen kişiler.

Jefem, masanın başından bu iki kadını dikkatli bakışlarla inceliyordu. Arkadaşlarının kulağına bir şeyler fısıldadı. Kadınlar masaya doğru gelince ayağa kalkarak söz söylemeden, selâmladı. Öteki iki işçi, sanki bu gelenleri görmüyorlarmış gibi yerlerinden kımıldamamışlardı.

Ribin, ananın omuzuna vurarak:

— Biz dedi, burada münzeviler gibi yaşıyoruz. Kimse bizi görmeğe gelmez. Fabrikanın sahibi köyde oturmaz. Karısı hastanede yatıyor. Ben bir çeşit vekilharç gibi bulunuyorum. Otursanıza! Çay içer misiniz? Jefem! Süt getir!

Jefem, ağır ağır kulübeye gitti. Kadınlar, omuzlarından torbalarını attılar. İki köylünün biri, zayıf, uzun boylu bir adam kalkarak yardım etti. Ötekisi şişman, tıknaz, yırtık pırtık giy- nekli bir adamdı. Kollarını masaya dayamış, dalgın, düşünceli bakışlarıyla kadınlara bakıyor, ara sıra kaşınarak dişlerinin ara- sından bir şarkı mırıldanıyordu. Henüz taze yapılmış katran- dan yayılan boğucu koku zerrelere ötede beride çürümüş yap- rakların bunaltıcı kokularına karışarak insanın başını döndü- rüyordu.

Ribin, iki delikanlının uzun boylusunun göstererek:

— Bunun adı Jakop, dedi. Ötekinin adı da İgnati. Şimdi sen anlat bakalım oğlun ne halde?

Ana, içini çekti:

— Hapiste!

Ribin bağırdı:

— Yine mi? Her halde orası hoşuna gidiyor! Bilmem ama öyle diyeceğim geliyor.

İgnati, artık şarkıyı bırakmıştı. Jakop, ananın elinden değ- neğini aldı.

Ribin de Sofi'ye dönerek:

— Siz de oturunuz, dedi...

Sofi, söz söylemeksizin bir yere ilişti, Ribin'i incelemeğe koyuldu.

Ribin, sözünü sürdürdü:

— Ne zaman tutukladılar onu?

Başını sallayarak ekledi:

— Senin talihin kötü, nine.

— Ne önemi var!

— Galiba sen de alıştın artık?..

— Hayır, alışmadım, alışmadım ya ne yapayım? Görü- yorum ki, başka türlü olamaz.

— Evet, orası öyle; peki anlat bakalım!

Jefem, bir çanak süt getirdi. Masanın üstünden bir tas al-

dı ve içini su ile çalkaladıktan sonra süt doldurarak Sofi'ye verdi. Bunları yaparken çok çekingen, hiç gürültü etmeksizin yürüyor, öteye beriye gidip geliyordu. Pelage, kısa süren hikâyesini bitirince herkes sustu. İgnati, yine olduğu yerde tırnaklariyle masanın üstüne resimler yapıyor, Jefem, Ribin'in omuzuna dayanmış, Jakop kollarını göğsünde kavuşturmuş, başını öne eğmiş duruyordu. Sofi, öteden inceliyici bakışlariyle bu köylüleri seyrediyordu.

— Evet, dedi, bundan böyle açıktan çalışmağa karar verdiler.

Jefem gülümseyerek ekledi:

— Eğer burada öyle bir gösteri yapmış olsaydılar köylüler adamı öldürünceye dek döverlerdi.

Ribin sordu:

— Ne dersin, Pavel, ceza yer mi?

Ana:

— O, elde bir dedi.

— Biliyor musun; acaba ne ceza verecekler?

— Kürek, ya da Sibirya'ya sonsuz sürgün.

Üç köylü durgun bakışlarla ananın yüzüne baktılar.

Ribin sordu:

— Pavel gösteriyi yaparken sonunu düşünüyor mu idi?

— Bilmem ama sanırsam.

Sofi güçlü bir sesle:

— Evet, evet, düşünmüştü, dedi.

Hepsi sustu. Sanki dondurucu bir düşünce onları oldukları yere mıhlamış gibi kımıldamıyorlardı.

Ribin, sert, ağır bir sesle söze başladı:

— Ben de böyle düşünüyorum, ben de sanıyorum ki, Pavel davranışının ne sonuç vereceğini önceden biliyordu. O ağırbaşlı bir adamdır, hiçbir hafiflik etmez. Arkadaşlar, düşünün bir kere, göğsüne bir süngü yemek, ya da sürgünlerde sonsuz sürünmek belkisi olduğunu bile bile yürüdü. Çünkü yürü-

mek gerekiyordu. Duraksamadı. Yolum üstünde anasının vücudu bile olsaydı çığner geçerdi. Öyle değil mi, Pelage?

Ana, titreyerek:

— Evet, dedi.

Çevresine bakındıktan sonra derin bir göğüs geçirdi. Sofi, elleriyle ananın ellerini okşararak Ribin'in yüzüne baktı. Bu bakışta bir hoşnutsuzluk vardı. Ribin, karanlık bakışlarıyla arkadaşlarının yüzüne bakarak alçak sesle:

— Tam adam, dedi.

Hepsi derin bir sessizliğe gömüldü. Güneşin ince ışıkları birer sırma şerit gibi odanın içinde uzanıp duruyor, bilinemez, nereden bir karganın kesik sesi geliyordu. Ana, bir mayıs günü geçen olayların bir hayal gibi kafasında dolaşan anıları içinde Pavel'i, Andre'yi düşünerek coşkun bakışlarıyla çevresine bakıyordu. İki sıra ağaçların arasında meydana gelen dar bir alanda vaktiyle içerleri katran dolu iken şimdi boşalmış, kırık fıçılar, kabukları soyulmuş, kabarmış ağaç kütükleri duruyor, havada talaş tozları uçuşuyordu. Ötede meşe, kayın ağaçları çok sık iki sıra halinde yükseliyor, uzaklaştıkça belirsizleşen eğri bir çizgi doğrultusunda o alanı daraltarak sanki yerlerde sürenen yıkıntı ve pisliklere yer bırakmamak istiyordu. Böyle yanyana, kımıltısız, sessiz uzanan gövdelerinden toprağın üstüne koyu sıcak gölgeler düşüyordu.

O aralık Jakop arkasını dayadığı ağaçtan ayrılarak ileri bir adım attı, başını sallayarak sert, kuru bir sesle sordu:

— Sonra da bizi, Jefemle beni, böyle adamların üzerine yürümeğe, onlarla çarpışmağa gönderecekler, değil mi?

Ribin, canı sıkın yanıt verdi:

— Ya kimin üzerine gönderecekler sanıyorsun? Elbette öyle yapacaklar da bizi kendi ellerimizle birbirimize boğduracaklar. Asıl işin kötüsü de bu ya.

Jefem, alçak sesle ekledi:

— Ben, yine de asker olacağım.

İgnati atıldı:

— Seni alıkoyan var mı? Git ol.

Bakışlarını Jefem'in bakışlarına dikerek gülümsedi:

— Yalnız, dedi, sana bir öğüt vereyim: Asker olur da bana silâh atarsan kafamdan nişan al, başka yerimden vurursan ölmem, kötürüm kahrım. Kafamdan vur, anladın mı? Kafamdan; hemen gebereyim.

Jefem, acı bir anlatımla:

— Bunu önce de söylemiştin, dedi.

Ribin, ayağa kalkarak:

— Dinleyin, arkadaşlar, dedi.

Kolunun ağır bir davranışıyle anayı göstererek:

— Şu kadını görüyor musunuz? Bunun oğlu belki mahvolmuştur.

Ana, can çekişen bir sesle ağlıyormuş gibi atıldı:

— Niçin böyle söylüyorsun, Ribin?

— Çünkü, öyle gerekiyor. Çünkü, saçların boş yere ağarmamalı, kalbin boşu boşuna acı duymamalı. Bu hal seni öldürdü mü sanki? Ha, sormayı unuttum: Kitap getirdin mi?

Ana, Ribin'in yüzüne baktı, bir süre sustuktan sonra:

— Evet, dedi.

Ribin, avucunun içiyle masanın üstüne vurarak:

— Pek güzel; zaten ben seni görür görmez anlamıştım. Zaten böyle olmasa gelmenin ne gereği var? Şu hale bakın, oğlunu aldılar, hapse atıldılar, yerine anası geçti, iş görüyor.

Ayağa kalkarak kolunun tehdit edici bir davranışıyle bağırды:

— Alçak herifler! Yaptığı şeyden haberi olmayan elleriyle bilseler neler ekiyorlar, ah bilseler; oysa bilmiyorlar! Hele dur, gücümüz artsın, aramızdan o kötü otları yolup atmağa başlayalım; o zaman görürler.

Bu sözler, Pelage'yi korkuttu. O zaman, Ribin'in yüzüne bakınca adamın ne kerte değişmiş, ne kerte zayıflamış olduğunu gördü. Sakalı eskisi gibi dört köşe değil, eşitsizdi. Yanaklarının altında elmacık kemikleri görünüyor, gözünün mavimtirak bir

renk alan aklığında sanki uykusuz gecelerin acısını çekiyormuş gibi ince kırmızı damarlar görünüyordu. Burnu daha sertleşmiş, yırtıcı kuşların gagası gibi eğilmişti. Aslında kırmızı iken sonra katran lekeleri altında kararan gömleğinin düğmeleri açılmış yakasından kuru köprücük kemikleri, daha aşağıda göğsünün kara, sık tüyleri görünüyordu. Bu adamın bütün varlığında eskisinden daha üzücü bir hal vardı. Ateşli gözlerinin ışığı yanık yüzünde bir üzüntü, öfke uyandırarak kızıl kıvılcımlar halinde parılıyordu.

Ribin konuştu:

— Geçen gün bucak müdürü beni karşısına çağırdı. «Anlat bakayım, çapkın herif, papaz efendiye ne söyledin?» dedi. «Ne için çapkın oluyor muşum? Akşamlara kadar çalışıyor, çabalıyorum, işten belim kırılıyor, ekmeğimi öyle kazanıyorum; kimseye bir fenalık ettiğim yok» dedim. Bağırıp çağırmağa başladı. Sonra suratıma bir tokat attı. Cabadan üç gün hapsettirdi. Bakın halka nasıl davranıyorlar, ne yolda söz söylüyorlar. Zararı yok, biz katlanırsınız. Ne var ki, siz de bizden affetmek, unutmak beklemeyin! Ettiğiniz kötülüklerin öcünü ben alamazsam başka biri alır, sizden alamazsa, çocuklarınızdan alır. Bunu iyi aklınızda tutunuz. Siz, halkın göğsünü, o demirden yapıma hırsı, pençenizle deldiniz, oraya kötülük tohumu ektiniz; bizi siz kötü yaptınız. Mel'un herifler, biz de sizi affetmeyeceğiz!

Kızgınlığından kabına sığamıyordu. Sesinde öyle titreşimler vardı ki, anayı titretiyordu.

Sonra, haline biraz durgunluk gelince sözünü şöyle sürdürdü.

— Hem papaza ne söyledim sanki? Bir gün bir toplantı olmuştu; papaz bir çok köylülerle beraber sokağın ortasına geçmiş diyordu ki: «İnsanlar bir koyun sürüsüne benzer, mutlaka bir çoban gerek onlara» ben bu sözü işitince alay ettim: «Ormana tilkiyi korucu korsak gerçekten pek çok tüy toplarsınız, ancak bir tane kuş kalmaz» dedim. Papaz bana yan gözle baktı, gene

sözlerini sürdürdü: «İnsanlar acı çekmeli, zorluklara katlanmalı her zaman cenabı hakka yakarmalı, ta ki Allah onlara sabır, katlanması için güç versin.» Ben bunlara karşılık verdim: «İnsanlar, bütün gün yalvarıp duruyor, anlaşılan o bunları işitmek istemiyor, hayır hayır, bu duaları dinlemiyor.» Ben, bu sözleri söyledikten sonra papaz bana doğru dönerek hergün Allah'a ne dua ettiğimi sordu. Dedim ki: «Ben yalnız bir dua bilirim, bütün insanlar bütün zavallı halk bu duayı eder. Ya-rabbi, bana efendilerimizin uğruna çalışmayı, taş yiyip kan kusmayı öğret! İşte duam bu!» Bunu söyledim, ama herif bırakmadı sözümü bitirmemi. Burada birden hikâyeyi keserek sert bir sesle Sofi'ye sordu:

— Hanım, siz kibar bir ailedensiniz, değil mi?

Sofi, hesapta olmayan bu sorudan titreyerek dedi ki:

— Neden?.. Bunu nerden anladınız?

— Çünkü... Kader sizi öyle yaratmış, öyle doğmuşsunuz. Yalnız, sanıyor musunuz ki başınızı kaba saba bir örtüyle örtmekle o ayıbı, o soyluluk lekesini örtebileceksiniz? Bir papaz nerde olsa bellidir, tepesini tıraş ettirmemiş olsa bile yine bilir ki papazdır. Bakın, şimdi siz dirseğinizi masanın üstüne koyacaktınız, ıslaktı, hemen yüzünüzü eksittiniz. Sonra, omuzlarınıza bakan, bunun bir işçi kadın omuzu olmadığını çarçabuk anlar, çünkü pek dar...

Ana, bu kesin sertliğinden, bu alaycı ağır sözlerden Sofi gücenecek korkusuyla hemen atıldı:

— Ünlediğin kadın benim arkadaşımdır. Hem namuslu, yürekli bir kadındır. Bizim için, bizim idealimiz uğruna çalışmaktan saçları ağardı. O kerte sert olma, Ribin!

Ribin, acı bir solukla içini çekti:

— Kötü bir şey mi dedim ben?

Sofi, Ribin'in yüzüne bakarak kuru bir sesle dedi ki:

— Bana bir söyleyeceğiniz mi vardı?

— Benim mi? Evet! Şurada bir adam var, buraya geleli bir kaç gün oldu. Jakop'un amcasının oğlu. Zavalıcık hasta,

verem. Vurdum duymazlardan değil ha! Aklı başında bir şey, çağıralım mı buraya gelsin mi?

Sofi:

— Hay hay! Gelsin, dedi.

Ribin, kadının yüzüne baktı, sesini alçaltarak Jefem'e:

— Haydi, git, onu gör, dedi, söyle akşama buraya gel-sin.

Jefem, kasketi başına geçirdi, hiç bir şey söylemeden, hiç kimsenin yüzüne bakmadan ormanın yolunu tuttu.

Ribin, eliyle onu göstererek üzgünce başını salladı:

— Zavallı adam büyük bir yas içinde; bununla beraber inatçı olduğu için düşüncesinden vazgeçmiyor. Yakında asker olacak. Jakop'un askerliği geliyor. Jakop da, Jefem de alaya gidemeyeceklerini söylüyorlardı. Jefem gitmeğe karar verdi. Onun bir amacı var. Alayda öteki askerlere özgürlük düşüncesini aşılama. Benim düşünceme göre bu davranış kafa vura-rak bir duvarı yıkmaya benzer. Hiç kafa ile duvar yıkılır mı? Zavallı askerler! Elleri bir süngü veriyorlar, gönderiyorlar nereye? Kimin üzerine: Yine kendi üzerlerine, yine kendi soy-daşlarının üstüne! Gözleri bağlı göremezler, görmeden bilme-den yürürler. Evet. Jefem'in sıkıntısı büyük, İgnati de bu sık-kın kalbe bıçak saplıyor. Bence bundan bir yarar çıkmaz.

İgnati, Ribin'in yüzüne bakmayarak karanlık bir biçimde:

— Hiç te öyle değil! Alaya gidince ahlâkını değiştirirler, sonra o da ötekiler gibi bizim üzerimize pislemekten çekinmez, dedi.

Ribin, düşünceli:

— Hayır sanmam, bunun ne gereği var? Her halde git-memek daha hayırlı. Koca Rusya içinde saklanmak isteyen bir adamı bulmak mümkün mü? Bana kalırsa sahte bir pasaport elde etmeli, köyden köye gezmeli.

İgnati, elinde tuttuğu bir odun parçasıyla dizine vurarak:

— İşte, benim yapacağım şey bu, dedi. Madem ki savaş-

maya karar verdik, artık düşünmeye yer yok, duraksamadan yürümeli.

Konuşma durdu. Telâşlı uçuşlariyle arıların vızıltıları işitiliyor, kuşlar ötüyor, uzakta şarkı söyleyen bir ses, kırların sessiz havasına doğru dalgalanarak geliyordu. Bir saniye sustuktan sonra Ribin yine söze başladı:

— Arkadaşlar, çalışmak gerek, çalışmak! Siz, hanımlar, yorgunsunuz, belki biraz dinlenmek istersiniz, kulübede hazır yatak var; Jakop, git te biraz kuru yaprak topla. Nine kitaplar nerde?

Sofi ile Pelage torbalarını açtılar, Ribin kitaplara bakmak için eğildi. **Sevincini anlatan bir sesle:**

— Oh, ne güzel! Bak kocaman bir paket kitap getirmişler:

Sofi'ye ünleyerek:

— Siz böyle işlerde çoktan beri mi çalışıyorsunuz?

— On iki yıldan beri.

— Adınız?

— Anna İvanova... Niye sordunuz?

— Hiç. Elbette hapse de girmişsinizdir!..

— Evet.

Bunun üzerine ana, Ribin'in yüzüne bakarak azarlayıcı bir sesle dedi ki:

— Gördün mü? Gereği olmadan sert sert konuştun.

Ribin bir saniye sustu, sonra kolları arasına bir deste kitap alarak,

— Rica ederim bana gücenmeyin. Köylü ile zengin katranlı su gibidir. Bir araya gelemezler. Her zaman biri ötekini atar.

— Ben sandığınız gibi kibar bir kadın değilim. Bayağı bir kadın. Düşünüp acı çeken, inleyen bir kadını.

— Olabilir... Durun, gideyim de şu kitapları saklayayım.

— Hepsini alma, içinde bir de gazete var.

Üç adam birden kulübeye koştu.

Ana düşünceli bir bakışla onları izleyerek:

— Ateş gibi bir köylü! dedi...

Sofi, doğruladı:

— Evet, öyle. Ömrümde bunun gibi bir adam görmedim.

İnsan sanır ki, bu adam yıllarca uğraşmış bir fedakârdır. Haydi biz de gidelim. Gazetenin ne etki yapacağını görmek isterim.

Ana, yumuşak bir sesle yalvardı:

— Sakın Ribin'e canınız sıkılmasın.

— Ne iyi kalbiniz var sizin, Pelage!

İki kadın, kulübenin kapısına gelince İgnati başını kaldı-
rarak onlara ivedi bir bakış fırlattı. Sonra parmaklarını kıvrır-
cık saçları arasına daldırarak dizlerinin üstünde duran gazete-
ye eğildi. Ribin, ayakta idi. Elinde tuttuğu gazeteyi kulübenin
tavanındaki delikten giren ışık doğrultusunda tuttu. Okuduk-
ça gazeteyi daha yukarıya kaldırıyor, dudakları kırırdıyordu.
Jakop ta diz çökmüş, göğsünü yatağın kenarına dayamıştı; o
da okuyordu.

Ana, dikkat etti; Sofi bu gerçeğe dolu sayfaların, onlar
üzerinde yarattığı büyüğü etkiyi seyrediyordu. Birden yüzünde
sevinç ışığı parladı. Yavaş yavaş kulübenin bir köşesine gide-
rek oturdu. Sofi de ses çıkarmaksızın yanına gitti, kolunu ana-
nın omuzlarına attı.

Jakop, yerinden kımıldamaksızın alçak sesle dedi ki:

— Baksana yahu! Bu gazetede bize söğüp saymışlar.

Ribin yüzünü dönerek gülümsemeyle yanıtladı:

— Bizi severler de onun için. İnsana sevdiği, her istediği-
ni söyle de yine canı sıkılmaz.

İgnati soluyarak başını kaldırdı, güldü. Sonra:

— Bakınız dedi, ne yazmışlar: «Artık köylüler insanlık-
tan çıkmışlardır.» Gerçekten pek doğru söz, köylüye artık in-
san denemez.

— Haydi, sen de, bize bilgiçlik taslama! Bizim yerimizde
ol da göreyim seni.

Ana Sofi'ye dedi ki:

— Ben biraz uyuyacağım. Hem yorgunum, hem de katran kokusu başımı vurdu. Sizin de öyle değil mi?

— Hayır!

Ana, yatağına uzandı, çok geçmeden uyudu. Sofi, yatağın kenarına oturmuş, ötede okumakla uğraşanları seyrediyordu. Ananın yüzüne gözüne konmak isteyen sinekleri, arıları elinin şefkatli davranışlarıyla kovuyordu. Pelage'nin gözleri yarı kapalı idi. Bu şefkatli davranış ona pek tatlı geliyordu.

Ribin yaklaşarak sordu:

— Uyuyor mu?

— Evet!

Bir saniye sustu, bakışlarını bir süre ananın kımıltısız rahat yüzünde gezdirdikten sonra içini çekerek alçak sesle sordu:

— Oğlunun tuttuğu yola giden kadınlar içinde belki birincisi budur.

Sofi, onu esirgeyerek dedi ki:

— Burada durmayalım, rahatsız olmasın!

— Biz, iş başına gideceğiz, sizinle oturup konuşmayı pek isterdim, ne yapalım iş var, onun için akşama dek beklemeli. Haydi arkadaşlar!

Sofi'yi kulübede yalnız bırakarak üçü de çıkıp gitti. Bu hali dikkatle izleyen ana, kendi kendine:

— Çok şükür barıştılar! Artık birbirlerine uyarlar.

Dedi. Ormanın acılı havasını koklayarak rahat bir uykuya daldı.

Gece olunca dört işçi de o günü geçirdiklerine sevinerek evlerine döndüler. Seslerin gürültüsünden uyanan ana esneyerek, güler yüzle, kulübeden dışarı çıktı. Dostça bakışlarıyla dördünü de ayrı ayrı süzdükten sonra:

— Siz çalıştınız, dedi, ben de kibar kadınlar gibi uyudum.

Ribin atıldı:

— Bu kadarının ziyarı yok, aldırmayınız.

Şimdi, halinde gündüzkinden daha çok bir düzgünlük var-

dı. Yorgunlukla gereksiz heyecanlar yok olmuştı.

— İgnati! Sen yemeği hazırla!.. Biz burada evin işine nöbetle bakarız. Bugün yiyeceğimizi, içeceğimizi hazırlamak sırası İgnati'de.

— Keşke bugün benim yerime başka birisi uğraşsaydı.

Bununla birlikte yine işe koyuldu. Bir yandan söylenen sözleri dinliyor, öbür yandan ateş yakmak için odun topluyordu.

Jefem, Sofi'nin yanına oturarak:

— Böyle konuklarla bulunmayı herkes ister, dedi.

Jakop, ötede İgnati'ye yardım etmeyi önerdi.

— Dur, ben sana, yardım ederim.

Kulübeye girdi, elinde bir değirmi ekmekle çıkarak dilim dilim doğramaya başladı. Bu sırada, Jefem mırıldanır gibi bir sesle:

— Sus! dedi. Bir öksürük sesi geliyor.

Ribin kulak kabarttı:

— Evet, odur.

Sonra Sofi'ye dönerek açıkladı:

— Görün de anlayın. Ah elimden gelse de onu kentten kente götürsem; herkesin görebileceği meydanlarda millete göstersem. Sonra, o anlatsa da herkes dinlese... O her zaman aynı şeyi yineler durur. Şu koşulla ki çevredekiler hep dinlemeli...

Akşamın sessizliğiyle karanlığı gittikçe artıyor, sesler daha güzel bir uyum ile titriyordu. Sofi ile Pelage garip bir çekingenlik içinde yavaş yavaş gidip gelen köylüleri izliyorlardı.

O aralık, ormanın içinden uzun boylu, yalnız beli iki kat olmuş bir adam çıktı. Bütün gücüyle bir bastona dayanarak yürüyor, kısıp kısıp soluk alıkları uzaktan işitiliyordu.

Jakop, onu görünce bağırdı:

— İşte Saveli geliyor!

Öksürükler içinde sarsıla sarsıla gelen Saveli yanlarında durarak:

—Evet geldim, dedi.

Arkasından ta topuklarına dek düşen eski pardösü vardı. Yuvarlak, buruşuk şapkasının altından sarımtırak, sert saçları cılız bir demet gibi dışarı fırlamıştı. Kemikli, solgun yüzünü kumral bir sakal örtüyor, ağzı açık duruyordu. Derin birer çukur içine batmış gözleri, sanki karanlık mağaraların derinliklerinden geliyormuş gibi sıtmalı bir parıltı ile parlıyordu.

Ribin, Sofi ile onu birbirine tanıştırdıktan sonra yeni gelen dedi ki:

— Anladığıma göre siz halk okusun diye buraya kitap getirdiniz değil mi?

— Evet!

Sağolun, halk adına teşekkürler ederim. Çünkü o, gerçeği anlatan kitapları henüz anlayacak güçte değil, size bir teşekkür bile edemez. Oysa ben anlarım. İşte onlar adına size teşekkür ediyorum.

Ciğerlerinin heyecanlı, tutkulu atılımlarıyla sık sık soluyordu. Sesi kısıktı. Zayıf ellerinin cılız parmakları pardösüsünün düğmelerini iliklemeyerek göğsünden aşağıya düşüyordu.

Sofi, dedi ki:

— Böyle geç vakit ormandan geçmek sağlığınız için hiç de iyi değil. Ormanın havası hem rutubetlidir, hem de soluğu keser.

O, soluk alarak yanıtladı:

— Artık benim için iyi, kötü diye bir şey kalmadı. Yalnız, ölümü sevinerek karşılayacağım.

Sözleri insanı üzüyordu. Zaten bu varlığına bakanlar bir acıma duygusu duyarlardı. Bir fıçının üstüne çöküverdi. Otururken sanki kırılacakmış gibi bir çekingenlikle dizlerini kıvırdı. Sonra, alnını örten terleri sildi. Saçları cansız, kuru idi. Talaşlar tutuştu, alevler çıkmağa başladı. Her yandan titremeler titreşimler uyanmıştı. Alevlerin önünde gecenin karanlıkları, ürkek telâşlı ormanın içine kaçıştı. Ateşin önünde gece karanlığının sessizliği sanki bir hastanın kısık sözlerini dinlemek istiyormuş gibi çevreyi kuşattı:

— Bununla birlikte ben yine bir işe yararım. Hiç olmazsa büyük bir cinayetin canlı bir tanığı görevini görebilirim. Bir kere yüzüme bakınız; yaşım yirmisekizi geçmediği halde bugün ölümü bekliyorum. On yıl önce hiç zorluk çekmeden iki yüz kilo yük taşır, bu gidişle bu sağlam vücutla hiç sarsılmadan yetmiş yıl yaşayacağımı sanırdım. Oysa topu topu on yıl yaşayabildim. Daha çoğuna da gücüm yetmez.

Ribin, boğuk bir sesle:

— İşte, dedi, her zaman yinelediği şarkı!

Ateş yeniden tutuştu. Bu sefer alevler daha çoğaldı, karanlıklar yine kaçıştı, sonra alevlerin üstünde yine göründü. Ocağın çevresinde gecenin karanlıkları, sessizce cehenneme özgü haince dans ederek titreyiyorlardı. Isınan hava katlarının değmesiyle ağaçların yapraklarından bir fısıltı, hışırtı işitiliyor, kıpkırmızı, altın renkli alevler şen ateşli atılımlarıyla kâh koşarak, kâh yükselerek kıvılcımlar saçıyordu. Ateşten tutuşan bir yaprak uçarak havaya yükseldi. Gök yüzündeki yıldızlar, aşağıda oynayan kıvılcımlara gülümseyen bakışlarla bakıyor, onları yükseklere çekiyordu.

— Hayır, bu yalnız benim şarkım değil... Benim gibi binlerce insan bu şarkıyı yineleyip durur, evet, onlar da böyle birer canlı, acıklı destandırlar. Bilmezler ki yaşadıkları yaşam, yoksul, mutsuz halk için bir ibret, kurtuluş dersi meydana getirmektedir. Ne insanlar vardır ki, çalışmaktan sakat kalmış, güçsüz, yitik bir hale gelmiş yada hapishanelerde açlıktan geberip gitmiş te ağzından bir tek yakınma sözcüğü bile çıkmamış Haykırmalıyız! Arkadaşlar, haykırmalıyız. Başka çare yok!

Saveli, iki büküm öksürmeğe başladı. Bütün vücuduna bir titreme gelmişti.

Jakop, elinde tuttuğu içki şişesini masanın üstüne, bir demet soğanı da yere bırakarak hastaya döndü:

— Gel Saveli, sana süt getirdim.

Hasta, içmeyeceğini anlatan bir işaretle başını salladı. Jakop, yine de onu kolundan tutarak masanın başına götürdü.

Sofi, alçak bir sesle azarlayarak Ribin'e dedi ki:

— Onu niçin buraya getirdiniz? Böyle şeyler onu çarçabuk öldürür.

— Hakkınız var. Hiç olmazsa dostları arasında ölsün. Çevrede sevdiği insanlar varken ölmek, yalnızlık içinde ölmekten çok daha kolaydır. Zaten bütün yaşayışı acılar içinde geçti. Varsın bir parça daha çöksün de insanlara ibret olsun.

— İnsana öyle geliyor ki, siz onun felâketini görerek ondan ayrılıyorsunuz.

Ribin, Sofi'nin yüzüne bir bakış fırlatarak karanlık bir biçimde yanıtladı:

— Asıl kibarlar, zenginlerdir ki Hazreti İsayı Haça gerilmiş görmekten haz alırlar. Oysa biz insanları diri diri inceleriz. Ah, ne olur siz de bunu öğrenip yapsanız.

Hasta konuştu:

— İnsanları yok ediyorlar. Ya çalıştırarak bitiriyorlar, ya da hapishanelerde çürütüyorlar. Neden? Ben vaktiyle Nefedof fabrikasında çalışmışım. Çalışmak değil ya, sanki bir kürek cezası. Patronumuz bir şantöze altından yapılma bir leğen ile bir vazo armağan etmişti. İşte benimle başkalarının, binlerce insanın yaşamı, gücü takatı hep böyle vazolar uğruna bitiyor.

Jefem gülümseyerek dedi ki:

— Yaradılışlarında yüksek bir örneğe göre yaratılan insanlar, bakın nasıl işlerde kullanılıyor. Fena değil!

Ribin avucunun içini masaya vurarak:

— Bu hale karşı haykırmalı, dedi.

— Evet, bu hale katlanmamalı!

İgnati, yalnız gülümsemekle yetindi. Ana, dikkat etmişti; üç delikanlı, pek az söz söylüyorsa da, aç bir ruhun tutkulu dikkatiyle dinliyorlardı. Ribin söze başlayınca bütün bakışlar ona dikiliyor, onun yüzünü inceliyordu. Savel'in sözlerini dinlerken yüzlerinde acı buruşukluklar meydana geliyordu. Bakılsa hastaya acııyorlarmış sanılırdı.

Ana, Sofi'ye eğilerek hafif bir sesle sordu:

— Söylediği doğru mu?

Sofi, yüksek sesle yanıtladı:

— Evet, doğru gazeteler bile yazmıştı, olay Moskova'da geçti.

Ribin bütünledi:

— Hem o adam cezasız kalmıştı. Böyle davranan bir adamı cezalandırmak gerekiyordu. Onu almalı, sürükleye sürükleye bir meydana götürmeli, parça parça ettikten sonra iğrenç vücudunu köpeklerin önüne atmalıydı. Hele dur, bir kez halk uyansın, bak o vakit ne büyük cezalar verilecek.

Ocak eski şiddetiyle durmadan yanıyordu. Biçimi tanımlanamayan gölgeler, ateşin çevresinde dönüyor dolaşıyor, alevlerin delice oyunlarını sanki özgürlükle seyrediyorlardı. Saveli, bir tahta parçasına oturarak cılız, saydam ellerini ateşe uzattı. Ribin onu göstererek üzgün bir baş sallamasıyla Sofi'ye dedi ki:

— Zavallının hali bir kitabın sayfalarından daha konuşkan, daha etkili! Bir adam insana bir kitaptan daha çok şeyler anlatıyor. Kimi zaman olur ya, bir makine işlerken bir adamın kolunu, bacağını keser yada öldürür, yok eder, düşünecek olursak bu felâketin yanılığısı o adama özgüdür, böyle bir felâketten yalnız o adam sorumlu olabilir. Öyle bir adamı al da kanını iç, yaşayışını zehirle, sonra gereksiz bir şey gibi bir yana at, işte bu kötü.

İgnati alçak sesle:

— Evet, dedi, ben bir bucak müdürü bilirim; köylülere atını selâmlatırdı! Ara sıra hayvanı gezmeğe çıkardıklarında köylüler onu selâmlardı. Selâmlamayan tutuklanırdı. Bu da o türden. Böyle hayvanı selâmlatmanın ne gereği var? Hiç! Neden? Hiç!

Yemekten sonra, hepsi ocağın çevresine toplandı. Önlerinde ateş coşkun atılımlarla odunları kavriyarak yanıyor, arkada karanlıklar göğü, ormanı kaplıyordu. Hasta, gözlerini açmış ateşe bakıyor, durmaksızın öksürerek titriyordu. Sanki, zavallı

yaşamının son parçaları, bunalan perişan vücudu terk etmekte acele ediyormuş gibi göğsünü sarsarak çıkıyor, alevler hasta yüzünde garip birer gölge oyniyle gerçekten bir ölüyü andıran derisinde bir dirilik bile uyandırmıyordu. Yalnız gözlerinde mavimtırak bir can çekişme parıltısı vardı.

Jakop, eğilerek sordu:

— Saveli istersen kulübeye gir de orda otur!

Saveli kendini zorlayarak:

— Niçin? dedi. Tersine, ben burada oturmayı yeğ tutarım. Çünkü, anlıyorum, artık insanlar arasında çok bulunamayacağım.

Çevresine bakındı, bir an sustuktan sonra solgun bir gülümseyişle sözünü sürdürdü:

— Sizin aranızda bulunmak bana iyi geliyor. Size baktıkça kendi kendine şimdiye dek kötülük, aşağılanma görenlerin, bütün bu zalim insanlardan bunların öcünü almayacağı ne malûm! diyorum.

Kimse yanıt vermedi. Hastanın başı göğsüne düşmüş, uyukluyordu. Ribin, uzun süre ona baktıktan sonra hafif bir sesle dedi ki:

— Bizi ziyarete geldi, oysa daha oturmadan aynı dersi anlatmağa başladı.

İgnati yine hafif bir sesle:

— Evet, dedi, hem bir şeyi bir kaç defa dinlemek insanı bıktırıyor. Oysa onun serüvenini bir kez dinlemek yeter. Bir daha unutulmaz ki. Zavallı, durmadan yeniler durur.

Ribin kaygulu:

— Çünkü ona göre her şey bu serüvendedir. Bütün yaşayışını bu serüven özetliyor, anladın mı? Bu serüven salt kendisinin değil yığınlarca insanın da yaşayışını anlatmaktadır. Ben belki on kez dinlediğim halde kimi zaman kuşkularımı yok edemiyorum. İnsanın kimi hoşnut mutlu zamanları olur; o vakit acıma duygusu duyar, fakir, zengin herkese acır. Çünkü zengin de kimi zaman yanlış yola gider, fakir açlıktan, zengin tutku-

sundan yanılır. Zenginin gözlerini altın bağlar. İşte, insan bunu düşününce kendi kendine:

— Hey zavallılar nedir yaptığımız? Kendinize geliniz, düşününüz; adam gibi, namusluca düşününüz, der.

Hasta olduğu yerde sallandı. Gözlerini açtı, yere uzanarak uyudu. Jakop, yavaş yavaş kalktı. Kulübeye gitti, oradan bir yorgan getirerek Saveli'nin üstüne örttü. Sonra, yine Sofi'nin yanına oturdu.

Şimdi ocağın çevresinde konuşanların seslerine odunların çıtırtısı, alevlerin gürültüsü karışıyor, ateş ocağın çevresini alan gölgelere karşı çirkin bir ihanet gülüşüyle gülümsüyordu.

Sofi, söze başladı. Ulusların yaşayışlarını, özgürlüklerini sağlayan hukuku elde etmek için nasıl çalıştıklarını, Almanya'daki köylülerin eskiden nasıl uğraştıklarını, İrlandalıların felâketlerini, Fransa işçilerinin savaşlarını anlattı.

Hava, serin olmakla beraber onun üstünde kısa bir ceket vardı. Yakası açık, göğsünün düğmeleri çözüktü. Ana bu heykel gibi vücudu şefkat dolu bir bakışla seyrettikten sonra dedi ki:

— Hava soğuk, arkana bir şey alsan fena olmaz!

— Hayır, istemez, içim ateş gibi.

Üç delikanlı ocağın karşısına geçmiş, ayakta alçak sesle konuşuyorlardı. Hasta, hâlâ yerde uyuyordu. Göğün kara yüzeyi sararıyor, gecenin gölgeleri yavaş yavaş dağılıyor, yapılar, ürkek, oynak, güneşi bekliyordu.

Ribin, Sofi'nin elini sıktı:

— Şimdilik allahaısmarladık! Kasabada sizi nasıl aramalı? Ana atıldı:

— Onu sormak gereksiz, gelin, beni bulun!

Köylüler, hep birden yavaş yavaş Sofi'nin çevresini alarak içten dostluklarını anlatan bir beceriksizlikle elini sıktılar. Hallerinden belli idi ki, hepsinde bu kadına karşı gizli bir sevgi, minnet duygusu vardı. Bu duygunun yeniliği onları böyle heyecana düşürüyordu. Uykusuzluktan kuruyan gözlerinde mutlu bir gü-

lümseme parıldayarak sağ yada sol ayak üstünde duruyor, dik-
katli bakışlarla Sofi'nin yüzüne bakıyorlardı.

Jakop sordu:

— Gitmeden önce biraz süt içer misiniz?

Şimdi, hem yürüyorlar, hem de konuşuyorlardı. Oradan
çıkış tarlalara varmışlardı. Karşıdan güneş doğuyordu, he-
nüz görünmüyordu. Otların üstünde renk renk çiğ taneleri bir
bahar sevinciyle titreşerek parıltıyor, iri kargalar, ağır ka-
natlarını sallayarak uçuşuyor, sonbaharda tohumları atılmış
tarlaların üstünde kara kara kuşlar kesik cıgıllıklarla ötüşerek
sırıyor, ta uzaktan bir asma kuşunun sesi geliyordu. Güneş
çıkış, ta uzaklardan, dağ tepelerin gecenin karanlığını büs-
bütün silmiş, ortalık aydınlanmıştı.

*
**

Pelage'nin yaşayışı tuhaf bir durgunluk dönemine girmiş-
ti. Öyle ki arasına buna kendi de şaşıyordu. Oğlu hapishanede
korkunç bir cezanın gelmesini bekliyordu. Ancak oğlunu düşün-
dükçe elinde olmadan Andre'nin, Fedya'nın daha başkalarının
yüzleri, bir yığın tanıdığın hayali gözlerinin önünden geçiyor,
oğlunun yazgısına ortak olanları birer birer düşündükçe gözün-
de Pavel'in önemi artıyor, oğlunu düşündükçe düşünce çemberi
genişleyerek kendinin de haberi olmadan türlü yönlerde doğru-
luyordu. Böyle eşit olmayan birer hafif ışık halinde bir şeye de-
ğerek, her yönü aydınlatmaya bütün görünüşleri bir tablo için-
de birleştirmeye çalışarak çevreye dağıldıkça ana, oğlunu gör-
memekten doğan kayguyu, Pavel'in geleceğinin ne olabileceği
belkisiyle duyduğu korkuyu düşünmeye vakit bulamıyordu. So-
fi, çok durmadan gitmişti. Beş gün sonra yine öyle şen, ateşli
geldi. Bir kaç saat oturdu, yine gitti. Gittiği yerden ancak on
beş gün sonra geldi. Ara sıra kardeşinin odasına çıkıyor, biraz
çalgı çalarak evin durgun yaşayışını canlandırıyor.

Ana, müzikten hoşlanmağa başlamış, müzik dinlemek git-

gide onun için bir ihtiyaç haline gelmişti. Öyle sanıyordu ki bu çalınan şey, göğsünden tatlı akım geçirerek kalbine giriyor, kafasında doğan acı düşünceler çevik bir yürüyüşle geçiyor, ezgilerin saldırısı içinde kafasına ince, güzel sözler yeni bir yaşayış gücü dolduruyordu. Pelage, kendine özgü eşyayı dört yana atan, odanın ötesine berisine sönmüş sigara parçaları, sigara külleri savuran Sofi'nin bu düzensizliğine pek güçlkle katlanıyordu. Hele onun hiç bir şeyden sakınmayarak korkusuzca söz söyleyişine bir türlü alışamıyordu.

Ananın gözünde Sofi, büyüklük satmak tutkusu besleyen bütün insanları merak edilecek birer oyuncak gibi gören bir çocuktan başka bir şey değildi.

Bir yandan çalışmanın değerinden, kutsallığından sözeder öbür yandan öteyi beriyi darmadağın ederek zavallı kadını boş yere zahmete sokardı. Hem serbestlikten, kişinin özgürlüğünden dem vurur, hem de insanı öfkeliendirecek telaşlarıyla o hiç bitip tükenmek bilmeyen tartışmalarıyla, her zaman, her şeyde en öne geçmek isteğiyle herkesi sıkır dururdu. Gerçekten Sofi'nin halinde birbirine karşıt pek çok şey vardı. Ana, bunu bildiğinden her zaman çekinerek davranırdı. Nikolaya karşı ise içten bir sevgi besliyordu.

Nikola'nın hali, davranışı yine her vakit ki gibi kaygulu, yaşayışı yine öyle düzgün birdiziye idi. Sabahleyin saat sekizde kalkar, kahvaltısını eder, yüksek sesle gazetesini okur, ara sıra önemli haberleri buldukça bunları açıklardı. Pelage, Nikola ile Andre'nin karakterlerinde bir benzerlik buluyordu. Nikola da Küçük Rusyalı gibi insanlardan sözederken kin, öfke gösterecek sözcükler kullanmaz, bütün insanları yaşamın güçlüklerindeki kötülüğün kurbanı, mahkûmu sayardı.

Yalnız, onun yeni bir yaşayışa inancı, Andre'ninki gibi sağlam, onun gibi parlak değildi. Söz söylerken yansız, ciddi bir yargıç gibi sesi her zaman durgundu. Korkunç şeylerden sözettiği zaman bile dudaklarında tatlı bir acıma gülümseyişi dolaşır, yalnız gözlerinde soğuk bir tiksinti ışığı parlardı. Bu soğuk bakış

anaya anlatmıştı ki, bu adam hiç kimseyi affetmiyecektir, affedemez. Bu affedememek zorunluğunun zavallıya kimbilir ne acılar çektiğini düşündükçe ona acıyordu, kısacası, gözünde Nikola'nın değeri günden güne artıyordu.

Nikola, saat dokuz olunca idarehanesine gider, ana evde odaları temizler, yemeği hazırlar, yüzünü gözünü yıkar, giyneğini değiştirir, sonra odasına çekilerek kitaplardaki resimleri gözden geçirirdi. Pek çok dikkat edecek olursa okumayı da başarırdı. Ancak bir kaç sahife okuduktan sonra yorulur, artık söz cüklerin anlamını anlamaz olurdu. Oysa resimlerden tıpkı bir çocuk gibi hoşlanıyordu. Onlara baktıkça gözünün önünden bütün güzelliğiyle yeni bir âlem geçtiğini sanıyordu. Bu âlemi sanki parmaklarının değışıyle duyuyormuş gibi anlıyordu. Kimi zaman kocaman kentler, kocaman yapılar, makinalar, gemiler, heykeller, insanlığın zincirleme çalışmalarıyla birikmiş sonsuz zenginlik türleri, çeşitleri karşısında düşünceleri apıştıran doğa-harikaları görüyor, yaşam sonsuzluğa doğru açılan bir dönü içinde genişliyor, gözlerinin önünde hergün bilinmeyen çok büyük, hayali bir çok yenilikler açıyor ve bu güzelliklerin sonsuzluğu onu yavaş yavaş uyanan tutkulu, özlemlili ruhunu gittikçe coşturuyordu. Pelage'nin çok hoşlandığı şey, bir jeoloji kitabı idi. Başka bir dille yazılmış olduğu halde resimleri, yer yuvarlağının serveti doğal güzellikleri, büyüklüğü üstüne Pelage'de çok açık düşünceler meydana getirmişti.

Bir gün Nikola'ya dedi ki:

— Yeryüzü ne büyükmüş meğer!

—Evet öyle ama insanlar hâlâ geniş oturamıyorlar.

Onu en çok duygulandıran, böcekler, özellikle kelebeklerdi. Bunların resimlerine rastladıkça şaşkınlıkla bakıyor. Nikola'ya dönerek:

— Bak, Nikola diyordu, ne güzel! Kimbilir bu sevimli güzellik her yanda ne kadar çoktur da bizim gözümüzden gizli kalıyor, hepsi gözümüzün önünden geçiyor da biz göremiyoruz. İnsanlar, bir koşmadır tutturmuşlar, ne bir şey öğreniyorlar, ne

bir şey görüp değerlendirmiyorlar; çünkü, ne vakitleri var, nede istekleri. Bastıkları toprağın ne zengin olduğu, onun bağrında ne akla şaşkınlık verici şeylerin bulunduğunu bilseydiler göğüsleri sevinçten öyle kabarırdı ki. Her şey hepimize, herbirimiz her şeye özgü, öyle değil mi?

Nikola gülümseyerek yanıtladı:

— Evet öyle.

Pelage durmaksızın kitap taşımağa başladı.

Kimi akşam eve konuklar geliyordu. Bunların arasında Aleksi Vasilyef adlı solgun yüzlü yakışıklı kara sakallı ağırbaşlı suskun görünümlü bir delikanlı ile Roman Petrof adlı başka bir adam daha vardı. Ablak yüzünde vaktiyle geçirdiği bir hastalığın lekeleri parça parça görünen Roman Petrof, adet edinmişti, dudaklarını her zaman kalbinin incelegini anlatan bir biçimde oynatır dururdu. Konukların içinde bir de İvan Danilof adlı ufak tefek, cılız sivri sakallı bir adam vardı ki sesi ok gibi keskin, acı, tizdi, karşısındakini etkileyecek kerte sertti. Yegor da arasına gelir, herkesle, kendikendisiyle, kendisinin gittikçe artan rahatsızlığıyla bile alay ederdi. Ara sıra uzak kentlerden bir takım adamlar gelirdi ki, Pelage bunların hiç birini tanımazdı. Her geldiklerinde Nikola ile uzun uzadıya konuşurlar, her zaman aynı şeyden özgürlükten, bütün yer yüzündeki işçilerin halinden söz ederlerdi. Konuşma uzadıkça tartışma biçimine girer, kızışır, ilerler, ellerinin kollarının geniş işaretleriyle herkes katılır, bu arada çay içilirdi. Ara sıra, her ağızdan çıkan seslerin yarattığı gürültü arasında Nikola bildiri gibi bir şeyler yazarak arkadaşlarına okur, bu bildiriler hemen oracıkta matbaa harfleriyle kopya edilirdi. Sonra, onlar dağılınca ana yere atılan müsvedde parçalarını toplayarak ateşte yakardı.

Ana, bir yandan onlara çay hazırlar, bir yandan da düşüncelerini hızlı, yararlı yolda bunlar arasında yaymak, bunların düşüncelerini, kafalarını yükseltmek için ne yapmak gerekeceğini düşünürken konuşmalarını canlandıran coşkunluğa şaşar kalırdı.

Ara sıra düşünceler çatışır, içlerinden bir bölümünün canı sıkılır, ortada karşılıklı suçlamalar dolaşır, bayağı birbirini kıracak sözler konuşulur; ne var ki çok geçmeden tartışma yine önceki halini alırdı.

Ana, artık seziyordu ki, kendisi işçilerin yaşayışını bütün bu nutuk çeken delikanlılardan daha iyi biliyor, onların başladıkları işin büyüklüğünü daha açık görebiliyordu. İşte, bunun içindir ki kendisine bu delikanlılara tıpkı mevkiin tehlikesinden haberdar olmaksızın karı koca oyunu oynayan birer çocuk gözüyle bakıyordu. Kimi zaman istemeden bu nutuklarla oğlunun Andre'nin sözlerini karşılaştırıyor, aralarındaki farkı vaktiyle göremezken şimdi bütünü ile görüyordu.

Ona öyle geliyordu ki, burada toplananlar eskiden gördüğü adamlardan daha çok bağırıp çağırıyorlardı.

— Böyle bağırдықlarına bakılırsa bunlar daha bilgin olmak gerek.

Bununla beraber çok defa da seziyordu ki konuşmalarında görülen hareket, coşkunluk ve öfkeleri yapmacıktır, herkes kendisinin gerçeğe ötekilerden daha çok yaklaştığını gerçeğin kendisince ötekilerden daha çok bir değeri olduğunu göstermek istiyor, sonra ötekiler bundan üzümlere o gerçeği kendilerinin de pek iyi tanıdıklarını ispatlamak için şiddetle tartışmaya başlıyorlar. Her birinin amacı kendini yüksek göstermek, arkadaşından üstün görünmektir. Pelage, bundan ruhunu üzen bir üzüntü duyarak göz kapaklarının hızlı davranışları içinde bütün bu delikanlılara fırlattığı yalvarıcı bakışlarla kendi kendine:

— Eyvah unuttular, Pavel'i de arkadaşlarını da unuttular, gittiler.

Diyordu.

Ana, pek iyi anlayamadığı bu tartışmaları çok dikkatle dinliyor, söylenen sözlerden söyleyenlerin duygularını anlamağa çalışıyordu. En sonra, anladı ki, kendi evinde toplananlar hep iyi şeyler konuşuyorlar, herşeyi topluca düşünüyorlardı. Oysa bura-

da onu parçalıyorlar, inceltiyorlardı. Ötede duygular daha güçlü, daha derin görünüyordu, burası ise kesin ve sert düşünceler her şeyi parça parça ediyordu. Burada düşünceler, sözler hep eski hali, eski yaşayışı yıkmaya harcanıyordu. Ötede ise hep yeni yaşayış düşünülürdü. İşte bunun içinde ki oğlunun Andre'nin sözlerini daha iyi anlıyordu.

Kalbinde insanlara karşı yavaş yavaş bir hoşnutsuzluk uyanıyordu, bütün valığı bundan kaygulanıyordu. Gittikçe içine bir güvensizlik duygusu geliyor, o da kalbinin heyecanına uyarak yaşam üstüne düşündüğünü söyleyebilmek için her şeyi öğrenmek, elden geldiğince çabuk öğrenmek istiyordu. Dikkat etmişti; ne zaman arkadaşlarından bir işçi evini ziyaret edecek olsa Nikola'nın diline olağanüstü bir açıklık geliyor, yüzünde bir sevinç beliriyordu. O vakit her zamankinden başka bir yolda kabaca değilse bile, daha çok kendini salarak konuşuyordu.

Kendi kendine düşünüyordu:

— Zavallı adam onların düzeyine inmek için ne kadar kendini zorluyor.

Ne yazık ki bu düşünce onu avutmuyordu. Görüyordu ki, konuşanlar Nikola'nın karşısında söz söylemekten sıkılıyorlar, kafaları düğüm ile bağlanmış duruyorlar, serbest, sade görüşmüyorlardı. Bir gün Nikola odadan çıkınca ana onların birine sordu:

— Niçin öyle sıkılıyorsun? Görenler seni bir sınav geçiriyorsun sanır.

İçlerinden biri gülümseyerek yanıtladı:

— Böyle şeylere alışık değiliz de ondan. Hem Nikola ile biz bir değiliz ki, o bizden yüksek!

Başını önüne eğerek ekledi:

— Ne önemi var, görmüyor musun onu, ne kadar sade?

Adam, kadının yüzüne öyle bir bakış baktı ki, ikisi de gülümseyerek sustu.

Ara sıra Saşenka da geliyordu. Ne var ki uzun süre oturmada gidiyordu. Söz söylerken hiç gülmez, lâkırdılar ağzından

daima coşkunca dökölürdü. Her defasında kalkıp gideceği zaman ananın yanına gelerek sorardı?

— Pavel, nasıl iyidir ya?

— Evet, çok şükür iyi. Pek iyi halinden pek hoşnutum!

— Benden selâm söyleyiniz.

Sonra, çıkar giderdi.

Kimi zaman Pelage onunla söyleşmeye koyularak Pavel'in böyle uzun süre hapisnede kalmasından yargılama tarihinin belli olmamasından yakınırdı. Saşenka hiç bir şey söylemeyerek dinlerdi. Sade kaşları çatılır, dudakları titrer, parmakları sinirli davranışlarla oynardı.

Ana, içinden gelen bir istekle kaç defa:

— Ah yavrum! Biliyorum, biliyorum ki onu seviyorsun!

Demek istedi ise de cesaret edemedi. İşte bu düşünceyle Saşenka'nın uzattığı eli sıkarak içinden:

— Zavallı kız! derdi.

Bir gün Nataşa gelmişti. Ana içten bir kucaklayışla onu kucakladı. O, bundan büyük bir sevinç duyarak bir çok şeyler anlattığı sırada alçak sesle dedi ki:

— Ah bilseniz başıma gelenleri! Annem öldü! Zavallı anecığım öldü!

Parmaklarının hızlı davranışıyla gözlerini silerek konuşmasını sürdürdü:

— Zavallıya çok acıdım, henüz yaşı elli bile değildi. Daha çok yaşayabilirdi. Ancak, biraz daha geniş düşününce anlıyorum ki, ölüm ona göre yaşamaktan daha kolay daha az ağır gelmiş olsa gerek. Bütün yaşıyı yalnızlık içinde geçti. Herkese yabancı kaldı. Kimse gelip ondan birşey istemezdi. Babam bağıra çağıra en sonra zavallıyı korkak etti. Artık, onun sürdüğü yaşıya yaşamak denir mi? İnsan, iyi bir umut beslerse yaşar. Oysa onun hiç bir umudu kalmamıştı. Aşağılanmaktan başka bir şey beklemezdi.

Ana bir an düşündükten sonra:

— Evet, Nataşa hakkın var, dedi. İnsan bir şey beklerse,

iyi bir umut beslerse yaşar. Umutsuz, bekleyişsiz yaşamak ta yaşamak mı sanki?

— Demek, şimdi yalnızsınız?

— Evet!

Ana, bir an sustu, sonra gülümseyerek:

— Ne zararı var, dedi. İnsan iyi olduktan sonra yalnız kalmış sayılmaz. Çavresinde her zaman arkadaş bulur.

Natasa, yakında bir yere mürebbiye olarak gitti. Orada bir ipplik fabrikası vardı. Ana, arasıra oraya gidiyor, genç kıza yavaş kitaplar bildiriler, gazeteler götürüyordu. Onun en iyi gördüğü iş bu idi. Rahibe, dantele tüccarı, bakkal, zengin bir şehirli kılığında kimi zaman yaya, kimi zaman trenle, yada tek atlı araba ile, omuzunda bir torba yada elinde bir çanta ile dolaşır durur; otelde köy hanlarında, trende, yada vapurda, kısacası nerede olursa olsun her zaman sessizliği korur, her zaman sade bir yaşayış biçimi izlerdi. Tanımadığı adamlarla bir yerde bulununca ilkönce sözü o açar, konuşmadaki güzellikle çok görmüş geçirmiş kadınlara özgü haliyle her görüştüğünü ister istemez kendine bağlardı. En çok felâket görmüşlerle konuşmaktan hoşlanır, onların yaşamak üstüne düşündüklerini, yakınıklarını, korkularını öğrenmek isterdi. Böyle görüştüğü adamlar içinde talihin kötülüğüne karşı durmakla beraber insanlığın önemli bilmecelerini çözümlemek tutkusu içinde çırpınarak yazgısından yakınanlara rast geldikçe kalbi sevinçten taşardı. Yaşamın görünüşü, bütün o savaşları karşı durmaları gittikçe büyüyerek, gittikçe çeşitlenerek gözünün önünden geçip gidiyor, insanları aldatmanın, onları soymanın, onlardan daha çok yararlanmanın alçakça tutkusunu her şeyde ve her yerde görüyordu. Toprakta herşeyin büyük bir verimlilikle varlığı da dikkatinden kaçmamıştı. Böyle olmakla beraber halk yine yoksulluk içinde bu sayısız servetlerle beraber yine yarı aç, hayvanca bir yaşayış sürüyor, kentlerde kiliseler hiç bir şeye yaramayan altınlarla, gümüşlerle dolu dururken kaldırımlarda sayısız mutsuzlar bir yardım elinin vereceği sadakayı boşuna bekliyerek titreşi-

yorlardı. Böyle görünüşlerin pek çoğu görkemli kiliseleri, yaldızlı rahip giyneklerini, yoksulların kulübelerini, kokmuş, iğrenç yoksulları eskiden de görürdü. Ne var ki o zaman bu halleri pek olağan bulurdu. Şimdi ise başka türlü düşünüyor, dini, zenginlerden çok fakirlere gerekli saydığından o süslerle zenginlikte yoksulluğun ve ihtiyacın yüzüne vurulmuş bir aşağılama tokadı buluyordu.

Gördüğü resimlerden, işittiği hikâyelerden anlamıştı ki Hazreti İsa yoksulları, zavallıları severdi. Giyiniş biçimi sadeydi süssüzdü. Oysa yoksulların biraz avunmaları için koştığı kiliselerde onu altınlara, ipeklilere sarıyorlar, önünde diz çöken yoksullara, öksüzlere karşı onu yaldızlı ipeklerin içinde hapsediyorlardı.

Pelage bunları düşündükçe usuna Ribin'in sözleri geliyor-du:

— Bizi aldatmak için tanrıyı bile araç olarak kullanmaktan çekinmiyorlar. İçimizi öldürmek istediklerinde onu, yalanlar iftiralar içinde bırakıyorlardı.

Şimdi, kendisi de bilmeden ibadetini azaltmıştı. Ancak İsayı da eskisinden çok düşünüyordu, onun adını bile ağızlarına almadan, onu tanımadan, öğütleriyle davranan, yeryüzünü Hazreti İsa gibi, yoksulların mülkü sayarak dünyanın büyük servetini yoksullara bölüştürmek isteyen insanlar her zaman kafasını kurcalıyordu. Kafası, böyle şeylerle doluydu. Hep bunları düşünür, gittikçe büyüyerek kalbinde yüksele yüksele ışıklı bir ibadet biçimine girerek bütün evrenin karanlıklarını, yaşamı, insanlığı eşit parlaklıklarla aydınlatırdı. Pelage, şimdi öyle sanıyordu ki her zaman belirsiz bir sevgiyle birleşmiş umut, bir korku duygusuyla, şefkat, acıyla sevdiği İsa ona daha yakınlaşmış, ruhunun temiz sevinci içinde onu daha açıktan, daha iyi görmeğe başlamıştı. Şimdi, İsa'ya baktıkça gözlerinde bir doygunluk gerçekten dirilmiş, sanki onun adını ağızlarına almaksızın

sonsuz bir fedakârlık duygusuyla uğrunda kendini öldürenlerin kanı ile yikanarak canlanmış gibi bir halini görüyordu.

Ana, her geziden hoşnut dönüyordu. Çünkü, hem bir çok şeyler görüp işitiyor, hem de görevini yapmış olmaktan tat alıyordu.

Bir gece Nikola'ya dedi ki:

— Böyle gezmek, her yana gidip birçok şeyler görmek pek hoş oluyor; İnsan, yaşamı, yaşamın nasıl geçtiğini anlıyor. Zavallı halk her yerde itilip kakılıyor, köşeye bucağa atılıyor, herkesin dilinden bu sözler işitiliyor: «Niçin beni böyle atıyorlar? Her şey böyle iken, niçin ben aç kalıyorum? Her yanda akıl ile zekânın izleri varken, niçin ben böyle aptal böyle cahil durayım? Gözünde yoksulla zengin hep eşit, acıması herkese yaygın olan tanrı nerede?»

İşte, böyle yavaş yavaş, adım adım yaşama karşı kalbimde bir ayaklanış kabarıyor, eğer kendini düşünmezse bugün ege-men olan haksızlığın yarın onu yutup bitireceğini seziyordu.

Artık, o da yaşamın uğradığı haksızlıklardan dilinin döndüğünce söz etmek gereksinimini sık sık duymaya başlamıştı. Bu gereksinim ara sıra o kerteyi bulurdu ki, karşı durmak elde olmazdı.

Ara sıra resimli bir kitabın resimlerine bakarken birdenbire Nikola gelir, ona şaşılacak şeylerden sözederdi. O, böyle önemli sorunları çözümlemeye uğraşan insanların yürekliliğine şaşarak kuşkulu bir halde sorardı:

— Olabilir mi bu?

O zaman tahmininde aldanmadığını bilenlerin sarsılmaz güveniyle ona geleceğin peri masallarını gerçekleştirecek şeylerden sözederdi.

— İnsanlarda istek ile tutkunun sınırı yoktur, insanın gücü bitmek tükenmek bilmez bir kaynaktır. Bununla beraber ulusların düşünce olgunluklarına doğru attığı adımları pek yavaştır. Çünkü insanlar gelecekleri elde etmek için bilim değil de para biriktirmek zorunda kalıyorlar. Ne zaman kötü tutkuları kalp-

lerinden atarlarsa zorunlu bir çalışmanın köleliğinden o zaman kurtulmuş olurlar.

Pelage, Nikola'nın sözlerini pek az anlardı. Ancak, Nikola'ya bu sözleri söyleten inanış ile güven, onu da duygulandırmaktan uzak kalmazdı.

— İnsanlığın uğradığı felketlerin nedeni yeryüzünde serbest, zgr insanların pek az olmasıdır.

Böyle kin, yırtıcılık duygularından kendini kurtarmış olan kişilerden kimilerini Pelage de tanıyor, bunların sayısı ne kerte çoğalırsa yaşamın kara, korkunç yüzünün de o kerte çekici, sade, o kerte güzel, parlak olacağını o da anlıyordu.

Nikola zgnce başını sallayarak:

— İnsanlar ister istemez zalim olmak zorunda kalıyor!

Dedi. Ana bir baş işaretiyle bu sözleri doğruladı; aklından Kk Rusyalı geçiyordu.

*
**

şaşmadan belli zamanlarda eve gelen Nikola, bir gün olduğundan pek geç döndü, zeririden pardösüsünü çıkarmadan ellerini oğuşturarak sert bir sesle:

— Haberiniz var mı, Pelage? dedi. Arkadaşlardan biri bu gün hapishaneden kaçmış. Kim olduğunu anlayamadım.

Ana birden kalbini kaplayan bir çarpıntı ile sarsıldı, hemen oracıkta bir sandalyeye kvererek fısıldar gibi bir sesle sordu:

— Sakın Pavel olmasın?

Nikola omuzlarını kaldırdı:

— Belki! dedi, ancak onu nerede bulmalı, nasıl saklamalı? Belki rast gelirim diye sokaklarda dolaştım, durdum. Saçma bir şey belki. Boş durmak ta olmaz. şimdi yine aramağa çıkacağım.

Nikola:

— Siz Yegor'un evine gidiniz, belki ondan bir haber alabilirsiniz, dedi.

Nikola gittikten sonra Pelage başına bir örtü aldı, umutla sokağa fırladı. Gözleri çevreyi bulanık görüyor, kalbi hızlı vuruşlarla vurarak onu hemen hemen koşmak kertesinde hızlı adımlarla yürümeğe zorluyordu. Başını önüne eğmiş, çevresindeki şeyleri görmeyerek bir olasılık arkasında koşuyordu. «Belki de Yegor'un evindedir!» Bu düşünce ile durmadan yürüyordu. Hava sıcaktı. Pelage, yorulmuş, solumağa başlamıştı. En sonra Yegor'un evine vardı. Merdivenin başında dermanı kalmamıştı. Daha ileri gitmek elinde değildi. Dönüp arkasına bakınca ağzından ufak bir şaşkınlık çığlığı çıktı. Kapının eşiğinde Vesofçikof'u görür gibi olmuştu. O, elleri cebinde gülümseyerek kendisine bakıyordu. Gözlerini açarak bakınca kimseyi göremedi.

— Hayaletmiş, dedi.

Çevresine kulak kabartarak merdivenleri çıktı. Evin avlусundan ağır ağır atılan adımların çıkardığı boğuk bir gürültü geliyordu. Ana, merdivenin sahanlığında durdu, eğilerek aşağıya baktı. Bu sefer Vesofçikof'un yüzünü açıkça gördü. Delikanlı gülümseyerek ona bakıyordu.

— Vesofçikof, sen misin?

Dedi, merdivenleri inerek ona gitmek istedi. Kalbi acı ile sıkışmıştı.

Pelage, inerken o, aşağıdan eliyle işaret ederek bağırdı:

— İnme, inme! Çık!

Ana, karşı durmadı, Yegor'un odasına girdi. Yegor, bir kanapeye uzanmıştı. Eğilerek kulağına fısıldadı:

— Haberin var mı, Vesofçikof hapishaneden kaçmış?

Yegor başını kaldırarak boğuk bir sesle:

— Amma yaptın ha dedi.

— Evet, evet gözümlle gördüm buraya geliyor.

— Peki! Ama onu karşılamak için halim yok!

Onlar böyle konuşurlarken Vesofçikof içeri girdi. Kapının sürmesini sürerek başından kasketini çıkardı. Bütün yüzünde tatlı bir gülümseyiş dolaşıyordu. Kanapenin yanına gelerek kolu

nu dayadı. Yegor, yattığı yerden kalktı başını sallayarak boğuk bir sesle:

— Buyurun, buyurun sıkılmayın, dedi.

Vesofçikof'un dudaklarında geniş bir sevinç gülümseyişi belirmişti. Pelage'nin yanına yaklaşıarak elini tuttu:

— Eğer seni görmeseydim hapishaneye dönmekten başka çarem yoktu. Burada kimseyi tanımam. Ötede olsaydım çoktan tutuklanmıştım. Bu yolda yürürken kendi kendime: Aptal herif durup dururken neye kaçtın? diyordum. Hemen o sırada seni gördüm, hızlı hızlı yürüyerek peşine takıldım geldim.

Pelage sordu:

— Nasıl kaçabildin?

Delikanlı, beceriksizce bir kanapenin kenarına ilişti, omuzlarını sallayarak sıkıla sıkıla olayı anlattı:

— Ben de bilmem ki!.. Rastlantı yardım ediverdi, oldu. Hapishanenin avlusunda geziniyordum. Adi suçlular birden gardiyanın üstüne atıldılar. Bu gardiyan denilen herif vaktiyle hırsızlık ettiği için işinden atılmış bir jandarma eriydi. İşi gücü espionluk etmek, gördüğü işittiği şeyleri yazmak. Öyle ki artık herkes ondan bıkmış usanmıştı. Ha ne diyordum, mahpuslar onun üstüne atılınca ortalık karıştı, nöbetçiler korktular düdüklerini öttürerek koşmağa başladılar. O aralık kapının parmaklığı açılıverdi. Yaklaştım, dışarıda meydanlık, kasaba hep görünüyordu. Bu görünüş beni çekti. Heyecanlanmadan dışarı çıktım. Sanki bir düşte imişim gibi yürüyordum. Birkaç adım attıktan sonra kendime geldim, nereye gideceğimi düşünmeğe başladım. Arkama dönüp baktığımda hapishanenin kapıları kapanmış bulunuyordu. İçimde bir kötülük, sıkıntıya benzer bir hal vardı. Arkadaşlarımdan ayrıldığıma üzülüyordum. Kısacası, sersemce bir davranışta bulunduğuma hükmettim. Çünkü hapisane deyken kaçmak aklımdan bile geçmemişti.

Yegor alay edercesine:

— Öyle ya! Dönüp gitmeli, hapishanenin kapısını çalarak

nazıkçe içeri girmeli «Affedersiniz efendim dalgınlığa geldi de onun için.» Deyip yine hapse girmeliydiniz, değil mi?

Vesofçikof gülümseyerek:

— Evet Gerçekten o da aptallık olurdu, ama ben arkadaşlarıma karşı kötü davranışta bulunmuştum. Neyse sessizce yürümeğe başladım. Sokakta giderken bir cenazeye rastladım, bir çocuk cenazesiydi. Tabutu izledim. Başımı önüme eğmiştim. Kimsenin yüzüne bakmıyordum. Bir süre mezarlıkta durdum, sonra birden aklıma bir şey geldi.

— Yalnız bir şey mi?

İçini çekti:

— Sanırsam bir çok şeyler birden aklıma geldi. Nerede eski halim? Artık bende eski kafa kalmadı; neyse onu geç, sen nasılsın? Hâlâ hastalıktan kurtulamadın mı?

— Evet, ne çare herkes elinden geleni yapar.

Bir aralık bir öksürük nöbeti vücudunu sarstı.

— Sen konuş, sonra ne oldu?

— Sonra müzeye gittim. Biraz gezindim, koleksiyonlara baktım içimden «Ben şimdi nereye gideyim?» diyordum. Kendi kendime gülmeğe başlamıştım. Karnım aklıktan zil çalıyordu. Yine sokağa çıktım. Yürüdüm, yürüdüm, takatım kesilmişti. Dikkat ettim, polisler yoldan gelip geçenleri pek dikkatli süzüyorlardı. «Gördün mü ettiğini aptal herif! Şimdi kendiliğinden mahkemenin eline düşeceksin» diyordum. Derken o aralık Pelage'yi gördüm. Koşarcasına yürüyordu. Yanımdan geçerken kenara çekildim. O gidince ben de döndüm, arkasından buraya geldim... İşte baştan aşağı bütün olay!

Ana sıkılmış gibi:

— Ya bana ne dersin, seni hiç görmedim.

Pelage, şimdi Vesofçikof'un yüzüne dikkatle bakıyor, onu eskisinden daha iyi buluyordu. Vesofçikof, başını kaşıyarak dedi ki:

— Hiç kuşku yok arkadaşlar kayguya düşmüşlerdir, nereye gittiğimi düşünür, dururlar şimdi.

— Ya jandarmalar? Onları hiç düşünmüyor musun? Onlar da kaygı içinde olsalar gerek!

Bu sözü söyleyen Yegor ağzını açtı, sanki havayı ağzının içine almak istiyormuş gibi dudaklarını oynattıktan sonra konuştu:

— Her ne hal ise, alayın sırası değil! Seni bir yana saklamalı. Gerçekten hoş bir iş ama öyle pek kolay değil. Ah ben kalkabilsem!

Boğuluyor gibi bir öksürük nöbeti daha geçirdi. Ellерinin zayıf davranışlarıyla göğsünü oğuşturmağa başlamıştı.

Vesofçikof:

— Yegor, sen iyice hastalanmışsın! dedi.

— Hastalık mı? O benim hergünkü işim! Bana baksana, nine, ne sıkılıyorsun öyle? Sıkılma, sıkılma! Sen de Pavel'i sor bakalım, Pavel ne halde?

Vesofçikof'un dudaklarına yine o eski sevinçli gülümseyiş geldi:

— Pavel mi? İyidir, sağlığı pek yerinde. Bizim reisimiz gibi bir şey. Bizim adımıza memurlarla hep o görüşür, genel olarak bize o emreder, herkes onu tanır, onun sözünü dinler.

Pelage delikanlının sözlerini damla damla içiyormuş gibi dinliyordu, arasıra Yegor'un mavimtırak, şişkin yüzüne hızlı bir bakış fırlatıyordu. Bu yüz sanki bir peçe altında imiş gibi hiç bir şey anlatmıyordu. Yalnız, gözlerde bir yaşayış ve sevinç parıltısı vardı.

Birden Vesofçikof bağırdı:

— Yahu bana bir parça yemek verseniz de yesem. Valahi, karnım açlıktan zil çalıyor.

Yegor öteden atıldı:

— Nine! Rafta ekmek var, al da ver. Sonra koridora git, soldan ikinci kapıyı çal, bir kadın kapıyı açacak, söyle buraya gelsin, gelirken yiyecek ne varsa alsın getirsin!

Vesofçikof karşı durdu:

— Canım, niçin olup biteni hep getirsin?

— Öyle birden parlamı! Zaten ne var ne yoksa hepsini getirirse bile çok bir şey değil. Belki de bir şey yok!

Ana çıktı gitti. Söylenen kapıyı çalarken içerden gelecek sese kulak vermekle beraber kendi kendine:

— Zavallı Yegor ölüm halinde! diye söylendi.

Odadan bir ses geldi:

— Kimdir o?

Ana:

— Beni Yegor gönderdi, oraya gelmenizi istiyor, dedi.

— Peki geliyorum!

Pelage bir saniye bekleyişten sonra yine kapıyı çaldı. Kapı hızla açıldı, gözlüklü iri yarı bir kadın görüldü. Eliyle gömleğinin kolunu düzelterek kuru bir sesle:

— Ne istiyorsun? dedi.

— Beni Yegor gönderdi.

— Ha, siz misiniz? Haydi gidelim! Ay ben sizi tanıyorum, burası da amma karanlık ha...

Pelage kadının yüzüne baktı, Nikola'nın evinde bir iki kez bu kadına rast geldiğini hatırlıyordu. Kendi kendine; «Tuhaf şey! dedi, bizimkiler her yerde bulunuyor!»

Kadın, arkada kaldı, Pelage önde yürüyordu.

— Yegor çok hasta mı?

— Evet, yatıyor. Bir de sizden rica ediyor. Biraz yiyecek getirirmanız için.

— Yiyeceği ne yapacak?

Yegor'un evine geldiklerinde hasta adam öksürüğü izleyen bir hırıltı içinde kendilerini karşıladı.

— Ludmila! Şu delikanlıyı görüyor musun? Hapishaneden memurların izni olmaksızın kaçmış. Şimdi herşeyden önce ona biraz yiyecek veriniz. Bir de bir iki günlüğüne uygun bir yerde saklayınız, görmesinler.

Ludmila, başını salladı, hastanın yüzüne dikkatli dikkatli bakarak ciddî bir sesle dedi ki:

— Yegor, konuklarınız gelir gelmez bana adam gönderey-

diniz daha iyi olurdu. Hem anladığıma göre ilâcınızı almayı iki defadır unutuyorsunuz, artık ihmalin bu derecesi olmaz. İlâç içtikten sonra daha kolay soluk alıyorum, diyen siz değilmisiniz. A kuzum? (Vesofçikof'a dönerek) Haydi arkadaş, siz bize geliniz! Neredeyse şimdi gelip Yegor'u hastaneye götürecekler.

Yegor sordu:

— Hastaneye mutlaka gitmeli miyim?

— Evet, evet! Sonra ben sizi orada gelir görürüm.

— Orada mı?

— Aman sen de, aptallığın gereği yok.

Genç kadın, bu sözleri söylerken bir yandan yorganı hastanın göğsüne çekiyor, öbür yandan da, Vesofçikof'a bakarak arasına fırlattığı bakışlarla ilâcın miktarını tahmin ediyordu. Alçak, uyumlu bir sesle konuşuyordu. Duruşuyla davranışlarında bir genişlik vardı. Yüzünün rengi sararmış, kara kirpikleri burnunun üstünde birleşmişti. Ana, bir büyülenme anlamı taşıyan bu yüzden hoşlanmazdı. Gözlerinde ne bir ışık vardı, ne bir gülümseyiş! Sesinde otoriter bir ton seziliyordu.

— Haydi gidelim, birazdan ben yine gelirim, siz Yegor'a bu ilâçtan bir çorba kaşığı veriniz, emi? Hem dikkat ediniz konuşmasın!

Vesofçikof'u alarak çıktı. Yegor içini çekti:

— Olgun kadın! Eşsiz yaratık! Pelage, siz bu kadınla birlikte oturmalıydınız. Zavallı çok çalışıyor, yorgun düştü.

Anaya şefkatle:

— Haydi, haydi, dedi ölecek olduktan sonra konuşmamak neye yarar?

Dudakları belirsiz bir gülümseyişle ağır ağır açılarak ananın yüzüne baktı. Pelage, başını yere eğmiş, derin bir acıma duygusuyla gözlerinden yaş akıyordu.

— Ağlama, nine ağlama! Bu pek olağan bir şey. Yaşamın tadı olduktan sonra ölmenin gerekliliği meydanda.

Ana, elini hastanın başına koyarak alçak sesle:

— Sus, Allah aşkına! dedi.

Öteki, sanki göğsünden çıkan hırıltıları dinlemek istiyormuş gibi gözlerini kapıyarak diretircesine konuştu:

— Beni söyletmemekte ne anlam var? Anlamıyorum ki. Susmaktan ne çıkar? Bir kaç dakika çok can çekişme acısı değil mi? Buna karşılık senin gibi iyi bir kadınla görüşmek zevkinden yoksun kalacağım. Burada bulduğum insanları ötede de bulacağımı hiç ummuyorum.

Ana, heyecanla sözünü kesti:

— Yalvarırım, sus, şimdi, o deminki hanım gelir, konuştuğunu görünce, bana darılır:

— O kadın hanım filan değil, bir devrimci, bir arkadaş, eşsiz bir varlıktır. Darılsa da, azarlasa da zararı yok, oldum olası o herkesi azarlar.

Yegor, komşusunun serüvenini anlatmağa başladı. Dudakları güçlkle açılarak ağır ağır söylüyordu. Gözlerinde gülümseyiş parıltısı vardı. Pelage, morarmağa başlayan bu solgun yüze baktıkça kalbinde düğümlenen bir korku ile kendi kendine:

— Zavallı, ölüyor... Diyordu.

Ludmila geldi içeri girip kapıyı da iyice sürmeledikten sonra anaya dedi ki:

— Dostunuz hemen şimdi kılığını değiştirip gitmeli. Siz de gidip giynek bulun, getirin. Sofi'nin burada bulunmayışı ne fena! Adam saklamak onun işi!

Ana, şalını omuzuna alarak:

— Yarın o da gelecek, dedi.

Ona böyle görevler verilince bütün düşüncesi o görevi çabucak, eksiksiz yapmak olurdu. Kaşlarını çatarak heyecanla sordu:

— Nasıl giynek bulmalı, siz ne diyorsunuz?

— Nasıl olursa olsun, burdan gece çıkacak.

— Daha kötü ya! O zaman sokaklar daha ıssız olur. Daha kolay dikkati çeker. Vesofçikof pek öyle kurnaz de değildir.

Yegor boğuk bir kahkaha ile:

— Siz de nine, hâlâ gençsiniz vesselâm, dedi.

— Hastanede seni görmeğe gelebilir miyim?

Hasta öksürerek başını salladı. Ludmila kara gözlerini ananın yüzüne dikerek:

— İsterseniz, dedi, nöbetleşe sizinle onu bekleriz. İster misiniz? Uygun buluyorsunuz, öyle mi? Peki, öyle olsun, haydi bakalım, şimdi durmayıp gidiniz.

Anayı kolundan tutarak koridora çıkardı. Orada eğilerek alçak sesle kulağına fısıldadı:

— Sizi böyle gönderişime sakın darılmayınız, gerçekten yaptığım pek namusluca bir davranış değil, onu biliyorum. Ne var ki söz söylemek Yegor'a öyle zararlı öyle zararlı ki. Hem umudum var.

Bu sözler anayı üzmüştü:

—Ne diyorsunuz, Allahaşkına! Sizin davranışınız mı namusluca değil? Siz hiç bir vakit namussuzluk etmezsiniz, tersine pek iyi bir kadınsınız. Neyse şimdilik ben gidiyorum, Allaha ısmarladık!

Ludmila yavaşça uyardı:

— Espiyonlara dikkat et!

Elini yüzüne götürerek şakaklarını oğuşturdu. Dudaklarına bir titreme gelmiş, yüzünde daha çok durulma, güzellik belirmişti.

Ana bir parça gururlu:

— Peki, peki! Dedi.

Kapının parmaklığına gelince sanki omuzlarındaki örtüyü düzeltiyormuş gibi bir süre durarak hiç kimsenin ayırt edemeyeceği çabuk bir bakışla çevreye bakındı. Sivil polisleri ne kadar kalabalık içinde olursa olsun seçmek sanatını pek iyi bilirdi. Onlarda hemen dikkatini çeken şey kaygusuzca durum ve davranışlarındaki o sahte doğallık, yüzlerine çizilen korku, yorgunluk anlatımı, insanı tedirgin eden dikizleyici gözlerinin duygularını saklamayı başaramayan telâşlı, çekingen kırpışmalar, Pelage için yabancı şeyler değildi.

Bu sefer sokakta kimseyi görmedi. Telaş etmeksizin yola koyuldu, biraz ileride bir arabaya binerek çarşıya çekmesini arabacıya söyledi. Vesofçikof için dükkâncıdan giynek alırken çok sıkı pazarlık ediyor, sanki bunları her altı ay bir kat giynek değiştiren sarhoş kocası için aldığını söyleyerek söğüp sayıyordu. Dükkâncı, kadının yakındığı hale karşı hiç bir duygulanma göstermedi. Pelage, bu kurnazlığından hoşnuttu. Giyneği alıp eve dönerken kendi kendine düşünüyordu. Şimdi polis, kaçağın mutlaka kılık değiştireceğini kestirerek çarşıdan soruşturmaya girişebilirdi. Pelage, doğruca eve geldi, orada Vesofçikof'u alarak kasabanın ucuna dek birlikte gitti.

Yolda yürürken kaldırımdan gidiyordu. Pelage sevinçle giderken, sarı pardösünün uzun etekleri içinde bacaklarının düzgün yürüyüşü bozulan, başına geçirdiği şapkanın burnuna düşmemesi için ikide bir bunu arkaya atan Vesofçikof'a bakıyor onun başını önüne eğerek ağır adımlarla yürüyüşünü seyrediyordu. Issız bir sokakta Saşenkaya rastladılar. Biraz ötede o da bir baş işaretiyle Vesofçikof'u selâmlıyarak döndü, kendi kendine:

— Pavel, Andre, onlar hâlâ hapiste, diye söylendi.

Nikola, anayı görünce elinde olmadan ağzından çıkan bir kaygu çığlığını tutamadı:

— Haberiniz var mı? Yegor pek ağır hasta! Hastaneye kaldırdılar. Demin Ludmila geldi, sizi aradı, hastaneye gitmenizi söyledi.

— Hastaneye mi?

Nikola parmaklarının sinirli davranışıyle gözlüğünü düzelttikten sonra Pelage'ye ceketini verdi, kuru, sıcak parmaklarıyla ananın elini sıktıktan sonra titreyen bir sesle:

— Evet, evet... Sağlam bir yerde.

— Ben de sonra Yegor'u görmeğe gideceğim.

Ana, öyle yorgundu ki başı dönüyordu. Nikola'nın kaygu-

lu hali onda korkunç bir şeyin yakında meydana geleceği duygusunu uyandırmıştı. Kendi kendine:

— Ölecek, ölecek, diyordu.

Bu karanlık düşünce kafasına bir çekiç vuruşu gibi iniyordu.

Hastanenin temiz, aydınlık odasına girip te Yegor'u bir yığın ak yastık içine gömülmüş, boğuk bir sesle güler görünce birden kalbi duruldu. Yüzünde bir ferahlık gülümsemesi belirdi. Kapının eşiğinde durdu, o sırada hasta, doktora diyordu ki:

— İlâç vermek vücudu onarmak demek değil de nedir?

Doktor kaygulu bir sesle bağırdı:

— Allahaşkına Yegor, aptallık etme!

— Evet, vücudu onarmaktan başka bir şey değil; biz devrimciler ıslahattan tiksiniyoruz.

Doktor, çekinerek hastanın elini alıp dizinin üstüne koydu; sonra hasta yatağında doğrulunca, bir elinin parmaklarıyla sakalını karıştırarak öteki elinin parmağı ile hastanın yüzündeki şişkinlikleri yoklamağa başladı.

Pelage, doktoru pek iyi tanırdı. Bu adam Nikola'nın en iyi arkadaşlarındandı. Ana, Yegor'un yanına yaklaştı. Yegor, Pelage'yi görünce dilini çıkardı. Doktor hemen dönerek:

— Ay siz misiniz? dedi, hoş geldiniz, oturunuz bakayım. Nedir o getirdikleriniz?

— Sanırsam kitap.

— Yooo... kitap okumak olmaz.

Yegor yakınarak seslendi:

— Okuduğumu da istemiyor, beni aptal yapacak.

Doktor otoriter bir sesle:

— Sen sus! dedi.

Cebinden çıkardığı deftere bir şeyler yazdı. Yegor'un göğsünden kesik, korkunç hıçkırıklarla birlikte boğuk bir hırıltı çıkıyordu. Bütün yüzünü ince ter damlaları kaplamıştı. Ara sıra kalkmak istemiyor gibi ağırlaşan ellerini binbir güçlülle yüzüne götürerek terlerini siliyordu. Şişkin yanaklarında hiç bir

kıpırtı yoktu. Sanki bir örtü altındaymış gibi çizgileri silinen geniş, temiz yüzü büsbütün değişmişti. Yalnız, derin bir çukur içine batmış iri gözleri parlak bir kendini bırakışla gülümsüyordu.

— Ah şu teknik, ah! Otura otura yoruldum, biraz yatabilir miyim?

Doktor kısaca:

— Hayır, hayır, dedi.

— Ben de sen gittikten sonra yatarım...

— Nine! Sakın yatmasına göz yummayınız, yalnız yastıklarının düzeltiniz, yeter... Hem konuşmasın, rica ederim, ihmal etmeyiniz, zararlıdır.

Pelage başını salladı. Doktor kısa adımlarla hızlı hızlı yürüyerek gitti. Yegor, başını arkaya yasladı. Gözlerini kapadı, öylece kımıldamadan durdu. Yalnız arasına parmakları kımıldanıyordu. Mini mini odanın duvarlarından kuru bir soğuk, solgun uykulu bir hava yayılıyordu. Büyük pencereden dışardaki ıhlamur ağaçlarının dalgalanan tepeleri görünüyordu, sonbahar soğuklarının ilk izleri tozlu, koyu yaprakları arasında sarı birer leke gibi parlıyordu.

Yegor, gözlerini açmadı. Yerinden bile kımıldamadan:

—Tuhaf şey, dedi, ölüm bile ağır ağır geliyor, sanki gelmek istemiyor. Belli ki o da bana acıyor, benim gibi iyi yürekli, iyi ahlâklı bir delikanlıyı alıp götürmeye kıyamıyor.

Ana, elini okşayarak yalvarır gibi bir sesle:

— Yegor, öyle söyleme sus! dedi.

— Peki, nine peki şimdi susarım.

Cümleler arasında uzun uzun durarak pek büyük güçlüklerle sözünü sürdürdü:

— Nine, senin bizim aramızda bulunman ne iyi oldu. Yüzünü gördükçe zevk alıyorum. Parıl parıl yanan gözlerin o temiz, masum halin bilsen ne hoşuma gidiyor. Seni gördükçe kendi kendime hep sonunu düşünür, «Zavallı kadının kim bilir sonu ne olacak? derim, senin de öteki zavallılar gibi ha-

pishanelere, sürgünlere gideceğini, bin türlü zulme uğrayacağını düşünerek üzülürüm. Hapishaneden korkmaz mısın?

Ana sadece «Hayır!» dedi.

— Ona kuşku yok! Bununla birlikte hapishane öyle pis, öyle iğrenç bir yer ki... Zaten beni de öldüren orası ya! Hem doğrusunu söyleyeyim mi, ben ölmek istemiyorum.

Ana, dudaklarının ucuna gelen bir tümceyi tuttu: «Kim bilir belki de ölmezsin» diyecekti, söyleyemedi, hastanın yüzüne bakakaldı.

— Halkın iyiliği, kurtuluşu için ben daha çalışabilirdim, çalışmadıktan sonra da yaşamak mümkün değil! Çünkü saçma olur.

O zaman ananın usuna Nikola'nın bir sözü geldi. Nikola der ki «Bunlar hep doğru ama derde derman olmaz.» Bu anı ile içini çekti. Vücudu pek yorgundu, karnı da acıkmıştı. Hastanın boğuk, birdiziye sesi odanın içini doldurarak duvarlara çarpıyordu. İhlamur ağaçlarının yaprakları insanda yere doğru inmiş basık bir bulut tabakası duygusunu uyandırıyor, üzgün karanlık rengi gözü çekiyordu. Bu ölüm bekleyişinin yarattığı yas umutsuzluk içinde bütün eşya sanki ölümle bir yere mihlanmış gibi garip kımıltısızlıkla duruyordu.

— Kendimi çok fena buluyorum.

Hasta, bu sözü söyleyerek gözlerini kapayıp sustu:

— Uyu Yegor, uyu! Belki uyumakla biraz açılırsın.

Bir kaç saniye hastanın soluğunu dinledi. Çevresine baktı; sonra dondurucu bir üzüntüyle o da uykuya daldı.

Bir hışırtı ile uyandı. Yegor'un gözlerini açık görünce bütün vücudundan bir titreme geçti.

— Uyuyuvermişim, affet! dedi.

Yegor fısıldayarak yanıtladı:

— Sen de beni affet, nine, seni rahatsız ettim!

Dışarda alaca karanlık yavaş yavaş yayılıyor, soğuk bir

heyecan gözlerine baskı yapıyordu. Bütün eşyaya bir donukluk gelmiş, hastanın yüzü büsbütün koyu bir renk almıştı.

Deminki hışırtı bir daha yinelendi. Ludmilâ'nın uyumlu sesi işitildi:

— Baksanıza karanlıkta oturmuşlar gevezelik ediyorlar. Elektrik düğmesi nerede?

Gözleri kamaştıran ak bir ışık hemen odanın içini kapladı. Ludmilâ, baştan aşağı karalar giymiş, uzun boyu ile dimdik duruyordu.

O aralık Yegor'un vücudu birden titredi. Hasta, elini göğsüne götürdü.

Ludmilâ koşarak:

— Ne var? dedi.

Hasta, ananın yüzüne baktı. Pek çok büyümüş sanılan gözlerinde garip bir parlaklık vardı. Ağzı açıldı, başını kaldırarak elini ileriye doğru uzattı. Ana, bu eli yavaşça kendi elinin içine aldı. Soluk almamak için kendini zorlayarak hastanın yüzüne baktı. Derken Yegor, şiddetli bir çırpınma ile başını arkaya attı. Yüksek sesle:

— Artık, gücüm kalmadı, bittim! dedi.

Hafif bir kasılma titremesi vücudunu sarstı. Zayıf başı omuzunun üstüne devrildi. Büyüyen gözlerine yatağın üstündeki lâmbanın donuk ışığı vurdu.

Ana, yavaşça: «Zavallı arkadaş!» dedi.

Ludmilâ, ağır ağır yatağın yanından uzaklaştı. Pencerenin önüne gelince gözlerini uzaklara dikerek Pelage'nin şimdiye dek hiç işitmediği garip, uyumlu bir sesle:

— Öldü! dedi.

Eğilerek pencerenin kenarına dayandı, titrek bir sesle konuştu:

— Öldü. Sessizce, bir kahraman gibi ağzından bir yakıma sözcüğü bile çıkmaksızın öldü.

Sanki kafasına tokmakla vurmuşlar gibi bitkin, diz çökecek yüzünü elleri içine aldı, hıçkıra hıçkıra ağladı.

Pelage ölünün ellerini göğsünün üstüne koydu. Dirim sıcağını koruyan başını yastığa yerleştirdi. Sonra Ludmilâ'nın yanına gelerek sık saçlarını tatlı tatlı okşamağa başladı. Bir yandan da kendi gözünün yaşını siliyordu. Ludmilâ, ağır ağır başını çevirerek ağlamaktan şişmiş gözlerinin hastalıklı bakışıyle baktı, dudakları titreyerek:

— Onu pek eskiden beri tanırım, dedi. Sürgünde beraberdik; ikimizi de aynı hapishaneye koymuşlardı. Ara sıra öyle zalimce işkence ederlerdi ki katlanmak mümkün değildi. İçimizden bir çoğu dayanamadı, bir kaç da aklını yitirdi.

Şiddetli bir titreyiş boğazını sıktı; kendisini güçlkle tutabildi. Sonra üzerinde derin bir acının durgun gölgesi dolaşan yüzünü Pelage'nin yüzüne yaklaştırarak göz yaşı dökme-yen kuru bir hıçkırıkla hızlı hızlı mırıldandı:

— Oysa o, her zaman şen, her zaman sevinçliydi. Hiç yorulmadan vaktini hep şaka ile geçirir. güler, acılarını her zaman saklardı. Kimde zaaf görürse, onu yüreklendirmeğe çalışırdı... Öyle iyi, öyle duygulu, öyle yumuşak, sessizdi ki, Sibirya'da sürgün yaşayışı, o işsizlik, her zaman insanın moralini bozar, kötü eğilimleri kışkırtır. O bu çirkin eğilimlere karşı öyle savaşırdı ki şaşar kalırdık! Bilseniz ne eşsiz bir arkadaştı! Özel yaşamında hep üzüntü, hep acı gördü. Ben yakından bilirim; kimse onun ağzından bir yakınma sözcüğü çıktığını işitmemiştir. Kimseden hiç bir kimseden, hiç bir zaman yakınmamıştır. Örneğin, ben pek içten bir arkadaşım idim. Kalbinin yüksekliğinden çok yararlandım. Düşünce alanında bana pek çok yardımı dokundu. Vakti yalnızlık içinde, sıkıntı içinde geçerdi, bütün verdiklerine karşılık hiç bir şey istemezdi! Ne bir okşayış, ne övgü, ne de bir yardım!

Ölünün yanına yaklaştı, eğilerek alnını öptü. Alçalan sesinde yaşlı bir ton vardı:

— Arkadaş, sevgili arkadaş! Sana bütün kalbimle teşekkür ederim. Elveda! Elveda, arkadaş! Ben de senin gibi çalışa-

cağım, usanmayacağım, kuşkuya, ikirciğe düşmeyeceğim, acı sıkıntı çekenler için yaşadıkça çalışacağım. Elveda arkadaş!

Şiddetli hıçkırıklar vücudunu sarsıyordu. Soluyarak başını yatağa, Yegor'un ayak ucuna dayadı. Pelage de ağlıyor, bol bol dökülen yaşlar yanaklarını yıkıyordu. Kendini tutmağa çalıştı. Ludmilâ'yı avutabilmek için bütün sevgisiyle kucaklamak istiyordu. Gözlerini örten gözyaşı bulutu arkasından ölünün şişkin yüzüne, kapalı gözlerine üzerinde hafif bir gülümseyiş duran morarmış dudaklarına bakıyordu. Her şey susmuştu. Odanın içinde solumayı zorlaştıran bir parlaklık vardı.

Doktor her zaman olduğu gibi hızlı adımlarla geldi. İçeri girince odanın ortasında birden durdu, ellerini cebine sokarak içinde sinirli bir ruhun heyecanları titreyen uyumlu bir sesle sordu:

— Çok oldu mu?

Kimse yanıt vermedi. Bacakları üstünde sallanarak ölünün yatağına yaklaştı, alnındaki terleri silerek Yegor'un elini sıktı, çekildi.

— Zaten kalpten anlaşılıyordu, sonuç doğaldı. Bu sonuç altı ay önce olmak gerekirdi.

Keskin sesinin durgunluğunu korumağa çalışıyordu.

Ancak, birden keskinlik kırılıverdi. Arkasını duvara dayadı, sinirli parmaklariyle sakalını karıştırarak sık sık kısılp açılan gözlerini önce kadınlara, sonra ölüye dikti:

— Biri daha gitti.

Ludmilâ, kalktı, pencerenin önüne giderek camı açtı. Ana başını kaldırdı, içini çekerek çevresine baktı. Biraz sonra doktor, Ludmilâ, Pelage, pencerenin önünde dikilip, birbirlerine sokularak, bu sonbahar gecesinin karanlığını seyrediyorlardı. Ağaçların üstünde yıldızlar parlayarak göğün sonsuzluğu içinde uzayıp gidiyordu.

Ludmilâ, ananın kolunu tuttu, hiç bir şey söylemeyerek başını omuzuna dayadı. Doktor, mendiliyle gözlüğünün camını

siliyordu. Dışarıda kentin yorgunluk veren yaşayışı gecelere özgü bir uyum ile soluk alıyor, karanlıklardan çıkan serinlik, üçünün de yüzünü serinleterek saçlarını uçuruyordu, Ludmilâ'nın vücudu titreyip duruyor, yanaklarından iri iri yaşlar akıyordu. Hastanenin koridorunda boğuk, heyecanlı, öfkeli gürültüler, hızlı hızlı adımların atıldığını anlatan sesler, inilti-tiler, üzgün fısıltılar işitiliyordu. Ludmilâ, doktor, Pelage de pencerenin kenarına dayanarak, kımıldamadan, sessiz karanlıkları seyrediyorlardı.

Pelage, artık dayanamayacağını anladı, kolunu genç kızın kolundan yavaşça çekerek ölünün önünde bir kez daha saygı ile eğildikten sonra kapıya doğru yürümeğe başladı.

Doktor başını çevirmeksizin hafif bir sesle:

— Gidiyor musunuz? dedi.

— Evet!

Sokağa çıkınca Ludmilâ'yı düşündü. Onun pek az gözyaşı dökmüş olduğunu gözünün önüne getirerek «zavallı kız, ağlamasını da bilmiyor» dedi.

O aralık Yegor'un son sözü aklına gelerek içini çekti. Ağır adımlarla yürürken gözünün önünde hep o zavallının parlak gözleri, şakacı sözleri, yaşam üstüne konuşmaları dolaşıyordu:

— Namuslu insanlar için yaşamak zor, ölüm daha kolay oluyor. Acaba ben nasıl öleceğim?

Sonra çığ bir ışığın aydınlattıcı o ak oda içinde, pencere kenarından dışarıyı seyreden Ludmilâ'yı, doktoru, Yegor'un sönük bakışlarını gözünün önüne getirdi, birden kalbini sıkıyan derin bir acıma duygusuyla içini çekerek sanki belirsiz bir önduyunun önüne düşmüş gibi adımlarını sıklaştırdı.

Bu üzünlük arasında kendisine bir yüreklilik gelmişti. Bu yüreklilikle ilerlerken kendi kendine:

— Yürümeli, yürümeli, durmaga gelmez ilerlemeli, di-yordu.

Pelage, ertesi gün Yegor'un gömme törenini hazırlamakla uğraştı. Akşam, Nikola, Sofi ile çay içerken Saşenka geldi. Şen, kıpırdak, canlı idi. Yanakları kıpkırmızı olmuş, gözleri parıl parıl parlıyordu. Ana, Saşenka'nın bu halinden sevinçli bir umut içinde olduğunu anladı. Saşenka'nın sevinci karanlıklar arasında ani bir parıltı ile parlayan güçlü bir ışık gibi küçücük odanın içini altüst etmişti. Nikola düşünceli, elini masaya vurarak:

— Saşenka, halinizde bugün büyük bir değişiklik var, dedi.

Saşenka ufak bir kahkaha atarak:

— Gerçekten mi? dedi, olabilir ya!

Pelage, eşsiz bir azarlama ile kızın yüzüne baktı. Sofi:

— Yegor'dan konuşuyorduk, dedi.

Saşenka, söze atıldı:

— Ne iyi adamdı, değil mi? Ona ne zaman rastlasam gülümser görürdüm, ağzından her zaman şakacı sözler işitirdim. Ne de çalışkandı o! Büyük bir bilgin gibi temelli devrim düşüncesi taşırdı. İnsanların yalanlarını, haksızlıklarını, zulümlerini öyle sade, öyle ateşli bir dille anlatırdı ki. Ben kendi hesabıma ondan çok şey öğrendim.

Alçak sesle bu sözleri söylerken gözlerinde dalgın bir gülümseyiş vardı. Ne varki bu dalgınlık o gözlerin hiç kimsece bilinmeyen neşeli bakışını söndürmüyordu. Kimi insanlar vardır ki, içinde bulundukları, yaşla, üzüntüden tat duyarlar, onu kendilerine bir eğlence, bir oyuncak edinirler, bu oyuncağın acısı onların kalplerini kemirir durur.

Nikola, Sofi, ana bu karakterde yaratılmış insanlardandı. Üzüntülerini dağıtmak, Saşenka'nın neşesine katılmak istemezler, gönül sızıları onlar için ruh besinidir. Bu besinden kendilerini yoksun etmemek, bu tadı kaçırmamak için kalplerinin bütün üzünlüğü ile Saşenka'ya karşı istemiyerek savunmadan geri durmuyorlar, genç kızı da kendilerinin bulunduğu ortam içine sokmağa çalışıyorlardı.

Sofi, dikkatlice Saşenka'ya bakarak:

— İşte, en sonra o da öldü, dedi.

Genç kız oturanların yüzüne sorucu bir bakışla baktıktan sonra başını önüne eğerek:

— Öldü mü? dedi olamaz bu, aklım almıyor.

Kalktı, odanın içinde dolaşmağa başladı. Sonra birden durarak tuhaf bir sesle konuştu:

— Öldü, öldü? Bu ne demek, ölen kim? Yegor'a karşı beslediğim saygı, sevgi onun çalışma anıları, bunlar hep öldü, öyle mi? Bende ona, onun namusuna büyüklüğüne karşı var olan kanı da mı öldü? Bunlar, hep öldü gitti, öyle mi? Ben, öyle inanıyorum ki bunlar, onun varlığında en iyi şeyi meydana getirir. Büyüklükler, ölmedi. Ölmez. Ben, öyle sanıyorum ki, dünyadan giden bir adam için biz de «Öldü» demekle gereğinde çok ivedi davranıyoruz. Evet, o adamın dudakları ölmüştür, ne var ki o dudaklardan çıkan sözler arkada kalanların kalbinde yaşar durur.

Bütün vücudu sarsılıyordu. Yine yerine oturup, dizlerini masaya dayayarak yavaş yavaş durgunlaşan bir sesle:

— Arkadaşlar, belki saçma sapan şeyler söylüyordum; ancak, siz de anlamışsınızdır ki ben namuslu, iyi adamların ölmezliğine inananlardanım.

Sofi, gülümseyerek sordu:

— Herhalde sizde sevindirici bir şey var?

Saşenka, başını sallıyarak yanıtladı:

— Evet. Sanırsam pek çok sevindirici bir şey. Bütün gece Vesofçikof'la konuştum. Eskiden onu pek öyle sevmedim, bana çok kaba çok cahil gelirdi. Bununla beraber bu biraz da doğru idi. Onda bir sertlik, herkese karşı sürekli bir öfke ve sinirlilik vardı. Her zaman, her şeyin ortasına geçer, orada bıktırıcı, usandırıcı bir diretme, dirençle hep kendisinden sözeder. Herhalde bu huylarında kötü, sinire dokunan bir hal vardı.

Gülümsedi, çevresine ışıklı bir bakış gezdirdi:

— Şimdi, o da artık arkadaşlarından sözediyor, onun bu sözcüğü söyleyişini bir işitmeli. Şimdi, artık büsbütün kendisini buldu, gücünü görüyor. Kendisinde eksik olan şeyi anlıyor. Özellikle onda gerçek bir arkadaşlık duygusu doğdu. Öyle bir duygu, öyle bir aşk ki yaşamda acı olarak ne varsa hepsini de dudaklarında bir gülümseyişle karşılıyor.

Pelage, bu sözleri her zaman üzüntülü olan genç kıızı, şimdi böyle sevinçli görmekten doğan bir hoşnutluk içinde dinliyordu. Ancak kalbinde de bir kıskançlık vardı. Bir yandan da düşünüyordu: Ya Pavel? Acaba, şimdi o daracık hücreler içinde ne yapıyordu?

Saşenka konuştu:

— Sade arkadaşlarını düşünüyor; biliyor musunuz ne yapmak istiyor? Arkadaşlarını mapusaneden kaçırmak istiyor. Bana bunun pek kolay şey olduğunu söyledi.

Sofi, birdenbire başını kaldırarak sordu:

— Bu düşünceye siz ne dersiniz, Saşenka? Çok iyi bir düşünce! Ananın elinden tuttu. Çay bardağı titremeğe başlamıştı. Hemen masanın üzerine bıraktı. Saşenka gözlerini kırptırıyordu. Heyecanını gizlemek için bir an sustu, sonra ciddi bir sesle dudaklarında parlak bir gülümseyişle konuştu:

— Eğer dedikleri doğru ise pek güvenilir bir iş. Bir kez deneyeceğiz. Görevimiz bu.

Kızarmıştı. Hemen kendisini bir sandalye üzerine bıraktı-verdi.

Ana, dudaklarında bir gülümsemeyle ona bakıyor, sanki içinden «ah yavrum, yavrum!» Diyordu. Sofi de gülümsedi. Nikola, küçük bir kahkaha salıvererek genç kıza iyilikle dolu bir bakış fırlattı. O zaman Saşenka başını kaldırarak şaşkın şaşkın çevresine bakındı, yüzünde bir solgunluk vardı. Yalnız gözlerinde ışıklar saçılarak kuru bir sesle:

— Gülüyorsunuz, dedi. Nedenini anlıyorum. Siz bu kaçışın başarıyla sonuçlanmasından benim de ilgili olduğumu düşünüyorsunuz, değil mi?

Sofi iki yüzlüce:

— Nereden bildin, Saşenka?

Dedi, sonra yerinden kalkarak genç kızın yanına gitti. Ana, soruyu genç kızın kalbini kırıcı buldu. İçini çekti azarlayıcı bakışlarıyla Sofi'ye baktı.

Saşenka haykırdı:

— Ben bununla uğraşmak istemem. Eğer siz işe bu gözle bakacak olursanız ben hiç te incelemeye, tartışmasına katılmam.

Nikola durgunca:

— Susunuz, Saşenka, dedi.

Ana, genç kızın yanına yaklaşarak şefkatle saçlarını okşadı. Saşenka, birdenbire onun elini avuçlarına aldı, ateşler içinde yanan yüzünü yukarıya kaldırarak dalgın dalgın yaşlı kadının yüzüne baktı. Sofi, bir sandalye alarak Saşenka'nın yanına oturdu, kollarını omuzlarına dolayarak tuhaf bir gülümseyişle:

— Ne kadar tuhafısın, Saşenka, dedi.

— Evet sanırsam pek aptalca şeyler söyledim. Yalnız ben gizli şeyleri, çakıştırmalı konuşmaları sevmem.

Nikola onun sözünü kesti:

— Eğer kaçış olabilecekse hemen işe koyulmalı, duraksama doğru değildir. Yalnız, herşeyden önce hapisteki arkadaşların da düşüncelerini öğrenmek gerekir.

Saşenka başını eğdi.

Ana içini çekerek:

— Belki, belki de hepsi razı olmaz. Yalnız, ben bunun olamayacağını sanıyorum.

Ötekiler sustular, Sofi:

— Bunun için Vesofçikof'u görmekliğim gerek, dedi.

Saşenka hafif bir sesle:

— Peki, dedi, öyle ise yarın nerede, ne zaman görebileceğinizi ben size bildiririm.

Nikola, ay bardaklarını yıkamakta olan ananın yanına yaklaşarak:

— Siz, yarından sonra hapishaneye gideceksiniz. Pavel'e küçük bir kğıt vermeli. Her halde anlamak gerek.

Ana:

— Anlıyorum, anlıyorum... Veririm, dedi.

Saşenka, ayağa kalktı:

— Gidiyorum.

Dedi, sonra hepsinin de glce ellerini sıkarak çıkıp gitti. Sofi, bir eliyle ananın omuzuna vurarak:

— Pelage, nasıl, byle bir kızınız olması hoşunuza gider, değil mi?

Dedi. Ana, hemen ağlıyacak bir halde:

— Aman yarabbi, hiç olmazsa bir gnlk olsun onları bir arada grseydim, dedi.

Sofi, piyanonun önünde oturarak zgn bir hava almaya başladı.

*
**

Ertesi sabah, kadın erkek, yirmi otuz kişi hastanenin demir parmaklıkları önünde arkadaşlarının cenazesini bekliyorlardı. Çevrelerinde bir takım sivil polisler dolaşıyor, onların her szlerini byk bir dikkatle dinliyor, her davranışlarını, her szlerini inceleyerek belleklerinde bunlarla ne gibi bir tanışıklıkları olduğunu araştırıyorlardı. Yaya kaldırımın öbür yanında bellerinde tabancalarıyla bir takım polis memurları bulunuyordu. Bunlar kendilerine birer kahraman ss vermek isteyen duruşlarıyla halkı fkelendiriyorlardı. Parmaklığın önünde bekliyenlerin bir blm öfkelerini saklıyarak birbirleriyle alay ediyor, öbür blğ bu, insana isyan arzuları veren aşağalık grnş grmemek için, derin bir zgnlk içinde bakışlarını yerden ayırmıyordu. Bunların arasında öyleleri de vardı ki öfkelerini yenmeyi başaramıyarak bu dillerinden baş-

ka hiç bir silâhları bulunmayan güçsüz insanlardan bu kerte korkan yönetimle açıktan açığa eğleniyorlardı. Rüzgârın sü-rüklemesiyle öteye beriye uçuşan yapraklarla örtülü toparlak taşlı kaldırımını mavi, solgun bir güz aydınlatıyordu.

Ana da bu kalabalığın içindeydi. Bu tanıdığı yüzleri birer birer gözden geçirirken derin bir acı içinde kendi kendine söyleniyordu:

— Pek azsınız, pek az.

Parmaklık açıldı. Tabutun üzeri kırmızı kurdelelerle süs-lenmiş, kapağı dışarıya çıkarıldı. Erkekler sessizce başlarından şapkalarını çıkardılar. Sanki bütün bu başların üzerinde bir anda bir takım kara kuşlar uçmuş gibiydi. Birdenbire asık su-ratını örten kara bıyıkları, uzun boyu ile bir polis subayının ötekini berikini ite kaka ilerlediği görüldü:

— Rica ederim, diyordu. Kırmızı kurdeleleri kaldırınız!

Erkek, kadın, bütün kalabalık, subayın çevresinde toplan-dı. Hepsi birden konuşuyor, elleriyle işaret ederek öteye beriye gidip geliyorlardı. Ananın üzgün bakışlarının önünde solgun üzgün yüzler belirsiz anlamlarla buruştu.

Bir kadının yanaklarının üzerine iri iri umutsuzluk dam-laları yuvarlandı. Ansızın genç bir ses:

— Kahrolsun zulüm! diye bağırdı. Sonra o da bu tartış-ma gürültüleri arasında yitti.

Ana kalbinde derin bir acılığın kabardığını duyuyordu. Yanındaki yoksulca giyinmiş gence dönerek:

— İnsana bir arkadaşını istediği biçimde gömmek için bile izin vermiyorlar! dedi.

Tartışma, gürültü gittikçe artıyor, kırmızı kurdelelerle süslenen kapak başların üzerinde sallanıyor, rüzgâr kurdele-lerle oynayarak onları başlara, yüzlere doluyor, bu ipek şerit-lerin birbirine sürtünmesinden kuru bir ses çıkıyordu.

Ana birden bire bir kavga çıkmasından korkmuş, alçak bir sesle yanındakilere şöyle fısıldıyordu.:

— Ne önemi var? Mademki böyle istiyorlar. Kurdeleleri çıkarmalı. Direnme neye yarar?

Bütün bu gürültünün üstünde acı, kalın bir ses, yankılandı.

— Biz, sizden işkenceler içinde öldürdüğünüz bir arkadaşımıza karşı son uğurlama görevinin yapılmasına izin vermesini istiyoruz. Keskin, bitkin, kuşkusuz bir genç kız sesi de şöyle çınladı:

— Rica ederim bu kurdeleleri kaldırınız. Jakolef kes şunları!

Kınından çıkan bir kılıcın şakırdısı işitildi. Ana, bir çığlık işitmek korkusuyla gözlerini kapadı. Bu çığlık işitilmemiş şimdi gürültü kesilmişti. Sonra bütün halk bu güçsüzlüklerinin ağır yükü altında ezilmiş, başları yere eğik, sessizce yürüdü. Sokakta salt ayaklarından çıkan gürültü işitiliyordu.

Ta önde şimdi kurdeleleri kesilmiş olan tabut, buruşmuş çiçekleri ile havada sallanarak gidiyordu. Bunun arkasında atlarının üzerine sağa sola sallana sallana ilerleyen polisler vardı. Ana, yaya kaldırımı üzerinden yürüyordu. Tabutun çevresini alan kalabalık, onu görmesine engel oluyordu. Göstericilerin sayısı durmadan artıyor, yavaş yavaş bütün caddeyi kaplıyordu. Kalabalığın arkasından da atlıların tek renkli gölgeleri geliyor, her iki yandan da, elleri kılıçlarının kabzasında polis memurları yürüyordu. Ana, her yandan durmadan bakışlarıyla çevreyi araştıran sivil yüzleri görüyordu.

İki güzel ses çınladı!

— Elveda, arkadaşlar, elveda!

Birisi haykırdı:

— Susunuz! susalım, dostlar, şimdilik susalım.

Bu seste öyle sert bir tehdit anlamı vardı ki halk hemen boyun eğdi. Yas havası sustu, sesler durdu. Salt ayaklardan çıkan kaba sesler bütün başların üstünde işitiliyor, göğe doğru yükseliyor, tıpkı henüz uzakta bulunan bir fırtınanın başlangıcı gibi havayı sarsıyordu. Gittikçe soğuyan şiddetlenen rüz-

gâr, bütün yüzlere toprak ve çamur fırlatıyor, etekleri uçuruyor, bacaklara sarılıyor göğüslere saldırıyordu.

Bu sessiz yas yürüyüşü, bu ezgisiz, papazsız tören, bu gözlerini kırparak ilerleyen düşünceli yüzler, bu güçlü adımlardan çıkan gürültü, bütün bu kabileler, mutsuz ananın kalbinde bir acı uyandırıyordu. Düşüncesi dönüp dolaşıyor, en sonra yine hep bir noktada duruyordu.

— Pek azsınız... Ey özgürlük için savaşa atılanlar, siz pek azsınız... Ama, görüyor musunuz, sizden nasıl korkuyorlar!

Şimdi, kendisine öyle geliyordu ki, bu gömülecek olan kendisince tanınmış birisi. Yegor değil, pek çok alıştığı, kendisinden ayrılmak elde olmayan bir şeydi. Kalbini acı, korkutucu bir duygu kaplıyordu. Yegor'u izleyenlerle bir düşüncede değildi. Kendi kendine düşünüyordu:

— Evet biliyorum, Yegor hakka inanıyordu. Hatta ötekiler de, şunlar da...

Ne var ki, düşüncesini bitiremiyordu, sanki kafasını büyük bir yük altından kurtarmak ister gibi içini çekiyordu:

— Yarabbi, Aman yarabbi, sen bilirsin! Beni de mi böyle gömecekler?

Mezarlığa vardılar. Bir süre dolaşa dolaşa bir takım mezarlar arasından geçtiler. Sonra, yeni açılmış, şurasına burasına ak saçlar serpilmiş bir mezarın önünde durdular. Herkes mezarın çevresinde toplandı, ortalığı bir sessizlik kapladı. Bu mezarlar arasında henüz yaşayanlardan yükselen büyük sessizlikte, ananın kalbini titreten bir korkunçluk, büyüklük vardı. Ana, bekliyordu. Haçların arasındaki rüzgâr korkunç uğultular, ışıklarla esiyor, tabutun üzerindeki solgun çiçekler üzgün üzgün titreşiyorlardı.

Polisler, sıraya dizilmiş, gözlerini önlerine dikmişlerdi. İri yapılı, kara kaşlı, kara saçlı bir genç, açık başı, solgun yüzüyle mezarın başına geldi. O sırada subayın sesi işitildi:

— Efendiler!..

Bir genç, kalın inanlı bir sesle yanıt verdi:

— Arkadaşlar!

Subay bağırdı:

— Hayır, müsaade ediniz, size söylüyorum, kesin olarak nutuk söylenmesine müsaade edemem!

Genç yanıt verdi:

— Müsaade buyurunuz çok değil, bir kaç söz söyleyeceğim.

Arkadaşlar, bu sevgili üstadımız ve dostumuzun mezarı üzerinde ant içelim ki onun bize verdiği dersleri hiç bir zaman unutmayacağız. Ant içelim ki hepimiz, bütün yaşamımız boyunca yurdumuzu kaplayan kötülüklerin kaynaklarını kurutmaya yurdu perişan eden, ezen gücü, istibdadı yok etmeye çalışacağız!

Subay:

— Tutuklayınız!

Diye haykırdı, ne varki ses, her ses yandan yükselen genel haykırış arasında yitti:

— Kahrolsun istibdat!

Halkı dirsek vuruşlarıyla yarararak bu sözleri söyleyen genç çevresini kuşattılar. O, hâlâ haykırıyordu.

— Yaşasın özgürlük! Yaşamak ve ölmek hep onun için!

Ana, bir yana itilmişti. Korku içinde incek vuruşu bekliyerek gözlerini kapadı. Ağızlarda yükselen hayhuy onu sersemletiyordu. Ayaklarının altındaki toprak sarsılıyordu. Bir yandan rüzgâr, öbür yandan korku, onun soluğunu kesiyordu. Hava polislerin ışıklarıyla yırtılıyordu. Amirce bir ses işitildi, yankılandı. Kadınlar, sinirli çığlıklar atıyorlardı. Mezarın üzerine örtülen tahtalardan çıkan sesler işitiliyordu. Polislerin toprağı çiğneyen ayaklarından çıkan sesler kulaklarını dolduruyordu. Bu epeyce, sürdü. Pelage, artık gözlerini kapayamıyordu. Kendisini saran korku arttıkça artmıştı. Çevresine bakındı, birdenbire bir korku çığlığı ile kollarını açarak ileriye doğru koşmaya başladı. Ötede, biraz uzakta, dar bir yolda

tutuklamak istedikleri gencin çevresini saran polisler, kendilerini saldıran halka karşı savunmaya geçmişlerdi. Yalnız kılıçlar havaya kalkmış, kuru, ak bir parıltı ile parlıyor, başların üzerine kalkıyor, sonra şiddetle, hızla iniyordu. Ara sıra yukarıya doğru kalkan bastonlar, kırık dökük değnek parçaları görünüyor, sonra yine yitiliyor, bütün bu zavallı halktan vahşî bir kasırga halinde yükselen haykırışla birbirine karışıyordu. Ara sıra iri yarı gencin solgun yüzü görünüyordu, bu fırtına halinde havayı sarsan öfke, kızgınlık kasırgasının üstünde onun güçlü sesi işitiliyordu:

— Arkadaşlar! Neden benim için kendinizi feda ediyorsunuz?

Bu sese uyuldu. Herkes elindeki değneği bir yana atarak yürümeğe başladı. Ana, karşı durulmayan bir gücün etkisi altında kalmış, en önde yürüyordu. Birden Nikola'yı gördü, o, şapkasını alnına indirmiş, bir yandan göstericileri azarlıyor, bir yandan da hepsini, artık kavgayı gürültüyü bırakıp uzaklaşmağa çağırıyordu:

— Galiba hepiniz delirdiniz. Artık yeter, kendinize gelin.

Ana, Nikolanın bir elini kana bulanmış gördü. Ona doğru koşarak:

— Haydi artık uzaklaşınız, Nikola!

Diye haykırdı.

— Nereye koşuyorsunuz? Sizi öldürecekler!

Ana, başının çevirdiğinde arkasında açık başı dağınık saçlarıyla Sofi'yi gördü. Sofi, çocuk denecek yaşta bir genci omuzlarından yakalamış, onu yürümekten alıkoymağa uğraşırken delikanlı, bir yandan titrek elleriyle şişmiş yüzünü siliyor, öbür yandan da diretiyordu.

— Bırakınız beni. Bir şey değil!

Sofi, telaş ile anaya:

— Aman, dedi bununla siz uğraşınız. İşte, bir mendil, bununla yüzünü sararak doğruca eve götürünüz, bizim eve.

Sonra gencin elini anaya vererek konuşmaya başladı:

— Haydi, dedi, çabuk olunuz, kaçınız, yoksa sizi de tutuklayacaklar!

Göstericilerden her birisi mezarlığın bir yanından çıkıyordu. Arkalarında polisler, kaputlarına sarınarak kılıçlarını şakırdatarak, söğüp sayarak mezarların arasından yürüyorlardı. Delikanlı durarak bakışlarıyla polisleri izliyordu.

Ana yavaşça gencin yüzünü silerek:

— Haydi, çabuk, dedi.

Genç öksürdü, ağzından biraz kan geldi.

— Korkmayınız, bir şey değil... O kerata bana kılıcının sapı ile vurdu. Hem yüzüme, hem kafama. Ben de onun kafasına öyle bir indirdim ki herif it gibi hırladı!

Ana, bir yandan mezarlığın sokağına çıkan küçük kapısına doğru yaklaşarak:

— Haydi, çabuk dedi.

Ana, öyle sanıyordu ki duvarın dışında iki polis gizlenmiş, onların çıkmasını bekliyor, çıkınca bir atılışla ikisini birden tutuklayacaklardı. Çekinerek küçük kapıdan dışarıya çıktıklarında orda ovalarda yayılan bir güz güneşi batışının son ışıklarından başka hiç bir şey bulunmadığını, her yanda derin bir sessizlikle ıssızlığın egemen olduğunu görünce geniş bir soluk aldı. Gence dönerek:

— Durunuz, dedi, sizin yüzünüzü bağlayayım.

— Hayır, istemem, ben yaralarımı övünürüm.

Ana, çabucak yarayı sildi oradan taze kanlar aktığını görünce kalbi birden derin bir acı ile sızladı. Parmakları bu yaş yüze dokunduğunda birden bir koku ile sarsıldı. Sonra, hiç bir söz söylemeyerek genci kolundan tuttu, tarlaların ortasından çekip götürmeğe başladı. Genç, ağzını örten sargıyı bir eliyle açtı, gülümseyen tatlı bir sesle:

— Arkadaş, beni neden böyle çekip götürüyorsunuz? dedi ben, kendi kendime pek âla yürürüm.

Ana, onun sallandığını ayaklarının titrediğini görüyordu.

Genç gittikçe zayıflayan sesi ile bir şeyler söylüyor, karşılık beklemeden bir takım sorular soruyordu:

— Adım İvan'dır, tenekeciyim. Siz kimsiniz? Yegor'un örgütünde biz üç kişi idik, üç tenekeci... Zaten kulüpte topu topu onbir kişi vardı. Onu pek çok severdik!

Sokağın birinde bir araba tuttu. Genci bindirdi, sonra kulağına eğilerek fısıldadı:

— Şimdi, artık susunuz!

Daha çok sakınma gerektiğinden çenesindeki bağı yine dudaklarının üstüne getirdi. Genç, elini yine kaldırdı. Ne var ki elinde hiç güç kalmamıştı. Ağzını sargıdan kurtaramadı. Eli yine aşağı düştü. Bununla birlikte yine de bağın altından konuşup duruyordu:

— Hey gidi polisler, hey! Ben, bu yediğim dayağı unuttur muyum sanıyorsunuz? Yegor'dan önce bize iktisat derslerini bir üniversite öğrencisi verirdi. Pek ağırbaşlı bir gençti. Onu da tutukladılar.

Ana, İvan'ı kollarının arasına alarak başını da göğsüne dayadı. Gence birdenbire bir ağırlık geldi, artık sesi çıkmaz oldu. Bütün vücudu buz kesilmiş, çevresine korku dolu bakışlarla bakıyordu. Öyle sanıyordu ki, nerede ise bir polis çıkacak, İvan'ı yakalayacak, öldürecekti.

Arabacı oturduğu yerden arkasına dönerek sordu:

— Çok mu kaçırdı?

Ana da gülerek:

— Pek çok! Dedi.

— Çocuğunuz mu?

— Evet, kunduracılık eder, ben de ahçılık!

— Yaa... Güç iş!

Arabacı, hayvanları şiddetle kamçıladıktan sonra yine başını çevirdi:

— Haberin var mı, biraz önce mezarlıkta kavga oldu. Polisler halk dövüştü. Oraya politikacılardan, hükümetin düşmanlarından birisinin ölüsünü getirmişlerdi. Cenaze ile gelen

dostları «Kahrolsun hükümet, halkı ezen hükümet!» diye haykırdılar. Polisler işe karıştı, bir kavga bir kıyamettir koptu. Galiba ölen de olmuş arada, polislerden de dayak yiyen varmış.

Arabacı, üzgün başını salladı, sonra da tuhaf biçimde ekledi:

Araba kaldırımların üzerinden gürültü ederek, sarsılarak yürüyor, İvan'ın başı ananın göğsüne doğru kayıyordu. Arabacı başını hep onlardan yana çevirmiş olarak dalgın bakışlarla dedi ki:

— Halkta bir heyecan var. Her yanda ayaklanış izleri görülüyor. Örneğin, bu gece de jandarmalar bir komşunun evini araştırmaya geldiler, sabaha dek kaldılar. Ne yaptılar bilemem, sabahleyin de bir demirci ustasını beraber alıp götürdüler. Söylentilere göre onu bir gece derenin kıyısına götürüp orada suya atacaklar, gizlice boğacaklarmış. Götürdükleri, zeki bir adamdı.

Ana sordu:

— Adı neydi?

— Demircinin mi? Savil. Çok gençti, gençti ama pek çok ta şeyler bilirdi. Anlaşılan bilmek yasak olacak. Arada sırada arabaların durduğu yere gelir, bize «Şu sizin yaşayışınız da yaşamak mı » derdi. Biz de kendisine: «Evet, doğru, bu insan yaşayışı değil, köpek yaşayışı!» derdik.

Ana:

— Dur! dedi.

Araba sarsılınca İvan biraz kendine geldi, hafif bir sesle inledi.

Arabacı:

— Çocuk epeyce hasta!

Dedi, İvan sallana sallana güçlkle yürüyerek avluyu geçti:

— Bir şey yok... Yürürüm, diyordu.

Sofi gelmişti. Ağzında bir sigara ile kaygu, heyecan içinde anayı karşıladı. İlk genci bir kanapeye yatırdı. Başını dümdüz bağladı. Bir yandan da emirler veriyordu:

— Doktor, işte geldiler. Yoruldunuz değil mi, Pelage? Korktunuz, değil mi? Haydi, biraz dinleniniz. Nikola, haydi çabuk bir çay ver, anaya da bir şarap.

Pelage, bu olayla şaşırmış, güçlkle soluyor, göğsünde derin bir acı duyuyordu.

— Benim için üzülmeyiniz, diye mırıldandı.

Şimdi, böyle korkular içinde titremiş olan vücudu avutucu bir okşayış, şefkatli bir bakım arıyordu.

Nikola, yandaki odadan saçları karmakarışık bir halde çıktı. Bir elinde sargı vardı. Doktor, çağırdı. Doğruca İvan'ın yanına koştu, üzerine eğildi:

— Su getiriniz, su... Çok getiriniz, dedi, temiz bez pamuk da olsun!

Ana, ivedi mutfığa koştu. Nikola onu kolundan tutarak yandaki odaya götürdü, sevgiyle karışık:

— Size değil Sofi'ye söylüyor, dedi, siz çok üzüldünüz, değil mi, aziz dost?

Ana kendisini tutamıyarak gözlerini dolduran yaşlar arasından hıçkırıklarla:

— Ah! diye haykırdı, dayanılacak gibi değildi. Zavallı insanları süngülediler, acımadan süngülediler!

Nikola, kadıncağıza bir bardak su vererek omuzlarını kaldırdı:

— Ben de oradaydım, dedi, her iki yan da çok ileri gitti. Polisler, salt kılıçlarının sırtıyla vurdular. Sanırsam önemli olarak yalnız bir kişi yaralandı. Benim yanıma düşmüştü, onu çektim, kavga meydanından uzaklaştırdım.

Oda biraz aydınlıktı, Nikola'nın yüzü, sesi anayı biraz avuttu. Kendisine minnet dolu bir bakışla baktı.

— Size bir kılıç indi, değil mi?

— Sanırsam bunda da suç benimdi. İstemiyerek, neden-

sizce elimi salladım. Bir yere çarpmış olmalıyım ki, elimin derisi sıyrılmış. İciniz, elinizdeki şarabı. Hava pek soğuk, siz de inadınıza yufka giyinmişsiniz.

Ana, ellerini şarap bardağına uzatırken parmaklarının ucunda donmuş kan lekeleri olduğunu gördü. Elinde olmayan bir davranışla elini dizinin üzerine bırakıverdi. Etekliği ıslanmıştı. Şimdi, gözleri pek çok açılmış, uzun uzadıya parmaklarını inceliyordu:

— İşte... dedi işte bir gün Pavel'in de olacağı bu!

Bu sırada doktor içeri girmişti. Soyunmuş, kollarını sıvamıştı. Nikola'nın bakışlarıyla sorduğu soruya şöyle karşılık verdi.

— Yüzündeki yara bir şey değil, yalnız kafa kemiklerinden birisi kırılmış, bu da tehlikeli değil ama epeyce kan yitirmiş. Bereket versin bu çapkınlar dayanıklı oluyor. Her halde hastaneye göndermek gerek.

Nikola:

— Niçin, diye haykırdı, burada bakılamaz mı?

— Bugün yarın olabilir. Ne de olsa sonra hastaneye gitmeli. Ben her zaman gelip gidemem. Mezarlıkta olan bitenden hesap vermeyi sen üzerine alacaksın.

— Elbette!

Ana, hiç ses çıkarmaksızın kalktı, mutfığa doğru yürüdü.

Nikola, kaygulu, sordu:

— Nereye gidiyorsunuz? Sofi yalnız başına pek güzel hazırlar.

O, Nikolaya elinde olmadan tuhaf bir gülümseyişle yanıt verdi:

— Üstüm başım kan içinde, kan.

Odasında bir yandan giyneğini değiştirirken bir yandan da bu adamların soğukkanlılığı, olayların korkunçluğu karşısında korudukları kaygusuzluğun kertesini düşünüyordu. Bu düşünce onu uyardı, kalbindeki korkuları giderdi.

İşini bitirerek yaralının bulunduğu odaya geldiğinde Sofi hastanın yanında eğilmiş:

— Ne aptallık, arkadaş! diyordu.

Yaralı, bitkin bir sesle konuştu:

— Ah, sizi rahatsız ediyorum!

— Susunuz, susunuz... Susmak daha iyi.

Ana, Sofi'nin arkasında duran elini omuzuna koydu. Şimdi yaralının solgun yüzüne daha serinkanlıca bakıyordu. Arabada, onun sayıklamalarından ne çok korkmuş olduğunu anlatmaya başladı. İvan, gözleri sıtmal ateşler saçarak dinliyordu. Arada sırada dizleri birbirine çarpıyor:

— Oh, ne budalaymışım! diyordu.

Sofi, hastanın yorganını düzelterek:

— Haydi bakalım dedi, artık sizi yalnız bırakıyoruz.

Her iki kadın da yemek salonuna geçerek orada Nikola ve doktorla birlikte geçen olaylar üstüne uzun uzadıya konuştular. Daha şimdiden artık bu olayı geçmişe gömüyorlar, bütün bir güvenle gelecekte yarın için hazırlanacak plânlardan yapılacak işlerden söz ediyorlardı. Yüzlerinde derin bir yorgunluk izi vardı. Ancak kafaları durmadan çalışıyordu.

Doktor, durmadan sandalyesi üzerinde kımıldayarak yineliyordu:

— Propaganda! Propaganda! Artık bu da yetmez! Genç işçilerin hakkı var; daha geniş bir alanda kışkırtma yapmak gerek. Size söylüyorum ki, işçilerin hakkı var!

Nikola, hazin bir tonla konuştu:

— Her yerden kitapların yetersizliğine ilişkin yakınmalar geliyor. Daha biz de iyi bir matbaa kuramadık. Ludmila'nın da artık gücü kalmadı. Eğer kendisine yardımcı bulamayacak olursak çok geçmez hastalanacaktır.

Sofi sordu:

— Ya Vesofçikof?

— O kentte yaşayamaz. Yeni matbaada işe başlayacak herhalde, bize birisi daha gerek.

Ana, serinkanlılıkla sordu:

— Ben yapabilir miyim?

Üç arkadaş, bir dakika kendisine baktılar. Sofi birdenbire haykırdı:

— Hayır, Pelage, bu sizin için pek zor bir iş. Böyle olunca sizin için artık kent dışında bir yerde yaşamak gerekecek. Hele Pavel'i göremiyeceksiniz genellikle...

Ana, içini çekerek cevap verdi:

— Bu da Pavel için büyük bir yoksunluk sayılamaz. Zaten ben de bu ziyaretlerde kalbimi üzen bir avunuştan başka bir şey bulamıyorum. Orada hiç bir şeyden konuşulmuyor. Her şey yasak, sade bir alık gibi hep oğlumun gözlerinin içine bakıp duruyorum. Her yandan bizi gözetliyorlar.

Son olaylar kendisini pek çok yormuştu. Şimdi, böylece kendisi için kentin kötü yaşayışından uzaklaşabilmeye yarayacak bir fırsat çıktığını görünce olanca gücüyle bu düşünceye asılmıştı. Ne var ki Nikola birdenbire sözü değiştirdi. Doktora sordu:

—Ne düşünüyorsunuz?

Doktor, ağır bir tonla:

— Pek azlıgız, işte düşündüğüm bu, dedi. Herhalde daha çok çalışmak gerek. Andre'yle Pavel'in kaçırılması için bir çare bulmalı. Onların ikisi de pek değerlidir, böyle bomboş oturmamalıdır.

Nikola gözlerini kırparak başını salladı. Anaya, şöyle bir baktı. Ana, onların kendisinin yanında, oğlundan konuşmak istemediklerini anlayarak kalktı, odadan çıktı.

Yatağına girdi. Uzaktan gelen mırıltılar içinde gözleri açık, kendisini derin bir üzümlüğün kucağına bıraktı. En sonra bugün, kendisi için anlaşılmaz bir bilmece halinde, bir çok tehdit edici âlâmetlerle dolu idi. Bu biçimde düşünmek kendisi için pek acı idi. Onları kafasından kovarak Pavel'i düşünmeğe başladı. Bir yandan Pavel'i hapisten kurtulmuş olarak görmek istiyor, öbür yandan da bu düşünceye karşı kalbinde bir

korku duyuyordu. Çevresinde her şeyin kımıldadığını, durumun büsbütün gerginleştiğini, çatışmaların yakın olduğunu seziyordu. Halktaki sessizlik, yerini artık sinirli bir bekleme dönemine bırakmıştı. Kızgınlık, sinirlilik alâmetleri sezilir bir biçimde artıyor, her yandan acı sözler işitiliyor, her yandan yeni bir esinti, yeni bir coşkunluk kımıltı, esinti yükseliyordu. Her bildiri pazarlarda, dükkânlarda, hizmetçiler, işçiler arasında büyük bir sıcaklık coşkunluk ile tartışılıyordu. Kentlerde yapılan her tutuklama bir çok dedikodu uyandırıyor, herkesi korkutuyor, çoğu zaman kalplerde istemiyerek bir dikkat yaratıyor, durmadan tutuklamaların nedenleri araştırılıyordu. Ana, bir zamanlar halkı korkutup, yürek çarpıntısına uğratan «Sosyalist devrim, politika» gibi sözcüklerin şimdi herkesin ağzında dolaşıp durduğunu görüyordu. Gerçekte yine bu sözcükler yarı alaylı söyleniyordu. Ne varki bu alay artık öğrenmek gereksinimini gizlemiyordu. Bu sözcüklerde korku vardı. Bu hareket, heyecan, karanlık, uyuşmuş bir yaşayış içinde geniş dönüler halinde yavaş yavaş durmadan genişleyerek gidiyordu. Uyuyan kafalar uyanıyor, artık her günün olayları eski zamanlardaki alışılmış serinkanlılıkla inceleniyordu. Ana, bu hali arkadaşlarından daha çok açıklıkla görüyordu. Çünkü yaşayışın karanlık yüzünü o onlardan daha iyi görmüş, tanımıştı. O, bu yaşayışa herkesden çok yakındı, bu yaşayışın karanlık yüzünde her zaman kaygılanma, kızgınlık doğduğunu görüyor, belirsiz bir yenileşme susuzluğu duyuyordu. Bundan hoşnut oluyordu. Çünkü bütün bunları oğlunun çalışma ürünleri olarak biliyordu. İşte, bundan korkuyordu. Çünkü pek güzel biliyordu ki hapishaneden çıktığı gün Pavel kendisini bu coşkun yığınların en tehlikeli bir noktasına koyacak ve orada... Yok olacaktı!

Pelaje, çoğu zaman kendisinde insanlık için pek çok gerekli bir takım büyük düşüncelerin kımıldadığını sezer, o zaman gerçekten konuşmak gereksimini duyardı. Ancak, hiç bir zaman bu isteğini yerine getirmeyi başaramamıştı. Bu sa-

ğır dilsiz düşünceler, kendisini harap ederdi. Kimi zaman oğlunun hayali gözlerinin önünde, masallarda tanınan büyük kahramanlar gibi devleşirdi. Şimdiye dek işittiği en büyük, en insancıl düşünceleri, tanıdığı en ıııklı şeyleri, en derin sevgileri oğlu ile özetlerdi. O zaman bu hayali büyük bir coşkunlukla seyreder, gurur, sevgi, umut dolu kalbi kendi kendine:

— Her şey yoluna girecek, her şey!

Derdi. Gittikçe kalbindeki analık sevgisi ateşleniyor, kalbini kanatacak derecede sıkıyor boğuyordu. Ancak, bu analık sevgisi büyüdükçe onun yanındaki kutsal sevgi, insanlık sevgisi azalıyor, sönüyordu. Şimdi, o kalpte bu büyük sevgiden kala kala ancak umutsuz bir duygu kalmıştı.

— Yok olacak. Yok olacak!

Ancak pek geç vakit uyuyabildi. Ağır bir uykudan erkenden uyandığında ise kemikleri kırılıp dökülmüş gibiydi, başında da bir ağırlık duyuyordu.

*
**

Öğle vakti hapisanede ydi. Üzgün bakışlariyle Pavel'in sakallanmış yüzünü inceliyor, karşısında durmuş, elinde sıkmakta olduğu kâğıdı ona verebilmek için fırsat bekliyordu:

Pavel söyleyiverdi:

— Benim sağlığım yerinde. Hepimiz de afiyetteyiz. Sen nasılsın?

— İyiyim... Yegor öldü!

Pavel başını yere eğerek haykırdı:

— Ne diyorsun, doğru mu?

— Toprağı verilirken polis te oradaydı. Kavga çıktı bir kişi tutuklandı.

Hapishanenin başgardiyanı oturduğu yerden dişlerini gıcırdatarak terslendi:

— Bunlardan konuşmayınız... Yasaktır, siz de bilirsiniz. Öf be siyasetten konuşulmaz!

Ana ayağa kalktı masum bir sesle özür diler gibi:

— Siyasetten sözetmiyorum, dedi, yapılan kavgayı söylüyordum. Gerçekten de böyle bir kavga oldu, birisinin de kafası yarıldı.

— Bence hepsi bir!.. Rica ederim bunlardan söz etmeyiniz, yani yalnız size, kendisine, ailenize özgü şeylerden konuşunuz. Başgardıyan, çizdiği sınırın açık olmadığını görerek yerine oturdu, kâğıtları karıştırmaya başlayarak cansıkıntısı ile ekledi:

— Sorumlu olan benim.

Ana, kendisine bir göz attıktan sonra çalıştığını görünce Pavel'in eline parmaklarının arasındaki kâğıdı sıkıştırdı, geniş bir soluk alarak:

— Gerçekten de ne söyleyeceğimi bilemiyorum, dedi. Pavel gülümsedi:

— Ben de.

Memur kızgınca, dedi ki:

— Öyle ise buraya ne diye gelip duruyorsunuz, bizi durmadan tedirgin etmenin ne anlamı var?

Ana, küçük bir sessizlikten sonra sordu:

— Yargılanman ne zaman olacak?

— Savcı birkaç gün önce gelmiş. Yakında olacağını söylüyordu.

Bir kaç lâf daha ettiler.

Ana, oğlunun kendisine derin bir sevgiyle baktığına dikkat ediyordu. Hiç değişmemişti. Her zamanki gibi durgun, ağır başlı idi, yalnız sakalı çokça uzamış, yüzüne bir yaşlılık anlamı vermişti. Elleri daha çok ağarmıştı. Ana, onu hoşnut etmek istedi, biraz Vesofçikof'tan sözetti, hiç istifini bozmadan bir takım önemsiz şeylerden konuşuyordu.

— Senin vaftiz ettiğin çocuğu gördüm.

Dedi. Pavel, ona sorucu bir bakışla baktı.

— Sağlığı yerinde, güçlü gürbüz bir çocuk. Hatırında mı, o her zaman ağır işler yapardı?

Pavel anlamıştı. Başını salladı, dudaklarında kapalı bir gülümseyişle:

— Nasıl olur, hiç hatırlamaz mıyım? dedi.

Ana:

— Eh öyleyse, haydi bakalım.

Oğlunun sevincinden duygulanmıştı, hoşnuttu. Ayrılmak üzere kalktığında Pavel sıkıca elini sıktı:

— Sağol anne.

Ana, kafasını bir sarhoşluk buğusu gibi bir sevincin kapladığını duymuştu. Oğlunun kalbini kendi kalbinin ta yanında duyuyordu. Bu hoşnutluğu kendisine sözcüklerle anlatacak gücü bulamadı. Sade bir sözcük bile söylemeksizin elini sıkmakla yetindi.

Dönüşte Saşenka'yı buldu. Genç kız ananın hapisaneye gittiği günler kendisini evde karşılamayı adet edinmişti. Hiç bir vakit Pavel'e ilişkin sorular sormuyordu. Ana, oğlundan hiç söz etmeyecek olursa genç kız bakışlarını sade ona diker, dinlerdi. Ne varki bu gün alışılmışın dışında onu kaygulu bir soru ile karşılamıştı:

— Ne yapıyor, ne halde?

— İyi.

— Kâğıdı verdiniz mi?

— Elbette!

— Okudu mu?

— Hayır nasıl okusun?

— Doğru unuttum! Bir hafta daha bekliyelim. Siz ne dersiniz, razı olacak mı?

Büyük bir dikkatle bakışlarını anaya dikmişti.

— Evet... Bilmem... Sanırsam, evet. Niçin kaçmayacak?

Hiç bir tehlike yok.

Saşenka başını salladı, kuru bir sesle sordu:

— Hasta, «karnım aç» diyor, acaba ne vereyim?

Her şey... Her şey verebiliriz. Şimdi veririz.

Ana, mutfağa gitti. Saşenka yavaşça onu izledi. Ana

ocağa doğru eğilerek bir tava almak istedi. Genç kız alçak sesle:

— Durunuz, dedi.

Yüzü sararmış, gözleri derin bir acıyla açılmıştı. Dudakları titreyerek hızlı hızlı mırıldanmaya başladı:

— Sizden bir şey rica edecektim. Biliyorum, o razı olmayacak. Kendisini kandırınız. Ona söyleyiniz ki bize pek çok gerekli. Bizim için kendisinden vazgeçmek elde değil. Oysa ben, hastalanmasından korkuyorum. Görüyorsunuz ya daha yargılama günü bile kararlaşmamış.

Güçlkle söylüyordu. Çabaladıkça vücudu katılıp kalıyordu. Ana, ona bakmıyordu. Ses, arada sırada gerilip te sonra yine birdenbire boşanıveren bir kırıktan çıkan ses gibi uyumsuzdu. Genç kız göz kapaklarını bitkin bir halde indirerek dudaklarını ısırđı.

Ana, bu bunalım karşısında çok üzülmüş, gerçeği anlamıştı. Üzgün bir halde Saşenka'yı kucaklayarak yanıtladı.

— Yavrum, o hiç kimseyi dinlemez, salt kendi bildiğini yapar.

Her ikisi de bir süre sustu. Sonra Saşenka kendisini toplayarak, inler gibi:

— Evet, hakkınız var, dedi, bunlar, bu sinirler hep budalalık.

Birdenbire ciddileşerek konuyu değiştirdi:

— Yaralıya yiyecek verecektik!

Sonra, İvan'ın başucuna oturarak dostça sordu:

— Başınız ağrıyor mu?

— Hayır... Çok değil, biraz... bitkinim.

İvan, sayıklarcasına bu yanıtı verirken yorganı da çenesine dek çekmişti. Işık çok gelmiş gibi gözlerini kırptırtıyordu. Saşenka, gencin kendisinin yanında yemek istemediğini anlayarak çekildi.

O giderken İvan başını kaldırdı. Gözlerini kırptırtarak bakışlariyle onu izledi:

— Ne de güzel! dedi.

Gözleri parlak, sevinçli, dişleri küçük, inci gibi düzgündü. Ana düşünceli sordu:

— Kaç yaşındasınız?

— On yedi.

— Ana babanız nerede?

— Köyde. Yedi yıldır ben buradayım. Okuldan çıktık-tan sonra köyden ayrılmıştım. Siz arkadaş, sizin adınız ne?

Ana, kendisine böyle ünlendiğinde hoşnut olurdu. Gülüm-seyerek sordu:

— Neden sordunuz?

Biraz sessizlikten sonra genç, kayguya düşerek açıkladı:

— Bizim kulüpten bir üniversite öğrencisi, bize kitap okutan genç, çoğu zaman Pavel Vlasof'un annesinden söz eder-di. Hani mayısın birinci günü yapılan gösteriyi siz de bilirsiniz, devrimci Vlasof.

Ana, başını sallayarak daha çok dikkat etti.

— İşte, ilk defa olarak bizim partimizin bayrağını açan odur.

Onun gösterdiği bu büyüklük anayı pek duygulandırdı.

— Ben orada değildim. Biz bir gösteri de burada yapmak istiyorduk. Ne yazık ki başaramadık. Çünkü pek azdık. Ne var ki, bu yıl... Bu yıl başka. Göreceksiniz!

Gelecek olayları düşünerek coşkunlukla soluyordu. Son-ra, biraz kımıldayarak yine konuştu:

—Ne diyordum?.. Evet, Vlasof anadan söz ediyordum. Bu kadın, oğlu tutuklanır tutuklanmaz hemen partiye girdi. Söylentiye göre bu yaşlı kadın şaşılasi bir kadınmış.

Pelage gülümsüyordu. Aynı zamanda hem seviniyor, hem de utanıyordu. Bu aralık Vlasof'un anasının kendisi oldu-ğu-nu söylemek istedi ise de sustu. Biraz üzgün, biraz da kü-çümsemeyle kendi kendisine «Ah, ben de ne budala kadınıml!» dedi. Sonra hastaya doğru eğilerek coşkunluk içinde:

— Haydi, yemek yeyiniz. Bir ayak önce iyileşip işe baş-

lamak gerek, dedi. Ulusun hakkını savunmak için genç, dinç kollara, temiz yüreklere, doğru ruhlara ihtiyaç var. Ulus, bu güçler sayesinde yaşayacak, kötülükler, bu güçlerle yok edilecek.

Kapı açıldı, içeri sonbaharın yaş havası girdi. Sofi, sevinçli, yanakları al al göründü:

— Alimallah, sivil polisler peşimde dolaşıyorlar! Buradan kalkıp gitmeli! Ey, İvan sen nasılsın?.. Oh... Pelage, Pavel ne âlemde? Saşenka burada mı?

Bir sigara yakarak karşılık beklemeksizin bir takım sorular soruyordu. Mavimsi gözlerinin şefkatli bakışlarıyla hem anayı, hem genci okşuyordu. Ana, ona saygı gösteriyor, kendi kendine dudaklarında bir gülümsemeyle düşünüyordu: «İşte bende bir insan oldum... Hem de iyi bir insan!»

Yine İvan'a doğru eğilerek:

— İnşallah iyi olursun yavrum.

Dedi, sonra Saşenka ile Sofi'nin oturdukları odaya geçti. Orada Sofi Saşenka'ya:

— Şimdiye dek üç sayı hazırladık! Ne çalışma! Bilir misiniz?... Saşenka, böyle insanlarla yaşamak onlarla çalışmak gerçekten bir mutluluk.

Genç kız, hafif bir sesle:

— Evet! dedi.

Akşamleyin Sofi:

— Ana, dedi her halde sizin yine köylerde bir gezi yapmanız gerekiyor.

— Peki. Ne zaman yapmak gerek?

— Üç güne dek olur mu?

— Olur.

Nikola dedi ki:

— Ancak yayan gidecek değilsiniz, kira atları alacak başka bir yoldan Nikolski kasabasından geçeceksiniz.

Böyle söyleyerek sustu. Yüzüne yakışmayan karanlık bir

durumu vardı. Yüzünün çizgilerinde tuhaf, çirkin bir buruşukluk meydana geldi!

— Yol uzun, atların kirası pahalı olacak!

— Ne yapalım... Ben bu gibi yolculuklara karşıyım. Buralarda bir hareket ve heyecan var. Bir çok kimseler tutuklandı. Bir okul hocası hapse tıkıldı. Her halde iyi düşünmeli. Geç olsun da güç olmasın.

Ana, gülerek:

— Bak hele, dedi hapisanede işkence edilmediğini söyleyen siz değil miydiniz?

Sofi parmaklarını masanın üzerinde tıkırdatarak:

— Bizim için düzgünce kitapları, bildirileri dağıtmak çok önemli bir iştir. Pelage, hapse girmekten korkmaz mısınız?

Ana onuruna dokunulmuş gibi:

— Ben ne zaman korktum ki? İlk defasında bile zerrece korkmamıştım... Ya siz?..

Tümceyi bütünlemeden başını önüne eğdi, ne zaman ona korkup korkmadığını, filan işi yapıp yapmayacağı sorulsa her zaman kendisine bir şey yaptırılmak istenildiği halde öbür arkadaşlara olduğu gibi serbestçe önerilmediği, kendisinin öbürlerinden ayrı tutulduğunu sezerdi.

Büyük büyük olaylarla dolu günler gelip çattığında ilk önce bu olayların hızından, bol bol coşkunluğundan biraz korkmuşsa da sonra emsaline bakarak, izlediği düşüncelerin etkisi altında kalıp kalbi ateşli bir çalışma susuzluğu ile dolmuştu. İşte, bugünkü durumu böyleydi. Onun için Sofi'nin söylediği sözler kendisinde bugüne dek olmayan bir etki yapmıştı:

— Bana korkup korkmadığımı sormak pek gereksiz bir şey dedi. Neden korkacağım? Korkanlar yaşamda bir şeye sahip olanlardır. Benim Pavel'den başka nem var? Belki yalnız onun için korkardım, yalnız bana işkence edilecek diye korkardım. Mademki işkence edildiği yokmuş, ötesinin ne önemi var!

Sofi haykırdı:

— Bana darılmadınız ya?

— Hayır... Yalnız ötekine berikine korkup korkmadığını sormayınız...

Nikola, hızla gözlüklerini çıkararak masanın üstüne bıraktı, dikkatle kardeşine baktı. Zor bir susuş dönemi olmuştu. Pelage, ayağa kalktı, bir şey söylemek istedi ise de Sofi hemen yavaşça onun ellerini elinin içine alarak:

— Bağışlayınız, dedi. Bir daha yapmam!

Bu verilmiş söz anayı güldürdü. Biraz sonra üçü de sevgi ile kaygulu bir halde köylerde yapılacak geziden konuşuyorlardı.

.*.*

Tan yeri attığında ana, güz yağmurlariyle ıslanmış yolda giden arabada idi. Islak bir rüzgâr esiyordu. Sürücü, arabanın önünde yanlamasına oturmuş, zayıf düşünceli bir sesle:

— Kardeşime söyledim, bölüşelim dedim, bölüşmeye başladık, diye anlatıyordu.

Birden bire sol yandaki ata bir kırbaç şaklattı, öfke ile haykırdı:

—Yürüyecek misin pis hayvan!

Güze özgü semiz kargalar, çıplak bozkırda sıçrayıp duruyordu. Rüzgâr, ısıklarla karşılardan geliyor, tüylerini ürperiyor, onları sersemletiyor, o zaman kargalar kendilerini rüzgara bırakarak şaşkın şaşkın kanatlarını çırpıp duruyordu.

Sürücü:

— En sonra beni zarara soktu. Anladım ki yapılacak bir şey yok dedi.

Bu sözler, ananın kulaklarına sanki bir düşte işitilmiş gibi geliyordu. Kalbinde suskun bir şey, bir düşünce vardı. Son yıllarda meydana gelen olayları düşünüyor, belleği bu olaylar zincirine hayalinde bir geçit resmi yapıtıyordu. Eskiden yaşa-

mak, ona kimbilir nerede, ne için belli olmayan bir şey gibi gelirdi. Oysa şimdi yaşam sayesinde gözünün önünden geçen bin türlü şey görüyordu. Ruhunda belirsiz bir duygu uyanıyordu. Bu bir duraksama, tatlı bir üzgünlük, bir hoşnutluk, kendi kendine karşı güvensizlikti.

Çevresinde her şey hafif bir kımıldayışla sarsılıyordu. Gökte sincabi bulutlar ağır ağır yürüyorlar, birbirlerini geride bırakıyorlardı. Yolun her iki yanında ıslak, çıplak ağaçlar gözlerinden kaçıyor, tarlalar bir dönü gibi uzanıp gidiyordu. Denebilirdi ki bu bunalımlı gün, uzak, gerekli bir şeyin önünden gidiyordu.

Sürücünün ince sesi, vidaların tıkırtısı, rüzgârın ıslak ısıklıkları, birbirine karışarak birdiziye bir güçte tarlaların üstünden akıp giden, kafasında derin düşünceler uyandıran çırpıntılı, uyumlu bir akımı andırıyordu.

— Zengin arabasını dağdan aşırır! Bu her zaman böyle, kardeşim istediğini yapmaya başladı... Memurlar hep dostu.

Yolculuk sona erdiğinde arabacı bir yandan hayvanların koşumunu çıkarırken anaya:

— Bana içmek için beş kapık verebilecek misin? diye sordu. Ana, istenen parayı verdiğinde, o beş kapağı avucunda şıkdatarak:

—Şimdi bunun üçü ile şarap, ikisi ile de ekmek alacağım, dedi.

Öğleden sonra, ana yorgun argın Nikolski kasabasına vardı.

Han odasına inerek bir çay istedi, ağır valizini bir masanın altına sakladıktan sonra pencerenin önüne oturarak çiğnenmiş sarı otlarla örtülü avluya kül renkli, kar görünüşlü, basık çatılı hükümet konağına baktı. Giriş yerindeki merdivenin üzerinde uzun sakallı bir köylü piposunu içiyordu.

Bulutlar karanlık kafilelerle durmadan koşuyor, bir birinin üzerine yığılıyordu. Çevrede bir sessizlik, her şeyde ağır

bir sıkıntı vardı. Denilebilirdi ki yaşayış kimbilir nerede saklanmış susuyordu.

Birden bire kazak çavuşu atını sürerek geldi. Hükümet konağının kapısı önünde durarak elindeki kırbacı sallaya sallaya merdivenin üzerinde oturan köylüye bir şeyler söyledi. Yüksek sesle söylenen bu sözler pencerelerden girmekle birlikte ana için anlaşılmasa da bir haldeydi. Köylü ayağa kalktı, ellerini ata doğru uzattı çavuş yere atladı, bir kez sallandıktan sonra hayvanın dizginlerini köylüye vererek merdivenin parmaklıklarını tuta tuta hızla yukarı çıktı, içeri girerek gözden yitti. Çevreye yine bir sessizlik çöktü. Yalnız at iki defa ayağı ile ıslak yerlerde eşindi. Değirmi yüzü, tatlı bakışlı küçük bir kız çocuğu omuzlarında bir atkı ile Pelage'nin bulunduğu odaya girdi. Dudakları büzülmüştü, elinde çevresi eskimiş büyük bir tepsi vardı. Yaklaştığında başıyla anayı selâmladı. Ana, ona şefkatle:

— Merhaba, yavrum, dedi.

— Merhaba.

Küçük kız, hem masanın üzerine tepsiyi, bardakları, tası yerleştiriyor, hem de haber veriyordu:

— Bir eşkiya yakalamışlar, buraya getiriyorlar!

— Kim bu eşkiya?

— Bilmem.

— Ne yapmış?..

— Bunu da bilmem. Yalnız işittim ki, bir eşkiya yakalanmış. Biraz önce nöbetçi hükümetten koşarak çıktı, komiseri aramaya gitti, giderken, «Yakalanmış getiriyorlar!» diye bağıırıyordu.

Ana pencereden baktı. Uzaktan bir takım köylülerin yaklaşmakta olduğunu gördü. Bir bölüğü ağır ağır yürüyor, kimisi de seğirtiyordu. Hepsisi de hükümet konağının önüne geldiler. Gözlerini sola çevirdiler, susuyorlardı.

Küçük kız da bir kez pencereden sokağa baktıktan sonra kapıyı hızlıca çarparak dışarı çıktı. Ana, korktu, titredi, va-

lizi masanın altına daha dikkatle sakladı, kendisini kaplayan kaçış isteğini yenerek ne olduğunu görmek için o da dışarı çıktı.

Otelin kapısının önüne geldiğinde sert bir rüzgâr gözlerini, göğsünü yaktı, boğulur gibi oldu, ayakları titredi. Meydanın orta yerinde Ribin'i, iki jandarma arasında elleri arkasına bağlı ilerliyor görmüştü. Hükümet konağının kapısı önünde bir yığın köylü birikmiş, sessizie bekliyordu.

Ana, bu görünüş karşısında şaşkın üzgün, Ribin'i gözlerinden yitirmemeğe çalışıyordu. Ribin, bir şeyler söylüyorsa da ağzından çıkan sözler rüzgarla dağılarak kendisine dek glemiyordu.

Biraz kendine geldi, soluk aldı. Sarı sakallı bir köylü, mavi gözleriyle anayı inceliyordu. Öksürdü, zayıf, titreyen elleriyle boğazını oğuşturdu, sonra biraz çabalarak sordu:

— Ne var, ne oluyor?

Köylü arkasını kadına çevirerek:

— Sormanın gereği mi var? Kendiniz görüyorsunuz, dedi. Köylünün yanına bir başkası daha geldi.

Jandarmalar durmadan çoğalan, derin bir sessizlik içinde bu hale bakan köylülerin önünde durdular. Birdenbire Ribin'in sesi bütün gücü ile cınladı:

— Siz elbet içlerinde köylülerin yaşayışlarına ilişkin bir takım doğrular bulunan kâğıtlardan konuşulduğunu işitmişsinizdir; işte onları ben dağıtmıştım, beni de bundan dolayı tutukluyorlar.

Halk, Ribin'in çevresinde toplandı. Sesi soğukkanlı, sakin. Ana bundan dolayı avunma duydu. Mavi gözlü köylünün arkadaşı kendisini dürterek sordu:

— İşitiyor musun?

Öteki hiç karşılık vermeksizin başını kaldırdı anaya baktı. Öteki de onun gibi kendisine baktı. Ötekilerden daha genç daha zayıf, çilli yüzlü, biraz da kara sakallı idi. İki köylü de birbirlerinden ayrıldılar. Ana kendi kendine:

— Korkuyorlar, diye söylendi.

Daha dikkatle baktı. Merdivenin üst yanında Ribin'in kararmış yüzünü pek iyi görüyordu. Gözleri parlıyordu Ribin'in. Kendisi de görmek istedi, ayaklarının ucuna basarak boyunu uzatarak biraz daha yükseldi.

Köylüler, anaya hiç bir şey söylemiyerek üzgün üzgün bakıyorlardı. Ribin'in çevresine toplanan halkın gerideki safalarında sürekli bir tartışma vardı.

Ribin, dolgun, güvenli bir sesle konuştu:

— Köylü kardeşlerim, siz bu kâğıtların dediklerine inanın, belki onlardan dolayı ben ölüme gidiyorum. Çünkü bana işkence ettiler, dövdüler, sövdüler, kâğıtları kimlerden aldığımı söyletmek istediler. Daha da dövecekler, sövecekler, ben hepsine dayanacağım. Çünkü bu kâğıtların içinde saklı olan şey doğrudur ve bu doğru bize ekmekten, yaşamaktan daha aziz ve gereklidir.

İki köylüden biri öbürüne sordu:

— Neden böyle söylüyor?

— Neden olacak? İnsan iki kez ölecek değil ya... Zaten bir kez ölmeye mahkûm.

Köylüler çevrelerine kaçak bakışlar fırlatarak susuyorlardı. Hepsi de gözle görülmez, ağır bir şeyin altında bunalıyor gibiydi.

Çavuş, hükümet konağının önünde göründü. Kaba, çok kızgın bir sesle bağırdı:

— Nedir bu kalabalık? Kim söylenip duruyor orada?

Çabucak yere indi. Ribin'i saçlarından çekti, salladı haykırdı:

— Sen mi söylüyorsun, köpek sen mi?..

Halk mırıldanmağa başladı. Ana, şiddetli bir kalp çarpıntısına yakalanarak başını önüne eğdi. İki köylüden biri içini çekti; Ribin'in sesi bir kez daha yükseldi:

— Ey iyi insanlar, görüyor musunuz? İşte!

— Sus!

Çavuş Ribin'in kulak tozuna güçlü bir yumruk indirdi. Ribin, sarsıldı, sonra omuzlarını kaldırdı:

— İşte, böyle ellerinizi bağlarlar, sonra işkence ederler!

— Jandarmalar, haydi şunu götürün. Köylüler, köylüler siz de dağılın bakayım.

Çavuş bir et parçası üzerine atılan köpek gibi sığıracak şekilde Ribin'in rast gelen yerine, yüzüne, karnına, beline vurmağa başladı.

Köylülerin içinden bir ses bağırdı:

— Dövme ulan zavallıyı!..

Başka bir ses:

— Neden vuruyorsun? Dedi.

Mavi gözlü köylü arkadaşına:

— Haydi.

Dedi, her ikisi de dalgın, yavaş yavaş ilerlemeğe başladılar, ana da dostça bakışlarla onları izliyordu.

Ana, avunarak içini çekti. Çavuş, şimdi merdivenin başına çıkmış, oradan ulur gibi bir sesle batırıyordu:

— Size buraya getirin diyorum!

Bir ses buna yanıt verdi. Ana, bunun mavi gözlü köylünün sesi olduğuna dikkat etmişti:

— Hayır, içeri götürmemeli. Eğer içeri sokulacak olursa öldürülünceye dek dövecekler. Sonra da suçlu bizi gösterecek, onu bizim öldürdüğümüzü söyleyecekler. Hayır, bırakmamalı!

Ribin yine bağırdı:

— Köylüler! Nasıl yaşadığının farkında değil misiniz? Sizin nasıl öldürüldüğünüzü, nasıl soyulduğunuzu, kanınızın nasıl emildiğini görmüyor musunuz? Oysa herşey sizsiniz. Bütün yer yüzünün gücü sizsiniz, herşey size dayanıyor, her yerde egemen olan biricik güç sizsiniz. Böyle olduğu halde görmüyor musunuz, sizin hakkınız ne oluyor? Bugün sizin biricik hakkınızsa aklıktan ölmektir!

Birdenbire köylülerin ağızlarından bir karşı koyma fırtınası koptu:

— Bu adamın hakkı var!

— Çavuş komiseri aramaya gitti!

— Haydi canım, o sarhoştur!

— Memurları aramak bizim görevimiz değildir!

Halk, gittikçe coşuyordu:

— Söyle! Senin dayak yemene müsaade edecek değiliz!

— Sen ne yaptın ki?

— Ellerini çözünüz!

— Yok, kardeşler!

— Yok ne demek? Ne önemi var!

— Bir yanlışlık yapmadan önce iyi düşününüz!.

Ribin, serinkanlı titreyen sesi ile halkı büyüleyerek:

— Ellerim acıyor dedi, kardeşler, ben kaçacak değilim! Esasen ben doğrudan kaçamam, çünkü o benimle beraber yaşıyor!

Bir kaç kişi, kalabalıktan ayrıldı, başlarını sallayarak uzaklaşmaya başladı, kimisi de gülüyordu.

Her yandan çabucak üzerine rasgele birşeyler geçirerek sokağa fırlamış olan birçok köylü geliyordu. Halk Ribin'in çevresinde kara bir köpük gibi kaynaşıp duruyordu. Ribin, onların orta yerinde kollarını başından yukarı doğru kaldırarak haykırdı:

— Teşekkür, teşekkür ederim, iyi insanlar! Biz, artık birleşik olarak hep birbirimizin ellerindeki bağları çözelim. Eğer birbirimize yardım etmeyecek olursak kim yardım eder?

Yine kızıl kanlar içinde bulunan bir elini kaldırdı:

— Bu kanı görüyor musunuz? İşte bu kan doğruluk uğrunda akıyor.

Ana, merdivenleri indi. Oradan Ribin'i göremediği için yine birkaç basamak yukarı çıktı, hem kalbi yanıyor, hem de belirsiz bir sevinç duyuyordu.

— Köylüler, o küçük kâğıtları arayın, onları okuyun, papazların, memurların sözlerine inanmayın. Onlar size doğruluk getirenlere sinsi, asi adlarını verirler. Oysa söyledikleri yalandır. Doğruluk sessizce bütün yer yüzünü dolaşıyor, ulusların kalbinde bir sığınak arıyor. Doğruluk, hükümet için demirden, ateşten daha korkunçtur. Gerçek, sizin sevgili, en içten dostunuz, hükümet memurları için de en korkunç düşmandır. İşte, onun için gerçek kendisini saklıyor!

Yine halk arasında birtakım sesler işitildi:

— Dinleyiniz kardeşler!

— Ah, zavallı adam, mahvoldun!

— Sana kim ihanet etti?

Jandarmalardan biri:

— Papaz! dedi.

İki köylünün ağzından sövüntüler çıktı.

Bir ses uyardı:

— Arkadaşlar, dikkat!

Polis komiseri geliyordu. Bu, değirmi yüzlü, iriyarı, güçlü bir adamdı. Kasketini kulaklarının üzerine indirmişti. Bıyığının bir ucu yukarı kalkmış, öteki aşağıya inmişti. Sol eli ile küçük bir kılıç tutuyordu. Sağ elini sallıyordu. Güvenli, ağır adımlarının çıkardığı sesler işitilmeye başlamıştı. O gelirken halk birbirinden ayrılıverdi. Bütün yüzlerde üzgün, korkulu bir anlam doğdu. Gürültüler kesildi. Ana, alınının derisinin titrediğini sandı. Gözlerine doğru sıcak bir buğu tabakası yükseldi. Biraz eğildi, beklemeye başladı.

Komiser, Ribin'in önünde durdu:

— Ne var? Neden bunun elleri bağlı değil; neden?

Sesi kalın, uyumlu ama renksizdi. Jandarmalardan biri:

— Elleri bağlı idi, halk çözdü, dedi.

— Ne? Halk mı? Hangi halk?

Komiser, kendisini bir yarı dönü halinde çevreleyen köylülere bir göz gezdirdi, sonra birdiziye sesi ile:

— Bu halk dedikleri şey ne oluyor? dedi.

Kılıcının kabzası ile mavî gözlü köylünün göğsüne dürterek, sordu:

— Halk dedikleri sen misin? Çomakof yoksa? Kim, Mişin, sen misin?

Bu köylülerden birini de sakalından tutarak sarstı, sonra hepsine birden bağırdı:

— Haydi, şuradan defolun edepsizler! Yoksa size şimdi gösteririm!

Sesinde, yüzünde ne bir öfke ne de bir heyecan vardı. Pek doğal bir biçimde, hiçbir şey olmamış gibi söylüyor, o yaklaştıkça saflar geri çekiliyor, başlar dönüyordu.

Komiser, jandarmalara haykırdı:

— Hey, daha ne bekliyorsunuz? Hadi götürün!

Sonra, Ribin'e döndü birkaç sövüntü savurdu:

— Sen ha! Böyle ellerin arkada!

— İstemiyorum ellerim bağlanmasın... Ben kaçak değilim. Bağlamakta ne yarar var?

Komiser, üzerine doğru yürüyerek sordu:

— Nasıl?

Ribin sesini yükselterek:

— Reziller halka şimdiye dek ettiğiniz işkence yeter, sizin için de kanlı günler uzak değil! diye bağırdı.

Komiser, bıyıklarını çekştirerek bir süre Ribin'in yüzüne baktı. Sonra geri çekilerek şaşkın bir yüzle:

— Vay... dedi, vay köpoğlu köpek! Bunlar da ne demek?

Sonra birdenbire bütün gücü ile Ribin'in yüzüne bir tokat indirdi. Ribin onun üstüne yürüyerek haykırdı:

— Gerçek; yumruklarla öldürülmez. Hem senin bana vurmaya hakkın yoktur!

Komiser, sözcükleri uzatarak yanıt verdi.

— Ben, benim mi hakkım yok?

Sonra, yine elini uzattı, bir tokat daha indirdi. Ribin öv-

le beceriklice birdenbire eğilivermişti ki komiser az kalsın yere yuvarlanıyordu. Ribin, çılgınca yine haykırdı:

— İblis herif işte, yine söylüyorum, senin bana vurma-ya hakkın yoktur.

Komiser, çevresine bakındı. Köylüler, derin bir sessizlik içinde çevresini sımsıkı almışlardı.

— Nikita, hey Nikita! diye bağırđı.

Kısa gömlek giymiş, tıknazca bir köylü, halk arasından ayrıldı. Gözlerini yere indirmişti. Büyük kafasındaki saçlar karmakarışıkı.

Komiser, bıyıklariyle oynayarak, soğukkanlıca:

— Nikita, dedi, haydi şuna güzel bir tokat aşket, bakalım.

Köylü, Ribin'e doğru yürüdü, önünde durdu. Nikita, iki elini kaldırdı, Ribin acı sözleriyle ona şöyle bir saldırı yaptı:

— Bakınız, ey iyi insanlar, bu hayvan sizi kendi eliyle nasıl incitiyor. Şuna bakınız da ibret alınız!

Köylü, yavaşça kolunu kaldırdı, Ribin'in başına hafifçe vurdu. Komiser kızdı:

— Eşek herif! Ben sana böyle mi vur dedim?

Köylüler arasından bir ses atıldı:

— Nikita, tanrıyı unutma!

Nikita, biraz geri çekilerek komisere döndü, başını yere eğerek:

— Hayır, bundan çoğunu yapamam! dedi.

— Nasıl?

Birdenbire komiserin yüzü altüst olmuştu. Biraz geriye çekilerek Ribin'in üzerine atıldı. Korkunç bir tokat sesi işitildi. Ribin titredi, sallandı, kolunu oynattı. İkinci bir saldırıda komiser zavallıyı yere sermiş öfkesinden ateşler püskürerek tekmesiyle durmadan başına, koluna, kafasına, kalçasına, her yanına vuruyordu.

Halk, birden coştı, sabrı tükendi, elinde olmayan bir

davranışla komiserin çevresini aldı. Bu kez komiser onlara dönerek:

— Ne? Baş mı kaldırıyorsunuz ulan? diye bağırdı.

Sesi birdenbire titredi. Sonra kasıldı. Sesiyle beraber bütün gücünü de yitirir gibi oldu. Baş omuzlarının arasına düştü, sırtı kamburlaştı, çekingen çekingen geri geri gitmeğe başladı. Korkmuş sesiyle yenik kırıgın bağıırıyordu:

— Peki. Öyle olsun. Gidiyorum. Ya sonra? İyi bilini ki bu bir siyasi suçludur? Çarlarımıza karşı çalışıyor, devrimler yapmak istiyor. Anlıyor musunuz! Bu herif şevketli Çar hazretlerine karşı uğraşılıyor. Siz de bu herifi savunuyorsunuz? İşte, şimdi siz de birer âsi oldunuz.

Ana, durgun bakışlariyle, kımıldamadan, ağır bir acıma duygusu altında eziliyor gibiydi. Şimdi, öfkelenen halkın mırıltıları, gürültüleri kulağında tıpkı arı vızıltısı gibi bir etki yapıyordu. Komiserin titreyen sesi, halkın fısıltıları, kafasının içinde çalkalanıp duruyordu:

— Eğer suçlu ise yargılamak gerekirdi.

— Her halde dövmek değil!

— Rica ederim, bağışlayınız, acıyınız!

— Gerçekten doğru... Sizin dövmeğe hakkınız yoktu!

— Böyle davranmak doğru mu? O onu döver, öteki ötekini döverse bunun sonu neye varır?

— Ne hayvanlar, ne zalim herifler!

Bütün köylüler ikiye ayrılmışlar, bir bölümü komiserin çevresinde toplanmış, bağıırıyor, yalvarıyordu. Sayısı az olan öbür bölümü de yaralının başına birikmiş, hafif, üzgün bir sesle uzun uzun konuşuyorlardı. Jandarmalar, yaralının ellerini yine bağlamağa hazırlanıyorlardı. Bir ses bağırdı:

— Azıcık bekleyiniz, iblis herifler!

Ribin, elleriyle yüzündeki çamurları kanları sildikten sonra çevresine durgun bir bakış fırlattı. Gözleri birdenbire anaya rastlamıştı. Titredi, bütün vücudunu ona doğru uzatarak elinde olmayan bir davranışta bulundu, sonra döndü.

Biraz sonra tutuklunun bakışları yine ananın üzerine dikildi. Anaya öyle geldi ki, Ribin kalkıyor, başını kaldırıyor, kanlar içindeki yanakları titriyordu.

— Beni tanıdı! Oysa nasıl tanıyabilirdi?

Kalbi, acı, büyük bir sevinçle titreyerek başıyla kendisini gösterdi. Biraz sonra Ribin'in yanındaki mavi gözlü köylünün kendisine baktığını gördü. O zaman tehlikeyi anladı:

— Ne yapıyorum ben? Beni de tutuklarlar.

Köylü, Ribin'in kulağına eğilerek bir şeyler söyledi. Ribin, başını sallayarak:

— Ne önemi var?.. dedi, elbet bu dünyada ben de tek başıma değilim! Gerçek hiç bir zaman büsbütün gizlenemez. Ben nereden geçersen orada her vakit beni anacaklar. İşte yuva yıkıldı. Artık orada ne dost, ne arkadaş kaldı.

Ana, kendi kendisine:

— Benden sözediyor, dedi.

— Bu yuva yıkıldıysa ulus daha başkalarını yapar, o yuvadan bir gün gelip, bir çok yavrular çıkar. O zaman da ulus kurtulur!

Bir köylü kadın, bir testi ile biraz su getirdi. Bir yandan yakınlık yaralının yüzündeki kanları yıkamağa başladı. Kadının korku ile yakınma dolu sesi Ribin'in sözlerine karıştığından ana onun ne söylediğini işitemiyordu. Komiserin çevresinde biriken bir takım köylüler tutukluya yaklaştılar, içlerinden birisi bağırdı:

— Tutukluyu kente götürmek için bir araba gerek. Kim arabasını verecek?

Sonra, komiser büsbütün değişmiş bir sesle:

— Miskin herif, ben sana vururum, oysa sen vuramazsın, sende vurmak hakkı yok!

Ribin:

— Peki, sen kimsin?.. dedi.

Her yandan hiç anlaşılmayan bir takım sesler yükseldi:

— Aman köylü dayı, kavgayı uzatma, bu polis komiseri!

- Komiser bey, rica ederiz kızmayınız!
- Sus, herif!
- Seni şimdi kente götürecekler!
- Orada kanuna daha çok saygı gösteriyorlar.

Köylülerin yalvarıcı seslerinde daha çok bir anlaşma anlamı vardı. Bütün sözler, içinde hiç bir umut ezgisi duyulmayan yakınma dolu, ayırt edilemez bir gürültü topluluğu halini alıyordu. Jandarmalar, Ribin'i kollarından tutarak hükümet konağının merdivenlerine doğru sürüklediler. Sonra, öylece yapının içine girip gözden yittiler. Köylüler de yavaş yavaş dağıldılar. Ana, mavi gözlü köylünün kendisine doğru geldiğini, gizliden gizliye kendisine baktığını gördü. Bacakları titredi. Hiç bir şey yapamamaktan doğan umutsuzluk kalbini sıkıyordu:

— Herhalde buradan kalkıp gidemem, bu olamaz diye düşündü.

Bütün gücünü harcıyarak merdivenin başında durdu, dikildi.

Komiser, hükümet konağının merdivenleri üzerinde durmuş elleriyle, yüzüyle bir takım işaretler yaparak, kaygusuz duygusuz bir sesle söylüyordu:

— Miskin herifler, köpoğlu köpekler... Siz hiç bir şey anlamaz, sonra da böyle bir işe karışsınız! Politikayla ilgili bir işe karışmak ha! Ne haddinize? Sersem herifler, tersine, sizin bana daha çok teşekkür etmeniz, yerlere eğilerek minnetinizi göstermeniz gerekir. Çünkü eğer isteseydim sizin hepinizi de şu sırada deliğe tıkabilirdim!

Yirmi kadar köylü başları açık, ayakta kendisini dinliyordu.

Akşam oluyor, bulutlar alçalıyordu. Mavi gözlü köylü anaya doğru yaklaşıp içini çekti:

— İşte, bin türlü olay!

Ana hafif bir sesle:

— Evet! dedi.

Köylü, anaya güvenle baktı, sordu:

— Sanatınız nedir?

— Yapılmış danteller satın alırım. Bez de alırım.

Köylü canı sıkılmış gibi yavaş yavaş sakalını okşadı. Sonra köye doğru bakarak:

— Burada hiç te öyle şeyler bulunmaz, dedi.

Ana, karşısındakini yukardan aşağıya süzdükten sonra otele girmek için uygun bir fırsat aramaya başladı.

Köylünün yüzü güzel, aynı zamanda da düşünceliydi. Gözlerinde üzgün bir anlam vardı. Omuzları geniş, boyu uzun-du. Arkasında köylülere özgü, yırtık pırtık bir palto içinde temiz bir köylü gömleği, bacaklarında da sarımtırak renkli kaba bir kumaştan pantolon vardı.

Ana, nedenini bilmeksizin rahatlıyarak içini çekti. Sonra, birdenbire gelen bir önseziye kendini bırakarak şaşırtıcı bir yüreklilikle:

— Geceyi senin evinde geçirebilir miyim? dedi.

Birdenbire bütün sinirleri bütün vücudu gerilmişti. Kafasından hızla bir takım kötü düşünceler geçti:

— Artık ne Nikola'yı ne de Pavel'i göreceğim... Beni de uzun uzadıya dövecekler.

Köylü, hiç de acele etmeksizin, yavaş yavaş iki eliyle arkasındaki paltoyu göğsünden kavuşturarak yanıt verdi:

— Geceyi benim evimde geçirmek mi? Peki neden olmasın? Ancak şurasını söyleyeyim ki, benim kulübem pek de işe yarar bir yer değildir!

— Ben de öyle yer arayanlardan değilim!

Köylü anayı dikkatle süzerek:

— O halde peki, dedi.

Akşamın son ışıkları içinde gözlerinde soğuk bir parıltı vardı. Yüzü sararmıştı. Ana, yarım bir sesle:

— O halde şimdi seninle gidiyorum. Sen de benim bavulumu alırsın.

— Peki.

Köylü, yine paltosunu göğsüne kavuşturdu. Sonra yavaşça fısıldadı:

— İşte alay, gidiyorlar!

Ribin merdivenlerde görünmüştü. Elleri kelepçelenmiş, başı yüzü kül renginde bir şeye sarılmıştı. Sesi akşamın soğuk havasında yeniden işitildi:

— Allahaismarladık mert insanlar! Her zaman doğruyu araştırınız, onu bulunuz, kıskançlıkla saklayınız. Size doğruyu söyleyenlere inanınız, hiç bir zaman gücünüzü hakkın, doğrunun savunması uğruna harcamaktan çekinmeyiniz.

— Sus, köpek!.. Jandarmalar haydi atları sürün.

— Neniz var, niye üzüleceksiniz? Yaşayışınız nedir?

Araba yürüdü. O zaman Ribin, iki jandarma arasında bir kez daha haykırdı:

— Neden böyle açlıktan ölüyorsunuz? Özgürlüğü elde etmeğe çalışınız. O size hem ekmeği, hem de doğruyu verecek. Allahaismarladık, yiğit insanlar!

Şimdi, artık bu sese araba tekerleklerinden, hayvanların ayaklarından çıkan gürültü ile komiserin savurduğu sövüntüler karışıyor, onu keşiyor, boğuyordu.

Ana, içeri girdi, odasına çıktı, masasının başına oturdu semaverin dibinde durarak ekmekten bir parça kopardı. Evirip çevirdikten sonra tabağın içine koydu. Karnı acıkmış değildi. Yalnız midesinde eziklik duyuyor, bu duygu onun bütün gücünü yok ediyor, kalbinin bütün kanını boşaltıyor, başını döndürüyordu.

Derin bir üzüntü içinde kendi kendisine:

— Beni gördü, dedi. O beni gördü... Hem de anladı.

Düşünceleri daha ileri gidemiyor, korkunç bir acı, baş döndürücü bir duyguya dönüyordu.

Şimdi biraz önceki gürültünün yerine gelen, sanki pencereyi kalın bir tabakayla dışardan ayıran sessizlik pek güzel ispathiyordu ki köyün insanları korkmuşlar, sanki ezilmişlerdi.

Şimdi, bu sessizlik, ananın biraz önce duyduğu üzüntüyü, yalnızlığı daha çok artırıyor, ruhunu, durgun, sarımtırak bir göl gibi karanlıklarla dolduruyordu.

Küçük kız, kapıyı açarak karşısına dikildi:

— Size bir omlet getirelim mi?

— Hayır... İştahım yok... Şu bağırtı, çağırırlar çok dokundu bana.

Küçük kız, masaya yaklaşarak, coşkunca, alçak sesle anlatmağa başladı:

— Komiser nasıl da acımadan vurdu! Ben taa yanı başında idim, her şeyi gördüm. Adamcağızın bütün dişlerini kırdı. Zavallı tükürdüğünde ağzından pıhtılaşmış kapkara bir kan geliyordu. Gözleri kandan görülmüyordu. Çavuş, körkütük sarhoş bir halde hiç durmadan şarap istiyor!.. Söylendiğine göre bunlar koskoca bir çeteymişler. Bu da onların başıymış! Üçü daha yakalanmış, birisi de kaçmış. Hem de onlarla birlik olan bir de okul öğretmeni yakalanmış. Bunlar, tanrıya inanmazlarmış. Bütün halkı kiliseleri yağmaya kıskırtırlarmış. İşte, yaptıkları hep bu. Köylülerin bir bölümü bu zavallının haline acıyor, bir bölümü de artık onun işini bitirmek gerektiğini söylüyorlardı. Doğrusu, bizim köylülerimizin arasında da epeyce insafsızlar var.

Ana, hızlı, kesik bir anlatışla anlatılan bu hikâyeyi dikkatle dinliyordu. Böylece biraz kaygusunu dağıtmayı, bekleyişin verdiği korkunç üzüntüyü biraz azaltmayı umuyordu. Küçük kız, meraklı bir dinleyici bulmaktan hoşnut, gittikçe artan bir çabayla durmadan söylüyordu.

— Babam diyor ki, bütün bunlar kıtlıktan geliyor, hep ondan. İşte, iki yıldır toprak ürün vermiyor. İşte, bundan dolayı şimdi köylüler bu halde. Bir afet! Toplantılarda bağırıp çağırıyor, birbirlerini dövüyorlar! Geçenlerde vergi bakayasını veremediğinden dolayı Vasıfkof'un eşyası satıldığında o, memurlara bir tokat aşketti, «İşte benim vergi borçlarım!» dedi.

Kapının dışarısından ağır ayak sesleri işitildi. Ana, elle-

riyle masaya dayanarak kalktı. Mavi gözlü köylü içeri girdi. Başından kasketini çıkarmaksızın sordu:

— Eşyanız nerede?

Kolayca bavulu elinde tarttı:

— Pek hafif, dedi. İçi bomboş. Mari, haydi yolcu bayanla bize gel.

Hiç kimseye bakmaksızın dışarı çıktı.

Küçük kız sordu:

— Geceyi köyde mi geçireceksin?

— Evet, dantela arıyorum, satın alacağım.

— Burada bulamazsınız. Nene-Küf'te, Darino'da yaparlar ama burada yapan bulunmaz.

— Yarın gideceğim.

Sonra, çayın parasını ödedi, kıza da üç kapık bahşış verdi. Küçük kız bahşışten pek sevindi. Sokağa çıktıklarında bir yandan ıslak yerlerde ayaklarından sesler çıkarken küçük kız anaya hizmette bulunmak istiyordu.

— Eğer isterseniz çabukça Darino'ya gideyim, orada sizin dantela almak istediğinizi söyleyeyim, buraya getirsinler, siz oraya gitmek yorgunluğundan kurtulursunuz. Buradan on iki kilometre uzaklıktadır.

Ana da beraber yürürken:

— Hayır yavrum, ben kendim giderim, dedi .

Soğuk hava, onu biraz açmıştı. Yavaş yavaş kendisinde belirsiz bir güvenin büyüdüğünü, belirsiz olmakla beraber gittikçe düşüncesini kapladığını seziyordu. Bu güven gittikçe güçleniyor, ana, onu daha çok güçlendirmek için durmadan kendi kendisine soruyordu:

— Ne yapmalı? Açıkça, doğrudan doğruya mı davranmalı?

Islak, soğuk gece başlamıştı. Kulübelerin pencereleri kırmızımsı, soluk bir ışıkla aydınlanıyordu. Genel sessizlik içinde hayvan sesleri, az da olsa insan sesleri işitiliyordu. Köyü ezici bir sessizlik kaplamıştı. Küçük kız:

— İşte, burası dedi. Siz kötü bir yer seçmişsiniz. Bu köylü, pek yoksuldu.

Sonra karanlıkta kapıyı açıp el yordamıyla yoklayarak haykırdı:

— Natvana, işte konuğun, geldi.

Daha sonra, bırakıp gitti, sesi hâlâ karanlıklar içinde çınliyordu:

— Allahaısmarladık.

*
**

Ana, kapının eşğinde durdu. Elini gözüne siper ederek içeriye baktı. Küçük, dar olmakla beraber kulübenin pek temiz olduğu ilk bakışta anlaşılıyordu. Ocağın arkasından bir genç kadın görüldü. Kendisini selâmladıktan sonra yine yitti. Odanın köşelerinden birinde bir masa üzerinde bir lâmba yanıyordu. Evin sahibi masanın başına oturmuş, eliyle bir hava çalışıyor, dikkatle anaya bakıyordu. Biraz sonra:

— Giriniz, dedi. Natyana, haydi çabuk, Petro'yu çağır!

Kadın ananın yüzüne bile bakmadan çabucak çıkıp gitti. Ana köylünün karşısında bir iskemle üzerine oturarak gözlerini çevresine gezdirdi. Yalnız lâmbadan hafif bir çıtırtı çıkıyordu. Köylünün kaygulu yüzü, gazın güçsüz ışığı ile belirsiz çizgilerle titreyordu.

— Haydi, söyle, çabuk ol...

Ana ne yaptığına önem vermeksizin güçlü ciddî bir sesle sordu:

— Benim bavulum nerede?

Köylü omuzlarını kaldırdı, dalgınca:

— Yitmedi! dedi.

Sonra, sesini biraz alçaltarak üzgün, ekledi:

— Ben, kızın yanında mahsus boş olduğunu söylemiştim. Oysa yalan söyledim. İçinde pek ağır şeyler var!

Ana sordu:

— Ne demek istiyorsun?

Köylü, ayağa kalktı, anaya yaklaştı, eğilerek alçak sesle sordu:

— Siz bu adamı tanıyorsunuz, değil mi?

Ana, titredi. Güvenle:

— Evet! dedi.

Bu karşılığın, köylünün kafasını birdenbire aydınlattığını sandı.

Köylü, gülümsedi:

— Ben, sizin ona işaret ettiğinizi görmüştüm O da size karşılık verdi. Kulağına sizi tanıyıp tanımadığını sordum. Ana: «Biz çokluğuz», evet «Biz çokluğuz» diye karşılık verdi.

Köylü konuğunun yüzüne sorucu bir göz attı, gülümseyen bir yüzle sözünü sürdürdü:

— Bu adam korkunç bir güç! Dayak atıyorlar, vuruyorlar, sövüyorlar, ona vız geliyor!

Bu adamın sesindeki titreşim yarım olarak görünen yüz çizgileri, parlak, iyi bakışları anaya gittikçe daha çok güven veriyordu. Şimdi, kalbinde duyduğu kaygı, korku, Ribin'in halini düşünmekten doğan acı, derin bir acımaya dönüyordu. O zaman tutamadığı, birdenbire gelen bir öfke içinde haykırdı:

— Bu canavarlar, bu haydutlar.

Sonra hıçkırmağa başladı.

Köylü, acır bir durumda başını sallayarak ananın yanından ayrıldı:

— Evet... Hükümet pek korkunç düşmanlar kazandı!

Sonra, birden yine ananın yanına yaklaşıp hafif bir sesle:

— İşte... Ben öyle sanıyorum ki sizin bavulunuzun içinde gazeteler var. Doğru mu?

Ana gözlerini silerek sadece:

— Evet! dedi, bunları ona getiriyordum.

Köylü gözlerini kırptırdı. Eliyle sakalını sıvazladı, bakışlarını bir noktaya dikerek sustu.

iyice okumuş yazmış bir adam değilim. Yine de dostlarımdan birisi, iyi bir okumuştur. Karım da okur.

Köylü, biraz durdu, düşündü, sonra yine başladı:

— Ey, şimdi siz ne yapmayı düşünüyorsunuz? Bu bavul ne olacak?

Ana, köylüye dikkatle baktı:

— Size bırakacağım! Dedi.

Köylü, şaşmadı karşı da durmadı, salt sordu:

— Bize mi?

Sonra, birdenbire durup başını sokağa çevirdi, dikkatle dinledi:

— Geliyorlar!

— Kim?

— Herhalde bizimkiler!

Karısı içeri girdi, arkasında çil yüzlü bir köylü vardı. Konuk içeri girince kasketini bir yana bıraktı, ev sahibine doğru yaklaştı:

— Ey?

Öteki başı ile doğrulama işareti yaptı.

Kadın sordu:

— Stepan, belki de yolcu hanımın karnı açtır?

Ana:

— Teşekkür ederim, aç değilim! dedi.

Yeni gelen köylü ona doğru dönerek hızlı üzgün bir sesle söylemeğe başladı:

— Müsaadenizle kendimi tanıtayım; adım Petro Labimim. Takma adım, Alen. Sizin işlerinizden biraz anlarım. Okur yazarım. Bundan dolayı herhalde budala değilim.

Köylü, ananın uzattığı eli alarak sıktı, sonra Stepan'a dönerek:

— Bilir misin, dedi? Bizim çorbacının karısı iyi bir kadındır. Bununla beraber o bu davranışlara saçma gözüyle bakar, aşırı bulur. Ona göre bir takım üniversite öğrencisi sivri

akıllarıyla halkı kışkırtmakta bir zevk buluyorlar. Oysa biz bugün iki örnek gördük: Bir adamcağızı tutukladılar ki pek ağır başlıydı. İşte bir de kadıncağız. Öyle bir kadın ki artık hiç te genç değil, bir kadın denebilecek bir halde bile değil... Yine de nasıl çalışıyor! Darılmazsınız, değil mi bayan? Adınız nedir?

Hızlı hızlı, hiç soluk almaksızın, çok işlek bir diyalekle söylüyordu. Çenesi durmadan işliyordu, bakışları Pelage'nin yüzünü, vücudunu inceliyordu. Saçları karmakarışık. Öyle sanılırdı ki, biraz önce savaşa tutuşarak düşmanını yenmiş, şimdi bu yenginin verdiği coşkunlukla doluydu. Köylü gösterdiği bu siddet ile, özellikle daha söze başlar başlamaz hiç duraksama göstermeyerek doğruca konuya girmiş olmasıyla ananın hoşuna gitmişti. Ona sevgiyle bakarak karşılık verdi. Köylü, dudaklarında tatlı, kuru bir gülümseyişle ananın elini bir daha sıktı:

— Stepan, anlıyor musun? Bu iş pek iyi bir iştir... Ben sana önce de söyledim. Artık ulus uyanmağa, çalışmağa başlıyor. Bayan doğruyu söylemeyecek, çünkü o buna zarar verir. Ne varki, ulus hemen her şeyi göze alarak, zararı kârı düşünmeyerek yürümeğe hazırdır. Anlıyor musun? Artık yaşayış kendisine pek kötü geliyor. Her yanda sinek gibi kırılıyor, ne yana döneceğini bilmiyor, çünkü hangi yanda olursa olsun kendisine verilen komut şu: Dur!

Stepan, başını sallayarak:

— Görüyorum... dedi.

Sonra ekledi:

— Bayan bavulunu merak ediyor.

— Merak etmeyiniz, ana her şey yerli yerinde. Bavul benim evimde. Biraz evvel, Stepan bana sizin de bu işlerle uğraşmakta olduğunuzdan sözettiğinde kendisine «Dikkat et, Stepan gevezeliğin sırası değil iş önemlidir!» Dedim, siz ana, siz de, bizim sizlerden olduğumuzu hemencecik anladınız mıydı? Şimdi, artık namuslu insanlar yüzlerinden kolaycacık anlaşılı-

yor, çünkü sokaklarda bunların sayısı pek te çok değil! Oh, hiç değil! Sizin bavul bizim evde.

Köylü ananın yanına oturdu. Bakışlarında yalvarıcı bir anlam olduğu halde konuştu:

— Eğer siz içini boşaltmak isterseniz, biz size yardım edelim, çünkü biz de kitaba muhtacız.

Stepan:

— O bize vermek istiyor dedi.

— Oh, ne iyi, ana, biz de o kitaplarla yapacağımızı biliriz.

Köylü birdenbire ayağa kalktı, gülmeğe başladı, sonra odanın içinde bir aşağı bir yukarı gezinerek hoşnutlukla konuştu:

— Gerçekten şaşılacak bir olay. Hem de çok basit. Bir yanda kırılan bir şey, öte yanda onarılıyor! Fena değil. Ana bilir misiniz, bu gazete işi hiç te fena değil, iyi bir etki yapıyor. Düşünceleri açıyor, sermayedarların keyiflerine de dokunuyor. Ben bir emlak sahibinin yanında çalışırım. Buradan yedi kilometre uzakta marangozluk ederdim. İyi bir kadın, bunu yadsı-mamalı. Arada sırada bize kitap verir, biraz da aptalcadır, biz de bu kitapları okuyoruz, öğreniyoruz. Ne varki ne zaman kendisine bu gazeteyi göstersem bana şu sözleri söyler; Petro, bunlarla uğraşmak iyi değil, bu gazeteyi bir takım sivri akıllı aptallar yayınlıyor ki size bundan yarar değil, ancak zarar gelir. Düşün bir kere, hapis, sefalet özellikle Sibirya. Eğer okumayı sürdüreceksanız başınıza gelecek şeyler hep bunlardır!

Yine sustu. Biraz düşündükten sonra konuştu:

— Söyler misiniz, analık? Öteki. Bugün tutuklanan akrabanızdan mıydı:

— Hayır.

Petro, pek sevindi, anlaşılmayan nedenle gülmeğe başladı. Ana öyle sezdi ki, kendisinin Ribin'i yabancı sayması haksız bir davranıştı.

— Ailece bir ilişkim yoksa da kendisini çoktandır tanırım. Öz kardeşim gibi kendisini sever sayarım.

Aradığı deyinii bulmadığından çok üzülüyordu. Hıçkırıklarını tutamadı. Odayı üzücü bir sessizlik doldurdu. Petro, parmaklariyle bir şeyler yapıyor, karısı arkasını ocağa dayamış, karanlıklar içinde görünmüyordu. Ana kadının kendisine bakmakta olduğunu anlıyordu. Arasına ana da Natyana'nın değirmi yüzüne sivri bir açı ile uzanan çenesine , şiddetli bir zekâ ile parlayan gözlerine bakıyordu.

Petro sözünü sürdürdü:

— Demek bir dost. Sağlam bir adam! Kendi değerini pek güzel ispatlıyor. Zaten böyle de yapmak gerek. İşte, eksiksiz bir adam, değil mi Natyana? Sen ne dersin?

Natyana:

— Kendisi evli midir?

Diye Petronun sözünü kesti, ince dudakları, küçük ağzı yavaşça kapandı.

Ana, üzgün:

— Karısı öldü! dedi.

— İşte, bu yüzden öyle yüreklilik gösteriyor! Çoluk çocuk sahibi olsaydı böyle yüreklilik gösteremezdi korkardı.

Petro, bağırdı:

— Ya ben? İşte ben de evliyim... Yine de!

Kadın ağzını bükerek:

— Peki, dedi, Haydi bakalım, siz ne yapıyorsunuz? Çok söylüyor, ara sıra biraz kitap okuyorsun. Herhalde senin arasına sokakta Stepan'la fısıldaştığından dolayı bütün dünya mutlu olmuyor ya.

— Beni dinleyen birçok insan var. Böyle söylemekte haksızsın.

Stepan, bir şey söylemeksizin bir kez karısına baktı, sonra yine başını önüne eğdi.

Natyana konuşmasını sürdürdü:

— Köylüler neden evleniyorlar? Söylediklerine göre bir işçiye ihtiyaçları varmış. Peki ne yapmak için?

Stepan yavaşça:

— Neye yarar? Hergün biraz daha yoksulluk içinde olduktan sonra nasıl olsa yaşıyor. Çocuklar doğuyor. Onlara bakmaya pek vakit yok. İnsan hiç te karın doyurmadan bu çalışmadan hiç vakit bulamıyor ki.

— Benim iki tane vardı. Birisi iki yıl önce semaverde tuşarak yandı, öteki de ölü doğmuştu. Bunun da nedeni hep o kahrolasınca çalışmak zorunluğu idi. Şimdi, benim için bu bir mutluluk mu oldu? Ben diyorum ki, köylüler evlenmiyecek olurlarsa akıllılık ederler. Bir kez evlendiler mi artık elleri ayakları bağlanmış demektir. Oysa serbest olurlarsa istedikleri gibi kolayca hakkın, doğrunun savaşına atılabilirler. Tıpkı bugünkü adamcağız gibi. Hakkı değil miyim, Anne?

Pelage:

— Evet, yavrum, dedi. Başka türlü yaşam yenilemez. Kocanız var mı?

— Öldü... Şimdi bir oğlum var.

— Nerededir? Sizinle beraber mi yaşar?

— Mapushanede.

Bu karşılığı verdiğinde hep bu sözcüğü söylerken kalbini dolduran acı arasına şimdi biraz da suskun bir gurur duygusu karıştığını duydu.

— İkinci kezdir ki hapse tıkıyorlar. Çünkü o, büyük, yüksek gerçeği anlamış, onu açıktan açığa bir şeyden korkmaksızın yaymak yürekliliğini göstermiştir. Genç, yakışıklı, zekidir. Bir gazete çıkarmayı düşünen odur. Ribin, onun sayesinde o gazeteleri yayımlamağa başlamıştır. Bununla beraber Ribin oğlumdan iki kat yaşlıdır! Yakında bu suçlardan dolayı oğlum yargılanacaktır. Sonra, Sibirya'ya sürülecek, en sonra elbet oradan

da kaçarak yine işe başlamak üzere buraya dönecektir! Bu adamların sayısı gündengüne çoğalıyor. Bunların hepsi yaşayışlarının sonuna dek gerçek özgürlük uğrunda savaşacaklardır.

Her türlü ihtiyatı elden bırakarak yine de hiç bir ad açıklamadan ulus, özgürlük uğruna yapılan yeraltı savaşı üstüne ne biliyorsa hepsini söyledi. Kendisine pek tatlı gelen bu konuyu açıklarken sözlerinde pek geç kalmış bir tutkunun bütün şiddeti, bütün bunalımları duyuluyordu.

Şimdi, sözcükleri çok kolaylıkla buluyor, kalbini bugünün pisliklerinden kurtarmak gereksinimine kendini bırakarak bu sözcükleri çok hızlı olarak, parlak, renkli inciler gibi birbiri ardınca dizip gidiyordu. Şimdi köylüler bu sözlerle kulak veriyor, hiç kımıldamadan bütün dikkatleriyle anaya bakıyorlardı. Ana, yanında oturan kadının yürek çarpışıyle soluk aldığını duyuyordu. Karşısındakilerdeki bu dikkat, söylediği vaadettiği şeyler üstüne inanımı sağlamlaştırıyor, güçlendiriyordu:

—Bütün bu haksızlık, yoksulluk altında inleyenler, bütün ulus, kendileri için Sibiryaya ovalarında, mapusanelerde, darağaçlarında can veren mazlumlar için ayağa kalkmalıdır. Bu zavallılar hiç bir zaman kendi çıkarları uğruna çalışmış değildir. Onlar, insanlığı mutluluğa ulaştıran yolun hangisi olduğunu açıklıyorlar, hangi yolun iyi, hangi yolun kötü olduğunu gösteriyorlar! Hiç kimseyi kendilerine katılmağa zorlamıyorlar. Herkes, onlara kendi vicdanına, inanına uyararak katılıyor, bir kez onların arasına karışmış olanlar bir daha ayrılmıyorlar. Çünkü, o zaman görülüyor ki, hak onlardadır, gidilen yolların en iyisi onların yoludur. Hiç bir zaman başka bir yol bulmak elde değildir.

Ana için en sonra isteğini yerine getirmiş olmak, pek tatlı idi; şimdi o da halka gerçeği anlatıyordu:

— Ulus, böyle dostlarla hiçbir şeyden korkmaksızın, dursamaksızın yürüyebilir. Ulus, tek bir ruh gibi birleşik kitle halini alarak «bütün kanunları ben yapacağım, herkes için her

şey birdir!» demedikçe onlar çalışmaktan usanmayacaklar, yorgunluk duymayacaklardır.

Pelage, yorulmuştu. Sustu. İyice anlıyordu ki, söylediği sözler hiçbir iz bırakmaksızın uçup gitmiyordu. Köylüler, sanki kendisini dinliyorlarmış gibi hâlâ yüzüne bakıyorlardı. Petro, kollarını göğsünde kavuşturmuş, gözlerini kapamıştı. Kırmızım-sı lekelerle örtülü yanaklarında belirsiz bir gülümseyiş vardı. Stepan boynunu germiş, dirseğini masaya dayamış, bütün vücuduyla öne doğru eğilmişti. Yüzünde meydana gelen bir gölge, kendisini daha yaşlı gösteriyordu. Ananın yanında oturmuş olan Natyana, dirseklerini dizlerine dayamış ayakkabısının ucuna bakıyordu.

Petro hafifçe:

— Ah, işte böyle, dedi.

Başını sallayarak çekingен kanepeye oturdu.

Stepan, yavaşça ayağa kalktı, karısına bir göz attı. Sonra da sanki bir şey söndürmek istiyormuş gibi ellerini uzattı.

Düşünceli bir halle kendi kendine söylendi:

— Gerçekten de bu işe bir kez başlandı mı çok sıkı çalışmak gerek.

Petro söze karıştı:

— Evet, hiç te arkaya bakmaksızın.

Stepan:

— Bu iş almış yürümüş, dedi.

Petro ekledi:

— Bütün yeryüzünde!

★
★ ★

Pelage, arkasını duvara dayamış bu iki adamın söylediklerini dinliyordu.

Natyana, ayağa kalktı, çevresine bakındı, sonra yine oturdu. Karşısındaki iki erkeğe küçümsercesine bakarken yeşil gözleri kuru bir parlaltı ile parlıyordu. Birdenbire anaya dönerek:

— Demek, siz pek çok mutsuzluklara rastlamışsınız, dedi.

— Evet.

— Çok güzel konuşuyorsunuz. Sizin sözleriniz doğruca kalbe işliyor. Sizi dinlerken insan kendi kendisini: «Yarabbi ne olur, insan hiç olmazsa bir kerecik olsun böyle adamlar, böyle bir yaşayış görebilseydi!» diyor. Oysa bizler, biz nasıl yaşıyoruz? Bir koyun yaşayışı! Ben okumak yazmak, bilirim. Ara sıra kitap okurum. Pek çok düşünürüm. Kimi geceler düşünme düşünme gözlerime uyku bile girmez olur. Oysa bütün bunların sonucu ne? Hiç düşünmesem üzüliyorum. Düşünsem de öyle! Demek oluyor ki, her şey heba olup gidiyor. İşte, köylüler hep böyle çalışıyorlar, çabalıyorlar. Ne için? Bir lokma ekmek için! Çalışmak, çalışmak. Sonunda da hiç bir şey elde edememek bunları öfkeliyor, içiyorlar içiyorlar! Arada sırada dövüyorlar, sonra yine çalışmaya başlıyorlar, yine içiyorlar! Bunların sonucu? Hiç!

Kadın bakışlarında bir küçümsemeyle söylüyor söylüyor, arasıra hafif sesi birden bire duruyor, sonra yine başlıyordu. Erkekler susmuşlardı. Rüzgâr, pencereleri sarsıyor, tavan arasında uğultular yapıyordu. Ara sıra ocaktan da hafif bir esinti geliyordu. Pencerelerin camlarına tek tük yağmur damlaları çarpıyordu. Lâmbanın ışığı titriyor, çevreyi sarartıyor, sonra birden canlanarak odayı aydınlatıyordu:

— İşte, insanlar bunun için yaşıyorlar! Tuhaftır, bilir misiniz, sanki bütün bunları hep biliyormuşum gibi gelir bana! Bununla beraber şimdiye dek hiç de böyle şeyler işitmiş değildim. Hayır, şimdiye dek hiç te böyle düşüncelerle karşılaşmamıştım.

Stepan, üzgün, hafif bir sesle:

— Natyana, dedi. Yemek zamanı geldi, ocağı da söndürmeli. Belki dışarıda ocağın çok yanmasına bir anlam veren bulunur. Bu bizim için pek öyle önemli değilse de ihtiyatlı olmamız konduğumuz için önemli bir şeydir.

Kadın kalktı, ocağın başında dolaşmaya başladı.

Petro gülümseyerek:

— Evet, dedi. Artık bu şeylere dikkat etmek gerek, mademki yine gazete dağıtılacak.

Stepan:

— Kendim için söylemiyorum, dedi. İsterlerse beni tutuklasınlar, önemi yok. Bir köylü için bu önemli bir felâket sayılmaz. Köylülerin yaşayışı ne değer taşır ki?..

Ana, birden ona acıdı. Şimdi kendisine daha sevimli görünüyordu. Artık bütün dertlerini dökmüş, gündüz omuzlarına yüklenen bütün o alçak acının ağırlığından kurtulmuş gibiydi. Kendi kendinden hoşnuttu, kalbi de sevgiyle doluydu.

—Böyle söylemekte haksızsınız, dedi. Bir insanın, kendisine salt havadan bir değer biçenlerin, ondan salt kanını isteyenlerin verdikleri değere göre bir değer vermesi doğru değildir. Kendinizin değerini kendiniz vermelisiniz. Hem bu değer düşmanlarımıza göre değil, dostlarınıza göre olmalıdır.

Köylü bağırdı:

— Nerede bu dostlar? Ben onları hiç bir zaman göremedim!

— Sana söyledim ki ulusun dostları pek çoktur!

— Belki var, ne yazık ki burada değil, işte felâket te burada ya.

—Öyle ise kendi kendinize dost olunuz.

— Evet öyle yapmak gerek.

Natyana:

— Haydi sofraya buyurun, dedi.

Sofraya oturduklarında ananın konuşmasıyla coşmuş gibi görünen Petro yine şiddetle söylemeğe başladı:

— Biliyor musunuz, ana, siz sabahleyin erkenden buradan çıkıp gitseniz kimsenin dikkatini çekmeseniz çok iyi olacak. Buradan bir arabaya binip doğruca yakındaki köye gidersiniz. Ama, köye, kasabaya değil.

Stepan, karşı durdu:

— Neden? Onu ben kendim götürürüm!

— Yok, olmaz. Eğer dikkati çekecek olursak geceyi senin

evinde geçirip geçirmediği sorulacak. «Bu geceyi nerede geçirdi? Senin evinde mi?» «Evet!» «Nereye gitti?» «Yakındaki köye!», «Ya, öyle mi? haydi öyleyse hapse!» Hapse iyi ama neden böyle acele etmeli? Elbet onun da bir zamanı gelecektir. Onun bu geceyi senin evinde geçirdiğini, sonra da at kiraliyarak bilinmeyen bir yere geçip gittiğini söyleyecek olursan sana hiç bir şey yapmazlar. İnsan böyle yolcuların konukluğundan da sorumlu tutulamaz ya. Günde kaç gelip geçer!

Natyana, alaylı Petro'ya sordu:

— En sonra korkuyu sen de mi öğrendin?

O, elini dizlerine vurarak yanıtladı:

—Her şeyi bilmeli, bu arada korkmasını da! Mahkeme reisinin bu gazeteden dolayı Baganof'u nasıl azarladığını sen de bilirsin. Şimdi, ne kadar para verse yine bir kitap alamıyor. Evet, bana inanınız, ben iyi şeyler görmek uğrunda çalışmaktan çekinmem. Bu köyde bütün âlem bilir. İstedığınız kadar kitap, gazete dağıtabilirim. Buranın insanları az eğitim görmüştür, az korkarlar. Bu doğru. Ne var ki yaşam öyle zor ki insan için mutlaka gözünü dört açarak kendi kendisine ne olacağını sorması gerekiyor. Buna da kitap pek sade karşılık veriyor: «İşte olacak bu. Düşün, dikkat et!» Çoğu zaman cahil bir adam eğitim görmüşken daha iyi anlar. Ben memleketi iyi tanır, durumu pek iyi görürüm! İnsan, pekâlâ yaşayabilir. Ne yazık ki, eğer insan ilk adımda yok olmak istemezse iyi bir düşünceye, epeyce de bir becerikliliğe sahip olmalıdır. Memurlar da seziyorlar ki, şimdi ortada değişmiş bir şey var. Artık köylü uyanıyor. Eskisi gibi her zaman güleç, emre hazır değil.

Genellikle hükümet adamlarına pek de önem vermiyor gibi. Geçenlerde yörede bir köyde memurlar vergi almaya geldiler. Köylüler, hemen sopa araştırmaya başladılar. Komiser kendilerine bağırdı! «Nasıl, siz Çar hazretlerine karşı mı ayaklanıyorsunuz? Hayvan herifler?» O zaman orada duran köylünün biri şöyle karşılık verdi: «Haydi oradan edepsiz herif, sen de, senin

Çarın da yerin dibine geçsin! Nedir artık, bu sırtımızda kalan son gömleği de isteyen bu Çar da kim oluyor?»

İşte, ana, işler bu yolda. Elbette köylü hemen tutuklandı. Ne var ki söylediği sözler şimdi her yerde ağızdan ağıza dolaşıyor. Çocukların bile ağzında, bu sözler yaşıyor, her yandan işitiyor!

Petro, hiç yemiyor, durmadan söylüyordu. Kara, kurnaz bakışlı gözleri şiddetle parlıyor, anaya köy yaşayışına ilişkin bin türlü şey anlatıyordu.

İlk kez Stepan kendisine:

— Canım yesene! Dedi.

Petro, yine bir lokma ekmek alıyor, sonra yine coşkun sözlerle konuşmağa başlıyordu. Yemekten kalkıldığında Petro ayakta:

— Artık dönmeli, dedi.

Anaya yaklaşarak elini sıktı:

— Allahaismarladık, ana, belki bir daha görüşmek nasip olmaz. İnanınız ki tanışmamıza çok sevindim. Sözlerinizden pek çok yararlandım. Bavulunuzda kitaptan başka bir şey var mı? Yün bir şal mı? İyi. İştittin mi? Stepan! Yün bir şal. Şimdi size bavulunuzu getirecektir. Haydi, Stepan... Kalınız sağlıklı.

Onlar çıktıktan sonra Natyana ana için bir yatak serdi. Sonra, gecelik giynekleri getirerek kanepenin üzerine koydu.

Ana:

— Uyanık bir genç, dedi.

Genç kadın, ona kaçamak bir bakış fırlatarak karşılık verdi:

— Söyler, söyler... Ne yazık ki elinden başka bir şey gelmez.

— Ya kocanız?

— Mert bir adamdır. İçki kullanmaz. Pek güzel geçiniyoruz. Yalnız karakteri zayıftır.

Genç kadın, biraz doğruldu. Küçük bir sessizlikten sonra:

— Şimdi ne yapmalı? Hiç kuşkusuz, ulusu uyandırmak gerek. Ama, nasıl? Herkes buna çalışıyor. Yalnız herkes de başka bir yana çekiyor. Bütün güçleri bir araya toplamalı, herkes bir kişinin buyruğunda olmalı.

Yine oturarak birden bire sordu:

— Diyorsunuz ki genç, zengin kızlar bile bu işlerde uğraşiyor, işçilere kitap okuyorlar. Onlar bu işlerin sonucundan korkuyorlar mı?

Ananın yanıtını dikkatle dinledikten sonra derin derin içini çekti, yavaş yavaş başını sallayarak, gözleri yerde sözünü sürdürdü:

— Bir kez kitabın birinde okumuştum, yaşamın hiç bir anlamı yokmuş, bunu birden bire anladım! Ben bu yaşamın ne demek olduğunu pek iyi biliyorum. İnsan da bir takım düşünceler var. Karmakarışık, tıpkı çobansız koyun sürüsü gibi. Sürada burada dolaşiyor. Hiç bir şey yok, onları bir araya toplayacak hiç bir kimse yok. Ne yapılacağını da kimse bilmiyor. İşte anlamsız denilen yaşayış bu! Ben bu yaşayıştan kaçmak, arkaya bile bakmadan uzaklaşmak istiyorum. Bu kadarcık olsun yaşamı anlamış olan ne mutsuzdur.

Ana, bu acıyı genç kadının yeşil gözlerindeki parıltıda, zayıf yüzünün çizgilerinde pek güzel ayırt ediyordu. Onu biraz avutmak istedi:

— Yavrum, siz ne yapılmak gerektiğini pek iyi anlamışsınız.

Natyana, tatlı bir sesle sözünü kesti:

— Ne var ki, nasıl yapılacağını da bilmek gerek. Yatağınız hazır, yatabilirsiniz.

Ağır, üzüntülü bir halde ocağa doğru yürüdü, ana giyneklerini çıkarmak için yatağa yattı. Yorgunluktan kemikleri kırılıyor gibiydi. Hafif bir inilti salıverdi. Natyana, lâmbayı söndürdü. Oda karanlık içinde kaldığında onun sesi işitildi.

— Siz dua etmiyorsunuz. Ben de ne Allah, ne de mucizeye inanıyordum. Bütün bunlar bizi korkutmak için uydurulmuş şeyler. Çünkü biz hayvanız.

Ana, korku ile yatağında sarsıldı. Pencerenin dışarısında bitmek tükenmek bilmeyen karanlıkların kendisini gözetlediğini sanıyordu. Bu sessizlik içinde çevresinde bir takım kıpırdanışlar yarı işitilen tıkırtılar oluyor gibi geldi. Çekingen bir sesle söylendi:

— Onun üstüne ben de diyeceğimi bilmiyorum. Yalnız Hazreti İsa'ya onun sözlerine inanıyorum. «Komşunu kendin gibi sev». Ben bu sözlerle bütünüyle inanıyorum.

Sonra birden bire ikircikle sözünü sürdürdü:

— Yalnız, madem ki tanrı var. Neden bizi böylece terketti? Neden onun büyük tanrısal şefkati bizi korumuyor? Neden böyle insanları acı içinde bırakıyor, herkesin kahra, zulme karşı boynunu eğmesine razı oluyor, neden bu zulümlere, işken celere, vahşetlere göz yumuyor?

Natyana susuyordu. Ana karanlıklar içinde, ocağın önünde onun ak gölgesini ayırt ediyordu. Genç kadın, kımıltısızdı. Ana, büyük bir üzüntü içinde gözlerini kapadı.

Birden soğuk, iniltili bir ses yükseldi:

— Hiç bir zaman ben çocuklarımla ölümünü affetmiyeceğim. Ne tanrıyı, ne de insanları.

Ana, yatağın içinde doğruldu. Bu acıdaki derinlik, ona pek çok dokunmuştu:

— Gençsiniz. Elbet, daha çocuğunuz olur.

Küçük bir sessizlikten sonra kadıncağız:

— Hayır, doktor artık çocuğumun olmayacağını söyledi, dedi.

Yerde bir fare koştu. Yine sessizlik içinde bir takım gü-rültüler, hafif birdiziye gü-rültüler işitildi. Okşayıcı titrek parmaklarla okşanıyormuş gibi damın üzerine yavaş yavaş yağmur yağıyordu.

Baygın bir uyku içinde ana ilkin sokakta, sonra koridorda

bir takım ayak sesleri işitti. Yavaşça kapı açıldı, bir ses şaşkınca sordu:

— Natyana yattı mı?

— Hayır.

— Konuk uyuyor mu?

— Evet sanırım.

Hafif bir aydınlık peyda oldu. Sonra, titreyerek karanlıklara karıştı. Köylü, ananın yatağına doğru yaklaşıp dizlerini örten yorganı düzeltti. Ana, bu bakımla dikkatten çok duyulandı. Yine gözlerini kapayarak gülümsedi. Stepan gürültü etmeksizin soyundu, sonra çatı arasındaki yatağına tırmandı.

Ana, bir yandan uykulu sessizliğe, gelenlerin hafif gürültülerine kulak vermekle beraber yine öyle kımıldamaksızın duruyordu. Hayalinde, karanlıklar içinde Ribin'in kanlı yüzü çiziliyordu.

Yukardan hafif bir mırıltı geldi:

— Görüyorsun ya, bak nasıl adamlar bu işlere yaşamla-rını vermişler! Yaşlarını başlarını almış, çalışmış, yaşayışın her türlü cilvesini görmüş insanlar bile hep bu işin peşinde. Oysa onlar için artık dinlenme dönemi gelmiştir. Bunu da yapıyorlar mı? Hayır, yine çalışıyorlar! Ya sen, Stepan, sen gençsin, sen zekisin... Ah!

—Böyle bir işe düşünüp taşınmadan nasıl girişilir? Biraz bekle.

Sesler kesildi. Sonra, yine başladı. Stepan:

— İşte yapılacak şey, dedi, ilkönce köylüyü bir yana çekip ayrı ayrı konuşmalı. Örneğin, Aleşamakof ile. Bu adam hem yürekli hem de hükümete karşıdır, zekidir de. Serj Korin de akıllı bir köylüdür, onunla da... Sonra da Kinyazef gelir. Bu da namuslu, yürekli bir köylüdür. İşe başlamak için de bunlar yeter. Sonra için de hele küçük bir çete yapalım. Allah kerimdir! Her halde bu kadını yine nerede bulabileceğimizi öğrenmeliyiz. Ben kente gideceğim. Sen köyde buğday öğüttüğümü, biraz para kazandığımı yayarsın. Herhalde tedbiri elden bı-

rakmamalı. Kadının hakkı var, bir insan kendi değerini kendi belirlemelidir. Hele böyle bir iş söz konusu olunca insan kendisine çok büyük bir değer vermelidir. Bak şu köylüye, Ribin'e... O değil bir komişere, Çara bile teslim olmayacaktı. Sanki dizlerine dek toprağa gömülmüş gibi sağlam, güvenliydi. Ya, Nikita? Ona ne dersin? O bile utandı. Gerçekten bu bir mucize idi!.. Ah bir kez bütün ulus hep birden işe başlamış olsaydı! Bütün yeryüzünü ardından sürüklerdi.

— Hep birden! Sizin gözünüzün önünde bir adam vurdu-
lar, siz de hep kollarınızı kavuşturup durdunuz!

— Dur! öyle söyleme: «Çok şükür bari siz de beraber dövmediniz!» deyiver. Çünkü kimi zaman köylüleri mahpuslara dayak atmaya zorlarlar onlar da onlara boyun eğmek zorunda kalırlar. Belki de zavallıya acıyarak içlerinden ağlarlar, yine de dayak atarlar. Size ne buyururlarsa onu yapacaksınız. Bir domuz, bir kurt, ne isterlerse mutlaka onu olmak zorundasınız! Hiç bir vakit insan değil! Hayır hayır mutlak birleşip elele ver-
meli, sonra hep birlikte ayaklanmalı.

Uzun süre konuştu. Ara sıra öyle alçak sesle söylüyordu ki, ana işitemiyordu. Kimi zaman da yüksek sesle söylüyor, o zaman da karısı ona:

— Yavaş, diyordu. Kadıncağızı uyandıracaksın!

Ana, derin bir uykuya daldı. Şimdi, uyku bir kara bulut gibi saldırmış, onu sarmış sürüklüyordu.

Natyana uyandığında ak bir tan, boş bakışlariyle kulübenin pencerelerinden içeriye bakıyordu. Köyün soğuk bir sessizlikle örtülen göğünde kilisenin çanı, bakır bir sesle çalıyor ve ölüyordu.

— Size çay getirdim, içiniz, yoksa arabada soğuk alırsınız.

Stepan, bir yandan karmakarışık sakalını düzeltirken bir yandan da anadan kendisini kentte nasıl bulabileceğini öğreniyordu. Ana, öyle sandı ki, köylünün yüzü bir gün öncekinden daha sevimliydi. Çayı içerken hoşnut:

— Ne tuhaf! dedi.

Natyana sordu:

— Hangisi?

— Bu rastlayış Öyle de basit ki!

— Ulus yolunda yapılan her şeyde şaşılası bir basitlik vardır.

Karı koca, çok söz söylemeksizin, bin türlü küçük dikkatle ona karşı teşekkürlerini bildirerek ayrıldılar.

Ana, yine arabada yalnız kaldığında bu köylünün hiç bir ses çıkarmaksızın bir ordu gibi, son kerte dikkatle çalıştığını düşünüyordu. Hep kulaklarında kadının yakınma sesini işitiyor, hep gözlerinin önünde onun yeşil gözlerinin kuru, sıcak bir ışıkla parladığını görüyordu. Ana, yaşadıkça o kadının her zaman yavruları için ağlayan acısının kendisinde yaşayacağını duyuyordu. Pelage, yine Ribin'in onun yüzünü, kaşlarını, ateşli gözlerini, bütün sözlerini andı. Kalbi yeniden derin bir acıyla sıkıldı. Şimdi onda alçaklara karşı bir şey yapamamaktan doğan acı bir duygu vardı. Kente varıncaya dek bütün gün bu sümbülî günün solgun göğü üzerinde birbirine dolaşan saçı, sakalı, yırtılmış gömleği, arkasına bağlanmış elleri görevindeki yüksekliği anlamış olanlara özgü bir inan ile parlayan bakışlarıyla dinç Ribin'in yiğit hayalini gördü. Aynı zamanda onları da, binlerce köyde hep gerçeğin gelmesini bekleyen köylüleri de düşünüyordu. Onlar, hep bu ne için çalıştıklarını, neyi beklediklerini bilmeyerek durmadan çalışan binlerce insanı.

Şimdi, yolculuğunu başarıyla yapmış olduğunu anlıyor, artık bir daha ne Stepan'ı, ne de onun karısını düşünmek istiyordu.

Uzaktan kentin çan kulesini, evlerini gördü, kaygulu kalbinde bir sevinç duyarak biraz duruldu. Şimdi hatırasında her gün kafalarını bilgi ışığı dolduran, bütün yer yüzüne bu ateşin kıvılcımlarını saçanlardan meydana gelmiş bir kalabalık geçit resmi yapıyordu. Kalbi bunlar için bütün gücünü harcamak bütün analık şefkatini bağışlamak duygusuyla doldu...

Nikola, dalgın, elinde bir kitap, ona kapıyı açtı, sevinç içinde:

— Ne çabuk! diye haykırdı. Ne iyi, çok sevindim, dedi.

Gözlüğünün arkasından gözlerini sevgiyle kırıştıırıyordu. Pelage mantosunu çıkarırken ona yardım etti,sevgi dolu bir sesle:

— Bu gece buraya geldiler, araştırma yaptılar, dedi. Kendi kendime bunun nedenlerini araştırdım. Acaba size bir şey mi oldu? diye düşündüm. İyi ki beni de alıp götürmediler. O zaman içim rahatladı. Eğer sizi tutuklamış olsalardı ben serbest bırakılmazdım.

Coşkun bir sesle anlatarak anayı yemek odasına götürdü:

— Yalnız, beni görevimden aldılar. Hiç te canım sıkılmadı doğrusu. Durmadan adsız köylülerin adlarını yazmaktan ben de bıkmış usanmıştım. Benim şimdi yapılacak başka işlerim var.

Odanın görünüşüne bakılırsa denebilir ki, dışardan yabancı bir el anlaşılmaz, nasıl korkunç bir bunalımla duvarları tutmuş, her şeyi alt üst etmek için sarsmış, sarsmıştı. Resimler yerde yatıyor, pencerenin çerçevesi dışarı çökmüş, şurada bir döşeme tahtası fırlamış, fırının önündeki küller dağıtılmıştı.

Masanın üzerinde sönmüş semaverin bir yanında biraz peynir, kirli bir şey, biraz janbon, bir parça ekmek, birkaç kitap, biraz kömür vardı. Ana, gülümsedi. Nikola, dalgın bir halde:

— Onların başladıklarını ben bitirdim. Yalnız, ana bunun bence hiç önemi yok... Sanırsam onlar yine gelecekler, ben de onun için hiç bir şeyi düzeltmedim. Siz söyleyiniz, bakalım yolculuğunuz nasıl geçti?

Bu soru ile sanki ananın kalbine bir hançer saplanmış gibiydi. Ribin'in yüzü yine gözlerinin önüne dikildi. Şimdi, ana ilkönce bundan sözetmemiş olmakla kendini suçlu sayıyordu. Nikola'ya yaklaşıarak durgunca hiç bir şeyi unutmamak isteğiyle birer birer anlatmağa başladı:

— Onu tutukladılar!

Nikola titredi:

— Kim? Nasıl?

Ana, bir işaretle onu susturdu, sanki adalet karşısında bu adamcağızın uğradığı işkencelere tanıklık ediyormuş gibi anlatmağa başladı. Nikola, sandalyesine gömülmüş, sararıyor, dudaklarını ısırarak dinliyordu. Yavaşça gözlüğünü çıkararak masanın üzerine koydu, sonra, sanki yüzünden bir örtü kaldırıyor-muş gibi elini yüzünde gezdirdi. Yüzünün çizgileri acılı bir anlam, elmacık kemikleri çıkık çıkık tuhaf bir görünüş aldı. Pelage, kendisini ilk kez böyle bir halde görüyordu. Bundan biraz korkar gibi oldu.

Hikâyeyi bitirdiğinde Nikola yavaşça kalktı, geniş adımlarla, elleri cebinde dolaşmağa başladı. Sonra dişlerini sıkarak:

— Çok değerli bir adam. Ne kahramanlık! Hapisanede acı çekecek. Kendisine benziyenlerin pek mutsuz olması gerekir.

Sonra, anının önünde titreyen bir sesle ekledi:

— Gerçekten bütün bu subaylar, komiserler bir takım heriflerin elinde birer oyuncaktan, iyi hayvan eğitimcileri elinde pek uysal birer araç olan hayvanlardan başka bir şey değil! Ne var ki, böyle vahşi bir biçime girmiş olan hayvanları bu hallerinin cezası olarak öldürmek gerekir. Ben olsam şu kudurmuş köpeği gebertirdim!

Şimdi, yavaş yavaş anayı da kaplamağa başlayan öfke ile heyecanını saklamak için ellerini daha çok hırslı ceplerine sokuyordu. Gözleri hançer gibi parıldıyordu. Yine yürümeğe başlayarak soğuk, uzun bir sesle:

— Gördünüz mü bu korkunç olayı! Ulus üzerindeki uğursuz egemenliklerini korumak uğruna, zulüm yapmaktan çekinmiyorlar, her şeyi yapıyorlar, vahşet artıyor ...Zulüm, kanun yerine geçiyor. Düşününüz! Bir kısmını dövüyorlar, çünkü ceza görmeyeceklerine güveniyorlar, çünkü işkence etmek onların bütün varlıklarını kaplayan bir zevk haline gelmiştir. Bu, kölelik çağlarında kalmış öyle bir hastalıktır ki onları bütün hay-

vanca güçlerini denemeye sürüklüyor. Bir bölümü de öğ ağula-riyle ağulanmışlar. Üçüncü bölüm de yumruk, dayak altında ezilmiş kör, sersem olmuş... Ah, ulus bütün ulusu çürütüyor-lar!

— Bu vahşi yaşayış içinde insan istemeksizin hayvanlaşı-yor!

Sonra biraz kendini topladı, bakışları güvenli bir ışıkla parlıyordu. Hemen hemen durgunca anaya baktı. Onun gözleri şimdi yaşlara batmıştı.

— Yitirilecek vaktimiz yok. Pelage, valiziniz nerede?

— Mutfakta!

— Evin çevresi sivil polislerle dolu. Böyle bir bavul dolu-su gazeteyi dikkati çekmeksizin çıkarmak, olacak iş değil. Nere-de saklayacağımı kestiremiyorum. Öyle sanıyorum ki jandar-malar bu gece yine gelecek. Sizin tutuklanmanızı hiç istemem. Büyük bir zarar olacaksa da haydi şunların hepsini yakalım.

Ana sordu:

— Neyi?

— Valizin içinde ne varsa?..

Ana, anlamıştı. Şimdi ruhunu kaplamış olan üzgünlüğün de-recesini ne olursa yine başarıya ulaşmış olmaktan doğan bir gurur ile gülümseyerek:

— Valizin içinde hiçbir şey yok, dedi. Bir tek kâğıt bile.

Gittikçe artan bir coşkunlukla yaptığı işleri birer birer an-lattı. Nikola, onu ilkönce kaygulu, sonra da şaşkın, dinledi. En sonra sözünü keserek:

— Ne güzel, diye haykırdı. Sizde şaşılasi bir talih var!

Şaşkın bir halde ananın ellerini sıktı:

— Halka karşı gösterdiğiniz bu güven duygusuyla beni gerçekten duygulandırıyorsunuz. Öyle iyi bir ruhunuz var ki. İşte, şimdi sizi kendi annemden daha çok seviyorum.

Ana, Nikola'yı kucakladı, sevinçli hıçkırıklar arasında ba-şını dudaklarına yaklaştırdı:

— Belki de pek aptalca davrandım.

Ana, Nikola'nın derin bir mutluluk duyduğunu görüyor, onu sonsuz bir şefkatle inceliyordu. Onun neden böyle bir heyecan duyduğunu sormak istedi. Nikola, küçük, okşayıcı bir kahkaha ile ellerini oğuşturarak:

— Genel olarak her şey yolunda gidiyor, dedi. Bilir misiniz? Ben bu son günlerde garip bir hal olmakla beraber pek iyi yaşadım. Bütün gün işçilerle beraberdim. Onlara kitap okudum, kendileriyle konuştum, onları inceledim. Kalbim, şaşılacak biçimde temiz, güzel duygularla doldu. Ne mert insanlar! Mayıs günleri gibi parlak bir ruha sahipler! Genç işçilerden sözediyordum. Genç, gürbüz, düşünceli, her şeyi anlamaya istekli. İnsan onları böyle gördükçe Rusya'nın dünyada en büyük bir demokrasi ülkesi olacağına inanıyor.

Sanki, ant içecekmiş gibi elini kaldırıyordu. Küçük bir duruştan sonra:

— Bilirsiniz ki ben bir daireden nemardım. Bir yığın sayılar, kâğıtlar arasında geçen yaşayış beni sıkı. Beni öldürmek için bu yaşayışın bir yılı yetmişti. Çünkü ben artık halk ile beraber yaşamaya alışmıştım, ondan bir dakika bile ayrılmaya katlanamıyordum. Bütün gücümle halkın yaşayışlarına doğru eğiliyordum. İşte, şimdi, ben de özgür olarak yaşayabiliyorum, onlara istediğim şeyleri anlatıyor, bildiğim şeyleri öğretiyorum. Anlıyor musunuz? Ben bu yeni doğan düşüncenin yanbaşıda yaşayacağım. Bu şaşılacak derecede basit, güzel, korkunç biçimde iyi. İnsan böyle olursa kendisini topluyor, bütün gücünü yine elde ediyor, insanca yaşıyor.

Nikola, sevinçle gülüyor, ana onun bu sevincine ortak oluyordu.

Nikola:

— Sonra, dedi. Siz de dünyanın en iyi insanlarından birisiniz. Sizde öyle iyi, büyük bir güç var ki karşı durulmaz bir biçimde bütün kalpleri size çekiyorum. Siz, insanları öyle iyi tanıyor, öyle iyi görüyorsunuz ki.

— Dostum, sizin yaşayışınızı pek güzel görüyor, anlıyorum.

— Siz seviliyorsunuz. Bir insanı sevmek öyle iyi bir şey ki. Ah, bilseniz.

Ana, Nikola'nın ellerini derin bir şefkatle okşayarak:

— Ölümler arasında yaşayanları da hep siz canlandırıyor-sunuz, dostum, düşünüyorum ki, daha yapılacak çok iş var, çok sabretmek gerek. Öyle isterim ki siz yürekliliğinizi yitir-miyesiniz. Hikâyenin gerisini anlatayım ne diyordum, evet kadın diyordum. Köylünün karısı.

Nikola, ananın yanına oturdu, sevinçli bakışlarıyla başını bir yana çevirerek saçlarını karıştırmaya başladı. Sonra, bir-denbire Pelage'ye dönerek dikkatle dinlemeğe başladı:

— Ne talih! diye haykırdı. Sizin tutuklanmanız belkisi ne çoktu. Hayır. Gerçekten anlaşıldığına göre, köylü de bizimle beraber, bu da garip bir şey değil. Kadına gelince, onu ben buradan görür gibi oluyorum. Kızgınlık ve tiksintiyle çarpan kalbini anlar gibiyim. Bunun için bize özellikle köylerde uğ-raşacak adamlar gerek. Adamlar! İşte, her yanda yoksun ol-duğumuz şey! Oysa yaşayış, binlerce kola muhtaç.

— Herhalde Pavel'in serbest bulunması gerek. Andre'nin de.

Nikola, ona bir göz atarak başını önüne eğdi:

— İster misiniz, ana, dedi. Size gerçeği söyleyeyim! Ne vakit olsa siz bunu anlayacaksınız... Ben, Pavel'i tanırım, o hiç bir zaman kaçmaya razı olmaz. Mahkemenin karşısına çıkmak orada bütün gücü ve sağlamlığıyla görünmek ister. O, bundan vazgeçmiyecek, esasen bu da gereksiz bir şey olacaktır. Çünkü, Pavel, nasıl olsa Sibirya'dan geri dönüşün bir yolunu bulacaktır.

Ana, ağır ağır içini çekti:

— Ne yapmalı? O karar vereceği şeyi benden iyi bilir.

Nikola, birden bire ayağa kalktı. Yine canlanmıştı. Başını eğdi:

— Ana, sizin sayenizde bugün pek tatlı dakikalar geçir-dim. Diyebilirim ki yaşayışımın en tatlı dakikaları. Teşekkür ederim. Geliniz, kucaklaşalım.

Durgunca kucaklaştılar. Nikola, hafif bir sesle:

— Ne iyi! dedi.

Ana, mutluca gülerek kollarını yanına salıverdi. Nikola, gözlüğünün arkasından aynaya bakarak:

— Ah, dedi ne olurdu sizin köylünüz yakında gelmiş olsaydı! Herhalde Ribin için küçük bir makale yazmak, bunu köylerde dağıtmak gerek. Her halde bu ona zarar veremez, çünkü kendisi açıktan açığa davranmıştır, ulusa büyük yararı olacak, ben, şimdi gider, onu yazarım, Podillâ'da yarın basar. Evet, ama, kâğıtları nasıl dağıtmalı?

— Ben dağıtırım.

Nikola, karşı durdu:

— Yok, teşekkür ederiz, yeter... Acaba Vesofçikof bu işi beceremez mi?

— Bundan kendisine sözetmek gerekli mi?

— Bir kez deneyiniz, nasıl davranmak gerekeceğini kendisine öğretiniz.

— Peki ben... Ben ne yapacağım?

— Siz üzülmeiyiniz.

Nikola, yazmaya başladı. Ana, bir yandan masanın üzerini topluyor, bir yandan da Nikola'nın parmakları arasında titreyerek kâğıt üzerine bir takım sözcükler sıralayan kaleme bakıyordu. Kimi zaman, gencin ensesi ağrıyor, o zaman arkasına yaslanarak, gözlerini kapıyor, düşünüyordu. Ana, bu görünüş karşısında pek çok duygulanmıştı. Yavaşça:

— Yazınız, onlara cezalarını veriniz. Hiç çekinmeyerek bu kaatillerin maskelerini düşürünüz, dedi.

— İşte, bitti, alınız bu kâğıdı, siz saklayınız. Yalnız, jandarmalar gelirse sizi de araştıracaklarını biliniz.

— Gelmez olsunlar!

Gece doktor geldi.

— Neden memurlar böyle heyecan gösteriyorlar? diye sordu. Bu gece yedi yerde araştırma yaptılar. Hasta nerede?

Nikola:

— Dün gitti! Bugün cumartesi. Elbette yarın okuma günündü, bunu kaçıramazdı. Anlarsınız ya, dedi.

— Böyle insanın kafası parçalandığı bir zamanda konferansa gitmek akıllılık eseri olmasa gerek.

— Ben de kendisine bunu anlatmaya çalıştımsa da kâr etmedi.

Ana:

— Belki arkadaşlarının karşısına geçerek atıp tutmak iş uğruna kanını fedâ etmiş olduğunu söylemek arzusundaydı, dedi

Doktor, kendisine bir göz attı. Sanki vahşi bir biçimde dişlerini sıkarak:

— Oh, ne kanlı bir ruhunuz var! dedi.

— Peki, dostum, daha burada size ihtiyacımız yok. Biz, şimdi başka konukları bekliyoruz. Ana, kâğıdı ona veriniz.

— Yine mi?

— Evet. İşte, haydi bunu matbaaya götürünüz.

— Peki. Bu kadar mı?

— Evet. Evin önünde bir polis var.

— Evet. Ben de gördüm. Bizim evin önünde de var. Bilir misiniz, mezarlıktaki gürültü pek iyi bir şey olmuş. Kentin her yanında konuşuluyor. Olay, herkesi heyecanlandırıyor, herkesi düşündürüyor. Buna ilişkin makalen de hem pek güzel, hem de pek zamanındaydı. Ben her zaman derim ki iyi bir kavga her vakit kötü bir anlaşmadan daha yararlıdır.

— İyi. Haydi git!

— Sen de çok nazik değilsin. Ana, elinizi sıkayım. Çapkın biraz budalaca davrandı. Nerede oturduğunu biliyor musun?..

Nikola, adresi verdi.

— Yarın onun evine gitmeli. Mert bir çocuk, değil mi?

— Evet. İyi bir kalp!

Doktor, çıkarken:

— Herhalde onu gözden uzak tutmamalı dedi. Gerçekten

halkın aydın bölüğünü bu bacaksızlar meydana getirecek, yarın biz her halde öbür yana göçtüğümüzde bizim yerimize bunlar geçecek.

— Dostum, sen iyice geveze olmuşsun!

— Mutluyum, bundan dolayı gevezelik ediyorum. İşte, gidiyorum, gidiyorum. Sen en sonra hapse gideceğine inanıyorsun, öyle mi? Orda sana dinlenme dilerim.

— Teşekkür ederim, yorgun değilim.

Ana, böyle yaralıyı düşündüklerini görerek onları sevinç içinde dinliyordu.

Doktor gittikten sonra Nikola ile Pelage gece konuklarını beklemek üzere masanın başına geçtiler. Bir süre Nikola alçak sesle arkadaşlarından sürgün edilip de sonra kaçmayı başarak şimdi takma adlarla yine iş başında olanlardan sözetti. Odanın çıplak duvarları, bu hikâyelerdeki alçakgönüllü, fedakâr kahramanların sağlığından kuşkulanyormuş gibi Nikola'nın ağzından çıkan sözleri birbirine yansıtıyordu. Bunlar, bütün yaşayan güçlerin insanlığın yenileşmesi uğruna harcayan fedakârlardandı. Anayı ılık bir gölge kuşatıyordu. Kalbi ölümsüz bir güçle gereçlenmiş büyük, bir varlık biçiminde özetlediği bu fedakârlıkların sevgisiyle doluyordu. Bu büyük varlık, yavaş yavaş, durmaksızın yalanın ikiye bölünmüşlüğüne yaşlanmış köklerini kopararak, yaşayışın parlak gerçeğin insanların gözlerine sokarak, herkese özgürlük tutkusu vererek, kalplerde de yalana karşı derin bir öfke, tiksinti uyandırarak durmadan ilerliyordu. Şimdi, bu hayal, Pelage'nin kalbinde bir zamanlar öbürlerinden daha az korkunç saydığı günlerde duasını bitirmek üzere din ulularından birinin resmi önünde yerlere kapandığında duyduklarına benzer bir duygu uyandırıyor. Şimdi geçmişini unutmuştu. Bu hayalin kendisinde uyandırdığı duygu gittikçe daha genişliyor, gittikçe daha parlayarak canlanıyor, kalbinin daha çok derinlerine işliyor, onda gittikçe artan bir ateş uyandırıyor.

Nikola, bu aralık sözcükler dizisini keserek haykırdı:

— Jandarmalar geliyor!

Ana, bir an ona baktı:

— Cehennemin dibine dek yolları var.

— Doğru, ama, ana siz çok yorgun olmalısınız, haydi artık gidip yatınız. Yine de dinçsiniz. Bütün korkulara, bütün üzüntülere şaşılasi bir güçle göğüs geriyorsunuz. Yalnız saçlarınız biraz çabuk ağardı. Haydi, gidiniz ,biraz dinleniniz. Haydi.

Birbirlerinin ellerini sıkarak ayrıldılar.

Ana, çabuk rahat bir uykuya daldı. Sabahleyin mutfak-
ğın kapısına vurulan hızlı vuruşlarla uyandı. Durmadan kapıyı
çalıyorlardı. Henüz ortalık karanlıktı. Ana, hemen giyinerek
mutfaka koştu, kapının arkasından sordu:

— Kimdir o?

— Benim, dedi.

— Kim?

Tanımadığı ses yavaş, yalvarıcı:

— Açınız! dedi.

Ana, sürmeyi çekti, kapıyı açtı. İgnati, sevinçle haykırarak
içeri girdi:

— Ah! Aldanmamışım, tam üzerine basmışım.

Beline dek çamura batmış, yüzü sararmış. Gözlerinin çev-
resi mosmor olmuştu. Örölmüş saçları kasketinin altında dar-
madağınaktı. Kapıyı kapayarak yavaş bir sesle:

—Başımıza bir felâket geldi! dedi.

— Biliyorum.

İşçi şaşarak baktı:

— Nasıl? Kim söyledi?

Ana, kısaca rastlayışını anlattı.

— Ya öteki iki arkadaşı? Onları da tutukladılar mı?

— Onlar orada değillerdi. Ribin'le beraber beş kişi tutuk-
landı.

İgnati tuhaf bir gülümseyişle:

— Ben, ben de kurtuldum. Belki şimdi beni de arıyorlar! Arasınlar! Bir daha dönmeyeceğim. Daha orada altı yedi gençle bir kızcağız var ki kendilerine temelli güvenilebilir.

Ana sordu:

— Sen nasıl kurtulabildin?

İgnati bir kanepe üzerine oturdu, çevresine bir göz gezdirerek söyledi:

— Ben mi? Gece jandarmalar fabrikanın yanına geldiler. Onlardan bir dakika önce orman koruyucusu pencereye gelerek tıklattı: «Çocuklar dikkat, sizi aramaya geldiler!» dedi.

İgnati kolunun yeniyle yüzünü silerek gülmeye başladı.

— Ribin kolay kolay şaşırmasz. Bunu pek güzel kanıtladı. Hemen, «İgnati hemen kente koş, orada bizi bir kez ziyarete gelmiş olan iki kadını bilirsin ya, onlara git!» dedi. Hemen bir-kaç sözcük yazdı. «Haydi hoşça kal, kardeşim!» dedi, beni arkamdan itti. Kulübeden dışarı fırladım, çalımlıkların arkasına saklanarak baktım, jandarmaların geldiğini gördüm. Jandarmaların sayısı pek çoktu. Hemen her yandan geliyorlardı. Fabrikayı kuşattılar, ben de bunların arasındaydım. Bir kaç yanbaşımından geçti. Ben de onlar geçtikten sonra yürüdüm, bir gün iki gece durmadan yürüdüm, bir haftadır yoldayım, bacaklarım koptu.

Halinden hoşnut olduğu görülüyordu. Kahverengi gözlerini belirsiz bir gülümseyiş aydınlatıyordu. Kalın, kırmızı dudakları titreyordu.

— Sana şimdi çay yapayım. Sen de bir yandan yıkan, temizlen. İyi edersin!

— Durunuz size Ribin'in mektubunu vereyim.

Güçlkle bacağını kaldırdı, acı duyduğunu gösterir biçimde ayağını kanapenin üzerine koydu, sonra baldırını kaplayan sargıyı çözmeye başladı.

Nikola, kapının eşiğinde görünmüştü. İgnati, utanarak bacağını indirdi. Ayağa kalkmak istedi. Sonra, sallanarak yine

kanapenin üzerine düştü:

— Ah, çok yorulmuşum!

Nikola, dostça bir baş işaretiyle onu selâmladı:

— Merhaba arkadaş! Durunuz size yardım edeyim.

İşçinin önünde diz çökerek bacağındaki pis, ıslak sargıyı hızla çözmeye başladı. Ona:

— Bacağını ispirto ile oğuşturmalı. İyi olur, dedi.

Nikola:

— Öyle! dedi.

Nikola, mektubu bulmuştu. Üzerine baktı, anaya uzattı. Ana:

— Okuyunuz! dedi.

Nikola, buruşuk kâğıdı evirip çevirerek okudu: «Ana, işin peşini bırakma. Rica ederim hanıma söyle ki, bizim müşterimize ilişkin yazmayı unutmamak gerekir. Allahaismarladık. Ribin.»

— Mert adam! Sürüklenip götürmek istenildiği sırada bile işleri düşünüyordu!

Nikola, kâğıdı tutan kolunu yavaşça bıraktı:

— İyi! dedi.

İgnati, sargılardan kurtulan ayaklarının parmaklarını oynatarak kendilerine bakıyordu. Ana, gözyaşları içindeki yüzünü saklamaya çalışarak bir teneke su ile yanına yaklaştı. Yere çömelerek işçinin bacağına tutmak istedi.

— Ne yapıyorsun? Boş ver.

— Çabuk, ver ayağımı.

Nikola:

— Ben de ispirto getireyim, dedi. İşçi, hep: «Olmaz, veremem!» diye bacağına kanapenin altına doğru kaçırıyordu. Ana yanıt vermeksizin öteki bacağındaki sargıları çözmeye koyuldu.

Ana, yıkamaya başladı. Üzgün bir sesle:

— Biliyor musun, dedi. Ribini dövdüler.

İgnati korku ile sordu:

— Doğru mu?

— Evet, Nokolski'ye getirilmeden önce zaten dayak yemişti. Orada da çavuşla kimiser onu aralıksız yumrukladılar. Her yanı kan revan içindeydi.

— Ah, bu işlerde, ne güzel uzlaşıyorlar! (Omuzları bir titreme ile silkindi) Ya köylüler? Zavallı köylüler de dövüyor mi?

— Yalnız birisi, o da komiserin emriyle, zoruyla. Öbürleri pek güzel davrandılar. Dövülmesine karşı bile durdular.

— Evet... Artık köylüler de anlamaya başlıyorlar.

— O köyde pek zekileri bile var.

— Nerde yok ki?.. Her yanda var! Olmaları ne kadar da iyi. Ancak, onları da arayıp bulmak gerek. Şurada burada gizlenip kendi kendilerine kalplerini kemiriyorlar. Bir araya gelmek için cesaretleri yok.

Nikola, bir şişe ispirto getirdi. Semavere ateş attı, hiç bir şey söylemeksizin çıkıp gitti. İgnati, sevgi dolu bakışlarla onu süzdükten sonra:

— Bu kim, başkan mı? diye sordu.

— Ulus yolunda başkan filân yoktur, herkes arkadaşır. İşçi, gülümseyerek ikircikli, kuşkulu:

— Şaşılabacak şey, dedi.

— Şaşılabacak şey nedir?

— Bir yanda dayak atıyorlar, öbür yanda ayak yıkıyorlar! Acaba bunun ötesi yok mu?

Oda kapısı açıldı, Nikola, göründü:

— Öte yerde dövenin elleri öpülür, dövülenin de kanı emilir. İşte ötesi !

İgnati, ona saygıyla baktı, biraz sessizlikten sonra:

— Doğru... Doğru!

Nikola:

— Pelage, yorulmuş olmalısınız. Bırakın, biraz da ben yapayım, dedi.

İşçi, sıkılarak ayaklarını geri çekti.

Ana, ayağa kalkarak:

— Oldu bitti, dedi. İgnati, haydi bakayım sen de ayağa kalk artık.

Ayağa kalktı, kâh bir ayağı, kâh öteki ayağı üzerinde durarak, bütün gücüyle basarak:

— Sanki yepyeni birer bacak! dedi. Teşekkür ederim. Binlerce teşekkür!

Biraz durdu, önündeki çamurlu suya bakarak:

— Size nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum, dedi. Üçü de yemek odasına giderek kahvaltı etmeye başladılar. İgnati, duygulu duygulu anlatıyordu:

— Gazeteleri ben dağıttım, yürümeyi çok severim, bunu bana Ribin söylemişti: Haydi, şunları dağıt, eğer yakalanırsan senden başka kimseden kuşulanmazlar demişti.

Nikola sordu:

— Bunları okuyan çok var mı?

— Okumasını bilenlerin hepsi.

Nikola, düşünceli, haykırdı:

— Ah, nasıl etmeli? Bu gazete ile Ribin'in tutuklanışını nasıl anlatmalı?

İgnati, kulak verdi :

— Bugün ben onunla uğraşırım. Bu gazetelerden basılmış sayılar var ya?

— Evet!

— Veriniz onları ben dağıtayım. Ben nereye götüreceğimi, nasıl dağıtacağımı bilirim. Siz hemen veriniz.

Ana, ona bakmaksızın gülümsüyordu.

— Sen yoruldu, hem de korktun. Demin artık oraya dönmeyeceğini söylemiyor muydun?

— Evet, yoruldu, Yoruldu ya... Elbette dinlenmenin bir kolayı bulunur. Korkmaya gelince bu doğru. Biraz önce siz söylüyordunuz ki insanı kanlara buluyorlar. Elbet ben de bir yolunu bulurum, gece giderim, veriniz, ben hemen bu akşam yola çıkarım.

Bir an durdu:

— Ormana girer, saklanırım. Sonra da birer birer arkadaşlara haber verir, geliniz, alınız derim. En iyisi bu. Eğer beni tutuklayacak olurlarsa gazetelere yazık olacaktır. Sayıları da pek az. Çok dikkat etmeli.

Ana, yine sordu:

— Sen bir kez korktun, artık nasıl yaparsın?..

Bu sağlam genç, her sözcüğündeki temizlikle, içtenlikle ananın pek hoşuna gidiyordu.

— Korku korkudur, iş de iş! Neden böyle benimle eğleniyorsunuz? Ne yaparsınız, elbet, bu iş ile uğraşılacak, başa çıkılacak, korku korku vız gelir.

Ana, bu gencin kendisinde yarattığı sevince kendini bırakarak gülümsedi:

— Ah, ah, yavrum, dedi.

Öteki, çekingen gülümsedi:

— İşte, ben de hâlâ bir yavru!

Gence hep dostça bir saygı göstermiş olan Nikola:

— Oraya gitmeyeceksiniz, dedi.

— Peki, o halde ne yapayım, nereye gideyim?

— Oraya başka birisi gidecek. Siz de yalnız kendisine nasıl davranılması gerektiğini anlatacaksınız olur mu?

İgnati, bir ara ikirciklendikten sonra istemiyerek:

— Peki, dedi.

— Biz size gazeteler bulacağız, bir de orman koruculuğu sağlayacağız.

— Köylüler ormana gelip ağaç kesmek istediklerinde ne yapayım? Tutuklamalı mı? Bunu yapamam.

Ana ile Nikola bunun üzerine yine güldüler. Genç köylü, yine duygulanmıştı.

Nikola:

— Korkmayınız, böyle bir hal karşısında bulunmayacaksınız. İnanınız, dedi.

— O başka. O halde iş kolay. Ben fabrikaya gitmesini de

çok isterdim. Oralarda pek zeki işçiler bulunduğu söyleniyor.

Ana, sofradan kalktı, pencereye yaklaşarak, düşünceli:

— İşte böyle... Yaşayış tuhaftır! İnsan günde beş kez güler, bir o kadar da ağlar. Hoş bir şey. Yemeği bitirdim mi, İgnati? Haydi çık uyu.

— Yok. İstemem.

— Siz de pek sertsiniz. Çayınıza, şekerinize, dostluğunuza teşekkürler ederim.

— Peki gidiyorum.

Ananın yatağına yattı, başını kaşıyarak mırıldandı:

— Herkes buraya alışacak. İyi yapmıyorusunuz. Siz beni şımartıyorsunuz. Uykum yok. Siz, mert insanlarsınız. Ancak, bu kadarını da pek anlayamıyorum. İnsan kendini köyden yüz bin kilometre uzakta sanacak.

Birdenbire, ağzı açık horlayarak uyudu.

Akşamleyin, geç vakit İgnati, bir yer katında Vesofçikof'un karşısında bulunuyor, alçak sesle:

— Ötedeki pencerede, dört kez... diyordu.

Korkulu korkulu sordu:

— Dört kez mi?

— Önce üç. Şöyle.

Parmağı ile masanın üzerine vurarak saydı:

— Bir, iki, üç.

Sonra biraz durarak bir kez daha:

— Anladım.

— Kırmızı saçlı bir köylü size kapıyı açacak. Size soracak «Ebe hanım için mi geldiniz?» diyecek, siz de ona: «Evet, ev sahibinden geliyorum.» karşılığını vereceksiniz. İşte, bu kadar yetişir. O işi anlamış olacaktır.

Başları birbirine yaklaşıyordu. Genç, dinçtiler, ikisi de

seslerini kısarak yavaş yavaş konuşuyorlardı. Ana, ayakta durmuş, kollarını göğsünün üzerinde kavuşturmuş, masanın yanından onları seyrediyordu. Bütün bu gizli işaretler, bu sorunlar, bu yanıtlar onun dudaklarında bir gülümseme uyandırıyor, düşünüyordu:

— Bunlar, hâlâ çocuk!

Duvarda bir lâmba yanıyor, içeriyi sarı bir ışıkla aydınlatıyordu. Şurada burada, gazetelerin üstünde yarım bölgeler oynasıyordu. Yerlerde bir takım matbaa kâğıtları sürünüyor, pencereden, karanlıklar arasından büyük bir yıldızın parladığı görülüyordu. Hücrenin içinde ıslak bir matbaa kokusu vardı.

İğnati, pek sevdiği kadife gibi bir kumaştan bir pardösü giymişti. Ananın kalbi sıcak bir duyguyla titriyordu: «Çocuklarım!.. Sevgili çocuklarım!..»

İğnati, ayağa kalkarak:

— İşte, artık oldu. Hatırlıyor musunuz? İlkın Moratoka girilerek büyük baba sorulacak.

Vesofçikof:

— Evet, hatırlıyorum, dedi.

Ancak, İğnati buna inanmış değildi. Ona bütün işaretleri, parolaları yineledi, sonra da elini uzattı:

— Yeter, artık oldu. Şimdi Allahaismarladık, arkadaş. Onlara benden de selâm söyleyiniz, İğnati, yaşıyor, sağlığı yerindedir deyiniz. Göreceksiniz, bunlar mert adamlardır.

Kendi kendini bir süzdü, eliyle pardösüsünü düzeltti, sonra anaya sordu:

— Artık gidebilir miyim?

— Yolu bulabilecek misin?

Görgüsünü kabartarak, omuzlarını kaldırarak, yeni şapkasını kulaklarına indirerek elleri cebinde, çıktı gitti.

Vesofçikof, anaya yaklaşarak:

— En sonra, işte bana da bir iş çıktı, dedi. Canım sıkılıyordu kendi kendime neden hapishaneden kaçtım diyordum. İşim gücüm saklanmaktı. Oysa hapishanede bir çok şeyler öğre-

niyordum. Pavel, bizim kafamızı durmadan doldurup duruyordu. Bu bizi sevindiriyordu. Peki, ana, kaçma işi için neye karar verildi? Hazırlık yapıyor mu?

— Yarından sonra öğreneceğim.

İstemeksizin yineledi:

— Yarından sonra.

Öteki anaya yaklaşarak ağır elini omuzuna vurdu:

— Liderlere söyleyiniz, bu çok kolay bir şey. Onlar sizin sözünüzü dinlerler. Bakınız, size anlatayım. Şurada bir fener, ondan sonra hapishanenin duvarı. Sağ yanda sokak, sol yanda mezarlık. Her gün fenercilerden birisi gelir, duvara merdiveni dayar, duvarın en yüksek yerindeki halkalardan birine avlunun içine doğru sarkan bir ip merdiveni bağlar bırakır gider. Hapishane içinde saat bellidir. O sırada adi mahkûmlara hapishanede bir kavga çıkartılır ya da kendileri kavga çıkarırlar. Hemen bu fırsattan yararlanarak kaçacak olanlar merdivene tırmanırlar, kaçarlar. İşte böylece, bu kaçış kolay olur. Çünkü, onları her yerden önce mezarlık yönünde ararlarken onlar kent içinde yitiklere karışırlar.

Onca pek kolay olan bu plânı anlatırken davranışlarının bütün şiddetiyle açıklamaya uğraşıyordu. Ana, bu genci yavaş hımbıl olarak tanımıştır. Şimdi, onu atik, tetik gördükçe şaşırıp kalıyordu. Eskiden Vesofçikof'un durgun bakışları herşeye öfkeyle, güvensizlikle bakardı. Şimdi, denebilir ki, bu gözler değişmiş, yerine başkaları gelmişti. Şimdi, bu gözler büyümüş, açılmış, derin bakışlarında bir ışık, anayı inandıran, titreten bir parıltı vardı.

— Düşün bir kez. Bu, gündüzün evet, gündüzün yapılacak, bir mahpusun güpegündüz kaçmağa çalışacağını kim düşünür?

Ana, inler gibi bir sesle sordu:

— Ya arkalarından kurşun atarlarsa?

— Kim? Orada asker mi var ki? Ötekiler, gardiyanlar ise tabanca nedir bilmezler.

— Bu plân pek kolay gibi görünüyor.

— Görürsünüz, bu bütünüyle benim dediğim gibi olacak. Bundan dolayı hemen ötekilere de bundan söylediniz. Ben, her şeyi hazırladım. İpten merdiveni, halkaları, hepsini... Bizim ev sahibine de söyledim, fenercide bulunacak.

O sırada kapının arkasında bir gürültü işitildi. Birisi öksürüyordu. Sonra, kapı gıcırdadı. O haykırdı:

— İşte, ev sahibi geldi!

Yarı açılan kapının önünde çinko yıkamaya özgü bir tekne görüldü, sonra bir ses:

— Gir, yahu! Dedi.

Şişkin gözlü, kır saçlı, toparlak sakallı bir baş görüldü.

Vesofçikof, kucağındaki tekneyi içeri sokmak için ona yardım etti. Sonra iki büklüm duran bu kocamış görünümlü adam, genç yanaklarını şişirerek yere tükürdükten sonra kaba bir sesle:

— Merhaba, dedi.

Genç haykırdı:

— İşte sorunuz kendisine!

— Ne? Bana ne sormak istiyorsunuz?

— Kaçış üstüne.

Yaşlı adam, kararmış parmaklariyle bıyıklarını silerek:

— Ah! dedi.

— Görüyor musunuz Jakop, ana bu işin böyle kolay olabileceğini sanmıyor.

— Nasıl, sanmıyor mu? Evet inanmıyor, oysa inanmıyor demek, istemiyor demektir. Ancak, ikimiz, biz bunun yapılmasını istediğimizden tertibatın pek kolay olduğu düşüncesindeyiz.

Sağına dönerek şiddetle öksürdü. Sonra, odanın ortasında eliyle göğsünü oğuşturarak, ananın yüzüne baka kaldı.

Ana:

— Yalnız, bu işe karar verecek ben değilim, dedi.

— Ötekilerle konuş, onlara her şeyin hazır olduğunu söyle. Ah, onları ben bir görebilseydim!

Büyük bir işaretle kollarını açtı, sonra bilinmez şeyi söndürmek ister gibi kavuşturdu. Sesinde, şiddeti anayı şaşırtan bir sıcaklık vardı.

Kendi kendine:

— Bakın şuna, nasıl değişti!

Dedi, sonra ötekine dönerek:

— Karar verecek olanlar Pavel'le arkadaşlarıdır, dedi.

Öteki düşünceli, başını önüne eğdi.

Yaşlı adam oturarak sordu:

— Bu Pavel dediğiniz kimdir?

— Benim oğlum?

— Soyadı?

— Vlasof!

Başını salladı, cebinden tütün tabakasını çıkararak doldurdu.

— Bu adı işitmiştim, dedi, yeğenim onu tanır, benim yeğenim de mapusanededir. Adı Evçenko'dur. Tanır mısınız? Adım Gadon'dur. Bu gidişle çok geçmeden bütün âlem hapisaneye gidecek. O zaman artık biz de rahat edeceğiz. Biz, yaşlılar! Jandarma bana yeğenimi Sibirya'ya süreceğini söyledi. Bunu da yapacaktır, melun!

Arada sırada yere tükürerek piposunu içmeğe koyuldu. Sonra gence dönerek:

— Ah, demek istemiyor! dedi, bu da onun bileceği iş. İnsan davranışında serbesttir. Eğer yorulmuşsa otursun, yorulmamışsa yürüsün! Eğer kendisini sorguya çekiyorlarsa sussun. eğer dayak yiyorsa dayansın, eğer öldürürlerse yere düşsün. Bu doğal birşey. Ancak ben, ben yeğenimi çıkaracağım.

Bu kısa tümceler, anayı duraksatmış, özellikle son sözcükler onu imrendirmişti.

Sokakta yağmur, soğuk altında giderken Vesofçikof'u düşünüyordu:

— Bakın bir kez şuna, nasıl değişti?

Sonra, Gadon'u düşünerek:

— Herhalde, dedi, yeni bir yaşayış süren yalnız ben değilim.

— Ah ne olurdu peki demiş olsaydı.

*
* *

Ertesi hafta hapishanenin kapısı önünde Pavel'le vedalaşırken elinin içinde küçük bir kâğıt parçasının varlığını duydu. Bu, onu titretti. Oğlunun yüzüne sorucu, yalvarıcı bir göz attı. Ne varki Pavel ona hiç bir yanıt vermedi. Mavi gözlerinde pekiyi tanıdığı sağlam, ağır başlı bir gülümseyiş vardı.

Ana içini çekerek:

— Hoşça kal, dedi.

Pavel, yüzünde daha okşayıcı bir anlamla yine anasının elini sıktı:

— Güle güle, anne! dedi.

Oğlunun elini avucunda, bekledi.

Oğlu:

— Korkma, darılma, dedi.

Bu sözlerle onun alnındaki anlamlı çizgi, ananın beklediği karşılıktı:

— Neden böyle söylüyorsun? dedi, sanki bunda ne var?

Göz yaşlarının, duygularını yalanlamaması için oğlunun yüzüne bile bakmayarak çıkıp gitti. Yolda kâğıt parçasını tutan elinde bir ağırı duyar gibiydi. Omuzu sanki büyük bir yük altında kalmış gibi ezilmişti. Eve geldiğinde elindeki kâğıdı Nikola'ya verdi. Buruş buruş olmuş kâğıdı Nikola'nın açışını seyrederken yine kendisinde bir umut vardı. Nikola:

— Ben zaten biliyorum, dedi. İşte yazdığı:

«Arkadaşlar, biz kaçmayacağız, böyle bir şey yapamayız. İçimizden hiç birisi buna evet diyemez. Böyle yaparsak hepimiz de onurumuzu, itibarımızı, yitiririz. En iyisi siz en son tutuklanan köylü ile ilgileniniz, o sizin yardımınıza muhtaç bir halde-dir. Burada çok acı çekiyor. Hergün memurlarla kavga ediyor.

Yirmi dört saat dar ceza hücresinde yattı. Biz kaçış hakkımızı ona bırakıyoruz. Anneme bakınız, bunu kendisine anlatınız, o her şeyi anlayacaktır. Pavel.»

Pelage, başını kaldırdı, kendine güvenen bir davranışla:

— Bana neyi anlatacaksınız? Ben zaten anlıyorum!

Nikola, birdenbire döndü, cebinden mendilini çıkardı, bir yandan burnunu silerek:

— Nezle olmuşum! diye mırıldandı.

Sonra gözlüğünü düzeltmek bahanesiyle ellerini gözlerine siper etti:

— Görüyor musunuz? Ne olursa olsun başarızlık!

Ana, kalbi derin bir acı ile kabarak:

— Ne önemi var, dedi. Ne denirse densin!

— Petersburg'da bulunan arkadaşlardan bir mektup aldım.

— Sibirya'dan da kaçılabilir, değil mi?

— Arkadaş bana diyor ki sorun yakında çözümlenecektir. Hüküm zaten belli. Hepsi de sürülecekler. Görüyor musunuz bu edepsiz herifler adaleti nasıl bayağı bir oyuncak haline getirdiler! Anladınız mı? Yargı, yargılanmadan önce Petersburg'ta zaten verilmiş!

Ana, güvenli:

— Bırak artık bunları Nikola, dedi. Beni avutmanın, bana şunu bunu açıklamanın ne değeri var? Pavel hiç bir kötü şey yapmaz. Kendisini üzmez.

Durdu, soluk aldı:

— Öbürlerini de. Beni de sever, beni düşünmüş. Ne yazmıştı? Annemi avutunuz, değil mi?

Nikola, yüksek sesle:

— Oğlunuz gerçekten, iyi bir ruha sahip! diye haykırdı, onu seviyor, kendisine pek çok saygı duyuyorum!

Ana:

— Biraz da Ribin'den konuşalım, dedi.

Ana, hemen kalkıp gitmek, çalışmak, çalışmaktan yorgun düşüp, yatmak istiyordu.

Nikola:

— Evet, doğru, dedi... Ne yapmalı? Saşenka'nın...

— Şimdi, nerede ise gelir. Pavel'e gittiğim günler mutlak gelir.

Nikola, başını bir yana salıvermiş, düşünce içinde kendisini ananın yanında bir kanapeye bıraktı. Dudaklarını ısırtıyor, sakalı ile oynuyordu:

— Hemşiremin de burada olmaması ne fena! Ribin'in kaçı işi ile uğraşırdı.

Ana:

— Eğer, bu iş daha Pavel orada iken yapılabilseydi, kendisi pek hoşnut olurdu, dedi.

Sustu, sonra yavaş bir sesle:

— Mademki elindedir niçin reddediyor? Bir türlü anlıyamıyorum!

Bu sırada kapının çingırağı çalındı. Nikola, birdenbire ayağa fırladı. Ana ile bakıştılar.

— Saşenkadır!

Ana sordu:

— Pavel'in karşılığını ona nasıl edip te söylemeli?

— Evet... Güç!

— Ona acıyorum!

Çingirak bir daha çaldı. Bu kez daha yavaştı. Denebilirdi ki, kapının dışındaki kız da girmek, öğrenmek için ikircikleniyordu. Ana ile Nikola birlikte kapıyı açmağa gittiler. Mutfağın kapısına geldiklerinde Nikola:

— Sizin yalnız gitmeniz daha uygun! dedi.

Kapı açıldığında Saşenka sordu:

— O, kaçmak istemiyor, değil mi?

Ana:

— Evet, dedi.

Saşenka:

— Zaten biliyordum! dedi.

Yüzü sararmıştı, çabucak ceketinin düğmelerini çözmek, göğsünü açmak istedi. Başaramadı, o zaman:

— Rüzgâr, yağmur, dedi. Ne kötü hava yarabbi. Nasıl, sağlığı iyi mi bari?

— Evet!

Saşenka ellerine bakarak:

— Her vakitki gibi hoşnut, sağlam! dedi.

Ana ona bakmaksızın:

— Bize Ribin'i kaçırmamızı yazıyor, dedi.

— Doğru mu? Öyleyse hemen bu tasarımı uygulamalı.

Nikola, kapıdan girerek:

— Ben de böyle düşünüyorum, dedi... Merhaba, Saşenka!

Genç kız, ona elini uzatarak sordu:

— Bunda ne sakınca var ki?.. Herkes plânın yerinde olduğunu doğruluyor, değil mi? Biliyorum, herkes düşünüyor.

— Ancak, plânın uygulanmasıyla kim uğraşacak? Herkesin işi gücü var.

Genç kız, ayağa kalkarak şiddetle:

— Ben! dedi. Benim vaktim var.

— Peki. Sana başka yardımcı da gerek.

— Evet, ben de şimdi gider bulurum.

Ana, önerdi:

— Siz biraz dinlenseniz, olmaz mı?

Genç kız, çıkarken tatlı bir sesle:

— Siz benim için üzülmeiniz, ben yorulmadım, sessizce onların ellerini sıkarak soğuk, ağır başlı çıkıp gitti.

Ana ile Nikola pencereye yaklaşarak arkasından baktılar. Avluyu geçerek parmaklığın arkasında gözden yitti. Nikola. ıslık çalmağa başladı. Sonra da masanın başına geçerek kalemini aldı.

Ana, yarım bir sesle:

— O, bu işle uğraşırsa biraz avunur, dedi.

Nikola:

— Doğru! dedi.

Sonra, yüzünü aydınlatan tatlı bir gülümseyişle sordu:

— Siz hiç bir erkek sevmediniz mi?

Ana elini sallayarak:

— Ne düşünce! diye haykırdı. Ben, âşık olmak ha? Yalnız, yine birisiyle evlenmeye zorlanmayayım diye korkardım.

— Hiç kimse hoşunuza gitmez miydi?

Ana düşündü:

— Hayır, dostum, hatırlamıyorum. Belki öbürleri arasında bana daha çok hoş görünen birisi çıkabilirdi. Başka bir tür-lü ne olabilirdi ki? Hatırlamıyorum.

Sözünü büyük bir üzgünlük içinde bitirdi:

— Kocam beni o kerte dövdü ki ondan önce ne geçmişse belleğimden hepsi de silinmişti.

Ana, biraz dışarı çıktı, yine içeri girdiğinde Nikola sanki tatlı sevgi dolu sözcüklerle onun anılarını okşamak istiyormuş gibi baktı:

— Görüyor musunuz... Ben de... Benim de... Başım-dan bir serüven geçti... Saşenka gibi... Şimdiye dek hiç te böyle güzel bir yaratık görmüş değilim. O, yaşayışımın gecesinde bana kılavuz olan bir yıldızdı. Yirmi yıldır ki kendisini tanıyor, seviyorum. Doğrusunu isterseniz onu şimdi de seviyorum. Bütün ruhumla, minnet ve şükranla...

Ana, Nikola'nın gözlerini şiddetli, sıcak bir ışık ile aydınlanmış görüyordu. Nikola, başını koltuğun kenarında duran elerinin üzerine koymuştu. Uzaklara, bilinmeyen uzaklıklara bakıyordu, Bütün vücudu, ince, nazikti. Gürbüz vücudu sanki güneşe karşı dönmek üzere kıvrılan bir bitki gibi ileri doğru atılmak için geriliyordu.

— Öyle ise evleniniz.

— Oh, o evleneli beş yıl oldu.

— Niçin siz biraz önce davranmadınız? Sizi sevmiyor muydu?

Nikola, biraz düşündükten sonra şöyle dedi:

— Sanırım ki seviyordun. Buna inanıyorum. Öyle bir talihsizlik vardı ki... O serbest olduğu zaman ben hapiste idim; sonra ben çıktığımda da o hapse girmişti. Biz de Saşenka ile Pavel gibiydik. En sonra on yıl süre ile Sibirya'ya sürdüler. Korkunç bir uzaklık. Ben de onunla gitmek istiyordum, utan-dık! Ben de kaldım. Orada arkadaşlarımdan birini tanıdı, iyi bir çocuktun, en sonra ikisi de kaçmayı başardılar. Şimdi de yabancı ülkelerde yaşıyorlar.

Nikola, gözlüğünü çıkararak sildi. Sonra, camları ışığa doğru tutarak baktı, yine oğuşturmağa başladı.

Ana, başını sallayarak derin bir sevgiyle:

— Ah, aziz dostum, dedi.

Ana, Nikola'ya acıyordu. Aynı zamanda onda öyle bir şey vardı ki, Pelage, ona karşı bir anne gibi gülümsemek zorunda kaldı. Nikola, birdenbire durumunu değiştirdi. Kalemi yine eline aldı, onu sözlerinin uyumuna uydurarak:

— Aile yaşayışı devrimcilerin gücünü azaltıyor. Çocuklar doğuyor, para azalıyor, ekmek parası uğruna çalışmak gerekiyor, oysa gerçek devrimciler için hiç yorulmadan çalışmayı arttırmak gerek. Bunun için de zaman ister. Eğer yine yorgunluğa yenilir, yada küçük bir başarının vereceği sarhoşluğa boyun eğerek ulusa ihanet etmiş oluruz, dedi.

Sesi güvenliydi. Yüzü sararmış olmakla beraber yine gözlerinde büyük bir gücün ışığı parlıyordu. Yeniden kapı şiddetle çalınarak konuşmasını yarıda bıraktı. Gelen, soğuktan yanakları kıpkırmızı kesilmiş Ludmila idi. Bir yandan lâstiklerini çıkarırken büyük bir öfkeyle:

— Yargılama günü yaklaştı, bir hafta kaldı, dedi.

Nikola, odasından seslendi:

— Kesin mi?

Ana, duyduğu şeyin sevinç mi, yoksa üzüntü mü olduğunu bilmeksizin ona doğru yürüdü. Ludmila, onu süzdü, alaycı sesi ile konuşmasını sürdürdü:

— Evet, savcı yardımcısı Kostak iddianameyi hazırladı. Mahkemede, açıktan söylendiğine göre yargı esasen belirlenmiştir. Bu ne demek?

Demek oluyor ki, hükûmet, memurunun kendi düşmanlarına yumuşaklıkla, şefkatle davranmasından korkuyor. Yardakçıların ahlâkını büyük çabalarla, binbir zahmetle bozduktan sonra artık onların sadakatine güvenemiyor.

Ludmila, kanapeye oturdu. Sönük bakışları tiksinti ile doluydu. Nikola:

— O halde Ludmila, boş yere soluk tüketmeyiniz. Hükûmet, sizin sözlerinize aldırıyor.

Kadının gözlerini kuşatan halka, gittikçe morarıyor, yüzünü tehdit edici bir gölge örtüyordu. Dudaklarını ısırarak sözünü sürdürdü.

— Hükûmete karşı yürüyorum, isterse beni öldürsün, hakkıdır, çünkü onun düşmanıyım. Yalnız, kendi egemenliğini, gücünü korumak için insanların ahlâkını bozmasın.

Nikola, gözlüğünün altından ona bakıyordu. Genç kadın, sanki lanet ettiği adamların karşısındaymış gibi nutkunu şiddetle sürdürüyordu. Ana dikkatle onun sözlerini dinliyor, ne varki, ne söylediğini anlamıyarak sadece makına gibi ara sıra benzeri sözcüklerini yineliyordu:

— Yargı, bir haftaya dek yargı.

Ne olacağını, yargıçların Pavel'e karşı ne yapacaklarını göz önüne getiremiyordu; ne varki insanlıkla hiç bir ilgisi olmayan vahşi, zalim bir şeyin yaklaşmakta olduğunu seziyordu. Düşünceleri, kafasını bozuyor, gözlerini örtüyor, onu, bütün vücudunu soğuk bir sara nöbetine benzeyen sarsıntılarla sarsıyor, kanına karışarak kalbine saldırıyor, onun bütün direncini kırıyordu.

İki gün bu ikircik acı bulutu içinde yaşadı. O sırada Saşenka geldi, Nikola'ya:

— Her şey hazır, bugün saat birde, dedi.

Nikola şaşkın:

— Böyle çabuk mu?

— Zaten öyle pek güç bir şey mi? Benim için salt Ribin'e giydirecek giyneği bulmak, bunları saklayacak yer aramak gerekiyordu. Üst yanını Gadon üzerine aldı. Ribin için ancak bir kaç yüz adım atmaktan başka yapılacak bir şey yok. Vesofçikof ta, elbette kılık değiştirerek, yolda onu karşılayacak, kendisine bir pardösü, bir kasket verecek, nereye gitmesi gerekeceğini söyleyecek, ben de onu bekleyip götüreceğim.

— İyi... Gadon kimdir?

— Tanırsınız... Siz, çilingirlere onun önünde ders verirsiniz...

— Hatırlamıyorum... Tuhaf bir ihtiyar.

— Eski bir asker. Bilgisi pek azsa da zalimlere, soygunculuğa, zorbalığa karşı düşman. Biraz da bir filozofa benziyor.

Ana, sessizlik içinde onu dinliyordu. Yavaş yavaş onda bir düşünce doğuyordu:

— Gadon yeğenini, Evçenko'yu da kaçırmak istiyor, hatırlar mısınız, hani şu demirci? Hani temizliği, şıklığı ile sizin dikkatinizi çekerdi?

Nikola, başını salladı:

— O her şeyi iyice hazırlamış. Yalnız, ben başarıdan biraz kuşkuluyum. Mahpuslar belli zamanlarda hep birlikte gezintiye çıkarılıyorlar. Bir kez ip merdiveni görececek olurlarsa hep birden kaçmak isteyeceklerdir.

Gözlerini kapayarak sustu. Ana, ona yaklaştı:

— ...Ve birbirlerine engel olacaklar!

Üçü pencerenin önünde, ana, Nikola ile Saşenka'nın arkasında idi. Konuşmaları Pelage'de gittikçe belirsiz bir duygu uyandırıyordu. Birdenbire:

— Gideceğim! dedi.

Saşenka sordu:

— Niçin?

Nikola, öğüt verdi:

— Hayır, hayır, hayır, dostum, başınıza bir fenalık gelebilir.

Ana, baktı, sonra usuldan directti:

— Gideceğim evet gideceğim.

Nikola ile genç kız bakıştılar. Saşenka, omuzlarını silkti.

— Olağan bir şey, dedi.

Sonra, anaya dönerek koluna girdi, tatlı dostça bir sesle:

— Bakınız, dedi. size haber vereyim ki, umutlarınız yatarsız olacak.

Ana, titrek elleriyle genç kızı kendisine çekerek:

— Sevgili kızım, dedi, beni götürünüz... Ben sizin işinizi güçleştirecek değilim. Yalnız, görmek istiyorum. Sanmam ki bu olabilsin... Bir kaçış!

Genç kız, Nikola'ya dönerek:

— Gelecek! dedi.

— Ana, biz beraber duramayız... Bahçelere, tarlalara gidiniz. Oralardan hapishane pek güzel görünür. Yoksa size ne yapmak istediğinizi elbette soracaklardır.

Pelage, güvenle haykırdı:

— Ben verilecek bir karşılık bulurum!

— Unutmayınız ki, hapishane gardiyanları sizi tanırlar, eğer orada sizi görürlerse.

— Beni göremeyecekler, hayır!

Öteden beri kalbinde yaşayan umut birden bire parladı, onu davrandırdı.

— Belki... O da...

Heyecanla giyneklerini giymeğe başladı.

Bir saat sonra, hapishanenin yöresindeki tarlalar içinde idi. Entarisini şişirerek, donmuş toprakları yalayarak, eski bir kulübenin kırık dökük kapısını sarsarak, hapishanenin duvarına çarparak şiddetli bir rüzgâr esiyor, hapishanenin avlusunda anaforlar yaparak, karşı durulmaz saldırısıyla oradan topladığı insan seslerini ufuklara dağıtıyordu. Bulutlar, ara sıra mavi bir gök parçası göstererek koşuyordu.

Ananın arkasından kent uzayıp gidiyordu. Önünde mezar-

lık, sağ yanında yirmi metre uzakta hapisane vardı. Hapisane-
nin yanında iki asker, ağır adımlarla bir atı gezdiriyor, bir yan-
dan ıslık çalıyordu, bir yandan da gülüyorlardı. Ana, elinde ol-
mayan bir davranışla birden seslendi:

— Askerler, benim bir keçim vardı, kaçtı, buraya geldi
mi? Gördünüz mü?

Erlerin birisi karşılık verdi:

— Hayır görmedik, Hayır!

Ana, sanki çalınan keçisini arıyormuş gibi yavaş yavaş
mezarlığın duvarına doğru yürüdü, uzaklaştı. Birdenbire ayak-
larının titrediğini, sanki buzlu yere yapışmış gibi kımıldayama-
dığını duydu. Hapisanenin sağ köşesinden arkasından bir tahta
merdivenle fenercinin, her zamanki gibi koşarak geldiğini gör-
dü. Pelage, korkarak askerlerden yana baktı. At, onların çev-
resinde bir dönü çiziyordu. Sonra, ötekine baktı, fenerci mer-
divenini dayamış, yavaş yavaş basit bir hareket yaptıktan son-
ra yine inmişti, ananın kalbi şiddetle çarpıyor, saniyeler hız-
la geçip gidiyordu. Birdenbire duvarın üstünden Ribin'in kara
başı, sonra vücudu görüldü. Öteyana düştü, kendisini salı-
verdi. İkinci bir baş kadifeden yapılmış bir kasket ,birdenbire
duvarı dönerek kaydı, gözden uzaklaştı. Ribin ayağa kalktı,
çevresine bakındı, başını salladı.

Ana ayağı ile yere vurarak mırıldandı :

— Kaç, kaç!

Kulakları uğulduyordu. Hapishaneden çıkan sesler kendi-
sine dek geliyordu. Çünkü bir baş, bir sarışın, duvarın üstün-
de görüldü. Ana, ürkmüş, elleriyle göğsünü yakalamıştı. Sarı-
şın, sakalsız baş, sanki vücudundan ayrılmak istiyormuş gibi
havada şiddetli bir davranış çizdi. Sonra, duvarın arkasında
yitti. Gürültüler, sesler, gittikçe çoğalıyordu. Ribin, duvarı
saptı, sonra hapisane-yi kentin evlerinden ayıran bir tarlayı
geçti. Ana, onu yavaş gidiyor, yüzünü daha sonra tanılabile-
cek bir biçimde herkese gösteriyor sandı. Kendi kendine mırıl-
dandı :

— Çabuk... Çabuk... Daha çabuk!

Hapisanenin avlusunda kuru bir şangırtı, bir camın kırıldığı işitildi. Askerlerin biri ayaklarını yere dayamış, bütün gücüyle atı kendisine çekiyor, öteki elini ağzına götürüp hapisaneden yana bir şeyler söyleyerek bağılıyor, sonra da dinlemek için başını uzatıyor, kulağını yana çeviriyordu.

Ana, bütün kasları gerilmiş, bakıyordu. Hepsini olduğu gibi görmüş olan gözleri hâlâ inanmıyordu. Öyle korkunç, güç sandığı kaçış inanılmıyacak bir sürat, çeviklik içinde olup bitmişti. Sokakta artık Ribin görünmüyordu. Yalnız uzun bir pardösü giymiş kadife kasketli bir erkek küçük bir kız çocuğunun geçtiği görülüyordu. Gardiyanlardan, üçü, şimdi hapisanenin kenarında gözükmüşler, birbirine sokularak bir elleri havada, koşuyorlardı. Askerlerden biri onlardan yana koştu. Öbürü atla oynuyordu. Ana, çevresinde her şeyin kımıldadığını, titrediğini sanıyordu. Düdük sesleri havayı cınlattı. O zaman, ana, artık kendisini tehdit eden tehlikeyi, anladı, korku içinde mezarlığın duvarını izleyerek, bir yandan da gardiyanları inceliyerek yürümeğe başladı. Onlar, koşarak askerlerle beraber hapishanenin öteki köşesinden dönüp gitmişlerdi. Bu sırada, pek iyi tanıdığı hapisane başgardiyanını gördü. O da göğsü bağı açık ötekilerin gittiği yana koşuyordu. Polisler geldi, halk birikti.

Rüzgâr, sanki yapılan işlerden hoşnutmuş gibi yine esmeğe başlamış, yöreyi bütün gücüyle sarsıyor, Pelagenin kulağına belirsiz, yarısı yitik konuşma parçaları getiriyordu:

— Hâlâ orada mı?

— Merdiveni mi söylüyorsun?

— Hay Allah canını alsın!

Yine düdük sesleri işitildi, Şimdi, bu gürültü, bu kargaşalık anayı sevindiriyor. kendi kendisine:

— Demek isteseydi pek güzel başarabilecekti, dedi.

Birden duvarın bir köşesinde karşısına bir kaç polis çıkıverdi. Birisi:

— Dur! diye bağırdı, biraz önce buradan sakallı bir adamın geçtiğini gördün mü?

Ana eliyle tarlaları göstererek:

— Evet, bu yana doğru! dedi.

— Begorof, koş... Düdük çal! Çok oldu mu?

— Belki bir dakika.

Ne var ki bu konuşma bir düdük sesi arasında yitti. Polis, karşılık beklemeksizin başı yere eğik, ağzında düdük, eli bahçeleri göstererek arkadaşıyla donmuş topraklar üzerinde bütün hızlarıyla koşmaya başladı. Ana, bir süre gözleriyle onları izledi, sonra eve döndü. Özel olarak hiç bir şey düşünmemekle beraber yine sıkılıyor, içinde bir acı duyuyordu. Kentte yaklaştığında bir araba kendisini durdurdu. Başını çevirip arabaya baktı. İçinde kumral bıyıklı, yorgun solgun yüzlü birisi vardı. O da kendisine baktı, bu Nikola'dan başkası değildi.

Nikola, anayı karşılarlarken pek hoşnut içini çekiyordu.

— Size bir şey olmadı ya? Anlatınız bakalım, nasıl oldu?

— Sanırsam başardık.

Ana, en küçük ayrıntıya dek herşeyi hatırlamağa çalışarak kaçıışı anlattı. Sanki inanılmaz bir hikâye anlatıyor gibiydi.

Nikola, ellerini oğuşturarak:

— Görüyor musun, dedi, bizim şansımız varmış. Ancak sizin için çok korktum! Derecesini anlayamazsınız! Sonra sakın Pavel'in yargılanmasından üzülmeyiniz, yargılama ne kadar çabuk olursa Pavel'in kurtulması da o kadar yaklaşıyor olur. Belki daha Sibiryaya giderken yolda bile kaçmayı başarır. Verilecek cezaya gelince o belli oldu.

Nikola, yargılamayı anlatmaya başladı. Ana Nikola'nın bir şeyden kaygulandığını, bunun için kendisini güvendirmek istediğini seziyordu.

— Her halde siz benim mahkemeye bir dilekçe vereceğinizi sanıyorsunuz?

Nikola, ayağa kalktı, Sanki kendisine saldırılmış gibi ellerini oğuşturarak karşılık verdi:

— Ne söylüyorsunuz? Hatırıma bile getirmedim!

— Korkuyorum, evet korkuyorum, bilmiyorum, neden korkuyorum?

Sustu, gözlerini odanın içinde gezdirmeye başladı.

— Ara sıra bana öyle geliyor ki, Pavel ile eğlenecekler onu aşağılayacaklar «Hele şu köylüye, köylü çocuğuna bak! Söye bakalım, ayol ne keşfettin?» diyecekler. Pavel de onuruna düşkündür. Onlara karşılık verir. Ya da Andre onlarla alay eder. Ah, bizimkiler, hepsi onlar öyle haksever, ateşli ki... İşte, bunları düşündükçe kendi kendime diyorum ki eğer böyle bir şey olursa o zaman öyle mahkûm edilecekler ki kendilerini bir daha görmek mümkün olmayacak.

Nikola, karanlık bir durumda sakalını karıştırarak susuyordu.

— Kafamın içinden bu düşünceleri söküp atamıyorum, düşünüyorum, yargılama gerçekten pek korkunç bir şey! Yargıçlar her şeyi birer birer inceliyecekler, her şeyi anlamağa, gerçeği keşfe çalışacaklar. Benim için verilecek ceza değil, gelecek yargılama korkunç görünüyor. Bilmem, anlatabiliyor muyum,

Ana, görüyordu ki, Nikola onun duyduğu bu üzüntüyü, korkuyu anlamıyordu. O zaman düşüncesini anlatmak uğruna daha çok güçlük çekiyordu.

★ ★

Yargılama gününe dek geçen üç gün içinde ananın içindeki bu korku duygusu her saat biraz daha arttı, en sonra dördüncü gün, mahkemeye giderken bu korku ağır bir yük gibi onun omuzlarına göktü, onu iki büklüm etti.

Sokakta eski bir komşuya rastgeldi, durgunca eğilerek aldığı selâma karşılık verdikten sonra büsbütün korkarak kalabalık içine karıştı. Mahkemede yargılamaları yapılacakların ailelerine rastgeldi. Herkes bitkin, üzgün bir sesle yavaş yavaş

birbirlerine acılarını anlatıyordu. Çevresinde bir takım konuşmalar olduysa da ana bunları bir türlü anlamıyordu. Bu gürültüden, kargaşalıktan öyle bir acı duygu yükseliyordu ki, ana bunu anladıkça daha çok acı duyuyordu.

Sizof anaya yanında bir yer göstererek:

— Otur. dedi.

Oturdu. Giyneğinin buruşuklarını düzelterek çevresini gözden geçirmeye başladı. Gözlerinin önünde bir hayal gibi yeşil, kırmızı kurdelalar, lekeler ,çevreye parıltılar saçan ince, sarı şeritler görüyordu.

Yanında oturan bir kadın ona:

— Oğlun, benim oğlumun mahvına yol açtı! dedi.

Sizof üzgün bir sesle:

— Sus, Natali! diye konuşmasını önledi.

Ana, yanına baktı. Bu kadın Samoilof'un annesiydi. Biraz ötede, dazlak başı, yelpaze gibi açılan bir sakalla parlayan yüzü önüne eğik gözleri titreyen sakaliyle onun babası, bulunuyordu. Çatının ta tepesinden salona bulanık bir ışık giriyor, pencerelerden yoğun bir kar yağdığı görölüyordu. İki pencerenin ortasında Çarın resmini gösteren bir büyük tablo vardı. Tablo, pek süslü bir çerçeve içine konmuş, sonra çevresi renkli kumaşlarla süslenmişti. Çerçevenin önünde hemen hemen salonun bütün genişliğini kaplayan yeşil çuha ile örtülmüş büyük bir masa vardı. Masanın sağında bir parmaklığın arasındaki iki sıra tahtadan kanepeler, solunda da iki sıra koltuk dizilmişti. Mübaşirler, yeşil kollu, parlak düğmeli giyनेkleriyle bir o yana bir bu yana gidip geliyorlar. Havada hâlâ boğuk boğuk fısıltılar uçuşuyordu. Bilinmeyen bir köşeden eczanelere özgü belirsiz bir koku geliyordu. Renkler, parıltılar, gözlerini kamaştırıyor, soluk alırken çevrede yayılan kokular ciğerleri dolduruyordu.

Birden biri ayağa kalktı, yüksek sesle bir şeyler söylemeğe başladı, onunla beraber herkes de ayağa kalkmıştı. Ana da Sizof'un koluna dayanarak üzgün doğruldu.

Soldaki köşeden büyük bir kapı açıldı, içerden gözlerinde gözlük bacakları titrek yaşlı bir adam çıktı. Küçük kıranta yüzü üzerinde uzun favoriler titriyordu. Bıyiksız üst dudağı, ağzının içine girecek gibiydi. Elmacık kemikleri çıkık, çenesi de üniformasının yakalığı üzerine düşüktü. Denebilir ki yaşlı adam da boyun adına bir şey yoktu.

Yaşlı adam, değirmi pembe porselen yüzlüydü. Bir gencin yardımıyla yürüyor, onların arkasından üniformalarıyla üç kişi daha arkadan da üç sivil geliyordu.

Masanın çevresinde uzun uzadıya görüştükten sonra oturdular. Her şey yerli yerine geldiğinde üniformasının düğmeleri açık tüysüz yüzlüsü şişkin dudaklarını güçlkle kımıldatarak yaşlı adama dalgın dalgın bir şeyler söyledi. Yaşlı adam, kımıldamadan, dinliyordu. Ana, yaşlı adamın gözlüklerinin altından renksiz iki küçük leke görüyordu

Dar bir yazı masasının başında uzun boylu, iri yarı birisi öksürerek bir takım kâğıtları karıştırıyordu. Yaşlı adam titreyerek öne doğru eğildi konuşmağa başladı. İlk sözcükler anlaşılır bir biçimde söylenmişti. Sonrakiler yaşlı adamın ince, cansız dudakları arasından işitilmiyecek derecede kaynar gibi çıkıyordu.

— Bildiririm ki...

Sizof, ananın hafifçe kolunu dürterek ayağa kalktı:

— Dikkat!

Parmaklığın arkasından bir kapı açıldı, dalkılıç bir er göründü, sonra Pavel, Andre, Fedya Mazin, Gosef kardeşler, Bukin, Samoilof arkalarında da ananın tanımadığı beş genç birer birer çıktılar.

Pavel, gülümsüyordu. Andre, anayı başı ile selâmladı. Onların gülümseyişleri, yüzleri, canlı duruşları, davranışları salonu dolduran ağır başlılık büyüklüğü kımış, şimdi ona biraz da parlaklık vermişti.

Üniformaların çalımı parlaklığı söner gibi olmuştı. Ananın içine bir dirim gücü, bir güven gelmiş, onu içine düştüğü

acıdan biraz olsun kurtarmıştı. Ananın arkasında şimdiye dek sesi çıkmayan kanapelerden ağır bir uğultu ile alınan selâmlara karşılık verildi. Ana, Sizof'un fısıldadığını işitti:

— Hiç te korkuları yok!

Sağ yanında Samoiloﬀ'un annesi hıçkırıklara boğulmuştu. Azarlayıcı bir ses yükseldi:

— Susun!

Yaşlı adam:

— İhtar ediyorum! Dedi.

Pavel ile Andre, yanyana idiler. Sonra, birinci sırada Mazin, Samoiloﬀ, Gosef kardeşler oturmuşlardı. Andre, sakalını kestirmişti. Bunun yerine bıyıkları uzamış, yorgun yüzünü bir kedibaşına benzetmişti. Yüzünün anlamı da değişmemişti. Ağzının kıvrımlarında bir acılık vardı. Bakışları karanlıktı. Mazinin üst dudağı iki üzüntü çizgisi ile gölgelenmiş, yüzü kabalaşmıştı. Samoiloﬀ eskisi gibi yine tuvaletine dikkat etmişti. İvan Gosef'in dudaklarında yine hep o geniş gülümseme vardı.

Sizof başını yere eğerek:

— Fedya, Fedya.

Diye içini çekti. Ana, çok daha kolay soluyordu. Kulaklarını yaşlı adamın sözlerine vermiş, onun üniformasının yakasından ayrılmayan başıyla sanıkları sorguya çekmesini bekliyordu. Pelage, oğlunun verdiği sade, soğukkanlı karşılıkları dinliyordu. Öyle sanıyordu ki, başkanlar, yargıçlar kötü, zalim insanlardan değildi. Onların nasıl bir ruhta olduklarını anlamak için dikkatle yüz çizgilerini gözden geçiriyor, incelemelerini derinleştirdikçe içinden yeni bir umut güneşi doğduğunu duyuyordu.

Porselen yüzlü adam tasasızca bir belge okuyordu. Sesi, salonu dolduruyor halka sıkıntı veriyordu. Dört avukat, alçak hararetle bir sesle sanıklarla konuşuyordu.

Yaşlı adamın sağ yanında göbekli, küçük gözleri içeriye çekik bir yargıç, vücuduyla bütün koltuğu dolduruyordu. Sallonda da sırtı kamburlaşmış, kızıl bıyıklı, soluk yüzlü birisi

vardı. Gözleri yarı açıktı. Başını koltuğun arkasına dayamıştı. Savcıda bir yorgunluk, bir bezginlik, bir cansıkıntısı vardı. Üyelerin arkasında bir takım adamlar daha vardı. Pavel'in sesi yükseldi:

— Burada ne kaatil, ne de suçlu var! Salt zalimler, mazlumlar!

Çevreyi bir sessizlik kapladı. Bir kaç saniye ana bir kalemin kâğıt üzerine yarattığı çıtırdılardan kalbinin çarpıntısından başka bir ses işitmedi.

Başkan bir şeyler dinlemek bir şeyler beklemek istiyormuş gibiydi. Üyeler kımıldadılar o zaman:

— Evet! Andre Nahotka! Doğruyu açıklayınız.

Birisi fısıldadı:

— Kalk! Kalkınız!

Andre, yavaşça ayağa kalktı, yaşlı adamı tepeden tırnağa şöyle bir süzdü. Küçük Rusyalı, omuzlarını kaldırarak şarkı söyler gibi uyumlu sesiyle:

— Neden dolayı kendimi suçlu bulacakmışım? dedi. Ne bir insan öldürdüm, ne de bir şey çaldım. Yalnız bütün insanların birbirini soymalarından, birbirlerini öldürmelerinden başka birşey olmayan bu yaşayış biçimini benimseyemiyorum.

Yaşlı adam, büyük bir çabayla kendini toparlayarak akıcı bir konuşmayla:

— Ya evet, ya hayır diye yanıt veriniz.

Ana, arkadan bir coşkunun yükseldiğini duydu.

Sizof, anaya:

— Görüyor musun, nasıl karşılık veriyorlar? dedi.

— Evet.

— Fedya Mazin yanıt veriniz!

Fedya, ayağa kalkarak sadece:

— Hayır, vermeyeceğim, dedi.

Yüzü heyecanla kızarmış, gözleri parlıyordu.

Sizof, üzgünce «Ah!» dedi.

— Ben avukat istemem. Çünkü karşılık vermek istemi-

yorum. Sizin yargınızı kanunsuz olarak tanıyorum. Siz kimsiniz? Bizi yargılama hakkını ulus mu verdi? Hayır, size o böyle bir hak vermedi! Ben sizi tanımıyorum!

Oturdu, ateş saçan yüzünü Andre'nin kolunun arkasına sakladı.

İri yarı üye, başkanın kulağına eğilerek bir şeyler fısıldadı. Solgun yüzlü üye de sanıklara hızlı bir göz attıktan sonra elindeki kurşun kalemiyle önündeki kâğıda bir şeyler yazdı. Öbür üyelerde de türlü davranışlar görüldü.

Başkan, soğuk sesiyle yine konuşmağa başladı.

Dört avukat dikkatle dinliyordu. Fedya, hep gülümseyen yüzünü Andre'nin kolunun arkasına saklıyordu. Sizof, ananın kulağına eğilerek:

— Bunu gördün mü? dedi, hepsinden iyi söyledi. Ah, çapkın!

Ana, anlamaksızın güldü. Bütün bunlar onun için biraz sonra kuşkusuz bütün dinleyicileri ağırlığı altında ezecek olan korkunç bir olayın gereksiz, zorunlu bir başlangıcından başka bir şey değildi. Pavel'in Andre'nin serinkanlıca verdikleri karşılıklarda öyle bir yüreklilik, güven vardı ki, bu sözler bir mahkeme karşısında değil, kendi evlerinde söylemiş sanılabilirdi. Feyda Mazinin gençlere özgü bir coşkunlukla gösterdiği taşkınlık, ona biraz eğlenceli gibi geliyordu. Salonda içten bir yüreklilik, gençlik duygusu doğuyor gibiydi. Ana, arkasında duyduğu kımıltıları, fısıltıları düşündükçe bu hali dünyanın yalnız kendisi olmadığını anlıyordu.

Yaşlı adam sordu:

— Siz ne dersiniz?

Savcı bir eliyle masasına dayanarak ayağa kalktı. Çabuk çabuk bir takım sayılardan söz ederek konuşmağa başladı. Sesinde korkunç denecek hiç bir şey yoktu. Yine de, ana onu dinlerken kalbinde bir hançer saplanmış gibi oldu. Bu seste belirsiz bir düşmanlık duygusu seziyordu. Bu sezgi ele geçirilemez bir kütle halinde gittikçe büyüyordu. Ana, yargıçlara karşı saygı

duyuyorsa da ,onları anlamıyordu. Onlar da ananın beklediğinin tersine, Pavel'e Andre'ye, Fedya Mazin'e karşı öfkelenmişler, acı sözcükler kullanmamışlardı. Anaya öyle geliyordu ki sordukları her soru kendileri için önemli değildi. İstemeye istemeye sorular sorup bin türlü çabayla yanıtlar dinliyor gibiydiler. Hiç bir şey onlar için ilgi çekici değildi. Sanki her şeyi önceden biliyorlardı.

Şimdi jandarmalardan biri onların önünde alçak sesle konuşuyordu:

— Herkes Pavel Vlasof'u haşlıca kışkırtıcı tanımada birliktir.

İri yarı üye sordu :

— Ya Andre Nahotka?

— O da!

Avukatlardan biri kalkarak:

— Müsaade buyurulur mu? dedi.

Yaşlı adam birisine sordu:

— Buna karşı bir diyeceğiniz yok mu?

Anaya öyle geliyordu ki, üyelerin hepsi de hasta gibiydi. Yüzlerinde, seslerinde, durumlarında açıkça bir yorgunluk, tembellik vardı. Pek iyi görüyordu ki her şey kendilerine karşıydı! Üniformalar, salon, jandarmalar avukatlar koltuklarında oturma, sormak, dinlemek zorunluğu her şey. Pelage, yüksek mevki, sahibi insanlara pek az rastlamıştı. Bir kaç yıldan beri de böylelerine hiç rastlanmaz olmuştu. Bundan dolayı şimdi üyelerin yüzlerinde anlaşılmaz bir şey, bir yenilik, bir değişiklik, korkunç olmaktan çok acınası bir hal seziyordu.

Şimdi kendisinin iyi tanıdığı sarı yüzü subay konuşuyordu. Sözcükleri ballandırarak Andre ile Pavel'den sözediyordu. Ana, onu dinlerken kendi kendine:

— Zavallı, sen de çok bir şey bilmiyorsun! Dedi.

Şimdi, ana orada parmaklığın arkasında oturanlar için bir korku duymuyordu. Kalbindeki acıma, şefkat salt onlara

ilişkin kalmıyor, tersine herkes, onun kalbini tatlı bir aşk ile acıma ile dolduruyordu. Bu genç, gürbüz adamların hepsi de duvarın karşısında bir köşeye oturmuşlar, tanıkların bir diziyeye konuşmalarına, üyelerin sorularına, avukatların, savcının tartışmalarına hemen hemen hiç te önem vermiyorlardı. Ara sıra içlerinden birisi dudaklarında aşağılayıcı bir gülümseyişle arkadaşlarının kulaklarına eğilerek bir şeyler fısıldıyordu.

Andre ile Pavel, hemen hemen durmadan avukatlarından birisi ile konuşuyorlardı. Onlardan birisini ana bir gün önce Nikola ile beraber görmüş, Nikola ona «Arkadaş» demişti. Mazin, öbürlerinden daha coşkunca onların sözlerini dinliyordu. Arada sırada Samoilof, İvan Gosef'in kulağına bir şeyler fısıldıyordu. Ana, hâlâ kendisini kaplayan düşmanlık duygusunu anlayamıyarak, onu açıklayacak bir sözcük bulamıyor, bakıyor, ölçüştürüyor, düşünüyordu.

Sizof, yavaşça onu dirseğiyle dürttü. Ana, ona döndü. Sizof'ta biraz hoşnut ve biraz kaygulu bir hal vardı::

— Bak, bak, onlarda nasıl kendilerine karşı bir güven var, dedi. Hepsi de gerçek birer kont, değil mi? Ne var ki hepsi de yargılanıyorlar. Suçları da kendilerini ilgilendirmeyen işlere karışmış olmak!

Ana, elinde olmayarak kendi kendine yineledi::

— Yargılanıyorlar.

Salonda tanıklar sıkıntılı sesleriyle tanıklık ediyorlardı. Üyeler, tembel tembel, bezgince sorularla soruşturmayı sürdürüyorlardı. İri yarı yargıç, eliyle ağzını kapıyarak esniyordu. Kızıl bıyıklı arkadaşı daha çok sararmıştı. Arada sırada kolunu kaldırarak parmağını güçlüce şakağına bastırıyor, hiç bir şey görmeksizin tavana bakıyordu. Savcı da arada sırada kurşun kalemıyla bir şeyler yazıyor, sonra yanındaki kişiye bir şeyler fısıldıyordu. Belediye başkanı koltuğunun üstünde bağdaş kurmuş, ağır başlılıkla gözlerini ellerine dikmiş, elleriye de koltuğun kenarında bir şeyler çalışıyordu. Bu hal bir zaman sürdü, bütün halkı ağır bir iç sıkıntısı halinde ezdi.

Ana, pek iyi seziyordu ki, ruhları bir anda bütün çıplaklığıyla gören, kirlenmemiş bakışlarla bütün gerçeği keşfeden, her şeyi haksever bir el ile tartan adalet henüz bu salonda görülmemiştir. Burada kendisini bir görkemle, güçle sarsacak gözler, soğuk bir güz akşamı. İşte, çevresinde gördüğü şeyler hep bunlardı.

Yaşlı adam, akıcı bir dille:

— Bildiririm ki...

Dedi, tümcenin sonunu ince, cansız dudakları arasında öldürdükten sonra ayağa kalktı.

Üzgün solumalar, boğulmuş ahlar, yürüyen ayaklardan doğan karmakarışık bir gürültü salonu doldurdu. Sanıklar dışarı çıkarıldılar. Onlar başlarını sallayarak akrabalarına, dostlarına birer gülümseyiş gönderdiler. İvan Gosef yavaşça birisine seslendi:

— Arkadaş, öyle küskün durma!

Sizof ile ana koridora çıktılar. Yaşlı işçi sordu:

— Şuradaki büfeden bir çay içelim mi? Daha bir buçuk saat kadar bekleyeceğiz.

— Hayır teşekkür ederim.

— Peki... Öyle ise ben de gitmem. Gördün mü çocukları? Sanki insan salt kendileriymiş de ötekiler hiç bir şey değillermiş gibi söylüyorlar, Fedya Mazin'in söylediklerini de işittin mi?

Samoilof'un babası, kasketi elinde, üzgün bir gülümseyişle kendilerine yaklaştı, sordu:

— Benim oğluma ne dersiniz? Ne avukat istiyor, ne de karşılık veriyor! Bu yöntemi o buldu. Pelage, seninki avukata önem veriyordu. Oysa benimki istemedi! O zaman dört arkadaş da ona uydu.

Karısı da yanındaydı. Ara sıra elindeki buruşmuş mendiliyle burnunun ucunu silerek gözlerini kırpıştırıyordu. Sa-

moilof sakalını avucunun içinde toplayarak konuşmasını sürdürdü:

— İşte, tuhaf bir iş! İhsan şu çocuklara bakıyor da bir kez bu yaptıklarının hiç bir yararı olmadığını, yaşamlarını boş yere harcadıklarını sanıyor, sonra da yine belki de bu yaptıklarından bir çok yararlar meydana geldiğini düşünüyor. İnsan hatırlıyor ki, fabrikada bunların sayıları durmadan artmaktadır. Ara sıra bunların kimileri tutuklanıyorsa da hiç bir zaman hepsi ele geçirilemiyor. Tıpkı bir deredeki balıklar gibi, ne kadar tutulursa tutulsun yine hepsi yakalanamaz. İşte, buna bakarak insan kendi kendisine: «Belki de gerçek bunların dediği gibidir!» diyor.

Sizof:

— Bizim için bu işi anlamak güçtür, dedi.

— Pelage, rica ederim, demin sana söylediğim söze dırılma, biricik suçlunun Pavel olduğunu söylemiştim. Doğrusunu söylemek gerekirse asıl suçun kimde olduğu kestirilemiyor. Sivil polislerle, jandarmaların bizim oğlumuz üstüne söylediklerini elbet de işittin?

Belki kendisi de farkında olmadığı halde oğlunun tutumundan dolayı bir öğünç duyduğu seziliyordu. Ne var ki, ana bu duyguyu pek iyi tanıdığından dudaklarında tatlı bir gülümseme çizdi. Hafif bir sesle:

— Genç kalpler gerçeğe yaşlı kalplerden pek çok daha yakındır! dedi.

Halk, koridorlarda dolaşıyor ,şurada burada takım takım toplanarak, dalgın, kaygulu düşünüyordu. Hiç kimse, yalnız dolaşmıyor, bütün yüzlerde konuşmak, sormak, dinlemek gereksinimi okunuyordu. İki ak duvar arasındaki dar bir geçitten küme küme insanlar gelip geçiyordu. Sanki güçlü bir rüzgâr onları bulundukları yerden söküp atmış, şimdi dayanacak sağlam bir yer arıyor gibiydiler. Bukin'in ağabeysi şid-

detli davranışlariyle öteye beriye dönerek bir çok şeyler söylüyordu. En sonra bağırdı:

— Memurlar hükümdarlarının bu dâvada bir alıp vereceği yok, onun burada yeri olamaz!

Babası, ufak bir yaşlı adam, çevresinde korkulu, telâşlı bakışlar fırlatarak onu susturmağa çalıştı:

— Sus, Konstantin!

— Söylentiye göre bu herif geçen yıl birisini öldürmüş. Bir kadın sorunundan, karısından dolayı... Bu ne biçim yargıç? Şimdi, öldürdüğü adamın karısı bununla beraber yaşıyor! Bundan ne çıkar bilir misiniz? Sonra, bütün alem biliyor ki bu herif hırsızdır.

— Ah, aman yarabbi... Konstantin!

Samoilof söze karıştı:

— Hakkın var, hakkın var. Bu namuslu bir yargıç değildir!

Bu sözleri itişen Bukin arkasından bir yığın halkı da beraber sürükleyerek, heyecanından kıpkırmızı kesilmiş olduğu halde yaklaştı:

— Katilden hırsızlıktan sözedildiğinde yargıçlığı papazlar, köylüler, orta sınıf halk yapıyor da hükümete karşı durmaya gelince yargıç hükümet oluyor! Böyle mi olmalı?

— Konstantin! Onlar hükümete karşı mı?.. Ah! Neler söylüyorsun?

— Yok, dinle. Fedya Mazin'in hakkı var! Eğer sen beni aşağılasan, ben de sana bir tokat atsam, sonra da sen yargıç olsan. Elbet ben mahkûm olurum! Aşağılayan kim? Sen değil misin? Sen! Ben!

Çarpık burunlu, yaşlı göğsü madalyalarla dolu bir jandarma kalabalığa yaklaşıp ikiye ayırdı, parmağı ile Bukin'i tehdit ederek seslendi:

— Hey... Bağırma, nerdesin, meyhanede mi?

— Müsaade buyrunuz, efendi. Anlatıyorum, dinleyiniz, örneğin ben size bir tokat atsam siz de bana karşılık ver-

seniz, sonra da ben sizi yargılasam. Nasıl olur, ister misiniz?

— Şimdi seni dışarı atarım!

— Nereye? Niçin

— Sokağa, ulumanı kesmek için!

— Evet; doğru. Onlar için esaslı şey susmaktır!

Yaşlı adam sertçe karşılık verdi:

— Sen daha bunu öğrenmedin miydi?

Bukin, sesini alçalttı:

— Sonra, neden herkes yargılamayı dinlemeye gelemiyor da sadece akrabaya müsaade ediliyor? Eğer adilce yargılanıyorsa bütün dünyanın gelmesine müsaade edilebilir. Neden korkuluyor?

Samoilof, bu kez daha şiddetli yineledi:

— Bu söz doğru. Çok doğru. Bu mahkeme insanın vicdanını doyuramıyor.

Ana, bu yargılamanın kanunsuz olduğunu ispatlamak için Nikola'nın kendisine söylediklerini burada yinelemek istedi ise de, onun söylediklerini iyi anlamamış, bir bölümünü de unutmuştu. Kumral bııklı bir gencin kendisine baktığını gördü. Genç, sağ elini pantolonunun cebine sokmuş, böylece sağ omuzu sol omuzundan daha aşağıya düşmüştü. Ana, bu duruşu hatırlamıştı. Ne var ki genç birdenbire kendisine arkasını dönmüş olduğundan derin düşüncelere dalmış olan ana da onu unutmuştu.

Biraz sonra kulağına küçük bir konuşma parçası çarptı:

— Hangi kadın, soldaki mi?

Birisi yüksekçe bir sesle, sevinçle karşılık verdi:

— Evet!

Ana, çevresine bakındı. Çarpık omuzlu adam, yanibaşında oturmuş, yanında kara sakallı, kısa paltolu, kocaman ayakkabılı komşusu ile konuşuyordu.

Titredi, aynı zamanda oğlunun inanisından da söz etmek istediğini işitmişti. Bu konuda yapılacak karşı durmayı işitmek, çevresine söylenen sözlerden mahkemenin vereceği kararı çıkarmak istiyordu.

Sizof'a dönerek hafif bir sesle sordu:

— Yargılama denilen şey böyle mi olur? Ben bir türlü bunu anlayamıyorum. Yargıçlar hepsinin ayrı ayrı ne yaptıklarını öğrenmek istiyorlar da niçin yaptıklarını sormuyorlar. Söyleyiniz adalet bu mudur? Bunların hepsi de moruk. Oysa gençleri yargılayanlar yine genç olmalı değil mi?

Sizof doğruladı:

— Evet, hakkınız var. Bizim için bu yargılamayı anlamak çok zordur, pek çok zordur!

Sonra dalgın dalgın başını salladı.

Mübaşir, kapıyı açarak seslendi:

— Akraba olanlar! Kartlarını göstererek içeri giriniz!

Alaycı bir sesle:

— Kart... Tıpkı tiyatro gibi!

Şimdi herkeste genel bir öfke belirsiz, ağır bir kızgınlık seziliyordu. Meraklılar, şimdi öncekinden daha büyük bir yüreklilikle söylüyorlar, tartışıyorlar, gürültü yapıyorlardı.

Sizof, söylenerek yerine oturdu. Ana sordu:

— Nen var?

— Hiç, millet hayvan gibi. Bir şey bilmiyor, bir kör gibi karanlıkta yoklaya yoklaya yaşıyor.

Zil çaldı, birisi ilerledi, bezginlikle bağırdı:

— Yargılama başlıyor!

Yine herkes ayağa kalktı. Yargıçlar içeri girdi, sanıklar da getirildi. Sizof:

— Dikkat! dedi, savcı konuşacak!

Ana, başını uzatarak, o korkunç sonucu bekledi.

Savcı, ayağa kalktı, yargıçlara döndü, sağ elini havada sallayarak söylemeğe başladı. Ana, ilk sözleri anlamadı. Ses hızlı akışlı, kalındı. Kimi zaman hızla akıp gidiyor, kimi zaman da yavaşlıyordu. Sözcükler kimi zaman düz, geniş bir tülbent gibi açılıyor, yayılıyor, sonra birdenbire karışıyor, tıpkı bir şeker çevresinde uçuşan sinek kümesi gibi kasırgalar içinde kalıyordu. Ne var ki Pelage bunlarda korkunç, teh-

dit edici hiç bir şey göremiyordu. Bu kar gibi soğuk, kül gibi ince, renksiz sözcükler zinciri salonu genel bir iç sıkıntısı ile dolduruyordu. Laf yönünden pek zengin, düşünce bakımından hiç bir şeye sahip olmayan bu nutuk, Pavel'e de erişmiyor, o da sonuca karşı, ne olursa olsun, kaygusuz, durgunca arkadaşlarıyla konuşuyordu. Ara sıra güldüklerini saklamak için birbirinin arkalarına saklanıyorlardı.

Sizof fısıldadı:

— Yalan söylüyor!...

Ana, doğru olup olmadığını söyleyecek durumda değildi. Doğrudan doğruya kimseden söz etmeksizin hemen herkesi suçlayan savcıyı dinliyordu. Pavel'den sözederken, hemen Fedya Mazin'e geçiyor, bunları birleştirdikten sonra da başlarına Bukin'i ekliyordu. Öyle denebilirdi ki, bütün suçluları bir torbaya dolduruyor, sonra torbanın ağzını büzerek sıkıca bağlıyor. Ne varki bu sözlerin hepsi anayı hoşnut bırakmıyordu. Onu üzmiyordu da. Yalnız o korkunç sonucu bekliyor, bütün dikkatini ona vermiş, onu savcının söylediği sözlerde, yüzünde, sesinde gözlerinde, en sonra her zaman havada sallanıp duran ak elinde araştırıyordu. Seziyordu ki, bu korkunç sonuç orada idi. Ele geçmez, anlaşılmaz, görülmez bir şey. Ana, yine kalbinin sızladığını duydu.

Yargıçlara baktı. Bu nutuk, onlara da iç sıkıntısı vermişti. Bu sarı, renksiz, kımıltısız yüzlerde hiç bir anlam yoktu. Tıpkı bir iskelet gölgesi gibi kımıltısız duruyorlardı. Başkan, sanki donmuş gibi, hiç kımıldamıyordu. Bu bezginlik bu cansızlık karşısında ana sıkıntı ile düşünüyordu. Kendi kendine:

— Gerçekten yargılama yapılıyor mu?

Birdenbire savcının suçlayan iddianamesi bitiverdi, sanki bitmeden bir yerde kesiliverdi. Yargıçların önünde eğilerek onları selâmladıktan sonra ellerini oğuşturarak oturdu. Görünüşe göre yargıçlar hiç te savcıdan hoşnut değillerdi. Başkan elinde tuttuğu bir kâğıdı yüzüne doğru götürerek:

— Söz sanık vekillerinindir! dedi.

Ananın, Nikola'nın evinde görmüş olduğu avukat, ayağa kalktı. Geniş yüzünün tatlı, şefkatli bir görünüşü vardı. Küçük gözleri parlıyordu. Uzun, sarı kirpiklerinin altında sanki havayı delen iki çelik nokta var gibiydi. Hiç bir heyecan göstermek-sizin söylemeğe başladı. Sesi, dokunaklı alını açtı: Yine de ana onu dinleyemedi. Sizof kulağına fısıldadı:

— Dediğini anladın mı? Bunlar bir takım kızgın kafalı delilerden kavgacı yaradılışlardan başka bir şey değil, diyor! Sanırım, Fedya'yı anlatıyor.

Garipliği artıyor, ruhunu eziyordu. Şimdi yargılamayı, adaleti ne için beklemekte olduğunu, oğlunun meydana koyduğu gerçeğe beklediğini anlamıştı. Öyle sanıyordu ki, yargıçlar Pavel'in karşısına geçecekler, uzun uzun ona soru soracaklar, bütün düşüncelerini anlayacaklar, bu davranışın nedenlerini araştıracaklar, bütün yaşayışını inceleyecekler, sonra da güçlü bir sesle «Bu adamın hakkı var!» diyeceklerdi.

Ne yazık, şu sırada buna benzer hiç bir şey olmuyordu. Öyle sanılırdı ki suçlananlarla yargıçlar birbirlerinden yüzlerce kilometre uzakta, birbirlerinden habersizdiler. Pelage, şimdiye dek seyrettiği görünüşten yorulmuş, artık yargılamanın geçiş biçimine bakmıyor, salt öfke ile düşünüyordu::

— Yargılama, denilen şey böyle mi olur? Yargılama!

Bu söz kendisine bomboş geldi. Sanki kırılmış bir fağfur vazo gibi **ötüyordu**.

Sizof başı ile doğrulayarak:

— Çok iyi.

Dedi. Ana içini çekti:

— Bana öyle geliyor ki yargıçlar ölmüş sanki.

— Şimdi canlanırlar!

Gerçekte de ana yargıçlara baktığında yüzlerinde bir kaygı gölgesi sezdi. Şimdi, başka bir avukat, uzun solgun, alaycı yüzü birisi konuşuyordu. Yargıçlar birdenbire sözünü kestiler.

Savcı birdenbire ayağa kalktı. Kızgın bir sesle tutanak sözcüğünü söyledikten sonra yanındaki yaşlı adama eğilerek bir şeyler fısıldadı. Avukat, başını saygıyla önüne eğmiş, dinliyordu. Sonra, yine başladı:

Sizof salıkladı:

— Araştır, araştır, ruhun nerede olduğunu araştır!

Salonda kımıltı gittikçe artıyordu. Herkeste kavgacı bir öfke seziliyordu. Avukat her yandan yargıçlara saldırıyordu.

Pavel, ayağa kalktı, O sırada salonda derin bir sessizlik oldu. Ana, bütün vücuduyle önüne doğru eğilmişti.

Pavel, soğukkanlılıkla:

— Ben, dedi. Ben bir partinin adamı olduğumdan yalnız benim partimden olan mahkemenin meşruluğuna inanırım. Şimdi, şu sözleri kendimi savunma amacı ile söylemiyorum. Yalnız, benim gibi kendilerine avukat tutmamış olan arkadaşlarımların arzularını yerine getirmek için söylüyorum. Amacım, size anlamadığınız bir noktayı açıklamaktır. Savcı, bizim bayrak altında yaptığımız gösteriyi şimdiki hükümete, yüksek güçlere karşı bir davranış olmak üzere tasvir edip, açıktan açığa bizi Çara karşı ayaklanmakla suçladı. İlkönce şurasını söyleyeyim ki, Çar bütün memleketi bağlayan zincirin hepsi değildir. O yalnız bir halkasıdır, inanınız ki, bizim kırmak istediğimiz ilk halka da o değildir.

Bu güvenli sesin titreşimleri ile dolan salonda artık bir sessizlikten başka bir şey yoktu. Yüzü daha ışıklanmış olan Pavel, dinleyicilerin gözünde daha çok büyümüştü. Ana, soğuk bir duygunun içini kapladığını duydu.

Yargıçlar, yavaş yavaş kaygu ile kımıldadılar. Üyelerin arasında bir fısıltı oldu. Başkan, mahkeme koltuğunun içinde sağına soluna kımıldadı. Pavel'e bir şeyler söylemek istedi ise de sesi Pavel'in coşkunun, acı nutku arasında yitip gitti:

— Biz sosyalistiz. Bu gösterir ki, biz insanları birbirinden ayıran bir bölük halkı, öbür bölük halka karşı silâhlanmağa kışkırtan, uzlaşmaz, çıkarlarla rekabetleri vücuda getiren insan-

ları yalancılığa, riyakârlığa, düşmanlığa alıştırıran toplum yöntemine, özel memleket yöntemine düşmanız. Biz, bireyleri bir servet aracı olmak üzere tanıyan toplumları bütünüyle insanlığa karşı sayıyor, bundan dolayı bizim de düşmanımız olarak tanıyoruz. Biz, bu toplumların ikiyüzlü davranışlarını, ahlâk bozukluklarını, kendisini sevmeyen kişilere gösterdiği zalimce gösteriye karşı benimseyemeyiz. Bundan dolayı toplumlarca insanların bir tutsak gibi kullanılmasına karşı savaşmak istiyoruz. Sonuna dek de savaşacağız! Tamah, hırs uğrunda insanları birbirinden ayıran bu toplumlar bizim düşmanımızdır. Biz işçiler, o insanları ki şu yeryüzünde gördüğünüz ne varsa hepsi de bizim çalışmamızın ürünüdür. En korkunç makinelerden en küçük çocuk oyuncaklarına varıncaya dek ne varsa hepsini biz yapıyoruz, Biz işçiler... biz, bu işçiler hiç bir zaman kendimize insanca davranılması için bağırıyor, uğraşmıyor, hakkımızı isteyemiyoruz! Herkes bizi kendi amaçlarına tutsak edip boyun eğdirerek konusunda bir hak sahibi olduğunu iddia ediyor. Biz biraz özgürlük. yeterince davranış serbestliğine sahip olmak istiyoruz. Eğer bu olursa zaman ile bütün gücü, bütün hükümetin gücünü bu zalimlerin elinden alarak sahibine vermek istiyoruz. Sahibine, ulusa.

Pavel gülümsedi, yavaşça elleriyle sarı saçlarını taradı. Gözleri daha canlı bir ışıkla parlıyordu

Başkan, güçlü, açık bir sesle :

— Size rica ederim, dedi. Konudan dışarı çıkmayınız. Bütün vücudüyle Pavel'e dönerek ona bakıyordu. Anaya öyle geldi ki sol yandaki renksiz gözünde kötü, tamahkâr bir parıltı vardı. Bütün yargıçlar bakışlarını gence dikmişlerdi. Pavel, sağlam, güvenli, ellerini onlara doğru uzatarak sözünü sürdürdü:

— Biz devrimcileriz, bir bölük halk öbür bölüğü zulmü, isdibdadı altında ezdikçe biz her zaman böyle olacağız! Her zaman, her zaman. Sizin savunmasıyla görevli olduğunuz toplumla savaşacağız. Aramızda anlaşma, ancak biz yendikten sonra olacaktır. Çünkü bir gün gelecek yengi bizde kalacaktır. Bizde,

mazlumlarda! Sizin müvekkilleriniz sandıkları kadar güçlü değildirler. Onların topladıkları, hâlâ da milyonlarca insanı feda ederek korudukları servet, onları günden güne içten, dıştan güçten düşürüyor, yıkıyor. Sizin gücünüzün korunması mutlaka düşüncelerde, ruhlarda bir gerginlik yaratacaktır. İnanınız ki, gerçekte siz bizden daha çok tutsaksınız. Sizin ruhlarınız her zaman bir korku tutsaklığı içindedir. Oysa biz, salt gövdece tutsağız. Siz bir takım geleneklerden, sizi öldüren, yok eden geleneklerden, inanışlardan kendinizi kurtaramazsınız. Oysa bizi içten özgür olmak için hiçbir şey alıkoymaz. Özgürlük bizim geniş ruhumuzda her gün durmaksızın büyüyor. Bizim içimizde yanan bu özgürlük ateşi hergün biraz daha artıyor. Çevrede ne kadar temiz, kurtulmuş ruhlar varsa hepsini kendisine çekiyor. Sizin çevrenizde yaşayanları bile. Bakınız, bunu daha şimdiden görebilirsiniz. Çevrenize göz gezdirir sizin gücünüzü düşüncece, ruhça savunan kim var? Siz, kendinizi tarihin mahkemesi karşısında savunabilecek bütün aklın, bilimin kanıtlarını bitirdiniz, bundan sonra düşünce, bilgi alanında siz yeni hiçbir şey yaratamazsınız. Ruhunuz, düşünceleriniz kurumağa mahkûmdur. Bizim düşüncelerimiz ise her gün daha korkunç bir güçle artıp duruyor. Bu düşünceler yavaş yavaş ulusun bütün alt katlarına da giriyor. Onları savaşa hazırlıyor. Savaş, özgürlük uğruna savaş, kırılmaz bir savaş sönmez bir ateş ile savaş! İnanınız ki, sizin bu gidişi durdurmak elinizde değildir.

Bugün bizi boğmak için kullandığınız eller yarın bizim elimizi sıkacaklar, hem de içten bir dost sıkışıyle! Sizin gücünüz altına dayanan mihaniki bir güç. Bugün, sizi birbirine düşman bireylerden örgütlenmiş bir topluluk halinde topluyor. Oysa bizim gücümüz her zaman artan her zaman yaşayan bir güç. Mazlumlarda arasında doğan doğal bir birlik gücü! Siz ne yapıyorsanız cinayettir. Çünkü ulusu ezmekten, tutsaklaştırmaktan başka bir düşünceniz yok. Oysa bizim harcadığımız çabalar dünyayı zalimler, ifritler elinden kurtarmaya harcanmaktadır. O ifritler ki hep sizin düşmanlığınız, yalanlarınız, hırslarınız, ta-

mahınızla meydana gelmiştir. Çok geçmeyecek, köylülerden, işçilerden örgütlenmiş bir yığın, bizim yığınınız ayağa kalkacak, özgür, serbest, olacak, özgür serbest bir dünya, geniş bir âlem... bu olacak!

Pavel bir an sustu. Sonra, daha büyük bir güçle sözünü sürdürdü:

— Bu olacak!

Yargıçlar bakışlarını Pavel'den ayırmaksızın tuhaf yüz buruşturmalarıyla bir şeyler fısıldaşıyorlardı.

Ana, kendi kendisine, bu herifler bakışlarıyla oğlunun o pek sevdiği, canlı, ince kavi vücudunu kirletiyorlar diyordu. Sanıklar Pavel'i dikkatle dinlemişlerdi. Yüzleri solmuştu. Şimdi gözlerinde coşkun bir ışık parlıyordu. Ana, oğlunun sözlerini sanki içmişti, sanki kafasına kazımişti.

Birkaç kez yaşlı adam, Pavel'in sözünü kesmişti. Ona anlaşılmaz nasıl bir şey üstüne açıklama yapıyordu. Bir kez de dudaklarında üzgün bir gülümseyiş doğmuştu. Pavel sözü kesilince susarak dinliyor, sonra yine, bu kez daha büyük bir güçle başlıyordu. Bu bir çok kez yineleni. En sonra başkan kollarını gence doğru uzatarak bir şeyler bağırdı. Pavel yarı alaylı bir sesle karşılık verdi:

— Bitiriyorum. Sizin kişiliğinize karşı aşağılayıcı bir şey söylemek istemem. Tersine, ben pek iyi bilirim ki siz şimdi burada yargılama dediğiniz güldürüye zorla başkanlık ediyorsunuz, bundan dolayı ben de size karşı kalbimde bir acıma, bir acı duyuyorum. Her şeye karşı siz de bir insansınız, inanınız, bizde böyle kendi soyumuzdan birisinin güce boyun eğerek zulmün elinde bayağı bir oyuncak halini aldığını gördükçe üzülüyoruz. Bunlar bizim düşmanımız bile olsa.

Yargıçların yüzüne bakmaksızın oturdu. Ana, oğlunun yazgısına egemen olacakların davranışlarını kaçırmamak için sesini soluğunu kesmişti.

Andre, coşkun bir biçimde, bütün gücüyle Pavel'in elini sıktı. Samoilof, Mazin hepsi ona döndü, o da gülümsedi, arka-

daşlarının gösterdiği bu coşkun sevgi karşısında biraz sıkılarak annesinin oturduğu yana döndü, küçük bir baş işaretiyle onu selâmladı. Sanki bu işaretiyle:

— Nasıl beğendin mi anne? demek istiyordu.

Ana, oğluna derin bir göğüs geçirerek karşılık verdi, belirsiz, ateşli bir sevgiyle titredi.

Sizof, kulağının dibinde fısıldadı:

— Yargı verilecek. Pavel güzel söyledi, değil mi?

Ana, oğlunu böyle bir yüreklilikle, korkusuzlukla karşılık vermiş görmekten sevinçli olarak başını salladı, Sizof'a yanıt veremedi. Yalnız, şimdi kafasında hep bir soru takılmış kalmıştı:

— Yavrularım, şimdi ne olacaksınız?

Oğlunun söylemiş olduğu şeylere yabancı değildi. Onları zaten biliyordu. Ne varki burada bu mahkeme karşısında bu kuramların gücünü, bütün ruhları, bütün düşünceleri sürükleyip götüren gücü ilk kez olarak duyuyordu. Şimdi, oğlunun nutku izlediği idealin doğruluğunu, bir gün gelip yeneceğini onun kalbine sokmuş, orada tıpkı bir yıldız gibi parlıyordu.

*
* *

Sanıyordu ki yargıçlar şimdi onunla sert ve soğuk bir tartışmaya girişecekler, ona acı karşılıklar verecekler, kanıtlar göstereceklerdi.

Şimdi de Andre ayağa kalktı. Çevreye şöyle bir baktı, mahkeme kurulunu aşağıdan yukarıya doğru bir süzdü, konuşmağa başladı:

— Baylar... Savunucu baylar...

Hastalıklı yargıç güçlü, öfkeli bir sesle yanıt verdi:

— Efendi, dedi. Önünüzde bulunan savunma kurulu değil, mahkemedir!

Ana, Andre'nin yüzüne dikkat ederek Küçük Rusyalı'nın alay etmek istediğini anladı. Andre, elleriyle yüzünü karıştıra-

rak içini çekti; başını sallayarak sordu:

— Nasıl olur? Ben öyle sanıyordum ki siz bir mahkeme değil bir savunma kurulusunuz.

Küçük yaşlı bir adam kuru bir sesle :

— Size rica ederim, esas sorundan sözediniz, dedi.

— Esas sorundan mı? Peki, şu halde sizin gerçekten kanunsever, ağırbaşlı, bağımsız, gerçek yargıçlar olduğunuza inanmak isterim.

— Mahkeme, sizin sözlerinizi dinlemeye muhtaç değil!

— Nasıl olur da böyle bir takdire muhtaç olmaz? Tuhaf!

Ben yine de konuşacağım. Siz dost ile düşman arasında hiç bir fark gözetmeyen, özgür, serbest düşünceli insanlarsınız. Şu halde şimdi sizin karşınızda iki parti var. Birisi şimdiye dek hep zulüm görmüş olmaktan, döğölmüş, soyulmuş olmaktan yakkınıyor, öbürü ise mademki elinde bir tüfek var çalmak, ezmek hakkını kendisinde olduğunu iddia ediyor!

Yaşlı adam, sesini daha çok yükselterek, elleri titreyerek sordu:

— Sorunun esasına ilişkin bir sözünüz var mı?

Küçük Rusyalı, şaşkın yaşlı adama baktı:

— Esas sorundan mı?.. Neden size bundan sözecek mişim? Arkadaşım, sizin bilmeniz gereken yönleri söyledi. Sonra, sırası geldiğinde alt yanını da size başkaları söyler. Yaşlı adam oturduğu yerden doğrularak:

— Size söz hakkı vermiyorum. Sen kalk, Greguvar Samoilof.

Küçük Rusyalı, dudaklarını ısırılmış olduğu halde kendisini oturduğu kanapenin üzerine bırakıverdi. Yanında oturan Samoilof ayağa kalktı.

— Savcı dedi ki, biz vahşi, ilerleme düşmanı imişiz.

— Yalnız sizin işinize ilişkin şeylerden konuşmak zorundasınız.

— Ya ben ne yapıyorum? İyi insanların kaygusuz kalabilecekleri hiç bir şey yoktur. Rica ederim, sözümü kesmeyiniz.

Şimdi size şunu sorayım: Sizin bilim, bilgi dereceniz nedir, lütfen söyler misiniz?

— Biz buraya sizinle tartışmağa gelmedik. İşin esasından sözedecek misiniz?

Andre'nin alayları yargıçları epeyce tedirgin etmişti. Sol-gün yüzlerinde kırmızılıklar, bakışlarında soğuk, yeşil kıvılcımlar parlıyordu. Pavel'in nutku onları öfkelenlendirmiş olmakla beraber onun sesindeki ağırbaşlılık, durumundaki sağlamlık, direnç hepsini de kendisine karşı susmağa, saygıya zorlamıştı, dinlemişlerdi. Ne var ki, Küçük Rusyalı bu etkiyi koryamamış, onlardaki bu öfkenin hızla büyümesine yol açmıştı. Şimdi onlar fısıltılarla birbirleriyle konuşuyorlar, hızlı davranışlarıyla kızgınlıklarını belli ediyorlardı.

Samoilof, sözünü şöyle sürdürdü:

— Sizi sivil polisler besliyor, kadınların, genç kızların ahlâkını bozuyor, onları yoldan çıkarıyorsunuz. İnsanları hırsız, katil yapıyor, onları ispirto ile zehirliyorsunuz, sonra mapusanelerinizde hepsini çürütüyorsunuz. Uluslar arasında savaşlar, fuhuş, bütün ulusun bir sersemlik içinde uyuşması. İşte, sizin uygarlığınız! Evet, biz bu uygarlığın düşmanınız!

Ufak yaşlı adam çenesini oynatarak:

— Rica ederim, diye haykırdı.

Samoilof kıpkırmızı, gözleri ateş saçarak ondan daha güçlü yanıt verdi:

— Biz, başka uygarlığı seviyor, onu sayıyoruz. O uygarlığı ki yaratıcılarını siz hapislere atıyor, ya da deli diye ilân ediyorsunuz!.

— Konuşmanızı yasaklıyorum, Fedya Mazin sen kalk.

Kısa boylu genç, tıpkı delikten çıkan bir tavşan gibi, birdenbire ayağa kalktı:

— Ben ant içerim ki...Biliyorum, beni mahkûm edecek-siniz.

Sesi kısıldı, sarardı. Bütün bakışların kendi yüzüne dikildiğini görüyordu. Kolunu açarak ekledi :

— Namusum hakkı için söylüyorum! Beni canınızın istediği yere sürünüz, ben yine kaçacağım, buraya geleceğim, ölünceye dek ulus uğrunda çalışacağım!

Sizof, küçük bir haykırış salıverdi. Bütün salondaki halk belirsiz bir heyecan içinde kımıldıyordu. Bir kadın ağlıyor, başka birisi boğulur gibi öksürüyordu. Jandarmalar sanıklara aval aval bakıyor, çevrelerindeki halkı öfkeden delirmiş bakışlarla gözden geçiriyorlardı. Yargıçlar kendilerini topladılar. Yaşlı adam haykırdı :

- Gosef İvan!
- Konuşmayacağım.
- Gosef Vasili!
- Konuşmak istemiyorum.
- Bukin Fedor!

Sarışın, rengi uçuk Bukin yavaşça ayağa kalktı:

— Utanmanız gerekirdi! Ben ki cahil birisiyim, ben bile görüp anlıyorum ki, bu mahkeme mahkeme değildir, adalet böyle olmaz, dedi.

Sonra kolunu başından yukarıya kaldırarak sustu. Gözleri sanki uzakta bir şeye bakıyormuş gibi kısılmıştı. Yaşlı adam umutsuzca bir şaşkınlıkla koltuğunda sıçrayarak :

- Ne söylüyorsunuz! diye haykırdı:
- **Ah**, siz.

Bukin, umutsuz bir davranışla kendisini kanapenin üzerine bırakıverdi. Anlamsız sözlerinde, saf, üzgün bir suçlama tonundan başka büyük pek önemli bir şey vardı. Herkeste bu duygu doğdu. Yargıçlar kulaklarını kabarttılar. Halk, sustu, Yalnız bir ağlayış işitildi. Savcı omuzlarını silkerek gülümsedi; sonra yine salonda gürültüler oldu. Bu gürültüler uzayıp gitti. Ana, Sizof'a eğilerek sordu:

- Şimdi de yargıçlar mı konuşacaklar?
- Hayır... Artık her şey bitti... Yalnız karar kaldı.
- Başka hiç bir şey yok mu?
- Hayır!

İnanmadı. Samoilof'un anası arkasından ara sıra dirseğiyle onu dürterek acı içinde sallanıp duruyor kocasına bir şeyler söylüyordu:

— Olacak iş mi bu?

— İşte, göz önünde oluyor ya.

— Bizim oğlumuza şimdi ne yapacaklar?

— Sus... Beni biraz bırak.

Halkta bitkin yorgun, değişmiş bir hal vardı. Bakışları, sanki önlerinde tutuşmuş bir ocak varmış gibi kamaşmış, karar-mıştı. Bukin'in kardeşi yarım bir sesle yanındakine şöyle dedi:

— Ben bir türlü anlamıyorum! Neden onları istediklerini söylemekte serbest bırakmıyorlar? Savcı istediği gibi konuştu.

Kanapenin yanında bir memur vardı, kollarını sallayarak:

— Susun! susun! diye bağırdı.

Samoilof'un babası geri çekildi, karısının arkasını siper alarak karşılık verdi:

— Gerçekten de öyle. Sayalım ki bunlar suçludurlar. Yine de herhalde konuşmalarını yasaklamamalıydılar. Onlar kime karşı davrandılar? Herkese karşı! Bunu iyice anlamak isterdim, çünkü benimle de ilgisi var? Gerçek nerede? Öğrenmek istiyorum, bırakılsın da söylesinler!

Memur onu eliyle tehdit ederek:

— Sus! dedi.

Sizof, üzgün bir halde başını sallıyordu. Ana yargıçlardan gözlerini ayıramıyordu. Onların gittikçe daha çok heyecanlandıklarını görüyorsa da, aralarında coşkunca konuştukları şeyleri anıyamıyordu. Seslerin yayılan soğuk gürültüsü yüzüne çarpıyor, yanaklarını titretiyor ve dudaklarında hoş olmayan bir etki uyandırıyor. Ona öyle geliyordu ki, hepsi de oğlunun vücudundan, arkadaşlarının o derin sıcak temiz bir kan taşıyan gürbüz kaslı vücutlarından sözediyordu. Bu vücutlar mutlaka onlarda kötü bir imreniş, hasta, bitkin bir kıskançlık uyandırıyor. Onlar, dudaklarını kımıldatıyorlar, böyle çalışma kazan-

ma yeteneği taşıyan vücutlara, kaslara sahip olamadıklarından dolayı yakınıyor gibiydiler.

Şimdi, bu vücutlar yaşayışın akışından dışarı çıkıyor, artık o çalışmadan yoksun kalıyorlardı. İşte bunun için bu genç, gürbüz vücutlar şu yaşlı yargıçlarda tıpkı taze bir et karşısında yemek hırısı ile titreyen, onu yiyecek gücü de kendinde bulamayan vahşi hayvanların duydukları etkiyi yaratıyorlardı. Ana, yargıçlara baktıkça bu kaba, garip düşünce güçleniyordu. Öyle sanıyordu ki bu adamlar kendilerini kudurtan vahşi hislerini saklamayı hiç te gerekli görmüyorlardı. O, hem kadın hem ana, şimdiye dek, herşeye karşın her zaman oğlunu canından aziz bilen ana, bu yaşlı yüzlerde parlayan, oğlunun yüzünü, ateşli, canlı vücudunu dolaşarak sanki onu şiddetli bir açlıkla kemiren, sanki ondan kendi sakat vücutları için bir güç, dirim parçası koparmak kurumuş damarlarını bu taze kanla canlandırmak isteyen hırslı gözleri inceledikçe korkuya kapılıyordu. Pelage'ye öyle geliyordu ki, Pavel de bunları görüyor, anlıyor, bundan dolayı üzgünlük içinde anasına bakıyordu.

Genç adam, biraz yorgun, durgun şefkatli bakışlarını anasına dikmişti. Ara sıra ona gülümsüyor, başını sallıyordu. Ananın kalbini okşayan bu gülümseyiş sanki:

— Yakında serbest olacağım, demek istiyordu.

Ansızın bütün yargıçlar ayağa kalktı, Ana, bir içgüdü-sü ile onların davranışlarını izledi. Sizof:

— Gidiyorlar! dedi.

Ana sordu:

— Ötekileri mahkûm etmek için, değil mi?

— Evet.

Ruhundaki gerginlik birdenbire yitti. Bütün vücudunu ağır bir yorgunluk kapladı. Alnında ter damlaları göründü. Birden bire kalbinde korkunç bir bitkinlik duygusu uyandı, bu süratle yargıçlara ,onların verdikleri yargılara karşı ağır bir aşağılama duygusuna döndü. Şakaklarına ağrı yapıştı. Eliyle alnını oğuşturarak çevresine bakındı. Sanıkların aileleri parmaklığa doğru

yaklaşıyorlar, salon sürekli bir gürültüyle doluyordu. O da, Pavel'e yaklaştı. Elini sıktıktan sonra ağlamağa başladı. Kalbi aynı zamanda hem üzüntü hem de sevinç ile dolmuştu. Pavel, ona birkaç okşayıcı söz söyledi. Andre, hem gülüyor hem de eğleniyordu.

Bütün kadınlar, duydukları acıdan çok eski bir alışkanlığa uyarak ağlaşıyorlardı. Birdenbire başa vurulmuşçasına kalbe göken acılardan burada iz yoktu. Herkes biliyordu ki, az bir zaman sonra çocuklardan ayrılmak gerekecekti. Ne var ki bu acı bugünün yarattığı öbür duygular arasına karışıyor, onlarla beraber yitip gidiyordu. Hısım, akraba, bu çocuklara öyle bir duygu ile bakıyorlardı ki, bundan onların gençliklerine karşı duydukları güvensizlikle üstünlüklerini değerlendirmekten doğan garip bir saygı vardı. Yaşlılar bir yandan şimdi nasıl yaşayacaklarını üzgünce düşünürken öbür yandan büyük bir cüretle rahat, mutlu bir yaşayış kurmak uğruna çalışan bu yeni kuşağı şaşkınlıkla inceliyorlardı. Duygularını anlatacak sözcükleri bilemiyorlardı. Ağızlardan aralıksız bir çok söz uçuyordu. Ne var ki, bunlar hep bayağı şeylerdi. Durmadan mahkûmlara anirlerini kızdırmalarını salık veriyorlardı.

Samoilof oğluna:

— Herkes yoruluyor, dedi. Bizde herkesten çok!

Bukinlerin büyüğü küçük kardeşine ellerini oğuşturarak:

— İşte adalet! dedi, bunu kabul etmek ne kadar acı!

— Benim kuşuma iyi bakacaksın, değil mi?

— Merak etme.

Sizof, yeğenini elinden tuttu, yavaşça:

— Demek Fedya, böyle yaptın ha?

Fedya eğilerek dudaklarında şeytanca bir gülümseyişle kulağına bir şeyler fısıldadı. Yanlarında duran jandarma da gülmüseddi. Birden bire yine ağır başlı bir durum aldı.

Ana da, öbürleri gibi şundan bundan söz ediyorsa da kalbinde, oğluna Saşenka'ya, kendisine ilişkin öyle sorunlar vardı ki, bunlardan konuşmak ihtiyacı ile yanıyordu. Bütün sözlerinin

altında oğluna karşı coşan sevgisi, ona iyi görünmek, ona yaklaşmak arzusu parlıyordu.

Ana, içinde parlak, neşeli bir duygunun uyandığını duyuyorsa da bunun nedenini anlayamıyarak üzülyordu. Bir aralık Küçük Rusyalının rast geldiği ile konuşmakta olduğunu gördü, onun Pavel'den daha şefkatli sözlere muhtaç olduğunu düşünerek ona:

— Bu yargılama benim de hoşuma gitmedi! dedi.

— Neden sevgili ana? Bu eski bir değirmendir. Ancak, görüyorsunuz ya hâlâ işlemekte.

Ana ikircikle:

— Korkunç değil, saçma... Gerçek hiç te araştırılmıyor!

— Siz bunu mu istiyorsunuz? Burada gerçekten söz edileceğini hiç sanır mıydınız?

Pelage içini çekti:

— Sanıyordum ki, bu korkunç bir şey olacaktı, kilisedekinden daha korkunç bir gerçekler âyini.

Pavel, hafif bir sesle:

— Anne, biz gerçeğin nerede geliştiğini pek iyi biliriz! dedi.

Küçük Rusyalı:

— Siz de bilirsiniz ama! dedi.

— Toplan!

Herkes yerine koştu.

Başkan bir elini masaya dayayarak öteki eliyle tuttuğu kâğıdı arkasında yüzünü saklıyarak alçak, vızıldayan bir sesle okumaya başladı:

«Yargıçlar kurulu gereğini görüşüp...»

Sizof kulağını kabartarak:

— Mahkûmiyet! dedi.

Herkes sustu. Bütün oradakiler, gözleri, yaşlı adama dikilmiş olarak ayağa kalkmıştı. Yaşlı adam tıpkı üzerine nasılsa bir el değdirilmiş kuru, dimdik bir bostana benziyordu.

Üyeler de ayakta idiler.

«Sibiry'a sürgüne mahkûm olmuşlardır...»

Sizof avunma ile içini çekerek:

— Sürgün! dedi. Tanrıya çok şükür, bu da geçti! Kürekler bile söz ediliyordu. Ama bu hiç te korkunç bir şey değil, hiç bir şey değil.

Pelage alçak sesle:

— Ben bunu biliyordum, dedi

— Evet, bununla birlikte şimdi, kesinleşti. İnsan böyle yargıçların ne karar vereceklerini anlayabilirler mi?

Daha şimdiden götürülmeye başlayan mahkûmlardan yana dönerek yüksek sesle:

— Güle güle Fedya. Allah hepinizin yardımcısı olsun! diye seslendi.

Ana, Pavel'i arkadaşlarını başı ile selâmladı. Ağlamak istiyordu. Ancak utandı, kendisini tuttu.

* *

Ana mahkemeden çıkınca artık gece karanlığının her yana çökmüş olduğunu görerek şaşırıldı. Sokaklarda fenerler yanmıştı. Gökte yıldızlar parlıyordu. Adliye dairesinin çevresinde küme küme insanlar vardı. Soğuk havada ayakların altında karlar gıcırıyor genç adamların sesleri birbirine karışıyordu.

Gümüşü şapkalı birisi Sizof'a yaklaşarak sordu:

— Karar nedir?

— Sürgün.

— Hepsi de mi? —

— Hepsi de...

— Sağol.

Sizof, anaya:

— Görüyor musun, bu iş herkesi meraka düşürüyor?

Birden çevrelerine erkek, kız bir çok genç toplandı. Bu kümeden türlü sesler yükselmeye, çevreden başkaları da aralarına katılmağa başladı. Herkes kararı anlamak, mahkûmların nasıl

davrandıklarını kimlerin nutuk söylediğini, konunun ne olduğunu öğrenmek istiyordu. Birisi:

— Pavel Vlasof'un annesi.

Diye bağırdı. Hemen hepsi sustu.

— Müsaade ediniz de elinizi sıkayım!

Sonra, bir el, büyük bir içtenlikle ananın elini sıktı, tonu titreyen bir heyecanla sözünü sürdürdü:

— Sizin oğlunuz hepimiz için bir yüreklilik direnişi örneği olacak.

Titreyen bir ses haykırdı:

— Yaşasın Rus işçileri.

— Yaşasın devrim!

— Kahrolsun istibdat!

Sesler gittikçe şiddetlenerek artıyordu. Birden bire ananın yanbaşıda bir ses:

— Arkadaşlar, dedi. Kardeşler. Rus ulusunu yiyip bitiren canavar, bugün yine bir kaç kurban aldı.

Sizof:

— Haydi ana, artık biz gidelim! dedi.

O sırada karşlarına Saşenka çıktı. Anayı kolundan tutarak kaldırımın öbür yanına doğru çekti:

— Geliniz, belki de polis şimdi bunların arasına karışır, bizi de dövmeye kalkar. Belki de nerede ise tutuklamalar başlar. Ey söyleyiniz bakalım sürgün Sibiryaya'ya, değil mi?

Bu sözler, derin bir sevgi ile içtenlikle yapılan bu övgüler, ananın gevşeyen sinirlerini canlandırdı.

Ana, yavaş sevgi dolu bir sesle sordu:

— Ona ne zaman katılacaksınız?

— Evet evet!

— Ya o, o ne yaptı? Nutuk çekti mi? Zaten biliyorum, o ötekilerin hepsinden daha güçlü daha yetenekli. Aynı zamanda hepsinden de ağır, şefkatli, duygulu olmakla beraber duygularını, düşüncelerini anlatmakta da güçlük çekmez. Bir doğruluk gibi sağlam, düzdür.

Saşenka, gözleri önünde yanıtladı:

— Benim işimi yapacak birisini bulur bulmaz bu olacak. Çünkü, elbet benim de sıram gelecek, bende yargılanıp sürgüne mahkûm olacağım. O zaman ben de Pavel'in gittiği yere gönderilmemi isteyeceğim.

İki kadının arkasından Sizof'un sesi işitildi:

— Benden de selâm götürürsünüz .Adım Sizof'tur, beni tanıır. Fedya Mazin'in amcasıyım.

Saşenka arkasına dönerek elini uzattı.

— Fedya Mazin'i ben de tanırım, Adım Saşenkadır.

— Soyadınız?

Genç kız, ona hızlı bir göz attı:

— Ailem yok, babam da yok, dedi.

— Öldü mü?

— Hayır yaşıyor... Kendisi malk mülk sahibi, bucak müdürüdür. Şimdi, köylüleri soyup soğana çeviriyor, bir yandan da hepsini dövüyor!

Sizof, uzun bir «Ah!» çekti sonra genç kızı inceleyerek hızlı bir bakışla yukardan aşağıya süzerek:

— Allahaismarladık, ana, dedi. Ben bu yandan gideceğim. Ne zaman istersen, ara sıra gel, hem çay içer, hem de gevezelik ederiz. Hoşça kal, bayan, babanıza karşı hiç acımanız yok. Yine de karışmam, sizin bileceğiniz iş.

Saşenka heyecanla sordu:

— Eğer sizin oğlunuz da başkaları için zararlı olsaydı yine böyle mi söyleyecektiniz?

Yaşlı adam, bir saniye ikircikten sonra:

— Evet, dedi.

— Bunun için demek oluyor ki gerçek size oğlunuzdan daha aziz olacaktı. Şu halde o da bana babamdan daha azizdir.

Sizof, içini çekerek başını salladı:

— Ah, siz ne yamansınız! Eğer herkese karşı verilecek böyle karşılıklar bulacak olursanız emin olunuz yaşlılar pek çabuk yenilecekler. Saldırmasını pek iyi biliyorsunuz. Yalnız insanlara

biraz da acıyınız.' Allah sizin yardımcınız olsun, hoşça kal, Pelage. Eğer Pavel'i görürsen söyle ki nutkunu dinledim. Hepsini de anlamadım, kimi zaman beni korkuttu bile. Ne var ki, söyledikleri hep doğruydu.

Kasketini kaldırarak sokağa saptı.

Saşenka, onu gülümseyen bir bakışla izleyerek:

— İyi bir insan olmalı! dedi.

Anaya öyle geliyordu ki, kızın yüzünde her zamankinden daha çok bir tatlılık ,güzellik vardı.

Eve geldiklerinde yanyana kanapeye oturdular. Ana, yine Saşenka'nın tasarılarından söz açtı. Genç kız iri hülyalı gözlerinin uzun, sık kirpikleri arasından süzülen bakışlarıyla dalıp gitmişti. Solgun yüzünde bir durgunluk, dinleniş vardı.

— Çoluk çocuk sahibi olduğunuzda ben gelip onlara bakacağım. Orada hiç de buradakinden fena yaşamıyacağız. Pavel elbet bir iş bulacaktır, beceriklidir. Saşenka dikkatle anayı inceliyerek sordu:

— Hemen gidip kendisine katılmak istemiyor musunuz?

Pelage içini çekerek:

— Neye yarar? Eğer kaçmak isteyecek olursa ben ona engel olacağım. Sonra o gittiğimi de istemez, dedi.

— Doğru.

— Bundan başka benim de görevim var.

Saşenka, düşünceli yanıt verdi:

— Evet, doğru, hem de iyi.

Birdenbire, sanki bir yük altında kurtulmuş gibi silkindi, sonra alçak sesle:

— Sibirya'da durmayacak, mutlaka kaçacak.

— Peki. O zaman siz ne yapacaksınız? Ya bir de çocuk olursa?

— Bilmem, bakalım. Onun benim için üzülmesine yer yok. Canı ne vakit ne yapmak isterse yapabilir. Ben onun için bir arkadaştan başka bir şey değilim. Bilirim ki ondan ayrıl-

mak benim için güç olacak. Ne var ki katlanmanın da yolunu bulurum. Hayır, hiç bir vakit ben onun canını sıkacak değilim.

Hem söylüyor, hem de buz gibi donmuş ellerini güçlüce oğuşturuyordu. Sonra, masaya yaklaşarak çekmecesini çekti, bir takım kâğıtlar çıkardı. Bunları hızla karıştırdı, heyecan içinde kimilerini yırttı, yok etti:

— Çoktan beridir bunlara bakmıyordum. Bakınız ne kadar çoğalmış! Hay aksi şeytan hay. Ana, ne dersiniz, benim fikrimce siz bu gece burada kalmasanız çok iyi olur? Jandarmaların burada oynayacakları komediye seyirci olmak oldukça can sıkıcı. Belki bu herifler sizi de tutuklarlar. Oysa Pavel'in nutkunu dağıtmak için mutlaka sizin köyleri bir bir dolaşmanız gerek.

— Yok canım, Beni neden tutuklasınlar? Belki de aldaniyorsunuz, belkide hiç gelmiyecekler.

— Ben geleceklerine inanıyorum. Bundan başka sizin Ludmila'ya yardım etmeniz iyi olur. Haydi vakit geçmeden gidiniz.

Ana, oğlunun nutkunun basılmasına yardımda bulunmak düşüncesine pek sevindi:

— O halde, iş böyle olunca giderim, dedi.

Kendi de şaşarak alçak sesle ekledi:

— Artık hiç bir şeyden korkmuyorum! Tanrıya şükürler olsun, şimdi her şeyi biliyorum.

Nikola, ona bakmaksızın:

— İyi, şimdi söyleyiniz, bakalım, benim çamaşırım, valizim nerede? Siz burayı kendi elinizde öyle iyi yönetiyorsunuz. ki ben de her şeyin yerini unuttum. Bu gece jandarmalar gelince şaşırırsınız, bir şey bulamasınız da görsünler!

Saşenka, ocak başında bir çok kâğıtlar yakıyordu. Hepsi-ni yakıp bitirdikten sonra küllerini pek güzel yapabileceğini seziyordu. Kalbi acıma ile doldu. Genç kızı kucakladı.

— Yavrum, çok acı çekeceksiniz, dedi.

Saşenka, tatlı tatlı gülümsedi. Pelage'nin kollarına daha çok sokuldu. Yanakları kıpkırmızı olmuştu.

— Bu epeyce uzak. Bunun benim için büyük bir fedakârlık olacağını sanmayınız. Ne yaptığımı ben güzel biliyorum. Eğer o benimle mutlu olursa, ben de mutlu olacağım. Benim istediğim biricik ödevim ona güç vermek ona ne kadar güç dirim vermek mümkünse, hepsini verebilmek, onu mutlu etmektir. Ben onu çok seviyorum. Onun da beni sevdiğini biliyorum. Böylece beraber yaşayacağız, beraber duyacağız, beraber kazanacağız, eğer bir gün gelir, gerekirse yine birer dost gibi birbirimizden ayrılacağız.

Ana, dudaklarında mutlu bir gülümseyişle yavaşça:

— Belki beni de sürecekle. O vakit ben de size katılırım.

İki kadın, birbirine sarılmış, hiç bir şey söylemeden sevdiklerini düşünüyordu. Onların tatlı bir sessizlik, içtenlik kuşatmıştı.

Nikola, bitkin döndü. Daha soyunmadan:

— Saşenka, hayli vakit geçmeden kalkıp gidiniz, dedi. Çünkü bu sabahtan beri çevresinde açıktan açığa iki sivil polis dolaşüyor. Bu tutuklamağa işarettir. Önsezi böyle gösteriyor. Ha, aklıma geldi, Pavel'in nutkunu bastırmak için karar verildi hemen onu Ludmila'ya götürünüz, çabucak dizesin. Ana, Pavel çok güzel konuştu. Saşenka, espionlara dikkat. Durunuz, şu kâğıtları da götürünüz, doktora veriniz.

Nikola, yaklaşarak elini sıktı:

— Haydi Saşenka, haydi gidiniz! Arasına yeni kitaplar çıktıkça bana da göndermeyi unutmayınız. İhtiyatı elden bırakmayınız, aziz arkadaşlar, hoşça kalın.

Saşenka, sordu:

— Uzun süre hapishanede kalmak düşüncesinde misiniz?

— Kim bilir? Belki de oldukça uzun. Ana, siz de Saşenka ile beraber çıkınız, çünkü iki kişiyi birden izlemeleri daha güçtür.

— Peki, giyiniyorum!

Ana, dikkatle Nikola'yı inceliyorsa da onda doğal olmayan hiç bir şey bulamıyordu. Yalnız, tatlı uysal bakışları şimdi önemli bir düşünce ile dumanlanıyordu.

Davranışlarında, yüzünde hiç bir heyecan izi yoktu. Herkese karşı sevgiyle, uysal davranıyor, her zaman sessiz, dışarıdan görünen durgun yaşayışı içinde idi.

Ana onun bu halini pek çok seviyordu, şimdi onu böyle dalgın görünce kalbi derin bir sevgi, şefkatle doldu. Ancak, bu duygusunu Nikola'ya sezdirmek istemedi.

Giyinir giyinmez odaya döndü. Nikola, Şasenska'nın elini sıktı:

— İyi. Bunun hem sizin, hem de onun için pek iyi bir şey olacağını inanıyorum dedi. Biraz da kişisel mutluluklar duymak zararlı değildir. Bilir misiniz, değerden düşmemesi için bir şeyin çok olmaması daha iyidir. Ana, hazır mısınız?

Gözlüklerini düzelterek anaya yaklaştı:

— Eh, artık allahısız marladık, üç dört. Belki de altı ay sonra .Altı diyelim. Epeyce uzun bir zaman! Haydi artık kucaklaşalım.

Güçlü kollarını açarak anayı kucakladı, gülerek:

— Galiba ben size âşıkım dedi. Sizi sadece kucaklıyorum.

Ana, bir şey söylemeksizin Nikola'yı alnından, yanaklarından öptü. Elleri titriyordu. Nikola'nın bunu duymaması için ellerini boynundan geri çekti.

— Demek gidiyorsunuz. Aman, dikkat ediniz. İsterseniz yarın küçük bir çocuk yollayıp burada neler olduğunu öğreniniz. Ludmila'da böyle birisi vardır. Ey, artık hoşça kalın, arkadaşlar! İyi herşey güzel olsun.

Sokağa çıkınca Şasenska, ananın kulağına fısıldadı:

— Gerekirse işte ölüme de böyle bayağı bir gidişle yürüyecektir. Biraz önceki gibi. Ölüm geldiğinde yine bir kere gözlüğünü düzelterek, «İyi» diyecek, sonra ölecek.

— Onu çok seviyorum!

— O bana şaşıyor. Sevmeye gelince. Yok, ben onu sadece takdir ediyorum... Sevgi ile sefkatle davranmasına karşın, o yine de kuru bir ruha sahiptir. Her halde arkamızdan izleyenler var. Artık ayrılalım. Aman, dikkat ediniz, eğer izleniyorsanız doğruca Ludmila'ya gitmeyiniz.

— Biliyorum.

Saşenka diretti:

— Ona gitmeyiniz bana geliniz. Allahasımarladık!

Birdenbire dönerek ayrıldı. Ana haykırdı:

— Güle güle!

Bir kaç dakika sonra Pelage Ludmila'nın odasında ocağın başına geçmiş, ısıniyordu. Ludmila kara bir giynek giymiş, odanın içinde uzun eteklerini sürüyerek gidip geliyordu. Ocakta odunlar çıtırdıyordu. Kadının sesi cınladı:

— İnsanlar zararlı olmaktan çok aptaldırlar, yalnız bu runlarının dibinde olan şeyleri görürler. Biraz daha ötesini anlamazlar. Oysa değer, yakında olan şeylerde değil, uzaktakilerdedir. Eğer yaşayış daha kolay, insanlar daha zeki olsalardı herhalde daha yararlı birşey olacaktı. Ne var ki, bu amaca ulaşmak için şimdilik geçici bir zaman rahat bir yaşayıştan vazgeçmelidir.

Birden ananın önüne gelerek, sanki özür diliyormuş gibi sesini alçaltarak konuştu:

— Ben pek az insanla görüşüyorum. Buraya birisi gelince hemen konuşmağa başlıyorum. Fena, değil mi?

— Neden fena olsun?

Pelage, Ludmila'nın formaları nerede bastığını anlamak için çevresini araştırıyorsa da dikkati çekecek hiç bir şey göremiyordu. Üç penceresi sokağa bakan odada bir kanape, bir kitaplık, bir masa, birkaç sandalye, bir karyola, bir lavabo, bir ocak, duvarlarda da fotoğraflar vardı. Her şey temiz, dayanıklı yeniydi. Odada gizli bir yaşayış seziliyordu. Ana, kapılara baktı. Odaya bunların birinden girmişti. Ocağın yanından küçük bir sofaya açılan ufak kapıdan sonra yanında yüksek bir kapı daha

vardı. Aa, Ludmila'nın kendisine dikkat ettiğini görerek:

— İş için geldim! dedi.

— Biliyorum. Zaten bana başka şey için gelen olmaz ki!

— İşte, şunların hemen basılması için sizden rica ediliyor.

Sonra, ana, Nikola'nın tutuklanacağını sezerek nasıl hazırlanmış olduğunu uzun uzun anlattı. Ludmila, hiç bir şey söylemeksiz kâğıdı koynuna soktu. Yüzüne ocağın kırmızılıkları vuruyordu:

— Eğer jandarmalar benim evime gelecek olurlarsa üzerlerine ateş edeceğim, dedi. Çünkü böyle bir tecavüze karşı kendimi savunmak benim hakkımdır.

Ludmila'nın şimdi ciddileşen yüzünde ocağın kızılıkları yitmişti.

Ana, «Zavallı, senin yaşayışın pek acılı olsa gerek!» diye düşündü. Ludmila, hemen oturup Pavel'in nutkunu okumağa başladı. İlk önce istemiyerek okuyordu, sonra birdenbire dikkatle, hararetle kâğıtları okuyup şiddetli davranışlarla yere atmağa başladı. Okuyup bitirdikten sonra ayağa kalkarak:

— Çok güzel, dedi. İşte benim okumak istediğim şeyler bunlardı. Ne kadar açık.

Başını eğerek bir süre düşündü:

— Size oğlunuzdan söz etmek istemedim. Onu hiç görmedim. Hem de insanı üzecek şeylerden konuşmayı sevmem. İnsanın akrabasından birinin sürüldüğü sırada duyduğu şeyleri bilirim. Söyleyiniz, böyle bir oğula sahip olmak iyi bir şey mi?

— Evet, çok iyi!

— Bu hal korkunç mu?

Pelage, durgunca gülümsedi:

— Artık, hayır.

Ludmila, esmer elleriyle saçlarının kıvrımlarını düzelterek pencereye döndü. Yanaklarında hafif bir sıcaklık, bir gölge vardı:

— Haydi, şunu basalım. Bana yardım eder misiniz?

— Hay hay.

Şimdi dizeceğim. Çabuk yaparım. Siz de yorgunsunuzdur. Biraz uyuyup dinlenin. Ben, bu gece uyuyacak değilim, siz benim yatağıma yatınız. Belki gece ben sizi uyandıracam. O vakit bana baskı için yardım edersiniz. Yalnız uyumadan önce lâmbayı söndürünüz.

Ocağa iki odun daha attı. Sonra ocağın yanındaki küçük kapıdan çıkarak, kapıyı yine dikkatle kapadı. Pelage, bakışlarıyla onu izlerken bir yandan soyunuyor, bir yandan da düşünüyordu:

— Pek ciddi. Acılı! Pek te mutsuz!

Yorgunluk ananın başını döndürüyordu. Kalbinde garip bir durgunluk vardı. Her şey bakışlarında tatlı, okşayıcı bir parıltı ile aydınlanıyordu. Pelage, oldum olası büyük heyecanlardan sonra gelen bu durgunluğa yabancı değildi. Eskiden bu durgunluk onun için kaygulandırıcı olurdu. Şimdi ise tersine kalbini güçlü, büyük bir sorun genişletiyordu. Lâmbayı söndürerek soğuk yatağın içine girdi. Yorgana sarıldı, biraz sonra derin bir uykuya daldı.

Gözlerini açtığı anda odayı, parlak bir kış gününün soğuk, ak aydınlığıyla dolu gördü. Ludmila, kanapenin üzerine uzanmış, elinde bir kitap, şefkatli okşayıcı bakışlarla anaya bakıyordu.

Ana şaşırıldı:

— Aman yarabbi ne çok uyumuşum! Saat kaç, geç mi?

— Evet, kalkınız, saat on! Kahvaltı edelim.

— Beni niçin uyandırmadınız?

— Bir aralık uyandırmak istediysem de, dudaklarınızda öyle tatlı bir gülümseyişle uyuyorsunuz ki.

Gülbüz vücudunun çevik bir davranışıyle birdenbire kalkarak yatağın yanına geldi, eğilerek ananın gözlerine baktı:

— Sizi uyandırmak istemedim. Belki de çok tatlı bir düşünürsünüz.

— Hayır, hiç düşünmedim

— Ne olursa olsun. Her halde sizin dudaklarındaki gülümseyiş benim pek hoşuma gitti. Öyle rahat, öyle tatlı bir gülümseyişti ki.

Ludmila, gülmeğe başladı:

— Oturdum, dedi. Hep sizin yaşayışınızı düşündüm. Bu yaşayış öyle acı ki.

Ana, kirpiklerini oynatarak düşünmeğe başladı:

— Hiç de farkında değilim! Kimi zaman öyle sanırım ki dediğiniz doğrudur. Yine de bu doğru olamaz! Öyle şeyler, öyle şaşılacak önemli şeyler var ki! Bunlar, birbirini izleyerek öyle büyük bir hızla geçip gidiyorlar ki!

Kalbi, kendisinin pek iyi tanıdığı bir heyecan dalgasıyla doluyordu. Karyolanın içinde doğruldu. heyecana gelen düşünceleriyle hayallerini bir anlatış biçimi vermeğe başladı:

— Bütün bunlar hep bir noktayı doğruluyorlar. Tıpkı tuşan bir evde ateşin, yavaş yavaş her yanı sarması gibi. Evet. Bilerseniz, ne acı şeyler var! Yoksullar çaresizler çok acı çekiyorlar. Her biçimle tedirgin edilirler. Arkalarında espionlar dolaşır, dayak yerler. Evet, ne kadar da zalimce dövülürler. O zaman onlar da tıpkı keşişler gibi yaşamak zorunda kalırlar. Öyle zevkler vardır ki, onlar bunlardan yararlanamazlar. İşte, bu yaşayış, pek acı bir yaşayıştır.

Ludmila, birden başını kaldırdı, dikkatle anaya baktı:

— Kendinizden hiç söz etmiyorsunuz! dedi.

— Kendimden mi söz etmiyorum? İnsan, böyle herkes için korkar, herkes için acırsa, bu yaşayış, bu amaç, kendisine her şeyden aziz olursa artık kendisi bu yaşayışın dışında kalabilir mi?

Yarı giyinmiş, odanın ortasında bir süre düşündü durdu. Öyle sanıyordu ki, sanki bir vakitler oğlu için o kerte korkmuş üzülmüş olan kendisi değildi. Kişilik denen şey artık yoktu. Kendisinden çekilmiş, ayrılmış, Pelage, bu eski kıygu, korku duygusunun yerinde şimdi neyin bulunduğunu anlamak için uzun uzun kendisini dinledi.

Ludmila, sordu:

— Ne düşünüyorsunuz?

— Bilmem!

Sustular, bakışarak gülüştüler, Sonra, Ludmila:

— Bakalım semaver ne halde? diyerek odadan çıktı.

Ana, pencereden dışarı hızlı bir bakış fırlattı. Dışarıda soğuk, parlak bir gün vardı. Onun kalbi de hem böyle parlak, hem de ateşliydi. Kalbine doğan şeylere karşı belirsiz bir şükran, minnet duygusu ile uzun uzun söylemek konuşmak, anlatmak istiyordu. Çoktan beri duymadığı bir şeyi dua etmek gereksimini duydu. Belleğinde bir şey vardı. Genç soluk bir yüz «İşte, Pavel Vlasof'un annesi!» diyordu Saşenka'nın oynak bakışları parladı. Ribin'in mert, esmer yüzü yükseldi, Nikola, belirsiz bir davranışla gözlerini kırpıştırdı. Birden bu yüzler derin, hafif bir göğüs geçirerek sarsıldılar. Sonra, hepsi birden, kalbi tatlı bir duygu ile saran saydam renkli bir bulut arkasında birbirine karışarak yittiler.

Ludmila, içeri girerek:

— Nikola'nın dediği çıktı. Onu tutukladılar. Uyarınıza uyarak birisini yollamıştım. Şimdi, geldi, evin çevresinde sivil polislerin dolaştığını, avlusunda resmî polislerin bulunduğunu, bunlardan birisini de kapının arkasında gördüğünü söyledi.

Ana, başını sallayarak yalnız:

— Ah, zavallı Nikola, dedi.

— Son zamanlarda kentteki işçilere pek çok konferanslar veriyordu. Artık onun ortadan yitmesi zamanı gelmişti. Arkadaşları kendisine hep bırakıp gitmeyi salık verdilerse de kimseyi dinlemedi.

Kapının eşiğinde kara saçlı pembe yüzlü, mavi gözlü bir delikanlı görüldü. Uyumlu bir sesle sordu:

— Semaveri getireyim mi?

— İyi edersin, Serj benim öğrencimdir, kendisini hiç görmediniz miydi?

— Hayır.

— Ara sıra Nikola'ya yollardım.

Anaya öyle geliyordu ki, Ludmila değişmişti. Ölçülü vücudunda öyle bir güç, güzellik vardı ki, bu biraz solgun yüzündeki ağırbaşlı anlatımı değiştiriyordu. Gözlerinin çevresindeki halkalar geceden beri daha çok koyulaşmıştı. Sanki ruhunda bir tel gerilmiş gibi idi.

Çocuk, semaveri getirdi:

— Serj, işte Pelage Vlasof! Dün mahkûm edilen işçinin annesi!

Çocuk, ananın önünde saygı ile eğilerek elini sıktı. Sonra, dışarı çıkarak ekmek getirdi. Masanın başına oturdu. Ludmila, bir yandan çay verirken bir yandan da anaya sivil polisler çekilmedikçe eve dönmemesini salık verdi:

— Belki şimdi de sıra size gelmiştir, mutlaka sizi de sorguya çekeceklerdir.

— Ne önemi var! Tutuklarsa bu bir felâket mi olur? Yalnız arzum Pavel'in nutkunu bir ayak önce dağıtmaktır.

— Nutuk dizildi. Yarın kentle yöresi için yeterince basılmış olacaktır. Siz Nataşa'yı tanır mısınız?

— Nasıl tanımam?

— O halde basılanları ona götürmek gerek.

Çocuk, bir gazete okuyor, söylenenleri işitmiyor gibi duruyordu. Yalnız, ara sıra gözleri Pelage'nin yüzüne takılıyordu. Ana, çocuğun bu bakışını ayırt edince çok duygulandı. Genç kadın hiç de yakınmaksızın yine Nikola'nın tutuklanmasından sözetti. Bu yakınmazlık anaya pek olağan geldi. Vakit, her zamanki günlerden daha çabuk geçiyordu. Kahvaltı bittiğinde hemen hemen öğle olmuştu.

Birdenbire şiddetle kapı çalındı. Çocuk kalkarak Ludmila'ya baktı. O:

— Aç, Serj, dedi. Kim olabilir?

Sonra, durgun bir halde elini cebine sokarak:

— Eğer jandarmalarsa, siz şöyle bir köşeye çekiliniz, dedi...Sen de Şerj, sen. de...

Çocuk, alçak sesle:

— Biliyorum! dedi, yitti.

Ana, gülümsedi. Bu hazırlıklar onu hiç te heyecanlandırmıyordu. Kalbinde bir felâket önsezi yoktu.

İçeri giren doktordu. Acele ile:

— Nikola tutuklandı. Nasıl, siz burada mısınız, ana? Götürüldüğünde siz evde değil miydiniz?

— Hayır, o beni buraya yollamıştı.

— Ya! Ben, sizin buraya gelmenize zaman bulamayacağınızı sanıyordum. Bu gece birçok gençler toplanıp Pavel'in nutkunu jelâtin'le bir çok nüsha kopya etmişler, şimdi de dağıtmak istiyorlar. İyi basılmış, güzelce okunuyor. Ne var ki, ben bu düşüncede değilim. Kentte el yazısı ile kâğıt dağıtmak doğru olmaz. Matbaada basılmış olanlar daha iyi. Ötekileri dışarılara göndermeli.

— O halde veriniz bana onları, Nataşa'ya götüreyim.

Pavel'in nutkunu dağıtmak, her şeyi oğlunun sözlerine boğmak için onda derin bir istek vardı. Yalvaran bakışlarıyla doktora bakarak bekledi.

Doktor:

— Bilmem, acaba sizin şu sırada böyle bir işe girişmeniz doğru olur mu?

Dedi, cebinden saatini çıkararak ekledi:

— Şimdi, saat onbiri kırk geçiyor. Tren ikiyi çeyrek geçe kalkıyor. Demek akşama varacaksınız, pek geç. Ne var ki bu iş burada değil.

Ludmila, doğruladı:

— Evet, işin temeli burada değil.

Ana onlara yaklaşıyor:

— Ya ne? dedi, işin temeli iyi olmaktır. Ben de bunu yapacağım!..

Genç kadın, onu dikkatle süzdükten sonra alnını oğusturarak:

— Tehlikeli!

Dedi. Ana haykırdı:

— Neden?

Doktor:

— Neden mi? İşte Siz Nikola'nın tutuklanmasından bir saat önce evden çıktınız, fabrikaya gittiniz. Orada sizi pek iyi tanırılar. Siz çıktıktan bir saat sonra da fabrikada bir çok devrim bildirileri görüldü. Bütün bunlar olanca hızı ile sizin boynunuzu sıkan bir düğüm halinde.

Ana büsbütün heyecana gelerek:

— Beni hiç kimse anlamayacak! Eğer beni tutuklayacak olurlar, nereden geldiğimi sorarlarsa...

Kendi kendine sözünü kesti. Sonra konuştu:

— Verecek karşılığı ben bilirim! Fabrikadan köye gitmiş olurum, orada tanıdığım birisi var, Sizof. Oğlum mahkûm olduğundan dolayı üzüntümü dağıtmak için ona gittim, onun da bir yeğeni vardı, mahkûm oldu, o da bunu doğrular.

Ana, şimdi onların yavaş yavaş yenildiklerini görerek git-tikçe artan bir güçle heyecanla söylüyor, söylüyordu. En sonra, ona müsaade ettiler. Doktor, istemiye istemiye:

— Ne yapalım? Gidiniz!

Dedi. Ludmila, sustu. Odanın içinde düşünceli gidip geli-yordu. Yüzü kararmış, yanakları çukurlaşmıştı. Sanki, birden başı ağırlaşmış gibi göğsüne düşüyordu. Doktor zorla müsaade ettiğinde ana içini çekti:

— Hepiniz beni korumak istiyorsunuz ancak hiç biriniz kendinizi korumuyorsunuz, dedi.

Doktor:

— Hayır, doğru değil, biz kendimizi de koruyoruz, bunu yapmak zorundayız. Kendi kendilerini gereksiz yere tehlikeye atanları da pek öyle ayıplamıyoruz. Bunun için kâğıtları istas-yona yollayacağız.

Doktor, ananın yüzüne bakarak yapılacak şeyi anlattı.

— Size başarı dilerim. Şimdi hoşnut oldunuz mu?

Hoşnut olmamış bir halde kalkıp gitti. Kapı yine kapandıktan sonra Ludmila anaya yaklaştı:

— Anlıyorum sizi; pek iyi yürekli bir kadınsınız.

İkisi birden odayı arşınlamağa başladı:

— Benim de bir oğlum var, şimdi on iki yaşında. Babası ile beraber yaşıyor. Babası savcı yardımcısı idi. Belki de şimdi savcı olmuştur. Oğlum hep onunla beraber. Her zaman bana kendisinin ne olacağını sorar.

Sesinde bir inilti titreyişi vardı. Sonra, düşünceli düşünceli konuştu:

— Onun eğitimini benim sevdiğim, benim kutsadığım ne varsa hepsini bunların düşmanı olanlar üzerine almışlardı. Bu yüzden oğlum da elbet benim düşmanım olabilir. Ben, onu yanımda da bulunduramam, çünkü takma bir ad altında yaşıyorum. Sekiz yıl oluyorki, onu görmedim! Sekiz yıl! Ne uzun bir zaman!

Pencerenin önünde durdu, oradan soğuk, solgun göğе doğru gözlerini dikerek konuştu:

— Eğer benimle beraber olsaydı, ben daha güçlü, daha güvenli olurum. Ölse bile avunurdum.

Biraz sustuktan sonra yüksek sesle ekledi:

— Ölseydi, o zaman salt öldü derdim. Oysa şimdi biliyorum ki o ölü değil, analık sevgisinin de üstünde bir takım kutsal şeylerin düşmanı!

Ana, kalbi derin bir acı ile sıkılarak:

— Ah, yavrum! dedi.

Ludmilâ, dudaklarında bir gülümseyişle:

— Siz mutlusunuz. Ana ile oğulun yanyana yürümesi ne iyi, dedi.

Ana:

— Evet, pek iyi!

Diye bağırdı. Sonra sanki gizli bir şey söylüyormuş gibi:

— Bak, bu bir yaşayıştır! dedi. Siz, Nikola, sonra bütün gerçek uğruna çalışanlar bizimle berabersiniz! İşte, görüyor mu-

sunuz, insanlar gittikçe birbirlerine yaklaşıyorlar, anlıyorum.

— Çocuklarımız yeryüzünü kaplıyorlar! İşte, benim anladığım şey. Onlar her yerde bütün yeryüzünde yürüyorlar. Bir ereğe, bir amaca doğru durmadan yürüyorlar. En iyi kalpler ne yüksek zekâlar hiç bir şeyden korkmayarak, hiç arkaya bakmıyarak ileriye doğru, bütün kötülöklere saldırıyorlar, ilerliyorlar, ilerliyorlar. Gençler, güçlüler bütün çabalarını bir ereğe doğrultuyorlar. Adalet! Onlar acıyı yenmek istiyorlar. İnsanlığın uğradığı mutsuzlukları azaltmak için silâhlandılar. Mutlaka yenmek istiyorlar. Onlar, o iğrenç yaşayışı ezmek istiyorlar, ezecekler de! Onlardan birisi bana «Biz yeni bir güneş yapmak istiyoruz.» diyordu. İşte bunu yapacaklar! Bir başkası da «Bütün kırılmış kalpleri bir araya toplayacağız!» diyordu. Bunu da yapacaklar.

Kolunu göğsü doğru kaldırdı:

— İşte, şurada bir güneş var!

Sonra, eliyle göğsünü döverek sözünü sürdürdü:

— İşte bir güneş te burada yakılacak. Göktekinden daha parlak, daha görkemli bir güneş, insan mutluluğu güneşi. Bütün yeryüzünü, onun üzerinde yaşayanları, herkesin, herkes için duyacağı aşk, sevgi ışııyla aydınlatacak bir güneş!

Unutulmuş dualardan belleğinde kalmış tümceleri şimdi bu yeni insanını güçlendirmek için rastgele, bir ateş parçası gibi durmadan dört yana saçıyordu.

— Hak, doğruluk yolunda giden çocuklar, herşeye bir aşk, sevgi götürüyor, yeni bir şey açıyorlar. Onların yüreklerinde, kalplerinin en derin köşelerinde sönmez, kararmaz bir ateş var. İşte, bütün yeryüzünün çocuklarına karşı duyduğumuz bu büyük sevgi ile onlar bizim için yeni bir yaşayış yarattılar. Şimdi bu sevgiyi kim söndürebilir, kim? Bunun üstünde başka bir güç var mı? Onu kim yenebilir? Onu doğuran topraktır, yaşayış bütün yaşayış yenmesini istiyor.

Ana, Ludmila'nın yanından ayrılarak, yorgunluğundan çökünluğünden kesik kesik soluk alarak bir yana oturdu. Genç

kadın da yavaş yavaş, çekingen, sanki bilinmez bir şeyi kıracakmış gibi uzaklaştı. Sönük bakışlarını uzakta belirsiz bir noktaya dikerek sessizce yürüdü. Şimdi, daha ince, daha büyük, daha uzun boylu gibiydi. Bu sessizlik, ananın heyecanını çabucak dindirdi. Çekinerek, yavaşça:

— Acaba, söylenmek gerekmiyen şeylerden mi söz ettim?

Diye sordu. Ludmila, hızla dönerek ürkek bir bakışla anayı süzdükten sonra şiddetle haykırdı:

— Hayır. Bu böyle, bu böyle. Ancak artık bundan konuşmayalım. Birakınız bunları, söylediğiniz gibi kalsın, öylece kalsın... Evet, artık gitmeli. İstasyon buradan uzaktadır.

— Evet, hemen gitmeli. Ah, ne sevinçliyim, ne sevinçli! bilsen. Oğlumun sözünü, benim diriminin sözünü sanki ruhum gibi beraber götüreceğim.

Ana, gülümsedi. Bu gülümseyiş, Ludmila'nın yüzünde salt soluk bir yansıma bıraktı. Ana onun yüzündeki bu üzüntü izinin sevinci de yok ettiğini seziyordu.

Ana, birden kendi ruhunu titreten aşk ve heyecanı, bu genç kadının ruhuna da geçirmek, onu kendisinin analık duygularıyla dolu olan kalbine sonuna dek bağlamak istedi. Ludmila'nın elini avuçlarının içine alarak bütün gücüyle sıktı:

— Yavrum, yaşamda bütün insanları aydınlatacak bir ışık vardır. Bir gün gelecek insanların bunu bütün gücü, parlaklığı ile göreceklerini, hepsinin de bu ateşle yanmaya başlayacaklarını bilmek, anlamak ne tatlıdır.

Gözleri, ışık saçıyor, sanki göz bebeklerinden saçılan bu ışıkları kanatlandırmak istiyormuş gibi kirpikleri durmadan kırmıyordu. Bütün kalbini yakan, dolduran ateşlerin kaydattığı büyük düşüncelerle sarhoştur:

— Sanki bizim için yeni tanrı doğmuştu. Her şey, herkes için, herkes herşey için. Herkes de bütün bir yaşayış, bütün bir yaşayış herkes için. İşte, benim anladığım budur. İşte, görüyorum, siz yeryüzüne bunun için geldiniz. Gerçekte sizin he-

piniz de arkadaşsınız, hep bir ailenin bireylerindensiniz. Çünkü sizi bir tek ana doğurdu: Gerçek! Sizi doğuran, gerçektir. Siz, onun sayesinde yaşıyorsunuz.

— Ne vakit kendimde bu «Arkadaşlar!» sözcüğünü duysam, onların yürüdüklerini görürüm. Onlar büyük bir kalabalık halinde her yandan geliyorlar. Sanki bütün yeryüzündeki kilise çanları çalıyormuş gibi kulağıma bir ses, yüksek, coşturucu bir uğultu geliyor.

Ana, başarı sağlamıştı. Ludmila'nın yüzü canlandı, dudakları titredi. Renksiz gözlerinden birini izleyerek iri, sıcak göz yaşları dökülmeğe başladı.

Ana, onu kollarının arasına aldı, yine hoşnut, öğünçlü, sessizce gülümsedi.

Ayrılrken Ludmila, uzun uzun anaya baktı, alçak sesle:

— Bilir misiniz ki sizinle beraber bulunmak ne tatlı bir şey!

Dedi sonra kendi kendisine ekledi:

— İnsan kendisini tanyeri atarken yüksek bir doruk üzerine çıkmış sanıyor.

Sokakta kuru, soğuk hava vücudu sarıyor, boğazı yakıyor, solurken insanı boğuyordu. Ana, birden durarak çevresine bakındı. Yanıbaşında, sokağın köşesinde, başında kıldan bir kasket, bir arabacı duruyordu. Biraz ötede başka birisi, vücudu kamburlaşmış, başı omuzlarının arasına çökmüş yürüyordu. Askerin biri elleriyle kulaklarını oğuşturarak sıcraya sıcraya koşuyordu.

«Belki kendisini dükkânlardan bir şey almaya göndermişlerdir!» diye düşündü. Ayaklarının altında ezilen karların çıkardığı gıcırtıyı hoşnutlukla dinledi. İstasyona çabucak varmıştı. Tren henüz hazırlanmamıştı. Bununla beraber pis hava ile dolu üçüncü mevkiin bekleme salonunda eyepce kalabalık vardı. Soğuk, tren işçilerini de oraya tıkmıştı. Üstlerinde soğuğa karşı

gelecek giynekleri olmayanlarla arabacılar da oraya ısınmağa gelmişlerdi. Aynı zamanda yolcular da vardı. Köylüler, iyi giyinmiş, koca karınlı bir tacir, solgun yüzlü kıızıyla bir papaz, beş altı asker, bir kaç ta iş adamı. Sigara dumanları çevreye savruluyor, durmadan konuşuluyor, çay ya da şarap içiliyordu. Büfenin yanında birisi kahkahalarla gülüyordu. Başların üstünde dumandan bulutlar uçuşuyordu. Kapı açılırken gıcırıyor, sonra çabucak kapandığında camlar zangırıyor, çerçevelerden sesler çıkıyordu. Dumandan ispirotodan çıkan pis bir koku ciğerleri tedirgin ediyordu.

Ana, kapının yanında oturarak bekledi. Kapı açılıp içeri birisi girdiğinde yüzüne soğuk bir hava çarpiyordu. Bu hoşuna gidiyordu, o zaman ciğerlerinin bütün gücüyle temiz hava alıyordu. Kalın giynekler giymiş, ellerinde birçok paketlerle bir takım insanlar içeriye giriyorlardı. Kapıyı beceriksizce açıyorlar, sonra ellerindeki yükleri bir kanepeye yada yere bırakıyorlar, pardösülerinin kollarına yapışan buzları silkiyorlar, sakallarındaki karları elleriyle temizleyerek bir yandan da söyleniyorlardı.

Elinde sarı bir valiz bulunan bir genç, kapıdan içeri girerek çevresine bakındı, anayı görünce hemen yanına yaklaştı:

— Moskova'ya mı?

— Evet, Tanya'ya.

— İşte!

Delikanlı, valizi ananın yanına bırakıp, cebinden bir sigara çıkardı, yaktı, kasketini hafifçe kaldırarak öbür kapıdan çıkıp gitti. Ana, eliyle valizin soğuk yüzünü okşadı. Sonra, üzerine yaslandı. Şimdi, hoşnut bir halde çevresini incelemeğe başladı. Biraz sonra kalktı, başka bir kanepeye oturdu. Burası kapıya daha yakındı. Başını kaldırmış, önünden geçenlerin bütün yüzlerini inceliyordu. Kısa bir palto giymiş, başı yakasının içine gömülmüş bir adam, ona çarptı, bir şey söylemeksizin elini yavaşça kasketine götürerek ayrıldı. Ana öyle sandı ki, bu adamı eskiden de görmüşlüğü vardı. Onu incelemeğe başladı. Herifin bakışları Pelage'ye öyle şiddetli işledi ki, sanki elinin al-

altında valiz boşalıvermiş gibi titredi.

Göğsünden yükselerek boğazını tıkayan, sonra ağzını kuru bir acılıkla kaplayan bu kötü duyguyu kovmak için kendi kendine sordu:

— Bunu nerede gördüm?..

Anada yine dönmek, bu herife dikkatle bir daha bakmak isteği uyanmıştı. Herif, hep orada idi. Arasına ayaklarını değiştirerek bir ayak üzerinde duruyor ikircikli gibi görünüyordu. Sağ elini pardesüsünün iki düğmesi arasına geçirmiş, sol elini de cebine sokmuştu.

Ana, hiç bir heyecan göstermeksizin, kalktı, sanki bir yerini yırtmaktan çekiniyormuş gibi yavaşça bir başka kanepeye oturdu. Bir felâket karşısında duyulan büyük bir önsezi ile bellegi bu yüze ilişkin bir hayâl uyandırmıştı. Birincisi Ribin'in kaçtığı güne, öbürü de daha düne özgüydü. Yargılama günü, bu herifi Ribin'in kaçtığı gün kendisine yanlış yol gösterdiği polis memurunun yanında görmüştü. Demek, şimdi kendisi göz hapsindeydi, bu bir gerçektir.

— Beni yakalayacaklar mı? diye düşündü. Sonra da kendikendine, titreyerek bu soruya şöyle yanıt verdi:

— Belki daha var, belki de yok, artık yakalanıyorum!

Çevresine bakındı, kuşkulananacak hiç bir şey görmedi. Yalnız, kafasında kıvılcımlar gibi bir takım düşünceler birbirini kovalıyarak parlayıp sönüyordu.

— Valizi bırakıp gitsem mi?

Sonra, daha şiddetli bir kıvılcım parladı:

— Oğlumun sözü. Onu unutmak! Böyle heriflerin elinde bırakmak!

Valizi daha sıkıca yakaladı.

— Yakalayıp kaçsam!..

Bu düşünceler ona tuhaf geliyordu. Öyle sanıyordu ki, bu düşünceleri birisi kafasına zorla sokuyordu. Bunlar, tıpkı kalbini, kafasını yakan bir takım yaralara benziyordu. Sanki düşmanca bir düşünce kendisini direterek boğuyor, eziyor, omuzlarına,

göğsüne çöküyor, onu korkunç bir korku anaforu içine atıyordu. Şakaklarındaki damarlar şişti, saçlarının dibine dek bir sıcaklık yükseldi.

O zaman, şiddetli bir davranışla onu büsbütün yukarı kaldırdı. Büyük bir kendini zorlama ile, «Oğlunu utandırma!» diye bağırarak kafasında zayıf, düzenbaz parıltılarla yanan bütün bu ışıkları söndürdü. Gözleri üzgün korkak, bir bakışla karşılaştı. Şimdi, anısında Ribin'in hayali geçti. Bu bir kaç ikircikli dakika sanki ona yeni bir can, yeni bir güven vermişti. Kalbi, şimdi daha düzgün çarpıyordu.

Ana çevresine bakınarak kendi kendine sordu:

— Ne olacak?

Sivil polis, bir muhafız çağırdı. Anayı gözünün ucu ile göstererek kulağına bir şeyler fısıldadı. Muhafız, anayı inceliyerek çekildi. Konuşmaya kulağını vererek bir başka muhafız yaklaştı. Kır saçlı, dinç, sakallı yaşlı bir adamdı. Sivil polis, bir baş işareti yaparak ananın oturmakta olduğu sıraya doğru ilerledi. Sivil polis, birdenbire ortadan sır oldu, yitti.

Yaşlı adam, dikkatle yürüyor, Pelage'nin yüzünü keskin gözleriyle, dikkatle inceliyordu. Ana, oturduğu sıranın büsbütün ucuna çekildi.

Muhafız, ananın yanında durdu, kısa bir sessizlikten sonra ciddi bir sesle sordu:

— Ne bakıyorsun?

— Hiç.

— Peki. Hırsız! Bu yaşa gelmiş ol da sen hâlâ bu huydan vaz geçme, ha!

Bu sözler anayı boğarcasına etkiledi. Yanaklarını yırtacak gibi oldu, gözlerini haddinden çok büyüttü, ciğerlerinin bütün gücüyle bağırdı:

— Ben mi, hırsız? Yalan söylüyorsun!

Çevresini saran halkın kendisine kuşkulu bakışlarla baktığını gördü. Onurundan, halinden kuşkanıldığını anladı. Bu zalim iftira karşısında kalbi son kerte sıkıldı. Elinin altında duran

çantayı yakaladı, şiddetle açtı, içinden eline geçirdiği bir bildiri paketini başının üzerine kaldırarak bağırdı:

— Bak, bakınız!

Öteye beriye koşuşan kalabalık içinde birdenbire meydana gelen uğultulu fısıltılar arasında şu sözleri işitiyordu.

— Ne var?

— İşte sivil polisler.

— Bu kim?

— Onu çalmış diyorlar.

— Bu kadın mı?..

— Hâlâ bağıryor.

— Ne saygı değer bir hali var.

— Kim tutuklamış?

Ana, çevresinde sık bir dönü meydana getirerek meraklı bakışlarla kendisine bakan halkın karşısında dürmadan:

— Ben hırsız değilim! Değilim! diye bağırdı, durdu. Dün yine bir çok kişi siyasal suçtan mahkûm edilmişti. Benim oğlum Vlasof ta bunlar arasındadır, mahkemede bir nutuk söyledi. İşte okuyunuz ki gerçek anlaşılabilirsin.

Kalabalık arasından birisi çekinerek paketten bir yaprak çekti, yanındakileri dürttü, açtığı yerden bu kâğıt parçasını halkın arasına fırlattı.

Bu sırada korkak bir ses haykırdı:

— Bunları dağıtmakta hiç bir tehlike yoktur.

Bir başkası:

— Dikkat! Ne oluyor! dedi.

Pelage, ilerledi, kâğıtları şiddetle kavradı, ceplerine, kohnuna yerleştirdi. Yine yüreklendi. Açık duran çantanın içinde bulunan kâğıt yığınlarını da aldı, çevik elleriyle bütün bunları sağa sola saçtı, fırlattı.

— Oğlumu, beraber olanları ne için mahkûm ettiler, biliyor musunuz? İşte, bunu size anlatacağım! Ana kalbine güveniniz! Size hakkı doğruluğu getirecek olan bir çok kişi, dün mahkûm edilmiştir! Dünden beri bu doğruluk yaşamaktadır. Hiç kimse

onunla başa çıkamaz, hiç kimse!

Şaşkınlığını, suskunluğunu koruyan halk, gittikçe çoğalıyor, dalgalanıyor, ananın çevresinde canlı, güçlü bir halka meydana getiriyordu.

— Yoksulluk, açlık, hastalık, işte bize çalışmayı esinleyen haller. Herşey bize karşıdır. Günden güne aşırı çalışmaktan çatlıyoruz, soğuktan açlıktan geberiyoruz. Her zaman derin, kara bir aldatma çamuru içinde boğuluyoruz. Kollarımızın ürününü başkalarına yedirmek zorunda kalıyoruz. Boyunlarımızda zincir, köpekler gibi sürünüyoruz. Bilgisizlik ta ruhumuzun derinliklerine işlemiş, herşeyden korkuyoruz, herkesten alçak duruyoruz. Yaşayışımız bir gece, hem de karanlık bir gece gibi karanlık. Düşlerimiz sonsuz karadüşlerle sıkıntılı. Nasıl, böyle değil mi?

Birkaç ses boğuk boğuk:

— Evet! dedi.

— Ağzını tut!

Ana, önündeki kalabalığın arkasında iki jandarma ile bir sivil polis gördü. Son paketleri de dağıtmakta acele etti. Eli çantaya değdiğinde başka bir elin değişini duydu. Biraz kalabalığa doğru eğilerek bağırdı:

— Alınız, hepsini alınız, bu yaşayışı değiştirmek, bütün bu insanları kurtarmak, alevler arasından çekilmek işte benim gibi yükselmek için bunu toplayınız. Yaşayışınıza bu kutsal gerçeği serpmek doldurmak için gökten çocuklar, melekler iniyor.

Çünkü, hepiniz bilirsiniz ki, dünyada gerçek adına davranmak, muhakkak zorbalıkla güç karşısında bulunmak demektir. Bu davranışın arkasında boğulmak, zindanlara atılmak, en sonra vücut azalarının birer birer kesilmesi de vardır.

Gerçek yaşayış, özgürlük bizi yönetenlerin, bizi zulümleriyle istibdatları altında ezenlerin asla uzlaşmaz birer düşmanıdır. Bunları size getirenler de gençler bir takım aydın kişilerdir. Onlar sayesinde yeni bir dirim kazanacağımız gibi serbestçe davranışımıza engel olan bin türlü engeli, güçlüğü yok etmeyi, vicdanlarını satmış olan memurların zulümlerinden kendimizi kurtar-

mayı başarabileceğiz. Buna kesin olarak güveniniz.

Bir kaç kişi bağırdı:

— Yaşa, ihtiyar!

Birisi gülmeye başladı.

Jandarmalar, hayvanca, kalabalık arasında uludular:

— Dağılınız!

Halk, gürültü davranışıyla jandarmaların önünde yanıp tutuştuğu bu sıcak sözler karşısında kendinden yalpalıyarak, belki de istemiyerek durmadan çekiliyordu. Ana ise kır saçları, saf, berrak gözleri, mertçe davranışlarıyla onları çekiyordu.

Sanki bütün bu halk çoktan beri ısıtmek isteğiyle kendinden geçmiş şimdi yalnız tek gönül, tek vücut olmuştu. Ananın yanı başında bulunanlar, serinkanlılıklarını sürdürüyorlardı. Pelage, bütün bakışları kendisinin üzerinde topladığını, sıcak solukların ta yüzüne değdiğini duyuyordu.

— Sıra üzerine çık!

— Git buradan kocakarı.

— Seni asarlar!

— Ah, ne tecavüz!

— Çabuk söyle, geliyorlar!

Gittikçe yaklaşan kalabalığa girmeye çalışan jandarmalar bağıryorlardı:

— Yol açınız! çekiliniz.

Şimdi, öncekinden daha çok bir yığın jandarma, halk arasına saldırmış, bütün bir şiddetle baskıyla kalabalığı dağıtma-ya çalışıyordu. Çevresinde meydana gelen tuhaf, ne olduğu anlaşılmayan uğultular anaya söylediklerine bütünüyle güvenildiği sanısını veriyordu. Şimdi, daha büyük ivedilikle bütün bildiklerini, gördüklerini, en etkili düşüncelerini sayıp dökmek istiyordu. Bunun için boğasından coşkunluktan acıdan her an biraz daha boğulan, boğuldukça titreyen, kısılan sesinde, bir türlü haykıracak gerekli gücü bulamıyordu:

— Oğlumun sözü, namuslu bir ruhun sözleri, işte böyle yiğitçe olur. Onlar, herkesten cesur oldukları kadar gerektiğin-

de gerçek uğrunda kendilerini bile feda etmekten çekinmezler!

Ana, bu nutkunu sürdürürken henüz pek genç iki kişi korkarak, heyecanlı bakışlarla ona bakıyordu.

Bu sırada ana, göğsünden yediği şiddetli bir vuruşun korkunç etkisiyle sallandı, bulunduğu sıranın üzerine yuvarlandı. Birden ordakilerin başları üstünde jandarmaların iri, kaba ellerinin süratle davrandığı görüldü. Kafa, göz, yüz, ensede yumruklar işlemeğe başladı. Şapkalar durmadan yerlere yuvarlanıyordu. Şimdi, Pelage'nin çevresinde herşey derin, yoğun bir karanlık meydana getirmişti. Bütün vücudu yorgunluktan titriyordu. Sesinin son gücüyle boğuk boğuk haykırdı:

— Ey halk, tek vücut olunuz, güçlerinizi birleştiriniz.

Bir jandarmanın iri, kanlı elleri Pelage'nin boynuna yapıştı, şiddetle sarsarak:

— Sus! dedi.

Bu sarsıntının etkisiyle kafası duvara çarptı. Biran, kalbini ateşli bir duman bürüdü. Bu duman ruhunun derinliklerinden fıskıran ateşin etkisiyle buğulaştı.

Jandarma bağırdı:

— Marş!

— Hiç bir şeyden korkmayınız! Bütün yaşayışınız boyunca uğradığınız güçlüklerden daha kötü bir tehlike yoktur.

Jandarma, onu kolundan tutup sürükleyerek haykırdı:

— Sus! diyorum sana.

İkinci bir jandarma öbür kolundan yakaladı.

— ...Günden güne kalpleri kemiren, göğüsleri kurutan tıkayan acılardan daha acı bir güç düşünülemez.

Sivil polis hemen onun önüne atıldı yumruklarını sararmış yüzü önünde sallayarak ince bir sesle bağırdı:

— Sus, alçak!

Pelage'nin gözleri büyüdü, sıcak kıvılcımlar saçmağa başladı. Çenesi titredi, ayaklarını parlak parke taşlarına yapıştırarak bütün gücü ile bağırdı:

— Yeniden diriliş sırrına eren ruh bir daha, öldürülemez!

Sivil polis, kısa bir atılışla sıçradı, zavallı ananın suratına bir yumruk indirdi. Kara, ya da kırmızı olduğunu ayırt edemediği bir şeyler gözlerini kapladı, bakışları önünde yoğun bir karanlık meydana geldi. Ağzını dolduran kan pıhtılarının tuzlarını dilinin üstünde duydu. Bu saldırı karşısında kalan ana büyük bir coşkunlukla bağırdı:

— Bana vurmağa hakkınız yoktur!

— Arkadaşlar!

— Bu nedir?

— Haklar gerçek kanla boğulmaz!

Sözünü bitirmeğe vakit bulamayan zavallı ana, başına, gövdesine indirilen yumruklar altında inleyerek sürüklendi.

Herşey acı acı bağrışmalar, ısıklık sesleri arasında kalmıştı. Ana bütün bu kargaşalık arasında kendini yitiriyor, kulaklarında uzun uğultular, boğazında korkunç tıkanmalar oluyordu. Ayaklarının altında yer sanki kayıyor, sallanıyordu. Uğradığı acılardan bütün vücudu yanıyor, eriyordu.

Ana, bütün bu bitkin halinde gözleri önünde yanan, yandıkça kalbinde tatlı umutlar uyandıran bir ışık görüyordu. Kapıya doğru götürüldü. Birden son bir davranışla ellerinin birini kurtardı, kapının kenarına tutundu.

— ...Kan denizlerinin altında bile olsa gerçeğin ışığı hiç bir vakit söndürülemez.

Tahtaya yapışan eline vuruldu.

— Genel bir kin, kızgınlık toplanmasına yol açmayınız, siz delisiniz, işte bu kin, bu saldırı günün birinde coşkun bir sel haline gelecek ve sizi boğacaktır!

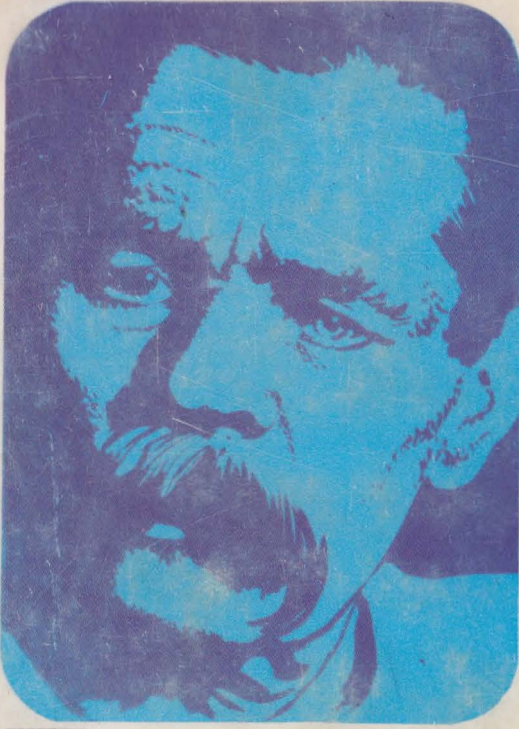
Jandarınalardan biri, korkunç bir şiddetle onu boğazından tutup sıkarak susturdu.

Ana, boğuk boğuk bir kez daha haykırdı:

— Alçaklar!

Bu ininltiye ancak uzun, titrek hıçkırıklarla dolu ağlayış karşılık verebildi.

SON

MAKSİM GORKİ, en büyük eseri olan **ANA** romanında 1905 Çarlık Rusyasında başlıyan sosyal uyanışın mücadelesini anlatmaktadır. Eser, yeni doğmakta olan bir toplumun düşüncesini, görüş ve anlayışını yansıtır.

Gorki, **ANA** romanında «İnsanı, yeryüzünün en güzel ve tapılmaya lâyık bir yaratığı olarak görmeğe alışmadıkça, hayatımızın yalanını, alçaklığını üstümüzden atamayacağız» der.

ANA'da hakim olan unsur, müspet ve yapıcı bir realizmdir.

Bütün dünya dillerine çevrilen ve milyonlarca satılan **ANA** romanını değerli okuyucularımızın istifadesine sunuyoruz.

Fiatı 20 Lira